

**T.C.
ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DİSİPLİNLERARASI DEĞERLER EĞİTİMİ ANABİLİMDALI**

Yüksek Lisans Tezi

**ORTAOKUL DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ
DERS KİTAPLARININ DEĞERLER EĞİTİMİ
AÇISINDAN İNCELENMESİ**

Rumeysa Nur YILMAZ

Zonguldak 2024

**T.C.
ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DİSİPLİNLERARASI DEĞERLER EĞİTİMİ ANABİLİMDALI**

Yüksek Lisans Tezi

**ORTAOKUL DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ
DERS KİTAPLARININ DEĞERLER EĞİTİMİ
AÇISINDAN İNCELENMESİ**

Hazırlayan

Rumeysa Nur YILMAZ

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Seyfullah KARA

Zonguldak 2024

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım Yüksek Lisans Tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yazımda ve basımda enstitü tez yazım ve basım yönergesine uygun davranıldığını taahhüt ederim.

Rumeysa Nur YILMAZ

...../...../2024

T.C.
ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Disiplinlerarası Değerler Eğitimi Anabilim Dalında 196282133004 numaralı Rumeysa Nur Yılmaz'ın hazırladığı “Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi” başlıklı YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 18/01/2024 Perşembe günü saat 11:30'da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezinin onayına OY ÇOKLUĞUYLA / OY BİRLİĞİYLE karar verilmiştir.

Başkan
(Tez Danışmanı)
Prof. Dr. Seyfullah KARA

Üye
Doç. Dr. Salih AYBEY

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Kenan KARAGÖZ

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

... / ... / 2024

Doç. Dr. Yücel NAMAL
Enstitü Müdürü

ÖZET

Kurum : ZBEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Disiplinlerarası Değerler Eğitimi Anabilim Dalı
Tez Başlığı : Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi
Tez Yazarı : Rumeysa Nur YILMAZ
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Seyfullah KARA
Türü, Yılı : Yüksek Lisans, 2024
Sayfa Adedi : 302

Bu araştırmanın amacı 2019-2020 eğitim öğretim yılından itibaren 5 yıl süre ile ders kitabı olarak kullanımı kabul edilen ortaokul 5, 6, 7 ve 8.sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında adalet, dostluk/kardeşlik, doğruluk/dürüstlük, yardımlaşma, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, merhamet/şefkat, aile, güzel ahlak , iyiliği emretmek kötülükten alıkoymak, çalışkanlık, affedicilik/bağışlayıcılık, alçakgönüllülük/tevâzu, şükür/hamd, hoşgörü, barış, cesaret, selamlaşmak, istişâre, tevekkül, iffet, cömertlik değerlerinin nasıl ve hangi düzeyde yer aldığını incelemektir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden olan durum çalışması modeli kullanılmıştır. Veriler doküman inceleme tekniğiyle bir araya getirilmiştir. Sınıf seviyeleri göz önünde bulundurularak ünitelerde geçen metinler ve görseller ayrı ayrı incelenmiş olup ilgili değerlerin ders kitapları içerisinde doğrudan veya dolaylı olarak yer alma durumu da belirlenmiştir.

Araştırmanın neticesinde bütün ders kitaplarında en çok yer verilen ilgili değerlerin sırası ile güzel ahlak (%22,44), iyiliği emretmek kötülükten alıkoymak (%10,01), merhamet/şefkat (%6,65), doğruluk/dürüstlük ve sevgi (%6,31) olduğu sonucu elde edilmiştir. Ders kitapları içerisinde en az yer verilen ilgili değerler ise sırasıyla hoşgörü (%0,25), cesaret (%0,37), tevekkül (%0,46), aynı oranda istişâre ve iffet (%0,55), barış (%0,95), sabır (%1,26), alçakgönüllülük/tevazu (%1,39), cömertlik (%1,54), selamlaşmak (%2,09), şükür/hamd (%2,40), vatanseverlik (%2,68), affedicilik/bağışlayıcılık (%2,80), adalet (%2,99), saygı (%3,08), sorumluluk (%3,57)'tur. İlgili değerler ders kitapları içerisinde en fazla metinler yolu ile verilirken en az görseller aracılığıyla verilmiştir. Bununla birlikte ilgili değerlerin ders kitapları içerisinde daha çok dolaylı olarak yer aldığı tespit edilmiştir. Ulaşılan bulgulara dayanılarak ders kitapları hazırlanırken ilgili değerlerden hoşgörü, cesaret, tevekkül, istişâre, iffet, barış, sabır, alçakgönüllülük/tevazu, cömertlik, selamlaşmak, şükür/hamd, vatanseverlik, affedicilik/bağışlayıcılık, adalet, saygı, sorumluluk değerlerine daha çok yer verilerek

dengelenmesi ve ilgili değerlerin her sınıf düzeyinde bütün ünitelere eşit dağılım göstermesi önerilmiştir

Anahtar Kelimeler: Değerler, Değerler Eğitimi, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, Ders Kitabı

ABSTRACT

Institution : ZBEU, Institute of Social Sciences, Department of Interdisciplinary Values Education
Thesis Title : Examination of Middle School Religious Culture and Ethics Textbooks in Terms of Values Education
Thesis Author : Rumeysa Nur YILMAZ
Thesis Adviser : Prof. Dr. Seyfullah KARA
Type, Year : MSc Thesis, 2024
Number of Pages : 302

The aim of this research is to examine the presence and level of inclusion of values such as justice, friendship/brotherhood, truthfulness/honesty, cooperation, patience, respect, love, responsibility, patriotism, mercy/compassion, family, good morals, enjoining good and forbidding evil, diligence, forgiveness, humility, gratitude/praise, tolerance, peace, courage, greetings, consultation, reliance on Allah, chastity, generosity in the middle school 5th, 6th, 7th, and 8th-grade religious culture and ethics textbooks accepted for use as textbooks for a period of 5 years starting from the 2019-2020 academic year. The research utilizes the case study model, a qualitative research method. Data is gathered through document analysis technique. Texts and visuals in the units are separately examined, taking into account the class levels, and the presence of relevant values in the textbooks is determined, whether directly or indirectly.

As a result of the research, it is found that the most emphasized values in all textbooks, in order, are good morals (22.44%), enjoining good and forbidding evil (10.01%), mercy/compassion (6.65%), truthfulness/honesty and love (6.31%). The least emphasized values in the textbooks are, in order, tolerance (0.25%), courage (0.37%), reliance on Allah (0.46%), consultation and chastity at the same rate (0.55%), peace (0.95%), patience (1.26%), humility (1.39%), generosity (1.54%), greetings (2.09%), gratitude/praise (2.40%), patriotism (2.68%), forgiveness (2.80%), justice (2.99%), respect (3.08%), responsibility (3.57%). While the relevant values are mostly presented through texts in the textbooks, they are least presented through visuals. However, it is noted that these values are more indirectly present in the textbooks. Based on the findings, it is recommended that when preparing textbooks, there should be a more balanced inclusion of values such as tolerance, courage, reliance on Allah, consultation, chastity, peace, patience, humility, generosity, greetings, gratitude/praise, patriotism, forgiveness, justice, respect, and responsibility. Moreover, these values should be evenly distributed across all units at every grade level.

Keywords: Values, Values Education, Religious Culture and Ethics, Textbook.

ÖNSÖZ

Toplumu daha iyiye sevk eden, insan yaşamını olumlu yönde etkileyen değerler eğitiminin önemi her geçen gün artmaktadır. Daha iyi bir nesil yetişmesi için öğrencilerin küçük yaşlardan itibaren değerleri kazanması gereklidir. Bu doğrultuda öğrencilere okullarda kazandırılması hedeflenen değerlerin, eğitim öğretim süreci boyunca her zaman ulaşılabilen ve en önemli materyal olarak kullanılan ders kitaplarında nasıl ve ne düzeyde yer aldığının incelenmesi ve varsa eksiklerinin rapor edilmesi öğrencilerin bu değerleri kazanması açısından faydalı olacaktır. Öğrencilerin diğer derslere göre günlük yaşamı ile daha çok ilişkili olan din kültürü ve ahlak bilgisi derslerini değerler eğitiminden ayrı düşünmek olanaksızdır. Bu nedenle öğrencilerin okulda kazandıkları değerleri günlük yaşamına yansıtmaları için birer araç olan din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarının değerler eğitimi açısından incelenmesi oldukça önemlidir. Araştırmada değerlerin ders kitaplarında farklı yollarla yer aldığı düşünüldüğünden metinler ve görsellerin tamamı incelenmiştir. Ayrıca öğrencilerin yaş grubu düşünüldüğünde değerlerin ders kitaplarında doğrudan mı yoksa dolaylı mı yer aldığının incelenmesi de yararlı görülmüştür.

Araştırma sürecinde benden desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, bilgi ve birikimleriyle bana her zaman rehberlik eden ve manevi olarak hep yanımda olduğunu hissettiğim değerli hocam ve danışmanım Seyfullah KARA'ya, maddi manevi fedakârlıklarını esirgemeyen ve beni akademik alanda ilerlemem için her zaman destekleyen babam Halil YILMAZ, annem Sevim YILMAZ, ablam Merve YILMAZ ÇETİN, eniştem Hüseyin ÇETİN ve bu süreçte sevgisiyle beni motive eden kıymetli yeğenim Selimhan ÇETİN'e teşekkür ederim.

Rumeysa Nur YILMAZ

Zonguldak, 2024

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar LİSTESİ.....	xii
GÖRSELLER LİSTESİ	xv
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xix
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xxi
GİRİŞ	1
1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	8
1.1. Değer Kavramının Tanımı	8
1.2. Değerlerin Sınıflandırılması	11
1.3. Değerlerin Özellikleri	15
1.4. Değerlerin İşlevleri	18
1.5. Değerler Eğitimi	21
1.5.1. Değerler Eğitiminin Gerekliliği	25
1.5.2. Değerler Eğitiminin Nasıllığı.....	26
1.6. Değerlerin Öğretimi ve Değerler Eğitimi Yaklaşımları	27
1.6.1. Değer Aktarma Yaklaşımları	29
1.6.1.1. Değer Telkini	29
1.6.1.2. Davranış Değiştirme	29
1.6.2. Değer Geliştirme Yaklaşımları	30
1.6.2.1. Ahlaki Muhakeme.....	30
1.6.2.2. Değer Analizi	30
1.6.2.3. Değer Açıklama	31
1.6.3. Bütüncül Değerler Eğitimi	31
1.6.3.1. Adil Topluluk Okulları	32
1.6.3.2. Karakter Eğitimi	33
1.7. Değerler Eğitiminde Stratejiler, Yöntemler ve Teknikler	35
1.8. Değerler ve Eğitim.....	38
1.9. Değerler ve Din.....	40
1.10. Değerler ve Din Eğitimi.....	42
1.11. Değerler ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı	43

2. İSLAM VE EĞİTİM AÇISINDAN DEĞERLER VE ÖNEMİ	49
2.1. Adalet Değeri	49
2.2. Dostluk/Kardeşlik Değeri	54
2.3. Doğruluk/Dürüstlük Değeri	60
2.4. Yardımlaşma Değeri	66
2.5. Sabır Değeri	69
2.6. Saygı Değeri	73
2.7. Sevgi Değeri	75
2.8. Sorumluluk Değeri.....	79
2.9. Vatanseverlik Değeri	82
2.10. Merhamet/Şefkat Değeri.....	86
2.11. Aile Değeri.....	92
2.12. Güzel Ahlak Değeri	95
2.13. İyiliği Emretmek ve Kötülükten Alıkoymak Değeri	100
2.14. Çalışkanlık Değeri	104
2.15. Affedicilik/Bağışlayıcılık Değeri.....	107
2.16. Alçak Gönüllülük/Tevazu Değeri.....	111
2.17. Şükür ve Hamd Değeri	114
2.18. Hoşgörü Değeri.....	118
2.19. Barış Değeri	120
2.20. Cesaret Değeri	124
2.21. Selamlaşmak Değeri	126
2.22. İstişare Değeri	129
2.23. Tevekkül Değeri	137
2.24. İffet Değeri.....	141
2.25. Cömertlik Değeri	144
3. BULGULAR VE YORUM.....	148
3.1. Ortaokul 5.Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı İçerisinde Yer Alan İlgili Değerler.....	148
3.2.Ortaokul 6.Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı İçerisinde Yer Alan İlgili Değerler.....	152
3.3. Ortaokul 7. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı İçerisinde Yer Alan İlgili Değerler.....	156

3.4. Ortaokul 8. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı İçerisinde Yer Alan İlgili Değerler.....	160
3.5. Ortaokul 5, 6, 7 ve 8.Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı İçerisinde Yer Alan İlgili Değerler	164
3.6. İlgili Değerlerin Ortaokul 5, 6, 7 ve 8. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarında Yer Alma Durumuna İlişkin Bulgular.....	167
3.6.1. Adalet Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumu	167
3.6.2. Dostluk/Kardeşlik Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumu	171
3.6.3. Doğruluk/Dürüstlük Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumu	180
3.6.4. Yardımlaşma Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumu	186
3.6.5. Sabır Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumu	191
3.6.6. Saygı Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumu.....	195
3.6.7. Sevgi Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumu.....	199
3.6.8. Sorumluluk Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumu.....	203
3.6.9. Vatanseverlik Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumu.....	209
3.6.10. Merhamet/Şefkat Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumu	213
3.6.11. Aile Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumu	221
3.6.12. Güzel Ahlak Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumu	225
3.6.13. İyiliği Emretmek Kötülükten Alıkoymak Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumu	230
3.6.14. Çalışkanlık Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumu.....	235
3.6.15. Affedicilik/Bağışlayıcılık Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumu	240
3.6.16. Alçakgönüllülük/Tevazu Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumu	245
3.6.17. Şükür/Hamd Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumu	250
3.6.18. Hoşgörü Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumu	255
3.6.19. Barış Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumu	257
3.6.20. Cesaret Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumu.....	260
3.6.21. Selamlaşmak Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumu	262
3.6.22. İstişare Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumu	265
3.6.23. Tevekkül Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumu.....	268
3.6.24. İffet Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumu.....	270

3.6.25. Cömertlik Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumu.....	272
SONUÇ.....	278
KAYNAKÇA	283
ÖZ GEÇMİŞ.....	302

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 0.1: Araştırmada İncelenen Ders Kitapları	6
Tablo 3.1: Ortaokul 5.Sınıf DKAB Ders Kitabında Yer Alan İlgili Değerlerin Frekans ve Yüzde Oranları	148
Tablo 3.2: Ortaokul 5.Sınıf DKAB Ders Kitabında Yer Alan İlgili Değerlerin Doğrudan veya Dolaylı yer verilme Sıklığı ve Yüzdelik Oranları ...	150
Tablo 3.3: İlgili Değerlerin Ortaokul 5.Sınıf DKAB Ders Kitabındaki Ünitelere Dağılımına İlişkin Frekanslar	151
Tablo 3.4: Ortaokul 6. Sınıf DKAB Ders Kitabında Yer Alan İlgili Değerlerin Frekans ve Yüzde Oranları	152
Tablo 3.5: Ortaokul 6.Sınıf DKAB Ders Kitabında İlgili Değerlerin Doğrudan veya Dolaylı Yer Verilme Sıklığı ve Yüzdelik Oranları	154
Tablo 3.6: İlgili Değerlerin Ortaokul 6. Sınıf DKAB Ders Kitabındaki Ünitelere Dağılımına İlişkin Frekanslar	155
Tablo 3.7: İlgili Değerlerin Ortaokul 7. Sınıf DKAB Ders Kitabındaki Ünitelere Dağılımına İlişkin Frekanslar	156
Tablo 3.8: Ortaokul 7. Sınıf DKAB Ders Kitabında İlgili Değerlerin Doğrudan veya Dolaylı Yer Verilme Sıklığı ve Yüzdelik Oranları	158
Tablo 3.9: İlgili Değerlerin Ortaokul 7. Sınıf DKAB Ders Kitabındaki Ünitelere Dağılımına İlişkin Frekanslar	159
Tablo 3.10: Ortaokul 8. Sınıf DKAB Ders Kitabında Yer Alan İlgili Değerlerin Frekans ve Yüzde Oranları	160
Tablo 3.11: Ortaokul 8. Sınıf DKAB Ders Kitabında İlgili Değerlerin Doğrudan veya Dolaylı Yer Verilme Sıklığı ve Yüzdelik Oranları	162
Tablo 3.12: İlgili Değerlerin Ortaokul 8. Sınıf DKAB Ders Kitabındaki Ünitelere Dağılımına İlişkin Frekanslar	163
Tablo 3.13: Ortaokul 5, 6, 7 ve 8.Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarında Yer Alan İlgili Değerlerin Frekans ve Yüzde Oranları	164
Tablo 3.14: Ortaokul 5, 6, 7 ve 8.Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarında İlgili Değerlerin Doğrudan veya Dolaylı Yer Verilme Sıklığı ve Yüzdelik Oranları	166
Tablo 3.15: Adalet Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumuna İlişkin Frekanslar ve Yüzdelik Oranlar	168

Tablo 3.16: Dostluk/Kardeşlik Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumuna İlişkin Frekanslar ve Yüzdelik Oranlar.....	172
Tablo 3.17: Doğruluk/Dürüstlük Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumuna İlişkin Frekanslar ve Yüzdelik Oranlar.....	181
Tablo 3.18: Yardımlaşma Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumuna İlişkin Frekanslar ve Yüzdelik Oranlar.....	186
Tablo 3.19: Sabır Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumuna İlişkin Frekanslar ve Yüzdelik Oranlar.....	191
Tablo 3.20: Saygı Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumuna İlişkin Frekanslar ve Yüzdelik Oranlar.....	195
Tablo 3.21: Sevgi Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumuna İlişkin Frekanslar ve Yüzdelik Oranlar.....	199
Tablo 3.22: Sorumluluk Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumuna İlişkin Frekanslar ve Yüzdelik Oranlar.....	204
Tablo 3.23: Vatanseverlik Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumuna İlişkin Frekanslar ve Yüzdelik Oranlar.....	209
Tablo 3.24: Merhamet/Şefkat Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumuna İlişkin Frekanslar ve Yüzdelik Oranlar.....	214
Tablo 3.25: Aile Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumuna İlişkin Frekanslar ve Yüzdelik Oranlar.....	221
Tablo 3.26: Güzel Ahlak Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumuna İlişkin Frekanslar ve Yüzdelik Oranlar.....	226
Tablo 3.28: Çalışkanlık Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumuna İlişkin Frekanslar ve Yüzdelik Oranlar.....	236
Tablo 3.29: Affedicilik/Bağışlayıcılık Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumuna İlişkin Frekanslar ve Yüzdelik Oranlar.....	241
Tablo 3.30: Alçakgönüllülük/Tevazu Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumuna İlişkin Frekanslar ve Yüzdelik Oranlar.....	245
Tablo 3.31: Şükür/Hamd Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumuna İlişkin Frekanslar ve Yüzdelik Oranlar.....	251
Tablo 3.32: Hoşgörü Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumuna İlişkin Frekanslar ve Yüzdelik Oranlar.....	255
Tablo 3.33: Barış Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumuna İlişkin Frekanslar ve Yüzdelik Oranlar.....	258

Tablo 3.34: Cesaret Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumuna İlişkin Frekanslar ve Yüzdelik Oranlar	260
Tablo 3.35: Selamlaşmak Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumuna İlişkin Frekanslar ve Yüzdelik Oranlar	263
Tablo 3.36: İstişare Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumuna İlişkin Frekanslar ve Yüzdelik Oranlar	265
Tablo 3.37: Tevekkül Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumuna İlişkin Frekanslar ve Yüzdelik Oranlar	268
Tablo 3.38: İffet Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumuna İlişkin Frekanslar ve Yüzdelik Oranlar	270
Tablo 3.39: Cömertlik Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumuna İlişkin Frekanslar ve Yüzdelik Oranlar	273

GÖRSELLER LİSTESİ

Görsel 3.1:Ortaokul 7. Sınıf DKAB Ders Kitabında Adalet Değeri ile İlgili Görsel	170
Görsel 3.2: Ortaokul 8. Sınıf DKAB Ders Kitabında Adalet Değeri ile İlgili Görsel	171
Görsel 3.3: Ortaokul 5. Sınıf DKAB Ders Kitabında Dostluk Değeri ile İlgili Görsel	174
Görsel 3.4: Ortaokul 5. Sınıf DKAB Ders Kitabında Kardeşlik Değeri ile İlgili Görsel	175
Görsel 3.5: Ortaokul 6. Sınıf DKAB Ders Kitabında Dostluk Değeri ile İlgili Görsel	176
Görsel 3.6: Ortaokul 6. Sınıf DKAB Ders Kitabında Kardeşlik Değeri ile İlgili Görsel	177
Görsel 3.7: Ortaokul 7. Sınıf DKAB Ders Kitabında Dostluk Değeri ile İlgili Görsel	178
Görsel 3.8: Ortaokul 7. Sınıf DKAB Ders Kitabında Kardeşlik Değeri ile İlgili Görsel	179
Görsel 3.9: Ortaokul 8. Sınıf DKAB Ders Kitabında Dostluk/Kardeşlik Değeri ile İlgili Görsel	180
Görsel 3.10: Ortaokul 7. Sınıf DKAB Ders Kitabında Doğruluk/Dürüstlük Değeri ile İlgili Görsel	184
Görsel 3.11: Ortaokul 8. Sınıf DKAB Ders Kitabında Doğruluk/Dürüstlük Değeri ile İlgili Görsel	186
Görsel 3.12: Ortaokul 5. Sınıf DKAB Ders Kitabında Yardımlaşma Değeri ile İlgili Görsel	188
Görsel 3.13: Ortaokul 6. Sınıf DKAB Ders Kitabında Yardımlaşma Değeri ile İlgili Görsel	189
Görsel 3.14: Ortaokul 7. Sınıf DKAB Ders Kitabında Yardımlaşma Değeri ile İlgili Görsel	190
Görsel 3.15: Ortaokul 8. Sınıf DKAB Ders Kitabında Yardımlaşma Değeri ile İlgili Görsel	191
Görsel 3.16: Ortaokul 7. Sınıf DKAB Ders Kitabında Sabır Değeri ile İlgili Görsel	194

Görsel 3.17: Ortaokul 5. Sınıf DKAB Ders Kitabında Saygı Değeri ile İlgili Görsel.....	197
Görsel 3.18: Ortaokul 8. Sınıf DKAB Ders Kitabında Saygı Değeri ile İlgili Görsel.....	198
Görsel 3.19: Ortaokul 5. Sınıf DKAB Ders Kitabında Sevgi Değeri ile İlgili Görsel.....	200
Görsel 3.20: Ortaokul 6. Sınıf DKAB Ders Kitabında Sevgi Değeri ile İlgili Görsel.....	201
Görsel 3.21:Ortaokul 7. Sınıf DKAB Ders Kitabında Sevgi Değeri ile İlgili Görsel	202
Görsel 3.22: Ortaokul 8. Sınıf DKAB Ders Kitabında Sevgi Değeri ile İlgili Görsel.....	203
Görsel 3.23: Ortaokul 5. Sınıf DKAB Ders Kitabında Sorumluluk Değeri ile İlgili Görsel.....	205
Görsel 3.24: Ortaokul 6. Sınıf DKAB Ders Kitabında Sorumluluk Değeri ile İlgili Görsel.....	206
Görsel 3.25: Ortaokul 7. Sınıf DKAB Ders Kitabında Sorumluluk Değeri ile İlgili Görsel.....	207
Görsel 3.26: Ortaokul 8. Sınıf DKAB Ders Kitabında Sorumluluk Değeri ile İlgili Görsel.....	208
Görsel 3.27: Ortaokul 5. Sınıf DKAB Ders Kitabında Vatanseverlik Değeri ile İlgili Görsel.....	211
Görsel 3.28: Ortaokul 6. Sınıf DKAB Ders Kitabında Vatanseverlik Değeri ile İlgili Görsel	212
Görsel 3.29: Ortaokul 7. Sınıf DKAB Ders Kitabında Vatanseverlik Değeri ile İlgili Görsel	213
Görsel 3.30: Ortaokul 5. Sınıf DKAB Ders Kitabında Merhamet Değeri ile İlgili Görsel.....	215
Görsel 3.31: Ortaokul 5. Sınıf DKAB Ders Kitabında Şefkat Değeri ile İlgili Görsel.....	216
Görsel 3.32: Ortaokul 6. Sınıf DKAB Ders Kitabında Merhamet/Şefkat Değeri ile İlgili Görsel	217
Görsel 3.33: Ortaokul 7. Sınıf DKAB Ders Kitabında Merhamet/Şefkat Değeri ile İlgili Görsel	219

Görsel 3.34: Ortaokul 8. Sınıf DKAB Ders Kitabında Merhamet Değeri ile İlgili Görsel.....	220
Görsel 3.35: Ortaokul 8. Sınıf DKAB Ders Kitabında Şefkat Değeri ile İlgili Görsel.....	221
Görsel 3.36: Ortaokul 5. Sınıf DKAB Ders Kitabında Aile Değeri ile İlgili Görsel	223
Görsel 3.37: Ortaokul 6. Sınıf DKAB Ders Kitabında Aile Değeri ile İlgili Görsel	224
Görsel 3.38: Ortaokul 8. Sınıf DKAB Ders Kitabında Aile Değeri ile İlgili Görsel	225
Görsel 3.39: Ortaokul 5.Sınıf DKAB Ders Kitabında Güzel Ahlak Değeri ile İlgili Görsel.....	227
Görsel 3.40: Ortaokul 6.Sınıf DKAB Ders Kitabında Güzel Ahlak Değeri ile İlgili Görsel.....	228
Görsel 3.41: Ortaokul 7.Sınıf DKAB Ders Kitabında Güzel Ahlak Değeri ile İlgili Görsel.....	229
Görsel 3.42: Ortaokul 8.Sınıf DKAB Ders Kitabında Güzel Ahlak Değeri ile İlgili Görsel.....	230
Görsel 3.43: Ortaokul 5.Sınıf DKAB Ders Kitabında İyiliği Emretmek Kötülükten Alıkoymak Değeri ile İlgili Görsel	232
Görsel 3.44: Ortaokul 6.Sınıf DKAB Ders Kitabında İyiliği Emretmek Kötülükten Alıkoymak Değeri ile İlgili Görsel	233
Görsel 3.45: Ortaokul 7.Sınıf DKAB Ders Kitabında İyiliği Emretmek Kötülükten Alıkoymak Değeri ile İlgili Görsel	234
Görsel 3.46: Ortaokul 8.Sınıf DKAB Ders Kitabında İyiliği Emretmek Kötülükten Alıkoymak Değeri ile İlgili Görsel	235
Görsel 3.47: Ortaokul 5.Sınıf DKAB Ders Kitabında Çalışkanlık Değeri ile İlgili Görsel.....	237
Görsel 3.48: Ortaokul 6.Sınıf DKAB Ders Kitabında Çalışkanlık Değeri ile İlgili Görsel.....	238
Görsel 3.49: Ortaokul 7.Sınıf DKAB Ders Kitabında Çalışkanlık Değeri ile İlgili Görsel.....	239
Görsel 3.50: Ortaokul 8.Sınıf DKAB Ders Kitabında Çalışkanlık Değeri ile İlgili Görsel.....	240

Görsel 3.51: Ortaokul 5.Sınıf DKAB Ders Kitabında Alçakgönüllülük/Tevazu Değeri ile İlgili Görsel	247
Görsel 3.52: Ortaokul 8.Sınıf DKAB Ders Kitabında Alçakgönüllülük/Tevazu Değeri ile İlgili Görsel	250
Görsel 3.53: Ortaokul 5.Sınıf DKAB Ders Kitabında Şükür/Hamd Değeri ile İlgili Görsel.....	252
Görsel 3.54: Ortaokul 8.Sınıf DKAB Ders Kitabında Şükür/Hamd Değeri ile İlgili Görsel.....	255
Görsel 3.55: Ortaokul 8.Sınıf DKAB Ders Kitabında Tevekkül Değeri ile İlgili Görsel.....	270
Görsel 3.56: Ortaokul 5.Sınıf DKAB Ders Kitabında Cömertlik Değeri ile İlgili Görsel.....	274
Görsel 3.57: Ortaokul 6.Sınıf DKAB Ders Kitabında Cömertlik Değeri ile İlgili Görsel.....	275
Görsel 3.58: Ortaokul 7.Sınıf DKAB Ders Kitabında Cömertlik Değeri ile İlgili Görsel.....	276
Görsel 3.59: Ortaokul 8.Sınıf DKAB Ders Kitabında Cömertlik Değeri ile İlgili Görsel.....	277

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 3.1: Adalet Değerinin Ders Kitaplarında Yer Almasına İlişkin Yüzdelik Oranlar	168
Grafik 3.2: Dostluk/Kardeşlik Değerinin Ders Kitaplarında Yer Almasına İlişkin Yüzdelik Oranlar.....	173
Grafik 3.3: Doğruluk/Dürüstlük Değerinin Ders Kitaplarında Yer Almasına İlişkin Yüzdelik Oranlar.....	181
Grafik 3.4: Yardımlaşma Değerinin Ders Kitaplarında Yer Almasına İlişkin Yüzdelik Oranlar.....	187
Grafik 3.5: Sabır Değerinin Ders Kitaplarında Yer Almasına İlişkin Yüzdelik Oranlar	192
Grafik 3.6: Saygı Değerinin Ders Kitaplarında Yer Almasına İlişkin Yüzdelik Oranlar	196
Grafik 3.7: Sevgi Değerinin Ders Kitaplarında Yer Almasına İlişkin Yüzdelik Oranlar	200
Grafik 3.8: Sorumluluk Değerinin Ders Kitaplarında Yer Almasına İlişkin Yüzdelik Oranlar.....	204
Grafik 3.9: Vatanseverlik Değerinin Ders Kitaplarında Yer Almasına İlişkin Yüzdelik Oranlar.....	210
Grafik 3.10: Merhamet/Şefkat Değerinin Ders Kitaplarında Yer Almasına İlişkin Yüzdelik Oranlar.....	214
Grafik 3.11: Aile Değerinin Ders Kitaplarında Yer Almasına İlişkin Yüzdelik Oranlar	222
Grafik 3.12: Güzel Ahlak Değerinin Ders Kitaplarında Yer Almasına İlişkin Yüzdelik Oranlar.....	226
Grafik 3.13: İyiliği Emretmek Kötülükten Alıkoymak Değerinin Ders Kitaplarında Yer Almasına İlişkin Yüzdelik Oranlar	231
Grafik 3.14: Çalışkanlık Değerinin Ders Kitaplarında Yer Almasına İlişkin Yüzdelik Oranlar.....	236
Grafik 3.15: Affedicilik/Bağışlayıcılık Değerinin Ders Kitaplarında Yer Almasına İlişkin Yüzdelik Oranlar	241
Grafik 3.16: Alçakgönüllülük/Tevazu Değerinin Ders Kitaplarında Yer Almasına İlişkin Yüzdelik Oranlar	246

Grafik 3.17: Şükür/Hamd Değerinin Ders Kitaplarında Yer Almasına İlişkin Yüzdelik Oranlar.....	251
Grafik 3.18: Hoşgörü Değerinin Ders Kitaplarında Yer Almasına İlişkin Yüzdelik Oranlar	256
Grafik 3.19: Barış Değerinin Ders Kitaplarında Yer Almasına İlişkin Yüzdelik Oranlar	258
Grafik 3.20: Cesaret Değerinin Ders Kitaplarında Yer Almasına İlişkin Yüzdelik Oranlar	261
Grafik 3.21: Selamlaşmak Değerinin Ders Kitaplarında Yer Almasına İlişkin Yüzdelik Oranlar.....	263
Grafik 3.22: İstişare Değerinin Ders Kitaplarında Yer Almasına İlişkin Yüzdelik Oranlar	266
Grafik 3.23: Tevekkül Değerinin Ders Kitaplarında Yer Almasına İlişkin Yüzdelik Oranlar.....	268
Grafik 3.24: İffet Değerinin Ders Kitaplarında Yer Almasına İlişkin Yüzdelik Oranlar	271
Grafik 3.25: Cömertlik Değerinin Ders Kitaplarında Yer Almasına İlişkin Yüzdelik Oranlar.....	273

KISALTMALAR LİSTESİ

(a.s.)	: Aleyhisselam
(c.c.)	: Celle Celalühu
(r.a.)	: Radıyallahu anh
(s.a.v.)	: Sallallâhu aleyhi ve sellem
çev.	: Çeviren
DKAB	: Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi
ed.	: Editör
Hız.	: Hazreti
İZÜ	: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
vd.	: ve diğerleri

GİRİŞ

Tezin Konusu, Amacı, Önemi, Kapsam ve Sınırları

Bu bölümde problem durumu, araştırmanın amacı, araştırmanın önemi, araştırmada kullanılan terimlerin tanımları ve araştırmanın yöntemine yer verilmiştir.

Problem Durumu

Toplumun temel taşlarından birini meydana getiren değerlerimizin öneminin azaldığı hatta yok olduğu şu son zamanlarda değerler eğitime verilmesi gereken önem daha da artmaktadır. Değerlerimiz; hayatımızı değerli kılan, sosyal ilişkilerimizi şekillendiren, bizi biz yapan, kültürümüzü en iyi biçimde yaşamamıza yardımcı olan, iyi ve kötüyü, doğru ve yanlış ayırt etmemize katkıda bulunan olmazsa olmaz unsurlardır.

Değerler öncelikle aile ortamında bireye kazandırılır. Çocuğun değerleri içselleştirmesi hususundaki temeli aileler teşkil eder. Çocuğa ailesi aracılığıyla gerçekleştirilen değerler eğitiminin niteliğinin, o çocuğun karakterini şekillendirmede etkili olduğu ifade edilebilir. Çocuklarını pozitif duygu ve düşünceler ile yetiştiren ve bu hususta onlara rol model olan anne ve babalar, değerlerini yaşatan ve onları muhafaza eden kişiler yetiştirebilir. Çocukların ailelerinden edindiği eğitimin yanında bu eğitimin devamı vasfında olan okullarda verilen eğitim de büyük bir önem arz etmektedir. Bu eğitimde öğretmenler belirleyici bir etkiye sahiptir. Öğretmenler öğrencilere okulda geçirdikleri süre boyunca konu anlatırken, etkinlik yaparken veya o sırada ortaya çıkan bir husus ile değerleri kazandırmaya çalışır. Aynı şekilde öğretmenlerin ders esnasında materyal olarak kullandığı ders kitaplarının da değerler bakımından zengin bir içeriğe sahip olması öğrencilere verilen değerlerin kalıcı olmasına katkıda bulunabilir. Öğrencilerin kolayca erişebildiği kaynaklar olması nedeniyle ders kitapları içerisinde değerler eğitiminin yer alması, öğrencinin değerleri kitaplarda bulunan metinler ve görseller yoluyla daha iyi öğrenmesini sağlar. Değerlerin kazandırılması 2005 yılına dek milli eğitimin genel amaçlarında yerini bulurken 2005 yılı itibariyle ders programları içinde kazandırılmak üzere dersin amaçlarına

ilave edilmiş ve öğrenciye öğretilmek amaçlanan değerler de açıkça belirtilmeye başlanmıştır.¹

Millî Eğitim Bakanlığı 4-8. Sınıflar Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı içerisinde bulunan "...değerlerimiz ve yetkinliklerle bütünleşmiş bilgi, beceri ve davranışlara sahip bireyler yetiştirmektir. Bilgi, beceri ve davranışlar öğretim programlarıyla kazandırılmaya çalışılırken değerlerimiz ve yetkinlikler bu bilgi, beceri ve davranışların arasındaki bütünlüğü kuran bağlantı ve ufuk işlevi görmektedir." maddesiyle Türk milli eğitiminin temel amacı net bir şekilde ortaya koyulmuştur.² Bu madde bize değerler eğitiminin devlet tarafından desteklendiğini, ortaya çıkan problemlerin çözümünün eğitim vasıtasıyla aşılabileceğini bildirmektedir.

Değerler eğitiminin okul paydaşlarınca sistemli ve planlı bir şekilde gerçekleştirilmesi gerekir. Fakat din kültürü ve ahlak bilgisi dersleri muhtevastaki kazanımlar sebebiyle bu alanda daha somut bir fonksiyon taşımaktadır.³ Millî eğitimin temel amaçları incelendiğinde, yetiştirilmek hedeflenen kişi tipine ulaşmada din kültürü ve ahlak bilgisi dersinin oldukça büyük bir fayda sağlayacağı düşünülmektedir.⁴ Görüldüğü üzere değerler eğitimi din kültürü ve ahlak bilgisi dersleriyle bir bütün halindedir. Bu sebeple değerlerin din kültürü ve ahlak bilgisinde dersinde materyal olarak kullanılan kitaplarda nasıl ve hangi düzeyde yer aldığı araştırmaya değer olup önem arz etmektedir. Bu araştırmada da ortaokul 5, 6, 7 ve 8. sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitapları içerisinde yer alan değerlerin incelenmesi temel alınmıştır. Millî Eğitim Bakanlığı'nın hazırladığı ders kitaplarındaki değerlerin incelenmesine bakıldığında din kültürü ve ahlak bilgisi dersi ortaokul 5, 6, 7 ve 8. sınıf ders kitaplarındaki metinler ve görseller dâhilinde yer alan değerlerin incelenmesi

---

¹ Fehmi Demir, *Değer Öğretimi Yaklaşımlarına Göre Hayat Bilgisi Dersinde Değer Öğretimi* (Malatya: İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), 2.

² Milli Eğitim Bakanlığı, *DKAB Öğretim Programı İlkokul 4 ve Ortaokul 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar*, (Ankara: MEB Yayınları, 2018), 1.

³ Mevlüt Kaya, "İlköğretim DKAB Öğretim Programlarındaki Ahlaki Konuların Ahlak Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23/23 (Haziran 2007), 30.

⁴ Hayati Tetik, "İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi 2010-2018 Öğretim Programı Ünite ve Kazanımları Üzerine Bir Değerlendirme", *Universal Journal Of Theology* 3/1 (Mart 2018), 67.

hususunda herhangi bir çalışma ile karşılaşılmamıştır. Bu sebeple, bu araştırma neticelerinin literatüre katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada 2019-2020 eğitim öğretim yılı itibariyle 5 yıl süre ile ders kitabı olarak kullanımı kabul edilen ortaokul 5, 6, 7 ve 8. sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında adalet, dostluk/kardeşlik, doğruluk/dürüstlük, yardımlaşma, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, merhamet/şefkat, aile, güzel ahlak , iyiliği emretmek kötülükten alıkoymak, çalışkanlık, affedicilik/bağışlayıcılık, alçakgönüllülük/tevâzu, şükür/hamd, hoşgörü, barış, cesaret, selamlaşmak, istişâre, tevekkül, iffet, cömertlik değerlerinin hangi şekilde ve ne sıklıkta yer aldığını incelemek hedeflenmektedir.

Problem Cümlesi

2019-2020 eğitim öğretim yılı içerisinde kullanılmaya başlanan ortaokul 5, 6,7 ve 8. sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında yukarıda ismi geçen ilgili değerlerin yer alma durumu nedir?

Araştırmanın Önemi

Toplumlarda kişileri iyi ve güzele sevk eden değerlerimizin bilhassa küçük yaşlardan başlanarak çocuklara aktarılması, anlatılması ve kazandırılması gerekir. Tabi ki bu aniden meydana gelebilecek bir husus değildir. Değerlerimizin kişiliğimize olan etkisi süreç içerisinde oluşur. Bu süreçte ise öğretmenler, ders kitapları ve okullar belirleyici konumdadır. Değerlerimizin ders kitaplarında yeterli bir şekilde bulunup bulunmadığı fikri bizi bu hususta araştırmaya yönlendirmektedir. Öğretim süreci içinde öğrencilerin kolaylıkla ulaşabileceği en mühim materyallerden biri olan ders kitaplarında değerlerin incelenmesi bu bakımdan önemlidir. Değerler eğitiminin yoğun bir biçimde işlendiği derslerden biri olan din kültürü ve ahlak bilgisi dersine ait 2019-2020 eğitim öğretim yılında kullanılmak üzere hazırlanan ders kitaplarında değerlerin ne şekilde ve hangi sıklıkta yer aldığını ortaya koymayı hedefleyen bu araştırmanın literatüre yapacağı katkının da mühim olduğu düşünülmektedir.

Tanımlar

Değer: Bir toplumda bireyler tarafından kabul edilmiş, benimsenmiş ve yaşanmakta olan insani, ilahi temelli, inançsal her çeşit kıymetlerdir.⁵

Değerler Eğitimi: “Toplumca benimsenmiş milli ve evrensel değerlerin aile, çevre ve medya kuruluşlarının desteği ile okullar tarafından bir program içerisinde ders içi ve ders dışı etkinliklerle bireylere aktarılmasıdır.”⁶

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi: “Yetişmekte olan nesle, din hakkında doğru bilgi vermek, onların toplumda yaygın olan zihniyetler üzerinde düşünerek bilinçlenmesini sağlamak” şeklinde ifade edilmektedir.⁷

Ders Kitabı: Dönemin öğretim programına uygun şekilde hazırlanmış mekâna, zamana, teknolojik ve bilimsel ilerlemelere göre düzenlenmiş, değişebilen materyallerdir.⁸

Yöntem

Bu bölümde araştırma modeli, çalışma dokümanı, verilerin toplanması ve toplanan verilerin analiz süreci üzerinde durulmuştur.

Araştırma Modeli

Bu araştırmada 2019-2020 eğitim öğretim yılından itibaren 5 yıl boyunca ders kitabı olarak kabul edilen ortaokul 5, 6, 7 ve 8. sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında adalet, dostluk/kardeşlik, doğruluk/dürüstlük, yardımlaşma, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, merhamet/şefkat, aile, güzel ahlak , iyiliği emretmek kötülükten alıkoymak, çalışkanlık, affedicilik/bağışlayıcılık, alçakgönüllülük/tevâzu, şükür/hamd, hoşgörü, barış, cesaret, selamlaşmak, istişâre, tevekkül, iffet, cömertlik değerlerine yer verilme

---

⁵ Hasan Çelikkaya, *Fonksiyonel Eğitim Sosyolojisi* (İstanbul: Alfa Yayınları, 1996), 45.

⁶ Refik Gülmüş, *İlkokul 4.Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Tarih Konularında Değer Öğretimine İlişkin Sınıf Öğretmeni Görüşleri* (Burdur: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 4.

⁷ Düşlem Yetkin - Özer Daşcan, *Son Değişikliklerle İlköğretim Programı* (Ankara: Anı Yayınları, 2010), 891.

⁸ Kadir Ulusoy, “Sosyal Bilgilerde Ders Kitapları”. *Özel Öğretim Yöntemleriyle Sosyal Bilgiler Öğretimi*. ed. Bayram Tay - Adem Öcal (Ankara: Pegem Akademi Yayınevi, 2015), 193.

durumunu incelemek hedeflenmektedir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması modeline yer verilmiştir. Nitel araştırma yöntemi “Gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma” şeklinde ortaya koyulmaktadır.⁹

Nitel araştırma sürecinde ilerleyiş şöyle sıralamaktadır:¹⁰

1. Sosyal benliğin kabulü
2. Bir görüş açısı içselleştirme
3. Çalışmanın fikirleştirilmesi
4. Verilerin toplanması
5. Verilerin analiz edilmesi
6. Verilerin yorumlanması
7. Başkalarına bilgi verme

Durum çalışması bir tek durum ya da hususun yoğun olarak incelendiği, sistematik bir şekilde verilerin toplandığı ve neler olduğuna bakılan bir yöntem çeşididir.¹¹

Nitel araştırma yöntemlerinden biri olan durum çalışması modeli araştırmacılara ayrıntılı ve zengin veriler takdim eder.

Çalışmanın Dokümanı

Bu araştırmanın dokümanlarını Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından 2019-2020 eğitim öğretim yılından itibaren 5 yıl süre ile ders kitabı olarak

---

⁹ Ali Yıldırım - Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021), 39.

¹⁰ W. Lawrence Neuman, *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*, çev. Sedef Özge (Ankara: Yayın Odası, 2017), 23.

¹¹ Münevver Subaşı - Kübra Okumuş, "Bir Araştırma Yöntemi Olarak Durum Çalışması", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 21/2 (Haziran 2017), 420.

kullanımı kabul edilen ortaokul 5, 6, 7 ve 8. sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitapları oluşturmaktadır. Araştırmanın dokümanını meydana getiren ders kitaplarının yazar ve yayınevi bilgileri Tablo 0.1’de gösterilmiştir.

Tablo 0.1: Araştırmada İncelenen Ders Kitapları

Kitabın Adı	Kitabın Yayınevi	Kitabın Yazarları
Ortaokul Dkab 5.Sınıf Ders Kitabı	Lisans Yayıncılık	Prof.Dr. İsmail ERDOĞAN Doç.Dr. Enver DEMİRPOLAT Dr.Rahime ÇELİK Gözde ETİK ACAR Mehmet ÖNAL
Ortaokul Dkab 6.Sınıf Ders Kitabı	FCM Yayıncılık	Sadullah MACİT
Ortaokul Dkab 7.Sınıf Ders Kitabı	Gün Yayıncılık	Selahattin ÇAMYAR Hacer YALDIZ
Ortaokul Dkab 8.Sınıf Ders Kitabı	Anka Kuşu Yayıncılık	Fikri ÖZDEMİR

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Araştırmanın dokümanını meydana getiren ders kitapları Zonguldak ilinde 2022-2023 eğitim-öğretim yılında ders kitabı olarak kullanılan bir okuldan tedarik edilmiştir.

Ders kitapları incelenirken metinler ve görseller incelenmiş, etkinlikler ve diğer bölümler dikkate alınmamıştır.

Verilerin Toplanması

Nitel araştırmalarda veri toplama tekniklerinde ilk akla gelen gözlem ve görüşme tekniği olsa da gözlem ve görüşme tekniğinin uygulanamadığı koşullarda araştırmayla ilgili dokümanların değerlendirilmesi doküman inceleme tekniğinin uygulanmasını gerekli kılar. Doküman incelemesi; araştırması amaçlanan husus ile ilgili yazılı ve görsel materyallerin analiz edilmesini içermektedir. Yazılı ve görsel belgelerin incelenmesi olay veya olgu ile ilgili farklı kaynaklardan bilgilerin bir araya getirilmesi, farklı görüş açıları ve yaklaşımların incelenerek sentezlenmesine imkan verdiğinden daha kapsamlı ve zengin bir sonuca

ulaşılması bakımından önemlidir.¹² Bu araştırmada da ortaokul din kültürü ve ahlak bilgisi 5, 6, 7 ve 8.sınıf ders kitaplarındaki metinler ve görseller inceleneyeceğinden doküman inceleme tekniğine uygunluk arz etmektedir.

Araştırmada ortaokul din kültürü ve ahlak bilgisi 5, 6, 7 ve 8.sınıf ders kitapları içerisinde doğrudan ya da dolaylı olarak yer alan adalet, dostluk/kardeşlik, doğruluk/dürüstlük, yardımlaşma, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, merhamet/şefkat, aile, güzel ahlak, iyiliğİ emretmek kötülükten alıkoymak, alışkanlık, affedicilik/bağışlayıcılık, alçakgönüllülük/tevâzu, şükür/hamd, hoşgörü, barış, cesaret, selamlaşmak, istişâre, tevekkül, iffet, cömertlik değerleri incelenmiştir. Ders kitapları içinde metinlerin ve görsellerin birden fazla değeri içermesi sebebiyle bir metin veya bir görsel birden fazla değer kategorisinde ele alınmıştır. İlgili değerlere doğrudan yer verilme durumu değerlerin metin veya görsellerde doğrudan geçip geçmemesi ile tayin edilmiştir. Dolaylı yer verilme durumu ise ilgili değerlerin metin veya görsellerde doğrudan yer almayıp hissettirilme haline göre tayin edilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen verilerin analizinde betimsel analiz yaklaşımı uygulanmıştır. Betimsel analiz farklı tekniklerle bir araya getirilen verilerin öncesinde belirlenen temalara uygun olarak yorumlanmasını kapsayan nitel bir veri analizi türüdür.¹³ Betimsel analizde bir araya getirilen verilerin betimlenmesi, yorumlanması ve sebep sonuç ilişkileri dahilinde sonuçlar elde edilmesi temel hedeftir.¹⁴ Bu araştırmada ders kitapları içerisinde ve yukarıda ismi geçen değerler sınıf seviyeleri göz önüne alınarak ünite bazında tablolara dnştrlmştir. nitelerde geçen metin ve görseller ayrı ayrı ele alınarak değerlerin doğrudan veya dolaylı verilme durumları da tabloda gösterilmiştir. İncelemeler neticesinde ulaşılan sayısal veriler Excel programında hesaplanarak frekans ve yüzde değerleri ile ders kitaplarında ilgili değerlere nasıl ve hangi düzeyde yer verildiğİ belirlenmiştir.

¹²Trker Baş - Ulun Akturan, *Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2013), 117.

¹³ Murat zdemir, "Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı zerine Bir alışma", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 11/1 (Mart 2010), 325.

¹⁴ Yıldıırım - şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 224.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde değer kavramının tanımından, değerlerin sınıflandırılmasından, özelliklerinden, işlevlerinden, değerler eğitiminden, değerler eğitiminin gerekliliğinden, nasıllığından, değerlerin öğretimi ve değerler eğitimi yaklaşımlarından, değerler eğitimde stratejiler, yöntemler ve tekniklerden, değerler ve eğitim, değerler ve din, değerler ve din eğitimi ilişkisinden, değerler ve din kültürü ahlak bilgisi öğretim programından söz edilmektedir.

1.1. Değer Kavramının Tanımı

Değer ifadesi Türk Dil Kurumu Türkçe sözlüğünde “Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet; kişinin isteyen, gereksinim duyan bir varlık olarak nesne ile bağlantısında beliren şey; bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü; üstün nitelik, meziyet ve kıymet” şeklinde tanımlanmaktadır.¹⁵

Sözlükteki anlamı ile bakıldığında değer kavramını insanın varoluşunu anlaması ve değerlendirmesi çabasıyla neticelenen ve zamanla içinde bulunan toplumun ortak mirası haline gelen unsurlar olarak görmekteyiz.¹⁶

Değer ifadesi pek çok bilim dalıyla bağlantı içerisinde olan birleştirici bir unsurdur. Psikoloji, din bilimleri, eğitim bilimleri, sosyoloji gibi farklı alanlarda değer kavramının birçok şekilde tanımlandığı görülmektedir. Bu sebeple genel geçer bir değer tanımı yapmak zorlaşmaktadır.¹⁷

Değer kavramı soyut ve genel olduğundan dolayı günümüzde felsefeciler, sosyologlar, eğitimciler, psikologlar tarafından farklı biçimlerde kullanılmaktadır.¹⁸ Kullanım alanlarındaki bu genişlikten dolayı değer kavramının çeşitli tanımları yapılmıştır. Yapılan bu değer tanımlarının ortak noktasının ise

---

¹⁵ Şükrü Halûk Akalın vd., *Türkçe Sözlük* (Ankara: Türk Dil Kurumu, 11.Basım, 2011), “Değer”, 607.

¹⁶ Recep Kaymakcan - Hasan Meydan, *Ahlak, Değerler ve Eğitimi* (İstanbul: Dem Yayınları, 2020), 24.

¹⁷ İklima Betül Ertürk, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde Allah’a İman Penceresinden Değerler Eğitimi* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 7.

¹⁸ İoanna Kuçuradi, *İnsan ve Değerleri* (Ankara: Yankı Yayınları, 2013), 17.

değerin kişinin düşünce, duygu ve davranışlarını şekillendiren kıymet, güzellik ve iyilik ölçütleri olduğu görülmektedir.¹⁹

Değer tanımı daha geniş bir ifadeyle tanımlandığında değer “Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü; bir şeyin sahip olduğu kıymet; yüksek ve yararlı nitelik” denilebilir.²⁰

Güngör, değerler ile yaptığı çalışmalarla bilinmekle birlikte değer “değerler bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olduğu hakkındaki inançtır” şeklinde tanımlamaktadır.²¹

Değer kişinin düşünce, duygu, davranışlarını biçimlendiren kurallar, ölçütler ve inançlardır. Davranışlarından hangisinin daha ahlaki, güzel ve iyi olduğunu, nelerin daha çok önem arz ettiğini belirlememizi sağlayan ve bizi o davranışa, duygu ve düşünceye sevk eden bir kriter ve ilkedir.²²

Değerler, bireyin kişiliğini geliştirerek onun en iyi yönünü açığa çıkarıp, insani anlamda mükemmelliği ulaşmasını amaç edinmektedir. Kişinin derin ve zengin bir kişiliğe sahip olması ise ancak sahip olduğu değerlerle ölçülebilir. Bu bakımdan değerler insanı insan yapan kriterlerdir.²³

Değerlerin çeşitli tanımları olmakla birlikte tanımların ortak paydaları da mevcuttur. Değerler, hayatı yönlendiren, şekillendiren, davranışların temelini oluşturan ve toplumu toplum haline getiren argümanları birleştiren bağlantılardır.²⁴

---

¹⁹ Şükrü Keyifli, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarında Özdenetim Değeri* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 7.

²⁰ Z. Şeyma Arslan - Fatma T. Yaşar, “Yükselen Değer Kavramı Üzerine Eleştirel Bir Yaklaşım”, *Değerler Eğitimi Merkezi Dergisi* 1/1 (Nisan- Mayıs-Haziran 2007), 8.

²¹ Erol Güngör, *Değerler Psikolojisi* (Amsterdam: Hollanda Türk Akademisyenler Birliği Vakfı Yayınları, 1993), 18.

²² Hayati Hökelekli, *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2011), 258.

²³ Mehmet Zeki Aydın - Şebnem Akyol Gürler, *Okulda Değerler Eğitimi Yöntemler Etkinlikler Kaynaklar* (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2018), 3.

²⁴ Hatice Aydın, *Coğrafya Ders Kitaplarının Değerler Eğitimi Yaklaşımları Açısından İncelenmesi ve Coğrafya Öğretmenlerinin Değerler Eğitimine İlişkin Görüşleri* (Çanakkale: Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 12.

Değerler doğuştan gelen kavramlar değildir, birey yaptığı gözlem ve kurduğu bağlantılar neticesinde değerleri kazanır ve öğrenir. Akbaş²⁵ değerleri “Bireyin çevresiyle etkileşimi sonucunda içselleştirdiği ve davranışlarını yönlendiren standartlardır” olarak ifade etmektedir. Değerlerin var oluşu insan ile nesnenin ilişkisine dayanmaktadır. Temelini insanın bazı şeyleri benimsemesi veya karşısında durmasından alan değer; bireyin hoşlanma/hoslanmama, arzulama/kaçınma, isteme/reddetme gibi tutumlarında kendisini gönderir ve ortaya çıkar.²⁶

Değerler ancak nesilden nesile aktarılabilir. Yerleşen ve sürdürülen değerlerin genç yetişkinler tarafından kabul edilmesi ve desteklenmesi sonucu değerler gelecek nesiller tarafından onaylanıp devam ettirilebilir. Böylece nesillere aktarılan değerler toplumun fertleri tarafından onaylanır ve sürdürülebilir. Ancak toplumsal desteğin gücünü yitirmesi veya yok olması durumunda değerler de yok olma riskiyle karşılaşır bu durum değerler sisteminin yıkımına sebep olur.²⁷

Değerler hayatın amacıdır. Hem kendi yaşamımız hem de başkalarının yaşamlarında amaç olmasını istediğimiz unsurlardır.²⁸ Değerler kişinin hayatında yer bulan ahlaki yargı, ideoloji, sosyal tepki, kıyaslama, kendini başkalarına ifade etme, değerlendirme, başkalarını etkileme gibi davranış şekillerinin nedenidir.²⁹ Değerler bireyin ideal davranış şekillerini belirleyip bu ideallere uygun olarak hareket etmesine ve yaşamını anlamlandırıp yorumlamasına kılavuzluk ederler.

Değerlerin bireysel ve toplumsal yönü vardır. Kişinin inanç, duygu, düşünce, tutum, güdü, ihtiyaç, karar alma yönleri bireysel yönü ifade ederken; toplumca en doğru, en yararlı, en güzel olarak kabul gören şeyler toplumsal yönü

---

²⁵ Oktay Akbaş, *Türk Milli Eğitim Sisteminin Dyuşsal Amaçlarının İlköğretim II. Kademedeki Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004), 44.

²⁶ Keyifli, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarında Özdenetim Değeri*, 8.

²⁷ Bülent Dilmaç, *Bir Grup Fen Lisesi Öğrencisine Verilen İnsani Değerler Eğitiminin İnsani Değerler Ölçeği İle Sınanması* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007), 6.

²⁸ Güngör, *Değerler Psikolojisi*, 61.

²⁹ Bülent Dilmaç - Hasan Hüseyin Bircan (ed.), *Değerler ve Değerler Psikolojisi* (Ankara: Pegem Akademi, 2019), 3.

gösterir.³⁰ Değerler bireye ve topluma farklı bakış açısı kazandırıp, çevresinde gelişen olay ve durumlara karşı bilinçlendirmesi nedeniyle önemli bir yere sahiptir. Kişinin ve toplumun çevresinde gerçekleşen olaylara değer vermesinde ve kendisine yer belirlemesinde onlara yol gösteren, ölçütler belirleyen değerlerdir.³¹

Toplumda birlik, beraberlik ve düzenin sağlanması, bireyin toplum içindeki davranışlarının denetlenmesi değerler ile gerçekleşmektedir.

Kısaca değer hakkında aşağıdakileri ifade edebiliriz:

1)Değer bireylerin arzu ve istekleri aynı zamanda olaylar ve durumlar karşısındaki tutum ve davranışlarıdır.

2)Değer davranışlarımıza yön veren bir kriter, hayatın gayeleri ve ideal davranışlar ile ilgili inançlarımızdır.

3)Değer bireysel ve toplumsal bakımdan bir nesneye, bir varlığa ya da bir etkinliğe verilen kıymettir.³²

Kişinin kendini tanıması, değerleri hayata uyarlayabilmesi açısından önemlidir. Kendini tanıyan, bilen birey değerleri nasıl anlamlandıracağını da bilir. Bu sebeple kişilere becerilerini, yeterliliklerini, eksik ve fazla yönlerini bilerek baş edebilmeyi öğrenebilecekleri bir değerler eğitimi planlanıp bu doğrultuda bir eğitim verilmelidir.³³

1.2. Değerlerin Sınıflandırılması

Değerlerin sınıflandırılması değerler hakkında fikir ortaya koyulabilmesini ve onların basit bir şekilde anlaşılabilirliğini sağlar. Değerlerin sınıflandırılması çoğunlukla öznel olduğundan bir başka deyişle geçmiş yaşantılar, sahip olunan değer yargıları gibi kişisel faktörler etkili olduğundan kendi içinde sınırlılıklar

---

³⁰ Akbaş, *Türk Milli Eğitim Sisteminin Dyuşsal Amaçlarının İlköğretim II. Kademedeki Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi*, 44.

³¹ Rüştü Yeşil - Davud Aydın, "Demokratik Değerlerin Eğitiminde Yöntem ve Zamanlama", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* 11/2 (Ağustos 2007), 67.

³² Keyifli, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarında Özdenetim Değeri*, 8-9.

³³ Ertürk, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde Allah'a İman Penceresinden Değerler Eğitimi*, 9.

barındırır. Örneğin Türk kültürü ve İslam inancına göre yapılan sınıflandırmalar ile batı kültüründe yapılan sınıflandırmalar farklılık göstermektedir.³⁴

Yapılan farklı sınıflandırmaların yanı sıra değerlerin tasnifi ölçme değerlendirme araçlarının geliştirilmesi aynı zamanda konunun iyi bir şekilde idraki bakımından oldukça önemli faydalar sağlamaktadır. Değerlerin sınıflandırılmasının eğitim öğretime katkısı olarak öğretmenler değerler eğitimi konusundaki etkinliklerini değerler tasnifine göre planlayabilir. Değerlerin sınıflandırılması öğretmenler ve ebeveynler tarafından çocuklara değerlerin öğretilmesinde önemli katkılar sağlamaktadır.³⁵

Değer çeşitleri bizi yaşamımızın pek çok alanında yönlendirmektedir. Dini değer olarak sevap -günah, estetik açıdan güzel-çirkin, ahlaki açıdan iyi-kötü, mantıki açıdan bakıldığında doğru-yanlış şeklinde birçok değer çeşidine örnek verebiliriz.³⁶

Değerler öznel olduğundan dolayı kişiden kişiye toplumdan topluma değişir. Bu nedenle araştırmacılara ve farklı bilim dallarına göre çeşitli şekillerde tasniflendirilmiştir. Spranger, değerlerin sınıflandırılmasında çalışma yapan ilk kişidir. Değerleri altı temel kategoriye ayıran Spranger'in bu kategorileri estetik, iktisadi, teorik (bilimsel), siyasi, sosyal ve dini değerlerdir. Bu gruplandırma bireylerin hayatının temel noktalarına göre ortaya çıkmıştır. Yaşamın her aşamasında bireyler bu değerlere bir şekilde önem vermektedir.³⁷

Spranger'in yaptığı değer sınıflandırmasından yola çıkan Güngör bu tasniflere ahlaki değerleri de ilave ederek yedi değer olarak ele almıştır.

Güngör'ün değer sınıflandırması şu şekildedir:

Sosyal değerler: Dostluk, arkadaşlık, yardımseverlik,

Estetik değerler: Hayattaki güzellik algısı,

---

³⁴ Yusuf Keskin, "Değer Sınıflaması Üzerine Aksiyonel Bir Deneme", *Turkish Studies* 11/3 (Nisan 2016), 1506.

³⁵ Halil Ekşi - Ahmed Katılmış (ed.), *Karakter ve Değerler Eğitimi* (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2020), 70.

³⁶ Aydın - Akyol Gürlü, *Okulda Değerler Eğitimi Yöntemler Etkinlikler Kaynaklar*, 8.

³⁷ Güngör, *Değerler Psikolojisi*, 61.

Siyasi değerler: Adaletin sağlanması, özgürlük çabası,

Ahlaki değerler: İç huzur, kalbin tatmin olması,

Dini değerler: Sevap kazanma, günahsız bir yaşam, cenneti kazanma,

Teorik değerler: Şeffaflık, bilinçli toplumlar, bilgi,

İktisadi değerler: Rahat bir hayat, ekonomik özgürlük.³⁸

Değerleri Amaç ve Araç değerler olarak ikiye ayıran Rokeach'ın değer sınıflandırılması ise:

Amaç değerler: Temel değerler olarak ele alınmıştır. Bireylerin eşitlik, mutluluk, özgürlük, konforlu bir yaşam gibi amaç edindikleri değerlerdir.

Araç değerler: Bu değerler amaç değerlere ulaşma yolunda basamak olan davranış şekilleridir.³⁹ Örnek verebilecek olunursa konforlu bir yaşam için sorumlulukların ifâ edilmesi, güzel bir yaşam için mantıklı kararlar verilmesi, sulh ile yaşamak için affedici olmak gerekir.⁴⁰

Bireysel ve kültürel olarak Schwartz'ın değerleri:

Bireysel Değerler: Yaşama yön verme önemlerine göre değerlendirilir. Başarı, Hazcılık, Uyarılım, Öz yönelim, Güç, Evrenselcilik, İyilikseverlik, Uyma ve Güvenlik, Geleneksellik şeklinde sınıflandırılır.

Kültürel Değerler: Toplum tarafından kabul gören soyut fikirleri rehber olmak amacıyla incelenir.⁴¹

Değerleri aşkın, içkin, normatif olarak üçe ayıran Hilmi Ziya Ülken her toplum ve kültürün kendine ait değerlere sahip olduğunu ifade etmektedir.⁴²

---

³⁸ Güngör, *Değerler Psikolojisi*, 62.

³⁹ Nuri Bilgin, *Sosyal Psikolojide Yöntem ve Pratik Çalışmalar* (İstanbul: Sistem Yayıncılık, 1995), 84.

⁴⁰ Aydın - Akyol Gürler, *Okulda Değerler Eğitimi Yöntemler Etkinlikler Kaynaklar*, 10-11.

⁴¹ M. Ersin Kuşdil - Çiğdem Kağıtçıbaşı, "Türk Öğretmenlerin Değer Yönelimleri ve Schwartz Değer Kuramı", *Türk Psikoloji Dergisi* 15/45 (Haziran 2000), 60-61.

⁴² Hilmi Ziya Ülken, *Bilgi ve Değer* (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2022), 6.

İçkin Değerler: İnaniştan çok bilgi içeren değerlerdir. Bir başka ifadeyle kavram eşya ve duygu ilişkisinden oluşmaktadır.

Aşkın Değerler: İnanna kavramı ile ilgili olan, bireylerin sosyal etkileşimlerinden oluşan değerlerdir. Ahlak ve din değerleri aşkın değerlerdir.

Normatif Değerler: Söz ve eylemlerin bireyler arası farklılaşmasından doğan değerlerdir. Kriter eşya ile eşyanın değişiminde iktisat, söz ile sözün değişiminde dil, eylem ile eylemin değişiminde hukuk olarak değerlendirilmektedir.⁴³

Ulusoy ve Dilmaç⁴⁴'a göre değerler üç şekilde sınıflandırılmaktadır.

Dini Değerler: Bireylerin olaylara ve yaşama karşı bakış açısını etkileyen dini değerler davranışların şekillenmesinde önemli bir ölçüttür. Yaşam ile ilgili açıklamalar yaparak insanlara yaşam şekilleri konusunda yön verirler.

Geleneksel Değerler: Bireylerin öz benlikleri ait oldukları toplumun kültürel değerleri çerçevesinde şekil almaktadır. Bir toplumun fertlerinin şahsiyetini bulması ve kültürüne yabancılaşmaması isteniyorsa toplumsal değerlere ve eğitim düzeyine kendi kültürünü yansıtması gerekir. Karakter toplumun kültürel köklerine bağlı kalması ve temel değerlerine sahip çıkması ile güçlenir.

Demokratik Değerler: Demokratik devletlerde vatandaşların demokratik değerleri özümsemesi ve demokrasiyi benimsemeleridir. Bunu amaç edinen devlet, demokratik değerleri temel alan eğitim öğretim faaliyetlerine yer vermek durumundadır.

Yapılan sınıflandırmalardan farklı olarak Ekiz sınıflandırmasına ekolojik ve evrensel değerleri de eklemiştir.⁴⁵

---

⁴³ Hakan Poyraz, "Değerler Nasıl Oluşur?", *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi* 1/1 (2011), 68.

⁴⁴ Kadir Ulusoy - Bülent Dilmaç, *Değerler Eğitimi* (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2012), 35-50.

⁴⁵ C. Ekiz, "Değerler ve İnsan", *İş ahlakı ve Değerler*, ed. Mustafa Çakmak (Ankara: Pegem Yayıncılık, 2007), 201-202.

Evrensel Değerler: Her toplum ve birey tarafından benimsenen değerlerdir. Barış, eşitlik, kardeşlik, özgürlük, insan hakları ve demokrasi, çocuk ve kadın hakları bu kapsamda yer alan değerlerdir.

Milli Değerler: Milliyetçilik akımını temel alan “Ulus devlet” anlayışıyla ilgili olan bayrak sevgisi, milli dil sevgisi, millet sevgisi, devlete bağlı olma, vatanseverlik gibi değerlerdir.

Dini Değerler: Kur'an-ı Kerim dini değerlerin en temel dayanağıdır. Yüce Allah insanoğluna dinlerini yaşamaları için peygamberler ve kutsal kitaplar göndermiştir. Ancak bütün peygamberler vefat etmiş ve Kur'an-ı Kerim hariç kutsal kitaplar değiştirilmiştir, aslı tahrif edilmiştir. İslam dini, canın korunması, aklın korunması, neslin korunması, dinin korunması ve malın korunmasını dini değerler olarak ele almıştır.

Etik Değerler: İş ahlakı kavramı etik değer ile eşdeğer kabul görülmekle birlikte dürüstlük çalışkanlık ve liyakat etik değerlerdir.

Ekolojik Değerler: Özellikle son dönemlerde yoğun olarak karşılaşılan doğal sorunlara ormanların tahribatı, hava kirliliği, çevre kirliliği gibi insan kaynaklı nedenlerin sebep olduğu ortaya koyulmuştur. Bu sorunlar insan sağlığını ve ekolojik dengeyi bozmaktadır.

Yukarıda bahsedildiği şekilde çok farklı değer sınıflandırmaları bulunmaktadır. Bunlara Takiyyüddin Menşuoğlu'nun araç, yüksek ve davranış değerleri; Nelson'un bireysel, sosyal ve grup değerleri eklenebilir.⁴⁶

1.3. Değerlerin Özellikleri

Araştırmalar neticesinde değerlerin çeşitli tanımları yapılmış olup bu tanımlar rehberliğinde değerlerin farklı özellikleri açığa çıkmıştır. Özellikleri iyi bilindiği takdirde değerler daha net bir şekilde anlaşılabilir.⁴⁷

⁴⁶ Aydın - Akyol Gürlü, *Okulda Değerler Eğitimi Yöntemler Etkinlikler Kaynaklar*, 8-10.

⁴⁷ Nazife Dalyan, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinde Yer Alan Saygı Değerinin Hikâye Temelli Etkinliklerle Öğretiminin Öğrencilerin Saygı Eğilimlerine Etkisi* (Atatürk Üniversitesi: Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 9.

Vücudumuzdaki hücreler ne kadar önemliyse toplumların ve kurumların gelişmesinde de değerler bir o kadar önemlidir. Değerler, toplumdaki var olan sistemlerin çalışmasını doğrudan etkiler. Toplumsal sistemde her bireyin üzerine düşen vazifeyi yapması için gereken motivasyonu sağlayan unsur güdüleyici etki oluşturan değerlerdir.⁴⁸

Değerler birbiriyle etkileşim halinde olduğundan onları ayırmak mümkün değildir. Değerler insanların düşüncelerinde var olduğundan bireyleri birleştirme ve bir arada tutma gücüne sahiptirler. Değerler toplumları birbirinden ayırdığı gibi aynı zamanda bir arada da tutabilmektedir. Başka bir ifadeyle evrensel değerler tüm insanları bir araya getirebilecek güçteyken toplumsal değerler farklı toplumları birbirinden uzaklaştırabilir.⁴⁹

Değerler kişiden kişiye ve topluluktan topluluğa değişebilmektedir. Değerlerde yer alan değişiklik zamanla toplumu da değiştirebilmektedir. Kısaca değerler; topluluktan topluluğa, bireyden bireye, kültürden kültüre değişebilmektedir. Örneğin Türk toplumunun en önemli değerlerinden olan misafirperverlik başka bir topluluk için bizde olduğu kadar önemli görülmeyebilir.⁵⁰

Kişiler sahip oldukları değerleri ölçüt olarak kullanıp diğer bireyleri değerlendirebilirler. Değerler bireyin davranış ve tutumlarına yön vermektedir. “A, bireyi yardımsever ve dürüst olduğundan iyi bir kişidir” gibi cümleler bu kanıyı doğrular niteliktedir.⁵¹

Değerlerin nitelikleri Aydın⁵²’a göre şu şekildedir:

•Değerler inanışları kapsadığı için alışkanlık özelliği taşıyan olgulardır.

⁴⁸ Mine Tan, “Eğitim Sosyolojisinde Değişik Yaklaşımlar: İşlevselci Paradigma ve Çatışmacı Paradigma”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 23/2 (Ağustos 1990), 557-571.

⁴⁹ Necmettin Tozlu, *Eğitim Problemlerimiz Üzerine Düşünceler* (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınları, 1992), 52-53.

⁵⁰ Münire Erden, *Öğretmenlik Mesleğine Giriş* (İstanbul: Alkım Yayınları, 2004), 25.

⁵¹ Erva Bağcı, *Çocuk edebiyatı ürünleriyle çocuklar için yazılmış eserlerin değerler eğitimi bağlamında karşılaştırılması* (Manisa: Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans Tezi, 2013), 4.

⁵² Mustafa Aydın, “Gençliğin Değer Algısı: Konya Örneği”, *Değerler Eğitimi Dergisi* 1/3 (Temmuz 2003), 122.

•Bireylerin ifâ ettiği davranışları akla uygun hale getirip özümsemesine olanak tanırırlar.

•Çoğunlukla rağbet edilen, ulaşılmaq istenilen şeylerdir.

•Her alanın kendine ait değeri mevcut olmakla birlikte her değeri bu alanlarla da ilgilidir.

•Değerler kendine özgü olsa da sosyaldirlir.

Bir başka çalışmada değerlerin özelliklerini Yazıcı⁵³ aşğıdaki şekilde sıralanmaktadır:

•Bireyin ve toplumun sahip olduğı değerler inançlardır.

•Değerler kişinin hedef ve bu hedeflerine ulaşma yolundaki davranış şekilleriyle ilişkilidir.

•Değerler kişisel hareket ve durumların daha ötesindedir.

•Değerler insanların davranışlarını ve seçimlerini etkileyen standartlardır.

•Değerler önemlerine göre sıralanırlar.

•Değişime açıktırlar.

•İçinde bulundukları kültüre göre değişiklik gösterirler. Kültürün kendi içinde bile değişiklik arz edebilirler. Farklı toplumlar aynı değere sahip olsalar da o değere verdikleri önem değişkenlik gösterebilir.

Kaynaklarda yer alan tüm bu değeri sınıflandırma çalışmalarının ortak noktalarından yola çıkarak şu şekilde özetleme yapılabilmektedir.⁵⁴

a) Değerler, bireylerin günlük hayatta yaptıklarını akla uygun hale getirip kalbe yerleştirmelerine imkân verir. Kişiler değerler vasıtasıyla toplum içinde kendine yer bulabilirler.

⁵³ Kubilay Yazıcı, “Değerler Eğitime Genel Bir Bakış”, *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi* 19 (Şubat 2006), 504-505.

⁵⁴ Mustafa Aydın, “Uluslararası İlişkilerin “Gerçekçi” Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiğı”, *Uluslararası İlişkiler* 1/1 (Bahar 2004), 40.

b) İnançlar ve değerler birbiriyle iç içe bir yapı arz etmektedir.

c) Değerler birey ve toplumun arzularıdır.

d) Değerler toplumun ihtiyacı olan politik, ekonomik, ailevi, dini alanlara ayrılmaktadır. Eşitlik ve adalet gibi değer alanlarıyla ilişkili ortak yüce değerler mevcuttur.

e) Sosyal bir kavram olan değerler kökenine bakılmaksızın pek çok birey tarafından önem görülür, paylaşılır aynı zamanda diğer kavramlardan farklılaşır.

1.4. Değerlerin İşlevleri

Değerler çeşitli sonuçlar meydana getirir. Bunlara literatürde değerlerin işlevleri denir.⁵⁵

Değerlerin en önemli özelliği bireysel ve toplumsal huzuru meydana getirmesidir. Değerler insanları olumlu amaç ve davranışlara yönlendirir. Dünyanın pek çok yerinde yaşanan bireysel ve toplumsal davranış bozukluklarının temelinde değer yoksunluğu ve bu yoksunlukların gün yüzüne çıkması yer alır. Değerlerin gerçekleşmesi ile bireyler ve toplumların gelişimi sağlanabilir. Değerler insanları bir araya getiren en önemli unsurdur.⁵⁶

Gökçe yaptığı çalışmada değerlerin işlevlerini şu şekilde ifade etmiştir:⁵⁷

1.Hedefli ve bilinç düzeyindeki davranışların genel ölçütü sosyal değerdir.

2.Değerler içinde bulunduğu kültürü etkiler ve yönlendirir. Değerler içinde bulunduğu kültürün temel esaslarını oluşturur.

3.Değerler insana özgü kavramlar olduğundan onlarla özdeşleşmiştir. Değerler kişilikle bütünleşir.

---

⁵⁵ Ulusoy - Dilmaç, *Değerler Eğitimi*, 61.

⁵⁶ Aydın - Akyol Gürlü, *Okulda Değerler Eğitimi Yöntemler Etkinlikler Kaynaklar*, 4.

⁵⁷ Ertan Özensel, “Sosyolojik Bir Olgu Olarak Değer”, *Değerler Eğitimi Dergisi* 1/3 (Temmuz 2003), 231.

4.Sosyalliği barındıran değerler zihinsel ve duygusal yapıyı ifade eder. Bu nedenle sosyal sonuçları vardır. Bu sosyal sonuçlar değerlerin işlevlerini ortaya koymaktadır.

Değerlerin insanları bir arada tutma yönüne sahip olduğunu bildirmekle birlikte birey ve toplumu maddiyatın ötesinde manevi bakış açısına taşıma yetisine sahip olduğunu değerlendiren Tozlu⁵⁸'ya göre değerler bir yönden toplumları birbirinden ayırırken diğer yönden tüm insanlığın sahip olduğu özelliklerin temelini oluşturması sebebiyle de bütünleştirici ve birleştirici bir kuvvete sahiptir. Toplumları toplumsal değerler birbirinden ayırırken evrensel değerler tüm insanları birleştirir.

Değerler, insanların hayatında rehber gibidir. Değerler hayatımızın temelinde yoksa karşımıza birçok olumsuzluk çıkabilir. Değerler insanın var olma amacını, çevresindeki olayları anlamlandırmasını ve tüm bunları değerlendirmesini sağlar. Bireyler değerler sayesinde aidiyet duygusu elde ederek bir topluma ait olma özelliği kazanır. Değerlerin bir sonraki kuşağa aktarılması, günlük yaşamda uygulanması ne kadar güzel ifâ ettirilirse amaçlara ulaşmada o kadar etkili olur.⁵⁹

Değerlerin işlevlerini ifade eden Fichter⁶⁰'e göre:

- 1.Değerler insan ilişkilerinde, insanların birbirlerini anlamalarında bir ölçüttür.
- 2.Değerler, bireyleri evrensel davranış ve düşünceye yönlendirme özelliğine sahiptir.
- 3.Değerler, bireylerin bakış açısını önemli kültür unsurlarına yönlendirir.
- 4.Değerler bireylerin toplum içindeki konumlarını belirlemelerinde ve bu konuma uygun hareket etmelerinde onlara yol gösterir.

---

⁵⁸ Tozlu, Eğitim Problemlerimiz Üzerine Düşünceler, 52-53.

⁵⁹ Aydın - Akyol Gürlü, *Okulda Değerler Eğitimi Yöntemler Etkinlikler Kaynaklar*, 5.

⁶⁰ Joseph Fichter, *Sosyoloji Nedir*, çev. Nilgün Çelebi (Ankara: Atilla Kitabevi, 2004), 176.

5.Değerler yanlıştan uzaklaştırıp doğru olanı yaptırmaya ve toplumsal kurallara uymaya yöreklendirir. Aynı zamanda kabul görmeyen davranışlara engel olur.

6.Değerler toplumsal dayanışmayı sağlarlar. Sosyal bilimler birtakım değerlerin gruplar arasında paylaşımının sağlanarak hedefine vardığı görüşündedir. Sosyal dayanışmayı olumlu olarak etkileyen önemli unsur ortak değerlerdir.

Değer tanımlarına ve değerlerin işlevlerine bakıldığında kısaca şu bilgiler elde edilebilir:⁶¹

- 1.Geçmişten beri süregelen, tarihi birikimler sonucunda oluşan inanışlardır.
- 2.Anlaşmaya varılmış unsurlardır.
- 3.Toplumsal hayatı düzenli hale getirirler.
- 4.İnsanların karar verme noktasında kullandığı ölçütlerdir.
- 5.Toplumsal kontrol araçlarıdır.
- 6.Kültürün devamlılığını da etkilidirler.
- 7.Sosyal etkileşim ile işlevsel hale gelirler.
- 8.Değerler toplumların temelli oluştururlar.
- 9.Motive eder ve yönlendirirler.
- 10.Kişilerin sosyal seçimlerine yön verirler.
- 11.Yalnızlaştırmaya karşı koruyucu unsurlardır.
- 12.Farklılıklar arasında ortak karara varmayı sağlarlar.
- 13.Öğrenilebilir ve öğretilir kavramlardır. Yaşayarak öğrenilirler, katılımı ile elde edilemezler.

---

⁶¹ Aydın - Akyol Gürlar, *Okulda Değerler Eğitimi Yöntemler Etkinlikler Kaynaklar*, 5.

14.Ahlaki olgunluğa eriştirirler.

15.Birleştiricidirler. Bilinçsiz ve ani değişimlerde çatışmalara sebep olabilirler.

16.Birey ve toplum arasındaki dayanışma unsurlarıdır.

17.Değerler insana özgüdür, insanidirler.

18.Bireylerin hedeflerini belirlemesinde ve ulaşmasında etkilidirler.

19.Tanımlanabilir özelliklere sahiptirler.

20.Birbirleriyle sürekli bir ilişki içindedirler.

21.Kişilerin uyumlarında, ilkelerinde ve ayırt etmelerinde etkilidirler.

22.Toplumda olumsuzluk oluşturabilecek davranışları engellerler.

23.Bireylerde farklı bakış açılarını geliştirirler.

24.Değerler soyut kavramlardır.

25.Daha çok duyuşsal yapıya hitap ederler.

26.Çeşitli disiplinlerde farklı anlamlar içerirler.

27.Değişim halinde olabilirler, dinamik yapıları vardır.

1.5. Değerler Eğitimi

Ahlaki olgunluk insanlığın var oluşundan beri daima var olan bir hedeftir. İlk insan ve ilk peygamber olan Hz. Adem'den son peygamber Hz. Muhammed'e kadar gönderilen tüm peygamberler insanların, toplumların ahlaki olgunluğa ulaşması, toplumsal huzuru ve bireysel mutluluklarını sağlamaları amacıyla birer rehber olarak gönderilmiştir. Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de *“Nitekim aranızdan size bir peygamber gönderdik: O size ayetlerimizi okuyor, sizi arıtıp temizliyor, size kitabı ve hikmeti öğretiliyor; yine size daha önce bilmediklerinizi öğretiliyor.”*⁶²

---

⁶²Kur'an-ı Kerim Meâli, çev. Hayrettin Karaman vd. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019), el-Bakara 2/151.

ve “*Ey Ehl-i kitap! Resulümüz kitapta bulunup da gizlemekte olduğunuz birçok şeyi size açıklamak üzere geldi; birçoğunu da açığa vurmuyor. Şüphe yok ki size Allah’tan bir ışık, apaçık bir kitap geldi.*”⁶³ buyurarak bu noktaya dikkat çekmiştir. Değerler eğitimi geçmişten günümüze kadar incelendiğinde hep var olduğu ve insanlık var olduğu sürece de var olmaya devam edeceği ifade edilebilir.⁶⁴ Eğitimin tanımını yapacak olursak eğitim kişilerde ulaşılmak istenen davranış değişikliği oluşturma sürecidir.⁶⁵ Bir başka tanım olarak da eğitim; bir birey veya toplumun sahip olduğu inancın, kültürün, bilginin, sanatın, becerinin, benzerliklerin ve değerlerin sonraki kuşaklara aktarılması süreci olarak ifade edilebilir.⁶⁶

Eğitimin amacı; ahlaki, insani, manevi, kültürel ve milli değerlerini özümseyip bunları yücelten ve davranış biçimine dönüştüren kişiler yetiştirmektir.⁶⁷

Eğitimin başlıca yönleri duygu, zihin, beden eğitimi ve manevi eğitimidir. Eğitimin önemli amaç ve görevi aklın güçlenmesi için gerekli olan zihni eğitimi sağlamaktır. Ancak eğitimin temel amacı sadece bu olmamalıdır. Zihin eğitimi kadar duygu eğitimine de önem veren, manevi eğitimi de ön plana çıkaran bir eğitim süreci hedef edilmelidir. Aksi takdirde salt zihin eğitimi ile kurnaz, bencil, insanlık açısından tehlikeli bireyler yetiştirilmiş olur. Sokrat çalışmalarını ahlak kavramına odaklamıştır ve eğitimin hedefinin kişiliğin güçlenmesi olduğunu ifade etmiştir.⁶⁸

---

⁶³ el-Mâide 5/15.

⁶⁴ Ertürk, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde Allah’a İman Penceresinden Değerler Eğitimi*, 9.

⁶⁵ Veysel Sönmez, *Gelecekteki Olası Eğitim Sistemleri ve Bazı Araştırmalar* (Ankara: Anı Yayınları, 2017), 454.

⁶⁶ Mahmut Tezcan, *Değerler Eğitimi Sosyolojik Yaklaşım* (Ankara: Anı Yayınları, 2018), 19.

⁶⁷ Milli Eğitim Bakanlığı, *DKAB Öğretim Programı İlkokul 4 ve Ortaokul 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar*, 22.

⁶⁸ Mahmut Çamdibi, *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazali* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2014), 39.

Literatür taraması yapıldığında değerler eğitiminin “karakter eğitimi, etik eğitimi, kişisel eğitim, vatandaşlık eğitimi, dini eğitim, demokratik eğitim, kamu eğitimi, ahlak eğitimi, moraloji, toplumsal eğitim” olarak yer aldığı görülmüştür.⁶⁹

Değerler eğitiminin farklı şekillerde pek çok tanımı mevcuttur. Dini açıdan kişileri dini değerleri önemseyen ve daha dindar kişiler olarak yetiştirme gayreti, geleneksel açıdan ahlakı ve toplumsal değerleri kişilere kazandırma gayreti, hümanist açıdan bireylerin sahip olduğu potansiyelleri açığa çıkararak geliştirme ve bireyin kendini gerçekleştirme süreci olarak tanımı yapılabilmektedir.⁷⁰

Bireyin hayatını anlamlı hale getirmek, ruhsal dünyasını korumak, kişiliğini ve karakterini, ahlakını güçlendirmek değerler eğitiminin temel amacıdır. Değerler eğitiminin diğer amaçları bireyin ve toplumun kötü ahlaktan uzaklaştırılmasını, mutlu ve huzurlu bir yaşam sürdürülmesini, kişinin kendi ve çevresine duyduğu sorumluluklarını ifâ etmesini sağlamaktır. Özellikle son yıllarda artan saldırganlık, şiddet, aile içi ve toplumsal deformasyon, zararlı alışkanlıkların artması, iş ahlakında bozulma, ahlaki değerlerin zayıflaması ve suç işleme potansiyelin artması gibi büyük problemler değerler eğitimine duyulan ihtiyacı ortaya koymaktadır.⁷¹

Batmaca değerler eğitiminin önemini şu şekilde ifade etmiştir:⁷²

1-Bireylere eğitim ile insani değerler kazandırılabilir.

2-İnsanın kendi potansiyelini keşfetmesini ve toplumla daha uyumlu hale gelmesinde etkili olacak donanımları bünyesinde barındırmasını sağlamaktadır.

3-Başarı ve mutluluk etik değerlerin benimsenmesi ile gerçekleşir, sınav başarısı bunu sağlamaz.

---

⁶⁹ Hatice Güçlü, *Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Değerler Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi* (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 49.

⁷⁰ Hasan Meydan, *İlköğretim Okullarında Değerler ve Karakter Eğitimi* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012), 102.

⁷¹ Aydın - Akyol Gürler, *Okulda Değerler Eğitimi Yöntemler Etkinlikler Kaynaklar*, 15-16.

⁷² M. K. Batmaca, *Sınıf Öğretmenlerinin 4. sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Yer Alan Değerlerin Öğretimine İlişkin Görüşleri* (Kars: Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 26.

4-Bireylerin karar alma süreçlerinde ortaya çıkar. Hayat ile ilgili karşılaştıkları sorulara cevap bulmalarını ve hayatı öğrenmelerini sağlamaktadır.

5-Değerler eğitimi sayesinde öğrenciler yaşadıkları toplumla uyum sağlayabilirken, kendilerine uygun olan değerleri kazanabilirler.

Bireyler dünyaya geldikleri andan itibaren doğdukları aile içerisinde büyürken ailesinin benimsediği değerleri model alma, gözlem, taklit etme ve aile içindeki etkileşim ile değer davranışlarını kazanarak hayatına aktarmaktadır.⁷³ Bu yönüyle aile değerler eğitiminin verildiği ilk basamak olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocuk ailede değer yargılarını, ahlaki kuralları, doğru-yanlış, iyi-kötü gibi birtakım kavramları öğrenerek topluma katılmaya hazırlanmaktadır Ailenin ilk ve en önemli görevi çocuğun doğru karakter ve kişilik sahibi olmasını sağlamaktır.⁷⁴

Çocuğa verilen değerler eğitiminde ikinci basamağı okul ve çevresi oluşturur. Çocuk ailede kazandığı bilgi ve tecrübeleri burada geliştirir. Özellikle kadının iş hayatında yer alması ve ailenin çekirdek aileye dönüşmesi ile değerler eğitiminde boş kalan yerler okulun desteği ile tamamlanmaktadır.⁷⁵

Okullar değerler eğitimine dair uygulamalar ile toplumsal ahlakı sağlama ve bunu geliştirme gücüne sahiptir. Okulda etkili ve kalıcı değerler eğitimi yapılabilmesinin yolu her seviyeye uygun olarak planlanan eğitim programının olması, planlı ve sistemli yapıya sahip olması, sürekli denetlenmesi, bireylerin öğrenmeye hazır olduğu kritik dönemlerin okul çağına denk gelmesi, geniş kitlelere ulaşabilmesi ve nitelikli öğretmen kadrosunun olmasından geçmektedir. Bu sayede bireyler düzgün karakter sahibi, sorumluluklarının bilincinde, yaşamın anlamının farkında olan, topluma saygılı, özgüvenli olarak yetişir ve toplumsal hayatta huzur sağlanır. Tüm bunlar ve bunlara benzer değerler olmadan toplumsal düzen sağlanamaz. Fakat değerler eğitiminin etkili olabilmesi için aile, okul,

---

⁷³ Kaymakcan - Meydan, *Ahlak, Değerler ve Eğitimi*, 195.

⁷⁴ Aydın - Akyol Gürlü, *Okulda Değerler Eğitimi Yöntemler Etkinlikler Kaynaklar*, 31.

⁷⁵ Mustafa Köylü (ed.), *Teoriden Pratiğe Değerler Eğitimi* (Ankara: Nobel Yayınları, 2020), 91.

çevre, arkadaşlar, kitle iletişim araçları, bütün topluluk ve kuruluşların iş birliği içinde hareket etmesi gerekmektedir.⁷⁶

1.5.1. Değerler Eğitiminin Gerekliliği

Değerler eğitimi sürekli tartışılmış ve bu konunun incelenmesine ihtiyaç duyulmuştur. Eğer bir konu tartışılmaya değer bulunuyorsa bu durum ihtiyaçlar sonucunda ortaya çıkmaktadır. İçinde bulunduğumuz toplum ve dünyada yaşanan sorunların varlığı, bunlara çözüm bulma ihtiyacının her geçen gün artması ile değer eğitimi özellikle son yıllarda çok daha önemli bir şekilde gündeme gelmektedir.

Küreselleşme süreci çok eski tarihlere dayansa da özellikle 20. yüzyılın yarısından itibaren etkisini bütün alanlarda göstermiş özellikle de ahlaki deformasyona neden olmuştur. Sosyo-ekonomik adaletsizlik, geleneksel aile yapısının bozulması, ulaşılan bilgilerin doğruluğuna bakılmaksızın bilgiye kolay ulaşılması gibi faktörler birey ve toplumun ahlaki yapısını olumsuz yönde etkilemiştir. İnsanlık birçok gelişmeyi sağlamış ancak değerler noktasında pek çok şeyi kaybetmiştir. Bu nedenle ivedilikle köklü bir değerler eğitimine ihtiyaç duyulmaktadır.⁷⁷

İnsan sadece iyilik fitratı ile değil iyilik ve kötülüğü bir arada benliğinde taşıyan bir fitrat ile yaratılmıştır. Bu sebepten tek başına iyi davranışları gerçekleştirmesi zordur.⁷⁸ İnsan irade sahibi olarak yaratılmış “başboş bırakılmamış”, iyiye ve doğruya ulaşması için elçiler ve kutsal kitaplar gönderilmiştir.⁷⁹ Değerler eğitiminin amacı bireydeki iyi ve doğruya olan yönelimi ortaya çıkarmaktır. Böylece birey ve toplum ahlaka uygun olmayan davranışlardan arındırılır ve gösterdikleri ahlaki davranışların sürekliliği sağlanır.⁸⁰

⁷⁶ Köylü, *Teoriden Pratiğe Değerler Eğitimi*, 89-90.

⁷⁷ Mustafa Köylü, *Küresel Ahlak Eğitimi* (İstanbul: Dem Yayınları, 2013), 65.

⁷⁸ Hayati Hökelekli, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler* (İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2013), 31.

⁷⁹ el-Kıyâmet 75/36

⁸⁰ Aydın - Akyol Gürler, *Okulda Değerler Eğitimi Yöntemler Etkinlikler Kaynaklar*, 45.

1.5.2. Değerler Eğitiminin Nasıllığı

Nitelikli bir değerler eğitiminin gerçekleştirebilmesi için kimler tarafından, nerede yapılacağı ve değerler eğitiminin nasıl olacağı sorularına yanıt bulması önemlidir.

Değerler eğitiminin nasıl yapılması konusuna dair 18. Milli eğitim şurasında birtakım kararlar alınmıştır. Alınan kararlar şu şekildedir:⁸¹

- Milli ve evrensel değerler konusunda hazırlanan öğretim programlarına bütüncül bir yaklaşım ile farkındalık kazandırmak ön planda yer almalıdır.

- Değerler eğitimi konusunda görevli bütün öğretmenlerin bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Hizmet içi eğitim programlarında gerekli eğitimlere yer verilmelidir.

- Öğretmen yetiştirme programlarına değerler eğitime dair ders konu olmalıdır.

- Değerler eğitiminin gerçekleştirileceği tüm eğitim kademeleri ile sivil toplum kuruluşları iş birliği içinde olmalıdır.

- Program ve materyaller alan öğretmenlerinin kullanabileceği şekilde geliştirmelidir.

- Değerler eğitimi her kademedeki okuldaki paydaşlar tarafından verilmelidir.

- Değerler eğitiminde kitle iletişim araçları da kullanılmalıdır.

- Ödüllendirme sisteminde güzel davranışlarıyla çevresine örnek olan öğrencilere yer ayrılmalıdır.

- Etkili bir değerler eğitimi için medya basamağında gereken yasal düzenlemeler yapılmalıdır.

Ahlaklı ve kişilik sahibi bireyler yetiştirmenin temeli ailede atılıyor olsa da okullar, dini kurumlar, gönüllü kuruluşlar, gençlere hizmet veren kişi, topluluk ve kurumlar üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmelidir. Böylece birey değerler

---

⁸¹ Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı” (Erişim 5 Eylül 2023).

eğitimi ile içinde bulunduğu her ortamda açık ve örtük bir şekilde karşılaşmış olacaktır.⁸²

1.6. Değerlerin Öğretimi ve Değerler Eğitimi Yaklaşımları

Değerler geçmişte eğitimin genel amaçları içerisinde yer alıyordu. Günümüzde değerlerin yenilenen eğitim öğretim programlarının bir parçası olması değerler eğitimi yaklaşımlarının yeniden bir bütün olarak ele alınarak araştırılmasını zorunlu hale getirmiştir. Eğitim kurumlarının günümüz amaçlarına bakıldığı zaman yaratıcı, adil, girişimci, düzenli, vatansever olma gibi değerleri muhteva ettiği görülmektedir.⁸³

Öğretmenlerin eğitim programlarında yer alan bu değerleri “nasıl öğretmeliyim?” sorusuna aradığı cevap nedeniyle değerler eğitiminin kazandırılmasında yer alacak metotlardan, yöntem-teknik ve yaklaşımlardan hangilerinin kullanılacağı hakkında farklı görüşler ortaya çıkmaktadır.⁸⁴

Değerlerin öğretiminin nasıl olması gerektiği hususunda farklı görüşler mevcut olsa da hepsinin ortak amacı değerlerin yeni nesile aktarımını ve kazandırılmasını sağlamaktır. Değerler eğitimi tarihi incelendiğinde değerlerin eğitim öğretimin ayrılmaz bir parçası olması gerektiği üzerinde ortak bir düşünce birliğine varıldığı görülmektedir. Ancak özellikle 20.yüzyılda bunun nasıl sağlanacağı konusu çok daha fazla gündeme gelmiştir. Konunun uzmanlarının farklı alanlardan olması ise bu konuyu çok daha karmaşık bir tartışma konusu haline getirmiştir.⁸⁵

Genel olarak değerler eğitimi yaklaşımları eğitim felsefesine dayanmakla birlikte özelde bunları sınıflandıranların:

- a) Bireyin doğasını, toplum/çevre bağlantılarını yorumlamalarına,
- b) Değer kazanma aşamalarına dair açıklamalarına,

---

⁸² Hayati, *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, 47.

⁸³ Oktay Akbaş, “Değerler Eğitimi Akımlarına Genel Bir Bakış”, *Değerler Eğitimi Dergisi* 6/16 (Aralık 2008), 10.

⁸⁴ Aydın - Akyol Gürler, *Okulda Değerler Eğitimi Yöntemler Etkinlikler Kaynaklar*, 67.

⁸⁵ Aydın - Akyol Gürler, *Okulda Değerler Eğitimi Yöntemler Etkinlikler Kaynaklar*, 67.

c) Değerlerin kaynağına dair fikirlerine,

d) Değerler eğitimi konusundaki beklentilerine,

e) Eğitim öğretimde uygulamayı arzu ettikleri yöntemlere vb. göre belirlenmektedir.⁸⁶

Değerlerin öğrencilere nasıl kazandırılması gerektiğine dair farklı yaklaşımlar mevcuttur. Genel kabul gören yaklaşımlardan biri değerlerin kişileri aktarımını hedefleyen değer aktarma yaklaşımları diğeri ise kişilerin değerleri kendilerinin keşfine dair olan yani bu sayede doğrulara kendilerinin ulaşmasını sağlayacak olan değer geliştirme yaklaşımlarıdır. Bu iki ana yaklaşıma bütüncül yaklaşımlar şeklinde ifade edilen karakter eğitimi ile adil topluluk okullarını içerisinde barındıran yaklaşımı da ekleyebiliriz.⁸⁷

Değerler eğitimi yaklaşımları bir bütün halinde düşünülmelidir. Değerler eğitiminin uygulanmasında farklı yöntem ve tekniklerin bir arada kullanılmasının eğitimi daha verimli hale getireceğine inanılmaktadır. Değerler eğitiminde benimsenen bu bütüncül yöntem eğitimin çeşitli kademelerinde farklı yaklaşımlardan yararlanabilmeyi sağlamaktadır. Bireylerin ahlaki eğitimi ve kimlik kazanmalarında özellikle küçük yaş gruplarındaki model alma ve pekiştirmenin çok daha etkili olduğu araştırmalar sonucunda görülmüştür. Değer aktarımı yaklaşımları ise bu tür bir öğrenme de kolaylaştırıcı rol üstlenmektedir. Ergenlik döneminde bireyin içsel ahlakının ön plana çıkarak gelişim gösterdiği yani kişinin araştırmaya, düşünmeye ve kültürel birikime ulaşmaya başladığı zaman diliminde değer geliştirme yaklaşımlarının kullanılması ise değerlerin kazanılması açısından daha uygundur. Dolayısıyla bu yaklaşımların her birinden faydalanarak bir değerler eğitimi verilmelidir.⁸⁸

---

⁸⁶ Hasan Meydan, “Okulda Değerler Eğitiminin Yeri ve Değerler Eğitimi Yaklaşımları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (Eylül 2014), 96.

⁸⁷ Recep Kaymakcan - Hasan Meydan, “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programları ve Öğretmenlerine Göre Değerler Eğitimi”, *Değerler Eğitimi Dergisi* 9/21 (Haziran 2011), 35.

⁸⁸ Kaymakcan - Meydan, *Ahlak, Değerler ve Eğitimi*, 170.

1.6.1. Değer Aktarma Yaklaşımları

1.6.1.1. Değer Telkini

Geçmişten günümüze kadar telkin ve öğüt yöntemi insanların davranışlarını yönlendirmede kullanılan temel değer aktarım yöntemlerinden biri olmuştur. Bu yaklaşıma göre bireye iyi bir model olur ve onu yeterince öğütlersek hedeflenen şekilde davranacaktır.⁸⁹

Telkin yönteminde bireylerden değerlerin doğruluklarını veya yanlışlıklarını sorgulamadan, nedenleri ve sonuçları üzerinde düşünmeden verilen değerleri olduğu gibi anlamaları ve taklit etmeleri beklenir. Değer telkini yaklaşımının uygulanmasında olumlu veya olumsuz pekiştirme, azarlama, model alma, eleştirme, oyunlar, rol yapma, alternatiflere yöneltme, canlandırma, eksik veya taraflı bilgi sunarak öğrencileri belli değerlere yöneltme, öğüt verme, buluş yoluyla öğretme gibi yöntemlere yer verilir.⁹⁰

Okullarda bu yaklaşım öğütleyici hikayeler, öğretmenlerin anlattığı ahlaki olayları dinleme, topluma hizmet organizasyonları ve törenlere katılma şeklinde uygulanmaktadır.⁹¹

1.6.1.2. Davranış Değiştirme

Davranışçı öğrenme kuramından yola çıkılarak geliştirilen bu yaklaşım kişilerin koşullanma yoluyla davranışlarının değiştirilmesini hedefleyen bir yöntemdir. Bu yöntemde kazandırılacak hedef davranışlar önceden belirlenir. Ödül-ceza, sık tekrar, sürekli vurgu ve olumlu-olumsuz pekiştirme yolları ile kazandırılmaya çalışılır.⁹²

---

⁸⁹ Akbaş, *Türk Milli Eğitim Sisteminin Duyuşsal Amaçlarının İlköğretim II. Kademedeki Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi*, 96.

⁹⁰ Meydan, “Okulda Değerler Eğitiminin Yeri ve Değerler Eğitimi Yaklaşımları Üzerine Bir Değerlendirme”, 55.

⁹¹ Akbaş, *Türk Milli Eğitim Sisteminin Duyuşsal Amaçlarının İlköğretim II. Kademedeki Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi*, 97.

⁹² Münire Erden - Yasemin Akman, *Gelişim Öğrenme- Öğretme* (Ankara: Arkadaş Yayınları, 2000), 138.

1.6.2. Değer Geliştirme Yaklaşımları

1.6.2.1. Ahlaki Muhakeme

Kohlberg ahlak eğitimi ve gelişimi konusunda Piaget'in yolundan giderek çocukların ahlaki gelişimlerini açıklama konusundaki araştırmalarında ahlaki düşünüş ve yargılama kabiliyetine yönelmiştir. Yaklaşımın kullandığı yöntem bireylerde dengesizlik meydana getirerek bu dengesizliği düzeltecek bir arayışa yönlendirmek ve düşünüş biçimlerini değiştirmektir.⁹³

Değerler eğitimi bakımından yaklaşımın amacı; öğrencileri gerçek veya hayali hikayelerle ikileme düşürerek ahlaki yargılarını bilinç düzeyine çıkarmaktır.⁹⁴ Çocuklar bu şekilde yaşamları boyunca karşılaşılabilecekleri olası durumlara karşı nasıl davranmaları gerektiği konusunda deneyim kazanırlar. Burada önem arz eden şey sonuç değil öğrencinin niçin o sonuca ulaştığıdır.⁹⁵

1.6.2.2. Değer Analizi

Bireyler toplumsal yaşamda birçok sorunla karşılaşabilir. Özellikle içinde bulunduğumuz çağda bu sorunlar çok daha çeşitli ve çok daha karmaşık olabilmektedir. Tam bu noktada değer analizi yaklaşımı, bu karmaşıklık süreçlerinde kişilerin sorgulama, düşünme ve sahip olduğu ahlaki değerlerini gün yüzüne çıkararak önemsemesine destek olunursa, bireylerin değerlerini daha kolay fark edebilecekleri düşüncesine dayanır.⁹⁶

Söz konusu bu yaklaşımın sistemi, ahlaki değerleri barındıran örnek olaylar ile bilimsel araştırma ve mantıksal düşünme yetisini ortaya çıkararak öğrencilerin ahlaki değerleri kazanmasına hedeflemektir. Değerler analizi yaklaşımı olaylar karşısında emir ve öğütlemeye olmadan niçin ve neden sorularını kullanarak delillerin incelenmesini kapsamaktadır. Bu yaklaşım objektiftir ve sosyal sorunları bilimsel problem yöntemleri kullanarak çözmeyi sağlamaktadır.⁹⁷

⁹³ Kaymakcan - Meydan, *Ahlak, Değerler ve Eğitimi*, 175.

⁹⁴ Akbaş, "Değerler Eğitimi Akımlarına Genel Bir Bakış", 15.

⁹⁵ Filiz Hatay Uçar, *İlkokul Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Değerler Eğitimi* (Hatay: Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 23.

⁹⁶ Köylü, *Teoriden Pratiğe Değerler Eğitimi*, 57.

⁹⁷ A. Doğanay, "Değerler Eğitimi", *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi Yapılandırmacı Bir Yaklaşım*, ed. Cemil Öztürk (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2006), 272.

1.6.2.3. Değer Açıklama

Bireyselliğin 1960-1970 yıllarında önem kazanmasıyla değer açıklama yaklaşımı ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımda bütün değerlerin çocuklara öğretilmesi değil onların kendi değerlerini keşfetmelerine ve bunları açıklamalarına destek olunması esastır.⁹⁸

Öğrenci merkezli değer yaklaşımı, değer açıklama yaklaşımını kapsamaktadır. Bu yaklaşımda öğrencilere eğitim öğretim ortamında farklı değer alternatifleri sunulur, öğrenciler hangi değeri seçecekleri konusunda özgürdür. Değer açıklama yaklaşımı değer telkini yaklaşımından farklı olarak kişilerin değer vereceği unsurları kendi yaşantıları neticesinde belirleyip karar vermesi anlayışına dayanmaktadır.⁹⁹

Değer açıklama yaklaşımı bireylerin eleştirel düşünme becerisi kazanmalarına, sorumluluk, duygudaşlık gibi özellikler edinmelerine olanak sağlarken aynı zamanda hoşgörü ve saygı gibi erdemleri de edinmelerine imkan verir.¹⁰⁰

Bu yaklaşım kişilerin güçlü ve zayıf yönlerini fark etmelerini ve kendi inanç, duygu, değerlerini benimsemelerini içermektedir. Kısaca bu durum hayat becerileri eğitimi şeklinde de ifade edilebilir. Sürekli değişim ve gelişim içinde olan bu dünyada bireylerin yaşamlarının tamamına rehber olacak bilgi, beceri ve duyguları öğrenmesine olanak sağlar.¹⁰¹

1.6.3. Bütüncül Değerler Eğitimi

Bütüncül değerler eğitimi; demokratik durumlarda rol üstlenebilmek, sorumlulukları bireylere eşit paylaştırmak, mantıksal analize yönlendirmek, temel değerleri incelemek, okul dışı uygulamalara fırsat vermek, toplumsal etkileşimi

⁹⁸ Halil Ekşi - Ahmet Katılmış, *Uygulama Örnekleriyle Değerler Eğitimi* (Ankara: Nobel Akademik Yayınları, 2016), 77.

⁹⁹ Aydın, *Coğrafya Ders Kitaplarının Değerler Eğitimi Yaklaşımları Açısından İncelenmesi ve Coğrafya Öğretmenlerinin Değerler Eğitimine İlişkin Görüşleri*, 29.

¹⁰⁰ Selma Yel - Soner Aladağ, “Sosyal Bilgilerde Değerlerin Öğretimi”, *Sosyal Bilgiler Öğretimi*. ed. Mustafa Safran (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2009), 45.

¹⁰¹ Aydın – Akyol Gürlü, *Okulda Değerler Eğitimi Yöntemler Etkinlikler Kaynaklar*, 79.

sağlamak gibi kurallar temeline dayanmaktadır.¹⁰² Bu yaklaşımlar okulu bir bütün şeklinde görürler bu nedenle okulda planlanan etkinliklerin tümünde karakter eğitiminin uygulanabileceğini ifade ederler.¹⁰³

Değerler eğitiminde istenilen hedefe ulaşmak için şimdiye kadar bahsi geçen yaklaşımlara bir bütün halinde yer verilmesi gerekir. Bunun neticesinde karakter eğitimi ve adil topluluk okulları belli başlı yöntem ve etkinlikleri bir araya getirerek kullanmaktadır. Bütüncül yaklaşım sistemli ve değer odaklı bir eğitim reformu olması gerektiğine vurgu yapmaktadır.¹⁰⁴

Bazı araştırmacılar bütüncül yaklaşımı bileşke model olarak tanımlanmaktadır. Bütüncül yaklaşıma göre öğretmenin bir değer hakkındaki yargısı, öğrencilerin uyuması ve benimsemesi gereken kesin bir kural değil farklı bir görüş olarak sunulmaktadır.¹⁰⁵

1.6.3.1.Adil Topluluk Okulları

Kohlberg ve arkadaşlarının 1970’lerin başlarında geliştirmiş oldukları adil topluluk okulları bütün personelin katılımıyla alınan kural ve ilkelerin herkes tarafından paylaşıldığı demokratik bir yaklaşımın neticesi olarak ifade edilmiştir.¹⁰⁶

Okulların daha çok bireyselliği öne çıkaran eğitim anlayışının toplum kültürünü olumsuz yönde etkilediği görülmüştür. Ahlaki muhakeme yaklaşımının uygulandığı okullarda bireylerin ahlaki düşünme yetisini geliştirdiklerini ancak bunu hayata uygulama konusunda eksik kaldığını ayrıca söz konusu bu yaklaşımın öğretmen tarafından yanlış bir şekilde uygulanması sonucu telkin haline dönüşebilme ihtimali olabileceği Kohlberg tarafından ifade edilmiştir. Bu nedenle adil topluluk okullarını oluşturmuştur.¹⁰⁷

---

¹⁰² Yusuf Keskin, “Değer Eğitimi Yaklaşımları”, *Teoriden Pratiğe Değerler Eğitimi*. ed. Mustafa Köylü (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016), 85.

¹⁰³ Beyza Bayram, *Değerler Eğitiminde Montessori Yöntemi* (İstanbul: Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 66.

¹⁰⁴ Kaymakcan - Meydan, *Ahlak, Değerler ve Eğitimi*, 183.

¹⁰⁵ Keskin, “Değer Eğitimi Yaklaşımları”, 85.

¹⁰⁶ Ekşi - Katılmış, *Karakter Eğitimi El Kitabı*, 28.

¹⁰⁷ Kaymakcan - Meydan, *Ahlak, Değerler ve Eğitimi*, 184.

Adil topluluk okullarında okulun kuralları bütün personelin katılımıyla okul meclislerinde alınmaktadır. Bu meclislerle birlikte sınıf içi ahlaki müzakere grupları, personel öğrenci danışma kurulları, disiplin komitesi, küçük grup toplantıları gibi destekleyici kurullar yer alır. Bu yaklaşımla toplum tarafından kabul gören değerlerin gelecek kuşaklara aktarılması ve kişinin bağımsızlığının göz önüne alınması gerektiği fikriyle bireysellik ve toplumsallık tartışmaları dengelenmeye çalışılmıştır.¹⁰⁸

1.6.3.2. Karakter Eğitimi

Karakter eğitimi kişilerin sahip olduğu bir özellik olarak tanımlanmaktadır. Karakter kalıtımla oluşmayan, bireyin zaman içerisinde benimsediği değerler sonucunda meydana gelen bir özelliktir. Bireyin kendisine ve içinde bulunduğu topluma faydaları olabileceği gibi tam tersi olarak da zararları olabilir. Bu sebepten dolayı iyi karakterli insanlar yetiştirmek değerlerin kazanımı ile sağlanır.¹⁰⁹

Karakter eğitimi bireylerin içinden gelen fitri özelliklerini, aile ortamını ayrıca okul ve sosyal çevresini içine alan bir.¹¹⁰ Temel insani değerleri kazanan ve bu değerleri davranışa dönüştürebilen, akademik olarak da başarılı bireyler yetiştirmeyi amaç edinen bütün eğitim faaliyetleri karakter eğitim olarak ifade edilmektedir.¹¹¹

Karakter eğitiminin amacı öğrencilerin iyi seçimler yaparak yaşamlarını bu doğrultuda devam ettirmeleri için pratik zekâyâ ve ahlaka sahip olarak yetiştirilmesini sağlamak olmalıdır. Çünkü okullarda sadece bilgi verilip karakter eğitimi verilmezse bireylerde ahlaki deformasyona neden olabilir.¹¹²

---

¹⁰⁸ Ferda Aslan, *2010 ve 2018 Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programlarında Yer Alan Değerler Eğitimi Anlayışlarının Karşılaştırılması* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 30-31.

¹⁰⁹ Akbaş, “Değerler Eğitimi Akımlarına Genel Bir Bakış”, 16.

¹¹⁰ Faruk Kanger, *Peygamber Ahlâkını Referans Alan Karakter Eğitimi* (İstanbul: Kampanya Yayınları, 2012), 45.

¹¹¹ Ekşi - Katılmış, *Karakter Eğitimi El Kitabı*, 35.

¹¹² Ayşen Bakioğlu - Nur Sılay, *Yükseköğretim ve Öğretmen Yetiştirmede Karakter Eğitimi* (Ankara: Nobel Yayınları, 2013), 73.

Gelişmiş ülkelerde öğrencilerin ahlaki değerlerini geliştirmek amacıyla karakter eğitim programları hazırlanarak okullarda uygulanmaktadır.¹¹³ Bu programlar sayesinde öğrencilerde karakter özelliklerini olumlu yönde geliştirmeleri sağlanmaktadır. Bu programların uygulandığı okullarda öğrencilerin olumlu karakter özellikleri kazandıkları gözlemlenmiştir. Bu olumlu özellikler aşağıdaki gibidir:

1- Okula geç kalmada azalma

2-Okuldan uzaklaştırma cezalarında azalma

3-Disiplin problemlerinde azalma

4-Okuma-anlama becerilerinde gelişme

5-Öğrencilerin akademik başarılarında artma

6-Şiddet olaylarının ortadan kalkması

7-Derse zamanında gelme ve derse katılma

8-İdareye öğretmenler tarafından gönderilen öğrenci sayısında anlamlı derecede azalma

9-Bütün bu gelişmelerden dolayı öğretmenlerin mutlu olması.¹¹⁴

Ahlaki yozlaşma son zamanlarda insanlığın en büyük sorunu haline gelmiştir. Bunun neticesinde de madde bağımlılığında ve adli suçlarda artma, aile kurumlarında dağılma gibi birçok sorunla karşılaşmıştır. İnsanlar kendilerini yalnız, mutsuz hissetmekte, birbirlerine olan sevgi saygıları azalmakta sonuç olarak bireyler mutsuz ve tek olarak hayatlarını sürdürmektedirler. Toplumun içinde bulunduğu bu durum nedeniyle eğitimciler karakter eğitimi verilmesi konusundaki tartışmalarını giderek artırmışlardır.¹¹⁵ Karakter eğitimi diğer yaklaşımlara göre bütüncül bir sistem öngörür. Diğer yaklaşımlardan yola çıkarak ortak bir görüş geliştirir. Bireyleri bilişsel, davranışsal ve duygusal olarak bütün

¹¹³ Kanger, *Peygamber Ahlâkını Referans Alan Karakter Eğitimi*, 22.

¹¹⁴ Bakioğlu - Sılay, *Yükseköğretim ve Öğretmen Yetiştirmede Karakter Eğitimi*, 72.

¹¹⁵ F. Üstünyer, *Karakter Eğitimi ile İlgili Eğitimcilerin Görüşleri Üzerine Nitel Bir Araştırma* (İstanbul: Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 2.

yönleriyle geliştirmeyi amaçlar. Değer geliştirme ve değer telkini yaklaşımlarını birleştirir. Karakter eğitimi konusunda manevi, dini ve geleneksel değerlere önem verir. Türk milli eğitiminin temel amaçlarına uygundur. Okul temelli değerler eğitimi yaklaşımlarına benzer bu nedenle büyük bir önem arz eder.¹¹⁶

Karakter eğitimi okuldaki bütün bireylerin elinden gelenin en iyisini yapma amacını taşıyan bir kültür oluşturma çabasıdır. Bu nedenle okul yöneticileri, öğretmenler, öğrenciler, ebeveynler ve diğer personeli de içine alan etkileşim halinde gelişmeyi gerektirir. Böylece karakter eğitimi uygulanan okullarda akademik başarı ve toplumsal değerler benimsenerek davranışa dönüştüğünde daha mutlu ve huzurlu bireyler yetişmesiyle toplumsal iyileşmenin de sağlanmasına olanak sağlanacaktır.¹¹⁷

1.7. Değerler Eğitiminde Stratejiler, Yöntemler ve Teknikler

Geçmişten günümüze okullarda öğretilen dersler farklı yöntem ve stratejiler kullanarak öğrencilere verilmeye çalışılmıştır. Derslerin kendi içinde ve farklı kriterlere göre önde olduğu birden çok yöntem ve strateji olabilir. Bu durumun bir benzeri de değerler eğitiminde görülmektedir. Araştırmacılar değerlerin öğrencilere etkili bir şekilde verilmesi amacıyla bu konu ile ilgili çalışmalarda bulunmuşlardır. Özalp Kaplan;¹¹⁸ örnek olay, tartışma, beyin fırtınası, yaratıcı drama, eğitsel oyun ayrıca probleme dayalı öğretim yöntemi gibi pek çok yöntem ve teknik ile öğrencilere değer öğretiminin yapılabileceğini belirtmiştir. Değer öğretiminde kullanılan yöntemleri Aydın ve Akyol Gürler¹¹⁹ ise şu şekilde ifade etmiştir:

1.Araştırma, İnceleme (Soruşturma) Yoluyla Öğretme Yaklaşımı

2.Bireysel Çalışma Yöntemi

3.İşbirliğine Dayalı Öğrenme ve Öğretme Yöntemleri

---

¹¹⁶ Kaymakcan - Meydan, *Ahlak, Değerler ve Eğitimi*, 191.

¹¹⁷ Bilgin Akçin, *Ortaokullarda Verilen Karakter Eğitimi ve Uygulamalarının Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi* (Bartın: Bartın Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 16.

¹¹⁸ Nuhul Özalp Kaplan, *İlkokullarda Değer Eğitiminin Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi* (Hatay: Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 17.

¹¹⁹ Aydın - Akyol Gürler, *Okulda Değerler Eğitimi Yöntemler Etkinlikler Kaynaklar*, 92-189.

- 4.Tartışma Yöntemi
- 5.Örnek Olay İncelemesi Yöntemi
- 6.Dramatizasyon Yöntemi
- 7.Buldurma (Sokrates) Yöntemi
- 8.Gezi gözlem Yöntemi
- 9.Problem çözme Yöntemi
- 10.Fotoğraf Çözümleme Yorumlama Tekniği
- 11.Çoklu Zekâ Kuramlarına Göre Öğretim
- 12.Öğrencilerin Duygu ve Tecrübelerinden yararlanma
- 13.Değer Öğretiminde Resim, Fotoğraf ve Müzikten Yararlanma
- 14.Oyun Yoluyla Öğretim/Eğitsel Oyunlar
- 15.Proje Tabanlı Öğrenme

Bacanlı¹²⁰ ise değerler eğitiminde kullanılabilecek teknikleri şu şekilde belirtmiştir:

•*Hizmet Öğrenme*: Öğrenciler bu teknik ile topluma hizmet çalışmalarına katılır. Böylelikle değerler eğitimine büyük fayda sağlanır.

•*Problem Çözme Egzersizleri*: Öğrencilere bir problem verilir ve çözmeleri istenir. Çözmeleri istenilen problem toplumsal amaç ve içerikli olursa değerlerin daha kolay fark edilmesi sağlanır.

•*Simülasyonlar*: Bir olayı sembolize eden örnekler verilir.

•*Çember Zamanı*: Öğrenciler küçük grup tartışması halinde çember şeklini alarak fikirlerini ve yaşantılarını paylaşırlar.

---

¹²⁰ Hasan Bacanlı, *Değer Bilinçlendirme Yaklaşımı* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2017), 101.

•*Tartışmalar:* Bir konu hakkında yapılan planlı ve plansız tartışmaları içerir.

•*Akran eğitimi:* Öğrenciler ilgilerini aktarmak, madde bağımlılığından kurtulmak ve zorbalık gibi durumlarda uzmanlaşmak adına eğitime motive edilir.

•*Oyunlar:* Öğrencilerin oyunlar aracılığı ile kendilerini ifade etmeleri sağlanır.

• Rol oynama ve drama

Değerler eğitiminde bahsi geçen yöntem ve tekniklerle birlikte öğretmenlerin kullanacağı stratejiler de önem göstermektedir. Çünkü öğretmenler öğrencileri için etkili bir rol modelidir. Öğretmenin kişiliği öğrencinin karakterinin şekillenmesinde oldukça etkilidir. Öğretmenin öğrenciye sevgiyle davranması çocukta sevgi değerinin yoğun olarak yaşanmasına, öğretmenin hayvansever olması öğrencinin hayvan sevgisi değeri kazanmasına, öğretmenin dürüst olması ise öğrencinin dürüstlük faziletine sahip olmasına etki eder. Bu durumlara ilave olarak öğrencilerin değerleri kazanması için öğretmenlere birkaç öğretim stratejisi tavsiyesinde bulunmaktadır:¹²¹

•Öğrencileri duygu, bilgi ve davranışlarını temel alan bir yaklaşımla eğitmek

•Kodlara, kurallara, alıntılara yer vermek

•Öğrencilere olumlu ahlaki örneklerle model olmak

•Değerler ile ilgili örnekler vermek

•Şiddet, akran zorbalığı, çatışma gibi olumsuz durumlarla baş etme becerilerini geliştirmek

•Öğrencilerle açık, samimi, tutarlı bir şekilde iletişimde bulunmak

•Sınıf kurallarını belirlemek ve uygulamasını sağlamak

---

¹²¹ Hatay Uçar, *İlkokul Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Değerler Eğitimi*, 26-27.

•Öğrencilere adalet, dürüstlük, nezaket, sadakat, şefkat, sabır, cesaret, sorumluluk, saygı gibi değerleri öğretmek

•Ahlak uygun olmayan davranışların düzeltilmesini sağlamak

•Öğrencilerin Erdemli davranışlarını ve çalışmalarını takdir etmek

•Öğrencilerin farklı gruplarla iş birliği halinde çalışmasını sağlamak

•Aileleri, akranları, toplulukları da iş birliği içine almak

•Öğrencilere nasihat vermeden öğretmek

•Topluma hizmet çalışmalarına katılmalarına motive etmek

1.8. Değerler ve Eğitim

Toplumlarda meydana gelen kültürel değişimler çok çeşitli şekillerde insanların yaşamlarına etki ederler. Söz konusu değişimler kişilerin algı dünyasını biçimlendirir ve kültürel olarak şekillendirir dolayısıyla toplumun temel dayanakları olan değerlerinde değişimine ve yenilenmesine etki ederler. Küreselleşme günümüz dünyasının en önemli sosyo-kültürel değişimi olup bütün ülkeleri etkileyen bir faktördür. Küreselleşme dünya istikrarsızlık ve karmaşıklık içine çekerek bir kargaşaya neden olmaktadır. Bu nedenle devletlerin sulhu, bireylerin mutluluğu ve erdemleri tehdit altında kalmaktadır.¹²² Küreselleşme; uzağı yakın etmek ve yöresel değerlerden öte evrenselliğe yöneltmek amacı taşıırken birtakım sonuçlar da doğurmaktadır. Sanayileşme ve modernleşmenin batılı devletler dışındaki devletlere empozisi ve kendi isteklerini bu ülkelere uygulamaları bahsi geçen ülkelerin ulusal değerlerini uygulamalarına engel oluşturmuştur. Batılı olmayan devletler bu durum neticesinde batının değerlerini benimsemeye özendirilmiş böylece insani ve yöresel değerleri bozulmaya ve yok olmaya başlamıştır. Tüm bu tabloya rağmen umudumuzu kaybetmemeli, küreselleşmenin getirdiği durumlara karşı yaklaşımımız bunları büsbütün reddetmek değil inovasyonel bir bakış açısıyla durum tespitleri yaparak değerlerin

¹²² Yurdagül Mehmedoğlu, *Ahlaki ve Dini Gelişim “Çocuğum Değerlerimizi Öğreniyor”* (İstanbul: Morpa Kültür Yayınları, 2.Basım, 2004), 119.

yenilenmesine ve bunun gelecek nesillere aktarılmasına nasıl katkı sağlanabileceğine dair çözümler aramak olmalıdır.¹²³

Değerlerin sağlıklı bir şekilde nesillere aktarılmasının ve genç nesilleri küreselleşmenin olumsuz etkilerinden uzak tutmanın yolu gençleri toplumla kaynaştıracak ve zamanın sorunları ile baş etme kabiliyetini gerçekleştirecek değerleri okulda veya çevrelerinde etkili bir şekilde planlayarak eğitim programları aracılığıyla kazandırılmasını sağlamaktan geçmektedir.¹²⁴

Planlanan öğretim sisteminin öğrencilerin hem zihinsel-bilişsel gelişimlerini hem de duygular, tutumlar gibi davranışsal gelişimlerini destekleyecek biçimde yani eğitimin bütünsel bir bakış açısı ile planlamasını koruyacak bir yapıda olması gerekmektedir.¹²⁵ Bu görüşü okulların bilişsel amaçlarının yanı sıra saygılı olmak, vatanseverlik, yardımsever olmak gibi pek çok duyuşsal amaçlarının da olması desteklemektedir.¹²⁶ Bu nedenle yapılacak olan eğitimlerde niteleyici ve temel kavramın değer kavramı olması mecburi olacaktır.¹²⁷ Türk Milli Eğitim Temel Kanununda da milli eğitimin hedefleri ifade edilirken manevi, ahlaki değerleri benimseyen, ruh, ahlak, zihin, beden ve duygu yönünden sağlıklı ve dengeli bir şekilde gelişmiş bir karakter ve kişiliğe sahip bireyler yetiştirmesi belirtilmiştir. Türk milli eğitim sisteminin öncelikli hedeflerinde değerlerin öğretilmesi ve bunların hayata geçirilmesinde eğitimcilerin temel amaçlarını bu doğrultuda düzenlemeleri gerektiği ortaya koyulmuştur.¹²⁸

Yapılandırmacı yaklaşımın öğretim programlarının temel yaklaşımı olması ile beraber öğrencilerin önceden sahip oldukları kişisel görüş, bilgi, değer ve inançların öğrenme sürecini etkilediği düşüncesi benimsenmiştir. Bu nedenle yeni anlayışla değiştirilen öğretim programlarının bazılarında eski ilköğretim

¹²³ Fatih Çınar, “Din Öğretiminde Değerler Eğitimi”, Değerler Eğitimi. ed. Mevlüt Gündüz (Ankara: Maya Akademi, 2015), 88.

¹²⁴ Abdulkadir Çekin, “Değer Açısından İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Kazanımları: Bir İçerik Analizi”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 12/2 (Nisan 2012), 106.

¹²⁵ Aydın - Akyol Gürler, *Okulda Değerler Eğitimi Yöntemler Etkinlikler Kaynaklar*, 52.

¹²⁶ Akbaş, “Değerler Eğitimi Akımlarına Genel Bir Bakış”, 9.

¹²⁷ Çekin, “Değer Açısından İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Kazanımları: Bir İçerik Analizi”, 106.

¹²⁸ Çınar, “Din Öğretiminde Değerler Eğitimi”, 88.

programındaki genel hedeflerin içinde yer alan değerler, programın değerleri başlığının içerisinde yer almıştır.¹²⁹

Yapılandırmacı yaklaşımın öğretim programlarında temel alınmasıyla eski programlarda tespit edilen salt bilimsel eğitime dayalı anlayışın noksanlığı açığa çıkmış ve öğrencilerin ahlak, değer, duygu konusundaki kişisel ve sosyal yönlerinin gelişimini içeren duyuşsal eğitimin çeşitli isim ve biçimlerde de olsa yeni ilköğretim programlarına dahil edilmesi sağlanmıştır.¹³⁰

1.9. Değerler ve Din

Değerlerin yeniden inşasında ve korunmasında eğitimin yanında onu destekleyen bir diğer unsurda dindir. Eğitim sisteminin bireysel ve toplumsal kimliği ile kaynaşmış değerleri toplumun benimseme ve devam ettirmesine katkı sağlama işlevi vardır. Topluma mal olmuş değerlerin başında dini değerler de yer almaktadır.¹³¹

İbadet biçimleri, iman temelli değerler ve ahlaki kuralların bütününden din kavramı oluşmaktadır.¹³² Din, bireyin benliğinde var olan saygı, sevgi, doğruluk, hoşgörü gibi temel değerleri önemser ve bu değerleri toplumsal hayatta davranış şekline dönüştürür. Din, toplumsal yaşama uyum sağlanması için gereken ahlak kurallarının önemli bir bölümünü tespit eder. Buradan yola çıkılarak dinin toplumsal hayattaki önemli birçok değeri içerdiği söylenebilir.¹³³

Din; Yüce ve mutlak bir yaratıcı tarafından ortaya konulmuş ilkeleri olan, bireylerin dünya ve ahiret mutluluğunu hedefleyen sistemlerdir. Dinin tanımlarında genellikle dinin sosyal yönü üzerinde durulmuş ve din yalnızca toplumsal huzura eleştiren bir sistem gibi görülmüştür. Ancak bu bakış açısı dinin evrensel ilkeleriyle çelişkiye düşmektedir. Din diğer yönüyle insanların yaşamına destek olan ve iç huzuru sağlayan bir erdemdir. Bu sebepten dolayı dinin bireysel yönü göz ardı edilmemelidir. Bireyin inanma gereksinimi doğuştan gelir. Din bu

¹²⁹ Akbaş, “Değerler Eğitimi Akımlarına Genel Bir Bakış”, 10.

¹³⁰ Akbaş, “Değerler Eğitimi Akımlarına Genel Bir Bakış”, 21-22.

¹³¹ Kaymakcan - Meydan, “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programları ve Öğretmenlerine Göre Değerler Eğitimi”, 31.

¹³² Mehmedoğlu, *Ahlaki ve Dini Gelişim “Çocuğum Değerlerimizi Öğreniyor”*, 14.

¹³³ Ekşi - Katılmış, *Karakter ve Değerler Eğitimi*, 40.

konuda ehil ve doğru bireyler tarafından aktarıldığında dini davranışlar ve tutumlar bireyin kişiliğinin oluşmasında yardımcı olacak aynı zamanda gelişimine de katkı sağlayacaktır.¹³⁴

Dinin en kapsamlı ve en kısa tanımı yapılacak olursa Allah-insan ilişkisi şeklinde ifade edilebilir. Din ilahi bir nitelik taşır ve temel amacı Allah ile insan arasında sağlıklı ve güçlü bir bağ oluşturmaktır. Bireyler din konusunda yaptıkları tercihler ile evreni ve varlıklar içindeki yerini anlamlandırarak ideallerini ve değerlerini bu anlamlandırma etrafında biçimlendirmektedir.¹³⁵ İbadet, ahlak kuralları ve inancı olan bu sistem onu benimseyen kişi ve toplulukları etkileyerek yaşamlarına rehberlik eder, kişinin davranışlarında ve ilişkilerinde belirleyici nitelik taşır.¹³⁶ İşte bu nedenle değerler sisteminin ardında inanç sistemi vardır. Değerler kaynağını dinden alır. Bu sebeple din ve değerler sürekli ilişki içerisinde.¹³⁷ Okulun temel amacı değerleri benimseyen ve bulunduğu topluma yabancılaşmayan bireyler yetiştirmektir. Bu nedenle birey ve toplum için önemli bir yapı taşı olan din konusunda bütün bireylerin bilinçlendirilmesi, birey ve toplumun geleceği için dine eğitim öğretimde yer verilmesi gerekir. Geçmiş tecrübeler dinlerin insanların deneyimleri ve akli ile cevap bulamadıkları bazı sorulara yanıtlar vererek sadece metafizik boyutla kalmadıklarını, bireysel ve toplumsal yaşama aktardıkları bireyin her türlü davranış ve düşüncesine etki eden bir kanaat ve değerler sistemi kurmasına katkıda bulunduğunu, bu değerler sistemiyle iyi huylu güzel karakterli, erdemli insanların yetişmesinde etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Bu nedenle de dinin toplumun ve eğitimin hedeflerine ulaşmasına fayda sağladığını ortaya çıkarmıştır.¹³⁸

Toplumun kültürel bir parçası olan insanın en temel ihtiyacı dindir. Yetişen nesil din sayesinde formal ve informal olarak gerçek bir birey olma konusundaki çabasına destek bulmuştur. Dini inançlar bireylerin yaşayışları, düşünce, tutum ve davranışlarının meydana gelmesinde her daim etkilidir. Bu sebeple din ve

¹³⁴ Mehmedoğlu, *Ahlaki ve Dini Gelişim “Çocuğum Değerlerimizi Öğreniyor”*, 13.

¹³⁵ Mustafa Önder - Hüseyin Bulut, “Temel Dini Değerler ve Değerler Eğitimi”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6/1 (Ağustos 2014), 16.

¹³⁶ Enver Uysal, “Dindarlığın Ahlaki Temeli Üzerine Bazı Düşünceler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/1 (Ocak 2005), 65.

¹³⁷ Hasan Dam, “Din, Ahlak ve Değer”, *Teoriden Pratiğe Değerler Eğitimi*, ed. Mustafa Köylü (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016), 45.

¹³⁸ A. U. Mehmedoğlu, “Din, Dindarlık ve Değerler”, *İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi* ½ (2013), 80.

beraberindeki değerlerin eğitim öğretiminin gerçekleştirilmesi zorunludur. Çünkü yüce olan Allah ve onun insanlardan beklediği konular çocuklara anlatılmaz ise insani ve evrensel değerlerden yoksun, güçsüz ve bilgisiz bir nesil yetişmiş olur Toplumda var olan inançlar ile eğitimin içinde bulunduğu topluma sunduğu değerlerde benzerlik ve paralellik olması beklenmektedir.¹³⁹

1.10. Değerler ve Din Eğitimi

Her eğitim sisteminin yetiştirmeyi amaçladığı bir insan profili vardır. Eğitim sisteminin şekillendirilmesi ve içeriklerinin test edilmesinde bu hedefler belirleyici rol oynar. Kısaca bu milli eğitim politikası olarak da ifade edilebilir. Eğitim politikalarında devletin ve milletin benimsediği değerlerin tesiri büyüktür. Eğitim dünyanın değişim ve gelişiminde en önemli unsurdur. Eğitimin sahip olduğu bu güç araştıran, anlayan sorgulayan, düşünen, çözüm üreten bireyler yetiştirmesinden geçer. Din kültürü ve ahlak bilgisi dersi, milli eğitimin temel amaçları incelendiğinde yetiştirmeyi hedeflediği insan tipine ulaşma konusunda önemli katkı sağlamaktadır.¹⁴⁰ Hedefi eğitim etkinliklerini yüceltmek ve tamamlamak olan ahlak eğitimi bütün okulun, tüm görevlilerin etkisi ve sorumluluğundadır. Ahlak eğitiminde bütün derslerin ve paydaşların ortak çaba ve dayanışması önem arz eder. Fakat din öğretiminin konuları ve amaçları dinin ahlak, ibadet, inanç esaslarına dayanarak şekillendiği için ahlak eğitimine olan etkisi ve katkısı diğer unsurlara göre daha somuttur.¹⁴¹

Din eğitimi demek, din kişiliğinin ve din kültürünün öğrencilere kazandırılması anlamına gelmektedir. Bireylere din eğitimi vermek öncelikle anne-babanın ya da aile yakınlarının, okulda din dersi öğretmenlerinin, camilerde din görevlilerinin asli vazifesidir. Din eğitiminin en önemli görevi ve hakkı yetiştirmekte olan bireyin olgunlaşması yolundaki her aşamaya katılmadır. Din

---

¹³⁹ Mehmedoğlu, *Ahlaki ve Dini Gelişim “Çocuğum Değerlerimizi Öğreniyor”*, 8.

¹⁴⁰ Tetik, “İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi 2010-2018 Öğretim Programı Ünite ve Kazanımları Üzerine Bir Değerlendirme”, 67.

¹⁴¹ Kaya, “İlköğretim DKAB Öğretim Programlarındaki Ahlaki Konuların Ahlak Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi”, 26.

eğitiminin genel eğitim gibi bütün insanlara karşı sorumlulukları vardır. Bu nedenle din eğitimi genel eğitimden ayrılamaz.¹⁴²

Din dersine okullarda yer verilmesi sürekli tartışılan bir konu olmuştur. Tartışıldığı durum ise din dersine neden okullarda yer verildiği, öğretime ne gibi fayda sağlayacağı, bu faydanın gerekli olup olmadığı şeklindedir. Halbuki okullar birey ve toplumun şekillendiği, ahlak ve değer yargılarının oluştuğu bir kurumdur. Değerleri topluma kazandırmak ve devam ettirmekle sorumludur. Bu değerlerden en önemlisi ise toplumun yapı taşı olan dindir. İlk insan ile başlayan din öğretimi yöntem ve mekân açısından farklılaşsa da her zaman devam etmiştir. Osmanlıdan günümüze din dersi kısa bir dönem haricinde değişik adlarla eğitim sisteminde yer almıştır.¹⁴³ Din bilgisi ve ahlak dersleri DKAB ismiyle ile 1982’de bilgi ve kültür temeline dayanan bir ders olarak bir araya getirilerek 4-8 sınıflarda haftada 2 saat halinde zorunlu bir ders yapılarak okutulmaya başlanmıştır.¹⁴⁴ Değerler din eğitimi ile güçlü bir ilişki içindedir. Çünkü din; erdemli, ahlaklı, kendine ve çevresine faydalı üretken bireyler yetiştirmeyi amaçlar. Bu yönüyle toplumun istediği insan tipini yetiştirmeyi hedefler. Bu sebeple okullarda gerçekleştirilen din eğitiminin büyük bir bölümünün değer eğitimi olduğu ifade edilebilir. Din eğitimi temelde karakterli ve ruh sağlığı yerinde bireyler yetiştirmeyi hedefler. Değerler eğitiminin pratik bakımdan ahlaki değerler ve vatandaşlık eğitimi amaçlaması değerler ile din eğitimi bir araya getirmektedir. Değerler eğitimi mevcut kullanımda ahlaki, manevi, kültürel gelişim aynı zamanda faziletli eğitimi gerçekleştirmek ile karakter eğitimi, kişisel yetenek ve alışkanlıkları geliştirme şeklinde birtakım terimlerle yakından ilişkilidir.¹⁴⁵

1.11. Değerler ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı

Din kültürü ve ahlak bilgisi dersi, insani değerlerin korunup geliştirilmesi hususunda okulların yüklediği sorumluluğu üstlenerek din ve değerler arasındaki

---

¹⁴² Beyza Bilgin, “Din Eğitiminin Genel Eğitimdeki Yeri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24/1 (Haziran 1981), 474.

¹⁴³ Mustafa Önder, “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretiminin Temelleri Üzerine”, *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (Haziran 2013), 24.

¹⁴⁴ Hasan Meydan, “Din, Ahlak ve Değerler Alanı Seçmeli Derslerinin Öğrenci Görüşleri Doğrultusunda Değerlendirilmesi”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 40 (Aralık 2013), 221.

¹⁴⁵ Kaymakcan - Meydan, “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programları ve Öğretmenlerine Göre Değerler Eğitimi”, 31.

ilişkiyi dine dayandırır. Din kültürü ve Ahlak Bilgisi programlarında “Din, insanın varoluş mücadelesinde gerekli bir güç ve araçtır. İnsanın, nasıl kendisini kardan ve yağmurdan koruyabilmek için bir çatıya ihtiyacı varsa insani değerlerin erozyonuna ve ahlaki yozlaşmaya engel olabilmek için de bir dine ve o dini doğru şekilde öğretecek din öğretimine de ihtiyacı ve hakkı vardır” olarak bildirilmektedir.¹⁴⁶

2010 yılında yapılan 18. Milli Eğitim Şurasında ele alınan konuların başında değerler eğitimi yer almış ve ortaya çıkan sonuç bildirisinde okulların en önemli görevlerinden birinin de değerler eğitimi olduğuna dikkat çekilmiştir. Değerler eğitimi konusunda eğitimcilerin kendilerini ve mesleki yeterliklerini geliştirmeleri, değerler eğitimi ile ilgili materyal geliştirme eğitimlerine dahil olmaları konusunda önerilere yer verilmiştir. Bu bildiride vurgulanan diğer bir önemli nokta ise değerler eğitiminde kritik bir öneme sahip olan “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi tüm öğretim kurumlarında daha etkin olarak okutulmalıdır” ifadesidir. DKAB dersinin değerler eğitimi konusunda daha etkin olması gerektiğine ve değerler eğitimindeki önemine dikkat çekilmiştir.¹⁴⁷

Değerler eğitimi bir dersin konusu ile sınırlı kalmaz. Dersin işleniş sürecine katılır. Bu katılım etkinlikler, uygulamalar, kullanılan çeşitli materyaller, öğretmen tutumları ile değerler eğitiminin gerçekleşmesine olanak sağlar. Tüm bu gereksinimlerden dolayı Din kültürü ve ahlak bilgisi dersi değerler eğitiminin gerçekleşmesinde önemli bir imkan sunar.¹⁴⁸

Değerler, cumhuriyet öncesi dönemde inanç, ibadet gibi dinin temelleri esas alınarak din öğretimi içerisinde yer almıştır. 2000’li yıllardan sonra değerler öğretimi, din eğitiminden ayrı olarak ele alınmaya başlamıştır. Bu nedenle din dersinde yer alan değerler eğitimini 2005 öncesi ve sonrası olarak ayırarak iki dönem halinde incelemek daha doğru olacaktır. DKAB dersinin tarihinde ilk kez 2005 ve 2006 yıllarında ilköğretim ve ortaöğretimde gerçekleştirilen program

---

¹⁴⁶ MEB, *İlköğretim (4, 5, 6, 7, 8. sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı* (Ankara: MEB Yayınları, 2006), 6.

¹⁴⁷ Recep Kaymakcan vd., “Öğrencilerin Gözüyle İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi Bölümleri Üzerine Araştırma”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 9/22 (Aralık 2011), 122.

¹⁴⁸ Kaymakcan - Meydan, “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programları ve Öğretmenlerine Göre Değerler Eğitimi”, 42.

değişikliğinde değerler ve değerlerin eğitimine açıkça dikkat çekilmiştir. 30.10.2010 tarih 328-329 sayılı Talim Terbiye Kurulu kararlarıyla 2011-2012 eğitim öğretim yılında uygulanmak için yayınlanmış olup ilk ve ortaöğretim DKAB programlarında devamlılığı sağlanmıştır.¹⁴⁹

İlköğretim DKAB Programı (2006) genel amaçlarını bireysel, kültürel, ahlaki ve toplumsal olmak üzere alt başlıklara ayırmış ve değerlere dikkat çekerek yer vermiştir. DKAB programı ahlaki genel amaçlar olarak öğrencilerin “Ahlaki değerleri bilen ve bunlara saygı duyan erdemli kişiler olmalarını; öğrenilen ahlaki değerleri içselleştirmelerini” ifade etmiştir. Evrensel amaçlar içinde öğrencilerin “Evrensel değerlere kendi dini bilgi ve bilinçleriyle katılmalarının”, “Evrensel insani değerlerin İslam’ın insani değerleri ile örtüştüğü bilincine ulaşmalarının amaçlandığı”¹⁵⁰ bildirilmiştir.

DKAB 2006 ilköğretim programında öğrenciler tarafından içselleştirmesi beklenen değerler listelenmiştir. Program tablolarında “öncelikle verilecek değerler” başlığı altında verilen konular ve etkinliklerle de ilişkilendirilmiştir. Bazı değerler birbirine aynı bazıları benzer özellik taşımaktadır. Bu şekilde ilköğretimde 61 değer liste halinde belirlenmiştir.¹⁵¹ Haftada 2 saat olarak belirlenen zaman diliminde bu değerlerin öğrenciler tarafından özümsemesinin biraz zor olduğuna dikkat çekilmektedir.

2006 İlköğretim programında ele alınan değerler şunlardır: “Aile kurumuna ve birliğine önem verme, Dürüstlük, Demokrasi bilinci, Adalet, Bağımsızlık, Alçakgönüllülük, Türk bayrağını ve istiklal marşına saygı, Bağışlama, Barış, Cömertlik, Bilimsellik, Çalışkanlık, Cesaret, Doğruluk, Dayanışma, Doğa sevgisi, Dostluk, Emaneti korumak, Doğal çevreye duyarlılık, Fedakarlık, Duyarlılık, Gazilik, Estetik, Görgülü olmak, Hakikat sevgisi, Hoşgörü, Güvenirlik, Haya, Hakseverlik, İyi niyet, İbadet yerlerine saygı, Kadirşinashık, İffet, Merhamet, Kanaat, Millet sevgisi, Kardeşlik, Misafirperverlik, Millet sevgisi, Mürüvvet, Milli birlik şuuru, Paylaşımçı olmak, Nezaket, Ölçülülük, Namuslu olmak

¹⁴⁹ Kaymakcan - Meydan, “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programları ve Öğretmenlerine Göre Değerler Eğitimi”, 30.

¹⁵⁰ MEB, *İlköğretim (4, 5, 6, 7, 8. sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı*, 12.

¹⁵¹ Kaymakcan - Meydan, “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programları ve Öğretmenlerine Göre Değerler Eğitimi”, 35.

,Sağlıklı olmaya önem verme, Sabır, Samimiyet, Sadelik, Saygı, Sorumluluk, Sevgi, Şehitlik, Sözünde durmak, Tarihsel mirasa duyarlılık, Şükür, Tutumluluk, Vefa, Temizlik, Türk büyüklerine saygı, Yardımseverlik, Vatanseverlik".¹⁵²

DKAB 2010 İlköğretim programında ibadet, inanç, Hz. Muhammed, Ahlak, Kur'an ve Yorumu, Din ve Kültür olarak altı öğrenme alanı belirlenerek program yapılandırılmıştır.¹⁵³ DKAB 2018 öğretim programında ise öğrenme alanları programdan kaldırılmış, bunun yerine "Konular" başlığı ilave edilmiş, "Ünite Açıklaması" adı ile bir bölümü açılmıştır. Bahsi geçen bu bölümde ise konu başlıklarına yer verilmiş olup ünite alt başlıklarının kazanım ve açıklamalarından yola çıkılarak kitap yazarlarının içeriği oluşturmaya imkan sağlandığı ifade edilmiştir.¹⁵⁴

DKAB 2010 ilköğretim programının tamamında bütün sınıf düzeylerinde ünitelerin tümünde ve öğrenme alanlarında, konular işlenirken saygı, bilimsellik, güven, sevgi, sorumluluk, dayanışma, yardımlaşma gibi birtakım değerlerin takip edilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bu değerler program tablosunda "öncelikle verilecek değerler" şeklinde kodlanmıştır.¹⁵⁵ Bahsi geçen öğretim programının bazı değerler üzerine temellendirilmesi, değerler eğitiminin belli bir öğrenme alanı ile sınırlı kalmayıp programın tamamına yayıldığını göstermektedir. Bu hassasiyet İlköğretim DKAB 2018 öğretim programında net bir şekilde ifade edilmiştir. Bu durum söz konusu programda "Değerlerimiz, ayrı bir program veya öğrenme alanı, ünite, konu vb. olarak görülmemiş; öğretim programlarının her birinde ve her biriminde yer almıştır" şeklinde ifade edilmiştir.¹⁵⁶ Bununla birlikte, 2018 İlköğretim DKAB öğretim programında, 2010 İlköğretim DKAB öğretim programından farklı olarak değerler ünitelerin tümünde ele alınmamıştır.

2010 ve 2018 İlköğretim DKAB öğretim programlarında birtakım farklılıklar mevcut olsa da her iki öğretim programının ortak yönlerinden biri

¹⁵² MEB, *İlköğretim (4, 5, 6, 7, 8. sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı*, 10.

¹⁵³ MEB, *İlköğretim (4, 5, 6, 7, 8. sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı ve Kılavuzu* (Ankara: MEB Yayınları, 2010), 29-31.

¹⁵⁴ Milli Eğitim Bakanlığı, " *İlkokul 4 ve Ortaokul 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar*". *DKAB Öğretim Programı*", 11.

¹⁵⁵ MEB, *İlköğretim (4, 5, 6, 7, 8. sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı ve Kılavuzu*, 36-65.

¹⁵⁶ Milli Eğitim Bakanlığı, " *İlkokul 4 ve Ortaokul 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar*" *DKAB Öğretim Programı*, 3.

“kök değerler” ifadesine verilmesidir. Fakat İlköğretim 2010 DKAB öğretim programında kök değerler bakımından İslam temelli bütün dinsel oluşumları kapsayacak değerlerin ön plana çıkarıldığı ifade edilirken İlköğretim DKAB 2018 öğretim programında daha ziyade evrensel özellik taşıyan değerler ön plana çıkarılmıştır.

İlköğretim DKAB 2010 öğretim programında “kök değerler” şeklinde bahsedilen ve İslam temelli oluşumları kapsayan değerlerin hangi değerler olduğu açıkça ifade edilmemiş, ibadet, ahlak, inanç alanları ile ilgili kök değerlerin Müslümanları bir araya getirici unsurlar olmasına dikkat edildiği belirtilmiştir.¹⁵⁷ 2018 İlköğretim DKAB öğretim programında yer alan kök değerlerin tek başına ve bağlantı içerisinde olduğu alt değerler ve diğer kök değerler ile beraber verilerek gerçekleştirileceği ifade edilmiştir.¹⁵⁸ Değerlerin sadece belirlenen kök değerlerle sınırlı olmadığı alt değerler ve diğer kök değerler ifadesi ile ortaya konulmuştur. Aynı zamanda programda alt değerler ve diğer kök değerlerin neler olduğu açık bir şekilde belirtilmemiştir. Bununla birlikte kök değerlerini hangi ölçütler kullanılarak tespit edildiği de ifade edilmemiştir. DKAB, tarih, coğrafya gibi derslerin 2018 İlköğretim programlarında da aynı kök değerler yer almıştır. Bahsi geçen kök değerler; Dostluk, Özdenetim, Saygı, Sorumluluk, Yardımseverlik, Adalet, Dürüstlük, Sabır, Sevgi ve Vatandaşlıktır. Kök değerlerin öğretim programlarında belirlenmiş olması ve ortak olarak yer alması ile eğitim sisteminde bütünlük sağlamaya çalışıldığı belirtilmiştir.¹⁵⁹

2010 İlköğretim DKAB öğretim programında yer alan ve öğrencilerin içselleştirmesi planlanan değerler şu şekildedir: Dürüstlük, Adalet, Demokrasi bilinci, Bağışlama, Aile kurumuna ve birliğine önem verme, Türk Bayrağını ve İstiklal Marşı’na saygı, Bağımsızlık, Barış, Alçakgönüllü, Çalışkanlık, Bilimsellik, Dayanışma, Cesaret, Doğa sevgisi, Cömertlik, Duyarlılık, Doğruluk, Doğal çevreye duyarlılık, Dostluk, Gazilik, Emaneti korumak, Güvenirlik, Fedakârlık, Görgülü olmak, Hayâ, Hakseverlik, İbadet yerlerine saygı, İyi niyet,

---

¹⁵⁷ MEB, *İlköğretim (4, 5, 6, 7, 8. sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı ve Kılavuzu*, 10.

¹⁵⁸ Milli Eğitim Bakanlığı, *"İlkokul 4 ve Ortaokul 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar" DKAB Öğretim Programı*, 3.

¹⁵⁹ Hasan Meydan, *Akademide Değerler Eğitimi (Tezler ve Makaleler/1989-2017)* (İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2019), 13.

Hoşgörü, İffet, Merhamet, Kadirşinaslık, Kardeşlik, Millet sevgisi, Kanaat, Mürüvvet, Milli birlik şuuru, Namuslu olmak, Misafirperverlik, Sadelik, Nezaket, Ölçülülük, Samimiyet, Paylaşımçı olmak, Sabır, Sağlıklı olmaya önem verme, Sorumluluk, Sevgi, Şehitlik, Saygı, Sözünde durmak, Şükür, Temizlik, Vatanseverlik, Yardımseverlik, Tarihsel mirasa duyarlılık, Tutumluluk, Vefa, Türk büyüklerine saygı.¹⁶⁰ İlköğretim 2018 DKAB öğretim programında “Değerlerimiz” başlığı içerisinde ifade edilen “kök değerler” şu şekildedir: Dürüstlük, Sabır, Dostluk, Adalet, Özdenetim, Vatanseverlik, Saygı, Sorumluluk, Sevgi, Yardımseverlik.¹⁶¹

---

¹⁶⁰ MEB, *İlköğretim (4, 5, 6, 7, 8. sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı ve Kılavuzu*, 23-24.

¹⁶¹ Milli Eğitim Bakanlığı, *"İlkokul 4 ve Ortaokul 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar" DKAB Öğretim Programı*, 3.

2. İSLAM VE EĞİTİM AÇISINDAN DEĞERLER VE ÖNEMİ

Bu bölümde ilgili değerler ile alakalı kavramsal açıklamalar yapılarak değerlerin İslam dini ve eğitim açısından önemine değinilmiştir.

2.1. Adalet Değeri

Türk Dil Kurumu Türkçe sözlüğündeki ifadesiyle adalet kelimesi "Hak ve hukuka uygunluk, hakkı gözetme, doğruluk, adil olma durumu" şeklinde tanımlanmaktadır.¹⁶²

Büyük Türkçe Sözlük'te yer alan haliyle ise adalet "Herkesin hakkına riayet etme, hakkını verme, zulüm ve eziyet etmeyip herkes hakkında doğru hüküm vererek hakkı yerine getirme, adillik, haksızlıktan uzaklaşma, hakkaniyet" olarak ifade edilmektedir.¹⁶³

Adalet kelimesi mastar isim olarak "davranış ve hükümde doğru olmak, hakka göre hüküm vermek, eşit olmak, eşit kılmak (Allah hakkında kullanıldığında 'şirk koşmak')" gibi anlamlara gelmektedir. Aynı şekilde aynı kökten gelen masdar-isim olan, "orta yol, istikamet, eş, benzer, misil, bir şeyin karşılığı" gibi anlamlara gelen adl sözcüğü, sıfat şeklinde ifade edildiğinde âdil ile aynı manada olup Yüce Allah'ın isimlerindendir.¹⁶⁴

Adalet kavramı, herkesin ve her şeyin hakkı olanı verme, düzenli ve dengeli muamele etme, bir şeyi yerine koyma, haksızlıklardan uzak durarak orta yolda olma, eşitlik ve insaf manasındadır.¹⁶⁵

Kapsamlı bir terim olan adaletin karşıtı insafsızlık, zulüm ve gadr'dır. İslam dininde adalet; bilgi, mevki ve kültürden kaynaklanan değişiklikler nedeniyle kişilere farklı farklı davranmamak, hukuksal yönden bütün insanlara eşit muamele etmektir. İslam dini bu manada birey ve toplumun arasında meydana gelen işlerde değişmeyen bir ölçü olarak yer edinmiş, arzu ve isteklere alan açmamış, nefret ve

---

¹⁶² Akalın, vd., "Adalet", 24.

¹⁶³ D. Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük* (Ankara: Rehber Yayınları, 1992), 8.

¹⁶⁴ Mustafa Çağrııcı, "Adalet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, ed. Mustafa Çağrııcı. (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/341.

¹⁶⁵ "Adalet". *Şamil İslâm Ansiklopedisi*, ed. Duran Kömürcü (İstanbul: Şamil Yayınevi, 2000), 1/69.

sevgilere uymamış, fakir ve zengin ayrımında bulunmamış, yakınlık ve akrabalık ilişkilerine göre şekil almamış, zayıf ve güçlü farkını dikkate almış bir adalet anlayışı ortaya koymuştur. Bu sebeple İslam dini, toplumda hayatını sürdüren her kesimden insanın birliğini gerçekleştiren kurallar koymuş ve ümmetin emniyetini temin eden bir düzen oluşturmuştur.¹⁶⁶

İslam dini müminlerin adalet hususunda yalnız Allah rızasını gözeterek davranmalarını, birbirleriyle olan ilişkilerini Yüce Allah'ın razı olduğu şekilde düzenlemelerini ve şahitlik ettiklerinde Allah için doğru şahitlik yapmalarını buyurmaktadır. Bu hususlar İslam dininin insanlık adına harikulade bir düzen ve son din olduğunu, adalet anlayışından, mümin olan ve olmayan tüm insanların faydalanmalarına kefil olan yönetim şekli ve üstün bir hukuk olduğunu bildirmektedir. Bu adaleti yerine getirme vazifesi inananlara yüklenmiş bir vazifedir. İslam dininin istediği adalet ile kâinat nizamının devam etmesi doğal bir olaydır. Adaletin gerçekleşmediği bir ortamda zulüm hüküm sürer. Yüce Allah ve O'nun belirlediği hükümlerin tümü zulmün her şeklinden beridir. Yüce Allah'ın buyruklarının uygulandığı yerde kimseye en küçük zulümde bulunulmaz.¹⁶⁷

Adalet kavramı, Kur'an ve hadis-i şeriflerde genel olarak “denge, düzen, eşitlik, gerçeğe uygun şekilde karar verme, doğru yolu izleme, dürüstlük, tarafsızlık” manalarında. Şura suresinin 15. ayetinde, Allah Resulünün adalet niteliğini elde edebilmesi ve elçilik vazifesini gerçekleştirmesi; bu hususta insanların arzularını dikkate almaksızın ilahî buyrukların gerektirdiği şekilde doğru uygulanması koşuluna bağlanmıştır. Aynı şekilde İnfitar suresi 7. ve 8. Ayetlerde insanın fizyolojisindeki ahenk, uyum ve düzen adalet kelimesiyle ortaya koyulmuştur.¹⁶⁸

Kur'an'a göre adâlet kavramının temeli veya ölçütü hakkaniyetli olmaktır. Hidayete hak yoluyla erişilebileceği gibi adâlet de hakka uygun davranmakla gerçekleşir.¹⁶⁹

---

¹⁶⁶ "Adalet", 1/69.

¹⁶⁷ "Adalet", 1/69.

¹⁶⁸ Çağrı, “Adâlet”, 1/341.

¹⁶⁹ Elmalılı Hamdi Yazır Kur'an-ı Kerim'in Yüce Meâlî Metinsiz Türkçe Açıklaması, çev. Kasım Yayla (İstanbul: Merve Yayınları, 2002), el-A'râf 7/159.

Adalet, değişmeyen kanun kuralı ve objektif bir terimdir. Bu duruma göre, bir hak hususunda hüküm ortaya koyulurken, hakkın kişinin kendi lehine verilmesi durumunda bundan hoşlanan, ancak aleyhine hüküm verilmesi durumunda ise bu hükmü görmezden gelen bireyler için *"işte bunlar zalimlerdir"*¹⁷⁰ buyrulmuştur.

Bu sebeple, kişisel çıkar sağlama, düşmanlık, akrabalık gibi hususlar, bir tarafın ruhsal ya da bedensel olarak kusurlu olması, alt tabakadan veya soylu olması gibi ahlâk kanununu alakadar etmeyen nedenler bir hakkın kısıtlanması, üzerinin örtülmesi ve netice bakımından adâlet prensibinden çıkmayı mazur gösteremez.¹⁷¹

Kur'an'da adâlet ve hakkın mutlakiyetine öyle işaret edilmiştir ki bizzat Yüce Allah'ın ahiret gününde haksızlığa imkân verilmeyecek biçimde adâlet ile muamele edeceği ve O'nun bu sözünün kesin (hak)olduğu ifade edilmiştir.¹⁷²

"Muhakkak ki Allah, adaleti ve ihsanı emreder.",¹⁷³ *"Eğer hüküm verirsен aralarında adaletle hükmet. Şüphesiz Allah âdil olanları sever."*,¹⁷⁴ *"Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutun, adaletle şahitlik eden kimseler olun. Herhangi bir topluluğa duyduğunuz kin, sizi adaletsiz davranmaya itmesin. Adaletli olun; bu, takvâya daha uygundur. Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır."*¹⁷⁵ buyrulurken adaletin önemi üzerinde durulmuştur.

Toplumsal yaşam, bireyler arasındaki ilişkiler ile gerçekleşir. Toplumsal yapının meydana gelmesi ve sağlıklı olarak varlığını devam ettirebilmesi için adalet prensiplerine uyumlu bir şekilde davranılması büyük önem arz etmektedir.¹⁷⁶

---

¹⁷⁰ Nûr 24/48-51.

¹⁷¹ el-Mâide 5/8; en-Nisâ 4/3; Âl-i İmrân 3/75.

¹⁷² Yûnus 10/54-55; el-Enbiyâ 21/47; ez-Zümer 39/69.

¹⁷³ en-Nahl 16/90.

¹⁷⁴ el-Mâide 5/42.

¹⁷⁵ el-Mâide 5/8.

¹⁷⁶ Çağrıcı, "Adâlet", 1/341.

Kur'ân'da adâletli olmayan biri hiçbir işe yaramayan, âciz ve dilsiz bir köleye benzetilerek bu durumda olan bir kişinin, adâlet erdemini elde etmiş, bu nedenle doğru yolu bulanla bir olamayacağı belirtilmiştir.¹⁷⁷

Kişinin Allah katında en büyük değer ölçütü olan takvâ¹⁷⁸ faziletine ulaşabilmesi için âdil davranması¹⁷⁹ ve adâletli bir şekilde söz söylemesi¹⁸⁰ gerekmektedir.

Allah Resulü “*Ailesi ve idaresi altında bulunanların hak ve hukukunda adaletle davrananlar, Allah katında nurdan koltuklara otururlar.*”¹⁸¹ buyruğuyla adaletli davrananların Allah nezdinde nurdan koltuklarda oturacaklarını bildirmektedir. Bu hadisten ve diğer hadis metinlerinden ayrıca Kur'an-Kerim'den anlaşılıyor ki İslâm dininin emrettiği adalet, yalnız yargı vazifesini gerçekleştiren hâkimlerin adaletinden ibaret değildir. Kişi, yaşamının her aşamasında adaletle davranmalıdır. Hangi aşamada olursa olsun salahiyetini kullanırken de adalet ilkesinden sapmamalıdır.¹⁸²

Adalet kavramının İslam toplumunda, bireyler arası meydana gelen ilişkilerde, mahkemelerde ve yönetimde tam anlamıyla uygulanması mühim bir amaçtır.¹⁸³

Adil olmayı içselleştirmiş bireylerde daima hakkı temin etmeye çalışma ve haklı olana yönelme eğilimi bulunmaktadır. Bu duruma bağlı olarak yeni kuşağın ögesi ve toplumun bir bireyi olması bakımından çocuklara hak arayışı yani adalet öğretilmek mecburiyetindedir. Çünkü “*hakkını aramayan insanların bulunduğu toplumlarda adaletsizlik oranının yükseldiği görülmektedir.*”¹⁸⁴ Adalet hissinin insanlarda doğuştan var olup olmadığı tartışıla gelmekle birlikte Farabi, adalet

---

¹⁷⁷ en-Nahl 16/76.

¹⁷⁸ Hucurât 49/13.

¹⁷⁹ el-Mâide 5/8.

¹⁸⁰ el-En'âm 6/152.

¹⁸¹ Müslim, “İmâre”, 18; Bkz. Muhyiddin En-Nevevî, *Riyâzü's- Sâlihîn*, çev. M. Emin Özafşar – Bünyamin Erul (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021), 1/366.

¹⁸² Adem Hikmet, “İslamda Yönetim ve Adalet Anlayışı”, *Yeni Fikir Dergisi* 8/17 (2016), 89.

¹⁸³ “Adalet”, 1/70.

¹⁸⁴ Anıl Çeçen, *Adalet Kavramı* (Ankara: Gündoğan Yayınları, 1993), 24.

duygusunun kişilerde eğitim ile elde edilebileceği kanaatindedir.¹⁸⁵ Bu sebeple adalet önemli olduğu kadar adalet eğitimi de önem arz etmektedir.

Çocuklar, dünyaya ebeveynlerinin gözü ile bakmaya çalışır.¹⁸⁶ Dolayısıyla bireyin iyi ya da kötü bir kişilik geliştirmesinde ailenin etkisi büyüktür.¹⁸⁷ Çocuklarda adalet algısının meydana gelmesi, şekillenmesi ve gelişmesi ailesi ve ait olduğu kültür ile de mühim seviyede ilgilidir.¹⁸⁸

Adalet eğitimine ve prensiplerine uygun bir hayat sürmeyen ailelerde büyüyen çocuklar genellikle kavgacı, stresli, saldırgan ve kıskanç olmaktadır. Bu sebeple küçük toplumsal model olarak aile içerisinde, çocuklar adalet ile yaşama hazırlanmalıdır.¹⁸⁹

Adalet eğitimi içerisinde ailelerin öncelikle üzerinde duracağı üç ana husus mevcuttur. Bu hususlar; eğitim adına uygun bir ortam meydana getirme, beraber eğitim içeren uygulamalarda bulunma ve rol model olmaktır.¹⁹⁰

Kişilerin küçük yaşlardan itibaren adalet değerini benimseyebilmesi profesyonel eğitimcileri içinde barındırması ve daha programlı ve planlı olması sebebiyle okullara da mühim vazifeler düşmektedir. Hususun ehemmiyet ve önemine haiz olan kişiler için dahi çocuklara adalet tutumunu öğretmek basit değildir. Fakat bir değer olması bakımından adalet yeni kuşağa kazandırılmalı ve kazandırmanın yolları aranmalıdır.¹⁹¹

---

¹⁸⁵ Bayraktar Bayraklı, "Fârâbî'nin Eğitim Felsefesinde "Adâlet" Kavramı", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/6 (1993), 231-240.

¹⁸⁶ Haluk Yavuzer, *Ana-Baba ve Çocuk* (İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları, 2017), 24.

¹⁸⁷ Halis Ayhan, "Ailede Din Eğitimi", *Diyanet İlmi Dergi* 114/115 (1971), 409.

¹⁸⁸ Faruk Bayraktar, "Ailenin Eğitim Görevi", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 2 (1995), 134.

¹⁸⁹ Abdullah Özbek, "Bir Eğitim Kurumu Olarak Ailenin Önemi", *İslâm'da Aile ve Çocuk Terbiyesi* 2, ed. İbrahim Canan (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), 67.

¹⁹⁰ Süleyman Karacelil, "Ailede Adalet Eğitimi", *The Journal of Academic Social Science Studies* 6/8 (2013), 271.

¹⁹¹ Serdar Yeşil vd., "Öğretmen ve Öğretmen Adaylarının Sosyal Bilgiler Dersinde Adalet Değerine İlişkin Tutumu", *Temel Eğitim Dergisi* 16 (2022), 17.

2.2. Dostluk/Kardeşlik Değeri

Dostluk sözcüğü, Türk Dil Kurumu Türkçe sözlüğünde "Dost olma durumu, dostça davranış" olarak yer almaktadır.¹⁹² Büyük Türkçe Sözlük'te ise dostluk "Dost olma hali, dostça davranış" şeklinde tanımlanmıştır.¹⁹³

Dostluk; duygu, inanç, amaç ve düşünce bakımından aralarında benzerlik olan ve birbirlerini samimiyetle seven iki ya da daha çok bireyin, bir menfaat gözetmeksizin içtenlikle kurdukları ilişkilerdir.¹⁹⁴

Fars dilinde "seven, sevgili, yâr" manasındaki "dôst" sözcüğünden türeyen dostluk İslâmî kaynaklarda uhuvvet, sadâkat, sohbət, meveddet gibi çeşitli sözcüklerle belirtilmiş, ayrıca refîk ve velî sözcükleri diğer manaları ile birlikte "dost" anlamında da kullanılmıştır.¹⁹⁵

Dostluk, bireyler arasında gerçekleşen sevgi ve samimiyeti temel alan bir bağıllık durumu olarak belirtilebilir. Bütün insanların bu samimiyeti paylaşabileceği, duygusal bağ kurabileceği, sevgi ve sevilme ihtiyacı olduğu düşünüldüğünde, dostlukların hayatımızdaki önemi ortaya çıkar.¹⁹⁶

Kur'ân'da dost manasında en fazla geçen "velî" sözcüğüdür. Velî sözcüğü tekil ve çoğul(evliyâ) olarak yer aldığı seksen yedi âyetin kırk altısında Yüce Allah'ın insanlara olan dostluğu, on âyet-i kerimede insanlar ile şeytan arasında gerçekleşen dostlukları, iki âyette ise insanların Allah'a olan dostluklarını ifade etmek amacıyla kullanılmıştır.¹⁹⁷

Dostluk tutumunun temel dayanağı sevgidir. Yüce Allah'tan gayrısını dost ve mevla edinmek doğru yanlıştır. Allah insana dost olarak yeter. Müslümanlar

---

¹⁹² Akalın vd., "Dostluk", 707.

¹⁹³ Doğan, "Dostluk", 277.

¹⁹⁴ Gökçe Çelik, *Dostluk ve Eğitimi* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 6.

¹⁹⁵ Mustafa Çağrı, "Dostluk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/511.

¹⁹⁶ Sami Şener, "Dostluk", *Şamil İslam Ansiklopedisi*, ed. Duran Kömürcü (İstanbul: Şamil Yayınları, 2000), 2/ 132-133.

¹⁹⁷ Çağrı, "Dostluk", 9/ 511.

birbirlerini Allah'ın rızasını kazanmak için severler. Dostlukların, insanların bireysel menfaatlerinin ötesine geçerek, çıkarsız olması gerekmektedir.¹⁹⁸

Kur'ân'da dostluk manasında yer alan "hulle" sözcüğü, “kalbin derinliklerine nüfuz ederek kökleşen engin bir dostluk” olarak belirtilmektedir.¹⁹⁹

İslam'da dostluk kavramının ahlaki, ameli ve itikadi yönleri bulunmaktadır. Dostluğun temelinde tevhid anlayışı bulunmaktadır. Ayrıca, cemaatlerin Allah'ın rızasına ve rahmetine vesile olabileceği düşünülmektedir.²⁰⁰

Hadis-i şeriflerde inananlar arasında gerçekleşen dostluğu ifade etmek için hulle sözcüğü kullanılmaktadır. “*Kişi, dostunun (halil) dini üzeredir. Dolayısıyla kişi, kiminle dost olduğuna dikkat etsin.*” şeklindeki hadis²⁰¹, dostluğun psikolojik, ahlâkî vb. bakımdan uyumlu olabilenler arasında oluşabileceği biçimindeki görüşün bir ifadesidir. İnsan doğası başkalarına benzemeye elverişlidir. Birey, kötü hasletlere haiz arkadaşının eylemlerini süreç içerisinde içselleştirmeye başlayabilir. Kendisindeki iyi hasletleri bırakabilir. Bu nedenle dost seçiminde dikkatli olmak gerekir.²⁰²

Dost seçerken yanlış bir tercih yapıldığı takdirde ileride yanlıştan dönmek meşakkatli olabilir. Zira dostlukta uzun süre beraber olmanın meydana getirdiği bir yakınlık söz konusudur. Derinleştiği için bu ilişkiler kolaylıkla bozulmaz neticesinde ise bile bile felakete doğru sürüklenir. Bu tarz dostlukları Allah şu şekilde belirtiyor “*Allah'a itaatsizlikten sakınanlar dışında, dostlar bile o gün birbirinin düşmanıdır.*”²⁰³ Cehennem azabını gördükleri zaman dünyadaki düzmece dostluklar, yapmacık tebessümler yerini karşılıklı lânetleşme alır. Cehenneme girmenin mesuliyetini birbirlerine atmaya çalışırlar.

Hadis-i şeriflerde halîl ve sahip kelimelerinin yanı sıra sadîk ve velî sözcükleri de dost manasında yer almıştır. Aynı şekilde bazı hadislerde Hz. Peygamber, Hz. Ali ve Osman gibi sahâbîlere olan dostluğunu refîk sözcüğüyle

---

¹⁹⁸Şener, “Dostluk”, 2/133.

¹⁹⁹Çağrı, “Dostluk”, 9/511.

²⁰⁰Şener, “Dostluk”, 2/133.

²⁰¹Ebu Dâvûd, Edeb, 16; Tirmizî, Zühd, 45; En-Nevevî, *Riyâzü's- Sâlihîn*, 1/353.

²⁰²Çağrı, “Dostluk”, 9/511.

²⁰³ez-Zuhruf 43/67.

de belirtmiştir. Allah resulu, “er-refîku’l-a‘lâ” tabiriyle de Yüce Allah’ı kastetmiştir.²⁰⁴

Asıl dostluk ölüm ile nihayete ermeyen, ölüm sonrası da birlikte yürümeyi hedefleyen dostluktur. Yüce Allah için gerçekleştirilen dostluk hem dünya hem de ahireti içine alır. Yüce Allah da doğru kimselerle beraber olmamızı istemektedir: “*Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten sakının ve doğrularla beraber olun.*”²⁰⁵ şeklinde buyurarak, dürüstlerle, ahlâklı, imanlı, salihlerle birlikte olup, onların sohbetleriyle, ahlâk, edep ve ilim öğrenmemizi, onları misal alıp onlara benzememizi emretmektedir.

Dostluk ile arkadaşlık karıştırılan ifadelerdir. Arkadaşlık kolayca kurulabilirken, dostluk fedakârlık, gayret ve zaman gerektirir. Dost olmak için önce arkadaş olmak gerekir. “Bir işte birlikte bulunanlardan her biri, birbirlerine karşı sevgi ve anlayış gösteren kimseler” manasında olan arkadaş kavramını ve “Bir işte birlikte bulunmak; huy ve düşünceleri birbirine uymak, bir süre beraber bulunmak, birlikte gitmek, eşlik etmek, refakat etmek” manasındaki arkadaşlık ifadesini “Sevilen, güvenilen, yakın arkadaş, gönüldeş, iyi görüşülen kimse, iyi geçinen, aralarında iyi ilişki bulunan” manalarında olan dost ve dostluk haline çevirmek için gayret göstermek gerekir. Arkadaşlığın daha ileri seviyesi dostluktur.²⁰⁶

Dostluk kelimesiyle ile yakın bir mana ifade eden bir diğer sözcük ise “kardeşlik” kavramıdır. Aynı ebeveynenden doğmuş ya da sadece anneleri veya babaları bir olan bireyler veya ortak değerlere haiz olan kişilere “kardeş” denir. Bu sözcük eski Türk dilinde “karın+daş” sözcüklerinden meydana gelerek “karındaş” tabiriyle yerini almış, zamanla “ş” harfinin ilave edilmesiyle kardeş şeklinde sözlüğümüzde var olmuştur.²⁰⁷ Karındaş sözcüğü, ortak bir karında

---

²⁰⁴ Çağrı, “Dostluk”, 9/511.

²⁰⁵ et-Tevbe 9/119.

²⁰⁶ Haluk Yavuzer, *Ana-Baba ve Çocuk* (İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları, 2017), 332.

²⁰⁷ Ahmet Kalkan (ed.), *Ansiklopedik Kur’an Kavramları ve Güncel Yansımaları* (İstanbul: Davut Emre Yayınevi, 2011), 997.

doğan manasındadır. Bu sebeple kardeş, ontolojik bakımdan birinci derecede ortak bir anneye sahip olmak olarak belirtilir.²⁰⁸

Kardeşlik sözcüğü, her dilde sıcaklık ve samimiyeti bildiren ortak bir ifadedir. Arap dilinde kardeş sözcüğü “ehun” kelimesiyle, kardeşlik kavramı ise “uhuvvet” sözcüğüyle ortaya koyulur. Kız kardeş ise “uhtun” dur.²⁰⁹

“Ehun” sözcüğü, erkek kardeş anlamında olup çoğulu “ihvetu” ve “ihvan” şeklinde; kız kardeş için ise “uhtun” ve çoğulu “ehavât” olarak ifade edilir.²¹⁰

İslâmî kaynaklarda kardeşlik kavramının karşılığı olarak yer alan uhuvvet, aynı ebeveyninden ya da anne- babanın birinden doğanlar arasında var olan kan bağıını ifade etmesi ile birlikte aynı millet, kabile ya da sülâleye ait olma, aynı dünya görüşünü, değer ve inançları paylaşma gibi benzerlik ve ortaklık bulunan birey veya gruplar arasındaki dayanışma ve beraberliği belirtmektedir. Kardeşlik sözcüğü Kur’an-ı Kerim, hadis-i şerifler ve sâir İslâmî kaynaklarda, Câhiliye anlayışındaki kan bağına ve soy birlikteliğini temele alan asabiyet anlayışının zıttı olarak tevhid inancına dayanan paylaşma, dayanışma mesuliyetini ve mânevî birliği ifade etmek üzere yaygın olarak kullanılmaktadır. Klasik sözlükler içerisinde uhuvvet sözcüğünün çoğulları olan ihvenin kan kardeşlerini, ihvân sözcüğünün ise kan bağı olsun olmasın aynı ideal ve inançları paylaşmak sebebiyle aralarında mânevî yakınlık olan bireyleri belirtmek için kullanıldığı ifade edilir.²¹¹

Kardeşlik, İslam medeniyetinin temeli ve İslam’ın en mühim öğelerindendir. Dinlerin tümünde önemli bir konumda olan kardeşlik ifadesi İslam dininde de büyük önem arz etmektedir. Kur’ân din kardeşliğini daha ileri seviyeye taşımıştır. “Müminler ancak kardeşlerler.”²¹² mealiyle sosyal yaşamda ve İslam

---

²⁰⁸ Bayram Dalkılıç, "Kardeşlik Kavramının Epistemolojik Boyutu", *Hz. Peygamber Kardeşlik Ahlakı ve Kardeşlik Hukuku Sempozyumu*, ed. Altan Çap – Ömer Çetinkaya (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2013), 23-30.

²⁰⁹ İsmail Derin, *Hz. Peygamber ve Kardeşlik Hukuku* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012), 13.

²¹⁰ Rahmi Yaran, “Kardeş”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/ 484.

²¹¹ Mustafa Çağrı, “Kardeşlik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/485.

²¹² el-Hucurât 49/10.

medeniyeti içerisinde kardeşlik kavramı, en üst seviyede görülerek insanlığın saadet ve refahı adına en önemli prensiplerden birinin din kardeşliği olduğu ifade edilmiştir. Allah resulü de: *“Müslüman, Müslümanın (din) kardeşidir, Müslüman kardeşine zulmetmez ve onu haksızlık edenin eline bırakmaz. Her kim, Müslüman kardeşinin yardımında bulunur ve onun ihtiyacını giderirse, Allah da ona yardım eder. Her kim, Müslümanın bir sıkıntısını giderirse, Allah buna karşılık onun kıyametteki sıkıntılarından birini giderir. Her kim bir Müslümanın ayıbını örterse Allah da kıyamet günü onun ayıbını örter.”*²¹³ hadisinin manasıyla bunu ifade etmiştir. Yukarıda yer alan ayet ve hadis-i şerifte kardeşliğin İslam dininde büyük öneme sahip olduğu açık bir şekilde görülmektedir.

İslam dininde kardeşlik, inancı temel almaktadır. İnananların, takva halindeki birliktelikleri kardeş olmanın gereği olarak anılmaktadır. Kur’ân-ı Kerim’in doğrultusunda adaleti esas alan, huzur ve emniyeti gerçekleştiren sosyal bir yaşam meydana getirmek, kişisel ilişkileri düzene koymak, böylece İslam medeniyetini üstün olarak tesis etmek temel hedefler olarak kabul edilmektedir. Bunların gerçekleşebilmesi amacıyla kardeşlik ilişkilerinin temellerinin sağlam olması gerekir.²¹⁴

Netice olarak, dostluk ve kardeşlik kavramları insan yaşamının vazgeçilmez bir parçasıdır ve İslam dininde de önemli bir yere sahiptir. Bu ilişkiler sevgi, sadakat, yardımlaşma ve samimiyet gibi değerlere dayanmalıdır. Dostlukların ve kardeşliğin sağlam temeller üzerine kurulması, insanların manevi olarak gelişimine ve toplumun birlik ve beraberliğine katkı sağlamaktadır.

Dostluk eğitimi öncelikle aile üyeleri arasında başlamalıdır. Arkadaş tercihi hususunda ailenin rolü çok mühimdir.²¹⁵ Ebeveynler çocuklarının arkadaş tercihlerinin, bu tercih ile beraber hangi eylemleri benimsediğini takip etmelidirler. Bu hususta çocuklarını kontrol etmeleri gerekmektedir. Ebeveynler çocuklarının arkadaşlarında olumsuz bir duruma denk geldiklerinde çocuklarını ikaz ederek üzerine gitmek yerine, olumsuz durumun sebeplerini bildirmelidirler.

²¹³ Buhârî, “Mezâlim”, 3; Müslim, “Birr”, 58; En-Nevevî, *Riyâzü’s- Sâlihîn*, 1/250.

²¹⁴ Ercan Öztürk, *Kur’ân’da Kardeşlik Modelleri* (İstanbul: Sebahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 9.

²¹⁵ Çelik, *Dostluk ve Eğitimi*, 154.

Çocuk için doğru ve yanlışın neler olduğu anlayacağı bir şekilde ifade edilmelidir. Doğru arkadaşlar hususunda çocuk isteklendirilmelidir.²¹⁶

Çocukların yetişmesinde, arkadaşlık kurabilmelerinde ve toplumsallaşabilmelerinde aile ile birlikte okul ortamı da büyük bir önem arz etmektedir. Öğretimin temel unsurlarını öğretmen ve okul teşekkül eder. Öğrencinin dersleri ve okulu sevmesi, çalışma alışkanlığı kazandırarak, okulda verilemeye çalışılan tutum, davranışların ve değer yargılarının içselleştirilmesinde etkili olmaktadır. Öğretmen, çocuğun şahsiyetinin meydana gelmesini ve gelişmesini şekillendiren kişidir. Çocuk artık ebeveyn yerine öğretmenini örnek almaya, onun ile özdeşim kurmaya başlar. Bu nedenle çocuğun yaşamını doğrudan etkilemesi sebebiyle öğretmenin şahsiyeti çok önemlidir.²¹⁷

Öğretmenlerin, öğrencilerin arkadaşlık ilişkileri hususunda onlara nasıl yardımcı olabileceklerine dair tavsiyeler şu şekilde sıralanmaktadır:²¹⁸

-Arkadaşlık ilişkileri problemli olan öğrencilerin aileleriyle tanışmak amacıyla gayret gösterin ve iş birliği yapın bu husus öğrencilerin problemlerini anlama noktasında size yardım edecektir.

-Öğrencileriniz ile güçlü bir bağ kurmanız öğrencinizin arkadaşlık hususunda problemler yaşadığını görmeyi ve onun bu hususu sizinle konuşmasını sağlayacaktır. Öğrencilerin yaşamış olduğu arkadaşlık problemleri başarı elde edememelerine ve güvensizliğe yönelmelerine neden olabilir. Bu aşamada öğrenciniz bu durumları size anlatmıyorsa, öğrenciniz ile beraber olduğunuz bir anda ya da özel bir zaman diliminde onunla endişelerinizi ve gözlemlerinizi paylaşabilir ve bu hususta desteğe ihtiyacı olup olmadığını konuşabilirsiniz.

- Arkadaşlık problemlerinde destek isteyen öğrencinize yardımcı olmada kullanabileceğiniz en mühim yöntem onu özenle dinlemektir. Öğrencinizi

---

²¹⁶ Halit Ertuğrul, *Ailede ve Okulda Çocuk Eğitimi* (İstanbul: Nesil Yayınları, 2005), 163.

²¹⁷ Haluk Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi* (İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları, 2006), 160.

²¹⁸ Kudret Eren Yavuz, *Ergenlik Döneminde Yaşam Becerileri Eğitimi Program ve Uygulamaları* (Ankara: Ceceli Yayınları, 2004), 142.

dinlerken onun eylemlerini ve kendini değerlendirmesine yardım ederken, yönelttiğiniz sorular ile öğrencinizin arkadaşlığını düşünmesini sağlayabilirsiniz.

- Arkadaşlık kurmada zorluk yaşayan ya da bir grup tarafından dışlanan öğrencilerin sınıfta arkadaşlık edinebileceği ortamların meydana gelmesine destek olabilirsiniz.

- Öğrencileri uygun ortamlarda, bir spor karşılaşması esnasında, gezide vs. arkadaşları ile beraberken gözlemleyin. Arkadaşları ile nasıl iletişim kurduklarını, hangi eylemlerinin dışlanma ya da anlaşmazlığa neden olduğunu tespit etmeye çalışın. Yaptığınız gözlemlerinizi öğrencileriniz sizden destek istediği takdirde gerektiği kadar kullanabilirsiniz.

2.3. Doğruluk/Dürüstlük Değeri

Doğruluk kavramı, “doğru” kökünden türemiştir. Doğru sözcüğünün pek çok manası olmakla birlikte bu kökten meydana gelen çeşitli sözcüklerde mevcuttur.²¹⁹

Doğruluk kelimesi TDK Türkçe Sözlük'te;²²⁰ “Doğru ve dürüst olma durumu, doğru olana yakışır davranış, dürüstlük, adalet” olarak tanımlanmıştır. Büyük Türkçe Sözlük'te ise doğruluk kavramı; “doğru olma hali, doğruya has davranış, dürüstlük; kaidelere, ölçülere uygunluk, hilesizlik; hatasızlık, yanlışsızlık” olarak ifade edilmiştir.²²¹

Doğruluk kavramının tanımları pek çok sözlük manasını bir araya getirerek anlamı genişletmektedir. Doğruluk sözcüğü; "dürüstlük, gerçeklik, hilesizlik, hatasızlık, inanç, duygu, düşünce, niyet, söz ve iş (de) hakka, hakikate uygunluk" demektir. Ahlâkçıların bazıları ise doğruluğu, "vakıya uygun söz; vazife yerine getirilirken hileden kaçınma; söz, düşünce ve fiillerin gerçek olması" şeklinde belirtmektedir. Doğruluk terim olarak, önerme ve yargıların gerçeğe uygun

²¹⁹ Furkan Sobi, *Ortaokul Öğrencilerine Doğruluk Değeri Eğitiminin Öğrencilerin Doğruluk Tutum ve Davranışları Üzerindeki Etkisi* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 18.

²²⁰ Akalın vd., “Doğruluk”, 692.

²²¹ Doğan, “Doğruluk”, 270.

olması, fikrin gerçek ile uyum sağlaması, fikrin kendi içinde çelişik olmaması ve uyumlu olması durumudur.²²²

Türk dilinde doğruluğun ifadesinin eş anlamlısı olarak “dürüstlük” kelimesi kullanılmaktadır. Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük'te²²³ dürüstlük; “doğruluk” olarak tanımlanmıştır. Büyük Türkçe Sözlük'te dürüstlük; “dürüst olma hali, doğruluk” olarak ifade edilmiştir.²²⁴ Tuğlacı ise, “dürüstlük” sözcüğünün isim şeklinde kullanıldığını bildirmekte ve “doğruluk, şerefli oluş” manasını vermektedir.²²⁵

Dürüstlük kavramı doğru olmak, doğrudan yana olmak ve samimi olmak gibi karakter hususiyetlerine sahip olmak anlamını taşır. Yalan, hile ve düzenbazlıktan değil gerçekçilik ve doğruluktan yana olmaya ve ahlaki bakımdan doğru olmaya denir.²²⁶

Bazı İslam alimleri doğruluk ifadesini terim olarak "Hakk" kelimesiyle aynı manada kullanmışlardır. Bu anlam kabul edildiğinde doğruluk kavramının zıddı olarak batıl sözcüğü karşımıza çıkar. Halbuki doğruluk kavramının karşıtı yalancılıktır. Bu bağlamda doğruluk kavramı daha çok sözlerde geçerli olup yaygın biçimde kullanılır. Hak manasında kullanılan doğruluk ifadesinde, uygunluk hüküm cihetindendir. Bu sebeple zıddı "batıl" olan doğruluk (Hakk) kavramı ile, zıddı "yalancılık" (Kızb) olan doğruluk (Sıdk) kavramı birbirinden ayrılmıştır.²²⁷

Doğruluk, bireyin fikirlerinin, niyetinin ve inancının, söz, iş ve eylemlerinin gerçeğe, adalete uygun olmasıdır. Doğrulukta esas nokta olan bitenle uyuşma ve hakikat ile örtüşmedir. Yani bizim etkimiz olmadan gerçekleşen bir hadise ve bu hadiseyi zihnimizde değerlendirme neticesinde vardığımız kararın birbiriyle tam

---

²²² Süleyman Akyürek, *Din Öğretiminde Kavram Öğretimi: Doğruluk Kavramı Örneği* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2003), 170.

²²³ Akalın vd., “Dürüstlük”, 739.

²²⁴ Doğan, “Dürüstlük”, 290.

²²⁵ Pars Tuğlacı, *Okyanus Ansiklopedik Sözlük* (İstanbul: Cem Yayınevi, 1985), “Dürüstlük”, 10/660.

²²⁶ Tuğba Harmanş, *4.Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Dürüstlük Değerini Kazandırmada Edebi Ürünlerin Kullanımı* (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 39.

²²⁷ Hasan Şahin, “Doğruluk”, *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, ed. Mustafa Armağan vd. (İstanbul: Risale Yayınları, 1990), 1/393.

uyumlu olmasıdır. Bununla birlikte doğruluk (sıdk) içten gelerek, gönülden, hakkı verilerek, samimi olarak yapılan fiildir. Bu nedenle doğruluk, niyet ve düşünce ile başlar; bireyin niyet ve düşüncesinde sorun varsa, onun gerçekleştirdiği iş ve eylemlerin ahlaki bir kıymeti olmaz.²²⁸

İslam dini, Allah’a iman edenlerin, davranışlarında, sözlerinde, alışverişlerinde ve çalışmalarında kısaca her zaman ve her yerde doğruluktan ayrılmamalarını istemektedir. Çünkü mümin İslami yaşayışı, güzel ahlakı, doğruluk ve dürüstlüğü ile güven veren bir insandır. İmanlı kimsenin aklında, zihninde, düşüncelerinde, dilinde ve davranışlarında İslam yaşayışı ve inancı hakimdir. Çünkü yüce Allah’a olan inancı onu başkalarının hak ve hukukuna saldırmaktan, haram olan iş ve eylemlerden, hileden, yalandan alıkoyar.²²⁹

Doğruluk, yüce Allah’ın kanunlarına ve buyruklarına göre bir yol izleyerek insanların sahip oldukları haklara riayet etmek demektir.²³⁰ Başka bir ifade ile kişinin söz ve eylemleriyle niyet ve inanışında dürüst, doğru ve iyilikten taraf olması manasına gelen bir ahlak terimidir.²³¹ Kur’an’da genellikle doğruluk kavramından ve doğruluğun erdeminden söz eden pek çok ayet mevcuttur. Sıdk, hidayet, istikamet gibi çeşitleri olan doğruluk, ahlaki niteliklerin tamamını bünyesinde toplar. İnananların; yüce Allah’a, peygamberlere, meleklerle, kitaplara, ahirete inanan, mallarını yoksullara, yetimlere, akrabaya harcayan, zekât veren, namaz kılan, oruç tutan, sözünde duran, sabreden vb. tüm bu nitelikleri doğruluk halinin yansımasıdır.²³²

Kur’an’da doğruluk kavramından söz eden bazı ayetler şu şekildedir:

*“Rabbimiz Allah’tır” deyip de sonra dosdoğru gidenler var ya, şüphesiz ki onlara bir korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir de.”*²³³ *“Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah’a mahsustur. Rahmân ve rahim. Ödül ve ceza gününün tek*

²²⁸ Hökelekli, *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, 89.

²²⁹ Sobi, *Ortaokul Öğrencilerine Doğruluk Değeri Eğitiminin Öğrencilerin Doğruluk Tutum ve Davranışları Üzerindeki Etkisi*, 19.

²³⁰ Sait Kızıllırmak, “Doğruluk”, *Şamil İslam Ansiklopedisi*, ed. Duran Kömürcü (İstanbul: Şamil Yayınları, 2000), 2/127.

²³¹ Mustafa Çağrıncı, “Sıdk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/98.

²³² Kızıllırmak, “Doğruluk”, 2/127.

²³³ el-Ahkâf 46/13.

hâkimi. (Rabbimiz!) Ancak sana kulluk eder ve yalnız senden yardım dileriz. Bizi dosdoğru yola ilet; nimet verdiklerinin yoluna, gazaba uğramışların yoluna da doğrudan sapmışların yoluna da değil."²³⁴

Diğer bir ayette Allah resulüne hitap olarak, yüce Allah'a kullukta bulunmak doğru yolun ve doğruluğun ta kendisi olduğu belirtilmiştir. Şu şekilde ki: "...emrolunduğun gibi dosdoğru ol."²³⁵

İnananların doğrulukları ile cennete gireceğine dair vaatte bulunan Allah teala "*Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve doğrularla beraber olun.*"²³⁶ şeklinde buyurmuştur.

Kur'an-ı Kerim'de yüce Allah'ın nuruna nail oldukları belirtilen ve Allah katında en yüksek makama sahip olan dört grup arasında; özünde, sözünde, yaşantısında doğruluk ve dürüstlükten ayrılmayanlar, peygamberlerden sonra anılmıştır.²³⁷

Doğruluk kavramı İslam ahlakının temel bir unsurudur. Bu aşamada Allah Resulü'nün sünnetinde de doğruluk tutumu ile ilgili pek çok hadis yer almaktadır. İslam dini ile ilgili doyurucu bir öğüt vermesini isteyen kişiye, Allah Resulü'nün yanıtı son derece manalıdır. "*Allah'a inandım de sonra da dosdoğru ol*".²³⁸Görüldüğü üzere dosdoğru olmak yüce Allah'a iman ettikten sonra yerine getirilmesi gereken ilk ahlaki ve dini vazifeler arasında bulunmaktadır.

Doğruluk tutumu, insan olmanın gereklerindendir. Kişi bir yararı olur diye değil sadece insaniyet gereği doğruluktan ayrılmamalıdır. Fakat netice itibarıyla doğru olan kişilerin cennet gibi bir mükâfatı da mevcuttur. Bir hadis'te doğruluğun kişiye sağlayacağı manevi makam şu şekilde belirtilmiştir: "*Doğruluk iyiliğe, iyilik de cennete götürür. İnsan doğru söyleye söyleye Allah katında "sıddik (dürüst)" olarak tescillenir. Yalan söylemek kötülüğe, kötülük de*

---

²³⁴ el-Fâtiha 1/1-7.

²³⁵ Hûd 11/112.

²³⁶ et-Tevbe 9/119.

²³⁷ en-Nisâ 4/69.

²³⁸ Müslim, "İmân", 62; En-Nevevî, *Riyâzü's- Sâlihîn*, 1/121.

*cehenneme götürür. İnsan yalan söyleye söyleye sonunda Allah katında “yalancı” olarak tescillenir.”*²³⁹

Mümin dürüst, doğru, başkalarına zarar vermeyen ve güvenilir insandır. Doğruluğun bulunmadığı bir toplumda mutluluk ve huzurdan, birlik ve beraberlikten bahsedilemez. Yaptığı hileler ile insanları aldatan, doğru ve dürüst olmayan, dile getirdiği yalanlarla insanları kandıran ve bir çıkar sağlayan kimse, günah işlemiş ve içinde bulunduğu topluma büyük bir kötülük yapmış olur. Allah Kur'an'da “*Ey iman edenler! Allah’tan korkun ve doğru söz söyleyin.*”²⁴⁰ diye buyururken, Allah Resulu (s.a.v.) bir hadisinde “*Bizi aldatan bizden değildir.*”²⁴¹ şeklinde buyurmuştur.

İnsanlar arasında doğruluk kavramı ortadan kalkar, bireyler birbirine güvenmezse, toplumda ayrışmalar başlar ve ilişkiler bozulur. Bu nedenle toplumun varlığını sürdürebilmesinin temel koşulu kişilerin doğru ve dürüst olmasına dayanır.²⁴²

Doğruluk çok önemli bir değer olduğu için kendimiz, ailemiz ve etrafımızdakilerin doğru olmalarını arzularız. Ancak bu durum, her zaman mümkün değildir. Bilhassa çocuklar çeşitli sebeplerden kaynaklı yalana başvurabilmektedirler.²⁴³

Çocuklar doğumlarından itibaren anne ve babalarını gözlemleyerek onların fikir, tutum ve davranışlarını özümserler. Çocuklar anne ve babalarının sözlerinden ziyade davranışlarından müteessir olurlar. Arkadaşı telefon ile aradığında çocuklarına ‘evde yok’ diye söyleten ya da ‘Sakin babana alışverişe gittiğimizi söyleme.’ diyerek uyarıda bulunan anne ve babayı çocuklar önce farkında olmadan taklit eder, sonra da onunla özdeş duruma gelir. Çocuk bir süre sonra bu tür yalan ifadeleri pratikleştirerek, kendisi de bilinçsizce yalan konuşmaya başlayacak ve yalan konuşmak hayat tarzı haline gelecektir. Yalan konuşmakta bir mahsur görmeyen hatta bunu alışkanlığa dönüştüren anne ve

²³⁹ Buhâri, “Edeb”, 69; Müslim, “Birr”, 103; En-Nevevî, *Riyâzü’s- Sâlihîn*, 1/91.

²⁴⁰ el-Ahzâb 33/70.

²⁴¹ Müslim, “İmân”, 164; En-Nevevî, *Riyâzü’s- Sâlihîn*, 3/172.

²⁴² Çelik, *Dostluk ve Eğitimi*, 60.

²⁴³ Behlül Tokur, “ *Doğruluk ve Dindarlık Üzerine*” *Doğruluk: Özü Sözü Bir Olmak* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2022), 114.

babalar bile bir süre sonra kendilerine yalan söylenilmesinden rahatsızlık duymaya başlar, çocuklarına olan güvenleri sarsılır, bu durum öyle bir hale gelir ki çocuk kendine ve çevresine zarar verecek davranışlara girişebilir. Bunun sonucunda anne ve babalar mal varlıklarını ve sağlıklarını kaybedebilir, diğer insanların da bu aileye karşı olan güvenleri yok olabilir.²⁴⁴

Aile içerisinde doğruluk eğitimi yapılırken izlenilmesi gereken en mühim yöntemlerden birisi, aileyi oluşturan kişilerin çocuklara iyi bir rol model olmalarıdır. Doğruluğun ve dürüstlük tutumunun çocuklarda alışkanlık haline gelebilmesi, ailede doğruluğun söz ve davranışlara dökülebilmesine bağlıdır. Doğruluk kendisinde alışkanlık haline gelmiş olan anne ve babanın yetiştirmiş olduğu çocuklar her şart ve durumda doğru olanı söylemeye ve dürüst bir şekilde davranmaya çalışır; sahtekarlık ve yalancılıktan kaçınmaya özen gösterir. Zira doğruluk onun kişiliği haline gelmiştir.²⁴⁵

Aile içerisinde doğruluk eğitimi verirken çocuğa ilk önce doğruluğun ehemmiyeti anlatılmalı, doğru misaller gösterilmeli ve bu misallerle yüz yüze gelmeleri sağlanmalıdır. Bunu gerçekleştirmek için farklı materyal ve araçlar kullanılabilir. Örnek verilecek olunursa Ömer Seyfettin'in yazdığı Kaşığı isimli eseri ve aynı eserin filmi çocuklara yalan söylemenin neticeleri, doğru sözlü olmanın ehemmiyeti üzerine konuşmak için imkanlar sunmaktadır. Yalan ya da doğruluk ile ilgili kısa filmleri çocuklarla beraber izleyerek yalan kavramı, gerçeklerin mutlaka gün yüzüne çıkacağı, yalan söylemenin ne gibi zararlar verebileceği vb. konular hakkında sohbet edilebilir.²⁴⁶

Ailede verilecek doğruluk ve dürüstlük eğitiminin devamı niteliğinde olan okulda doğruluk ve dürüstlük eğitimi çocuğun bu değerleri içselleştirmesi bakımından büyük önem arz etmektedir. Okul paydaşları tarafından doğruluk ve dürüstlük eğitimi itina ile gerçekleştirilerek doğruluk ve dürüstlük değerleri öğrenciye kazandırılmalıdır.

---

²⁴⁴ Christian Gotthilf Salzmann, *Çocuğunuzu Yanlış Eğitiyorsunuz*, çev. Ayşenur Başak (İstanbul: Kariyer Yayıncılık, 2002), 79-82.

²⁴⁵ Tokur, " *Doğruluk ve Dindarlık Üzerine* " *Doğruluk: Özü Sözü Bir Olmak*, 114.

²⁴⁶ Hatice Işılak Durmuş vd., *Helik Karakter Okulu Anne Baba El Kitabı (Doğruluk)* (İstanbul: Edam Yayınları, 2014), 23.

2.4. Yardımlaşma Değeri

Yardımlaşma, insan topluluklarının dayanışma ve yardım etme gereksiniminin bir neticesi olarak ortaya çıkar. TDK Türkçe Sözlük'te, yardım kelimesi "kendi gücü ve imkanlarını başka birinin iyiliği için kullanma, muavenet; bir ülkeye bağış veya ödünç olarak verilen para ve ihtiyaç maddeleri; etki; bağış, iane; işlerin daha etkin ve verimli olabilmesi için sağlanan katkı, destek" şeklinde tanımlarken²⁴⁷ Büyük Türkçe Sözlük ise yardımı "bir kimsenin sıkıntısını gidermek, güçlüklerden kurtulmasını sağlamak, yükünü hafifletmek üzere yapılan hareket, muavenet, müzaheret, imdat" olarak ifade etmektedir.²⁴⁸ Yardım, bireyin sahip olduğu imkanlarını ve gücünü başkalarının iyiliği adına kullanmasıdır.²⁴⁹

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük'te yardımlaşma kelimesi "yardımlaşmak işi" olarak yer almaktadır.²⁵⁰ Büyük Türkçe Sözlük'te ise yardımlaşma kavramı, "karşılıklı olarak yardımda bulunmak, birbirine yardım etmek" şeklinde tanımlanmaktadır.²⁵¹ Yardımlaşma, fayda sağlayacak bir şey ile ihtiyaç sahibinin gereksinimini karşılamaktır.²⁵²

İslâm, insanların yardımlaşmasını teşvik eden önemli bir dinî inanç sistemidir. İslâmî kaynaklarda yardım ve yardımlaşma konusunda birçok kavram yer almaktadır. Teâvün ve muâvene kelimeleri, "yardımlaşma" anlamında en sık kullanılan sözcükleridir. İâne ve maûnet sözcükleri de "yardım etmek" anlamında yer alır. Yardım edene ve genelde fayda sağlayan her şeye muîn, yardım istemeye istiâne, yardım istenen kimseye ise müsteân denilir. "Birine yardımcı olup yükünü sırtlama, yükünü paylaşma" manasındaki tezâhür ve müzâhere ise "birbirine destek olmak, yardımlaşmak", zahîr ve zâhir ise "yardım eden" anlamında kullanılır. İslâmî literatürde "tenâsur, teâdud, tesânüd, tevâsul, ülfet/teâlûf, ihsan, infak" gibi ifadeler de yardımlaşma manasında kullanılır.²⁵³

²⁴⁷ Akalın vd., "Yardım", 2535.

²⁴⁸ Doğan, "Yardım", 1156.

²⁴⁹ Çelik, *Dostluk ve Eğitimi*, 66.

²⁵⁰ Akalın vd., "Yardımlaşma", 2536.

²⁵¹ Doğan, "Yardımlaşma", 1158.

²⁵² Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *İslam, İnsan ve Toplum Felsefesi*, çev. Vecdi Akyüz (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2000), 179.

²⁵³ Mustafa Çağrıcı, "Yardımlaşma", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/332.

İslâmî bakış açısıyla yardım, kişinin kendi imkânlarını ve gücünü başkalarının iyiliği amacıyla kullanmasıdır. Yardımlaşma, haiz olunan imkânları diğer insanların faydasına sunmak ve bireylerin sıkıntılarını gidermek için onlara yardımcı olmaktır. Yardımlaşma, kişilerin birbirlerine yardım etmeleridir. İnsan toplulukları birlikte doğup, birlikte ölürlür. Yaşamı paylaşan insanlar, aynı seviyede değillerdir; erkeği, kadını, fakiri, zengini, zayıfı, güçlüsü pek çok grup mevcuttur. Bu haller üzere olan insan toplulukları bir arada hayatlarını devam ettirirler. Bu farklı durumdaki insanlar, yaşadıkları süre zarfı boyunca birbirlerine muhtaçtırlar. İnsanların birbirlerine ihtiyaç duymaları, yardımlaşma mecburiyetini ortaya çıkarır. Kısaca yardımlaşma topluluk hâlinde yaşamamanın neticesidir. Diğer insanlar ile yaşayıp yardıma muhtaç olmamak mümkün değildir. Bu sebeple İslâmiyet yardımlaşmayı, maddî ve manevî yaşamımızı içine alarak en geniş şekilde ele almış ve ahlakî- dinî bir vazife şeklinde ortaya koymuştur.²⁵⁴

Kur'an, bazen uhrevî ödüle vurgu yaparak bireyi bir şekilde yardım etmeye zorunlu bırakmış, bazen yardım yapmayı seven kimseleri överek dolaylı yoldan isteklendirmiş, bazen de doğrudan teşvikte bulunmuştur. Aşağıda yer alan ayetler bu bakımdan incelenebilir:

*"Onlar (takvâ sahipleri) bollukta da darlıkta da Allah yolunda harcarlar, öfkelerini yenerler, insanları affederler. Allah işini güzel yapanları sever."*²⁵⁵

*"De ki: Rabbim kullarından dilediğine rızık bol verir, dilediğine de kısar. Başkaları için ne harcarsanız Allah onun yerine yenisini verir. O rızık verenlerin en büyüğüdür."*²⁵⁶

*"Verdiklerini, rablerine dönecekleri inancından dolayı kalpleri ürpererek verenler; işte bunlar iyiliklere koşup, bu uğurda yarışır."*²⁵⁷

*"İman eden kullarıma söyle: Alım satımın bulunmadığı, dostluğun fayda vermediği o gün gelmeden önce namazlarını dosdoğru kılınlar, onlara verdiğimiz rızıklardan Allah rızası için gizli ve açık harcasınlar."*²⁵⁸

Hz. Peygamber (s.a.v.) ise, yardımlaşmanın toplum içindeki önemini "Müminler, birbirlerine yaslanarak inşa edilmiş bir bina (nın duvarları) gibidirler" sözleriyle ifade eder. Aynı zamanda, her müslümanın sadaka vermeye

²⁵⁴ "Yardımlaşma", *Şamil İslam Ansiklopedisi*, ed. Duran Kömürcü (İstanbul: Şamil Yayınları, 2000), 8/262.

²⁵⁵ Âl-i İmrân 3/134.

²⁵⁶ Sebe' 34/39.

²⁵⁷ el-Mü'minûn 23/60-61.

²⁵⁸ İbrâhîm 14/31.

ihtiyacı olduğunu ve bu sadakanın sadece maddi yardımla sınırlı olmadığını belirtir.²⁵⁹

Hadislerde, zulme uğrayanlara yardım etmenin de önemi vurgulanırken aynı zamanda zalime yardım etmekten kaçınılması gerektiği ifade edilir.²⁶⁰

İslâm'da yardımın birçok farklı çeşidi vardır. Kurban, zekât, fitre, karz, nezir, vakıf, kefâret gibi uygulamalar ve hükümler, yardımlaşmanın toplum içinde kurumsallaşmasına olanak sağlar. İslâm şehirlerinde ihtiyaç sahiplerinde hizmette bulunmak için kurulan dârülaceze, hastahane, imareti, aşevi gibi kurumlar, müminlerin yardımlaşma ve dayanışma ruhunu açığa çıkaran hayır kurumları olarak yerini almaktadır.²⁶¹

Toplumumuzda günümüze değin mevcudiyetini devam ettirmiş olan yardımlaşmanın gelecek nesillere kazandırılmasında aile, okul ve bilhassa öğretmenlerin etkisi büyük olacaktır. Bu duygu ile şekillendirilmiş kişilerin meydana getirdiği bir toplum, zor zamanlarda dahi ayakta kalmaya muvaffak olacaktır.²⁶²

İnsanlarda yardımlaşma duygusu, ailede başlar. Ebeveynler, çocuklarına yardımlaşmayı ve erdemli olmayı öğretmelidirler. Aynı şekilde anne ve babalar küçük yaşlardan itibaren yardım etme ve hediyeleşme hususunda çocuklarını isteklendirmeli ve onların bu eylem üzerinde alışkanlık kazanmalarını sağlamalıdır. Bilhassa babalar çocuklarına yardımda bulunmaları amacıyla para vermeli ve takip etmelidirler. Çocuk verme faziletini tattıktan sonra, eylem olarak kazandığı bu değerli niteliği yaşam boyu sürdürecektir.²⁶³ Okullar da bu değerleri öğrencilere kazandırmak amacıyla çeşitli etkinlikler düzenleyebilirler. Yardımlaşma kampanyaları, öğrenciler arasında oluşturulacak hediyeleşme grupları, yardımlaşma eğitimini destekleyen yöntemler arasında yer alır. Aynı zamanda okullarda etkinlik kapsamında komisyonlar oluşturularak yardımlaşma

²⁵⁹ Müslim, “Zekât”, 55; Buhâri, “Edeb”, 33; En-Nevevî, *Riyâzü's- Sâlihîn*, 1/164.

²⁶⁰ Buhâri, “İkrâh”, 7; En-Nevevî, *Riyâzü's- Sâlihîn*, 1/252.

²⁶¹ Çağrı, “Yardımlaşma”, 43/334.

²⁶² Vedat Aktepe, *İlköğretim 4.Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde “Yardımseverlik” Değerinin Etkinlik Temelli Öğretimi ve Öğrencilerin Tutumlarına Etkisi* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010), 66.

²⁶³ Abdulaziz Yenyol, *Ortaöğretimde Manevi Değerler ve Eğitimi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016), 132.

sandıkları kurulabilir, bu anlamda okul içinde ya da okulun yer aldığı mahalle etrafında ihtiyaç sahibi ailelere destek olunarak, öğrencilere bu değer eylem olarak kazandırılmaya gayret edilir. Ayrıca çocuklara oyun ortamları meydana getirerek yardımlaşma ve iş birliği eğitimi yapılabilir. Bu şekilde “ben” ve “başkası” ifadelerinin farkında olan çocuk, almayı ve vermeyi de oyun aracılığıyla içselleştirmiş olur.²⁶⁴

Netice olarak yardımlaşma ve dayanışma, toplumun temel değerlerinden biri olup İslâm dini açısından büyük bir önem taşımaktadır. Bu değerlerin ailede, okulda ve toplumda öğrencilere aktarılması, gelecek nesillerin bu önemli ilkeyi benimsemesine katkı sağlayacaktır.

2.5. Sabır Değeri

Sabır değeri, Türk Dil Kurumu Türkçe sözlüğünde²⁶⁵ "Acı, yoksulluk, haksızlık vb. üzücü durumlar karşısında ses çıkarmadan onların geçmesini bekleme erdemi, dayanç, olacak veya gelecek bir şeyi telaş göstermeden bekleme." olarak ifade edilmiştir. Büyük Türkçe Sözlük'te ise sabır "Acıya üzüntüye ve sıkıntılara katlanma; zorluk, güçlük ve musibetlere dayanma; haksızlıklar karşısında nefsi tepkilerden alıkoyma, elde edilemeyen şeyler için kendini zapdetme; tahammül, olabilecek şeyleri telaşa kapılmadan bekleme; devam etme, sebat gösterme, nefesine hâkim olma" şeklinde tanımlanmaktadır.²⁶⁶

Sabır, yalnız dayanıklılık ve dayanma anlamında değil; aynı zamanda gerçekleşmesi ihtimal dahilinde olan bir olay veya olguyu sakince beklemek ve karşılaşılan felaketler karşısında şikâyet etmeyi bırakarak mücadele etmek anlamını taşır.²⁶⁷

Sabır sözcüğü, Arap dilinde "s-b-r" kökünden gelir ve birçok anlamı içine alır: "darda tutmak, hapsetmek, sızlanmamak, iradesine hâkim olmak, dili

²⁶⁴ Muhiddin Okumuşlar, *7-12 Yaş Çocuklarda Paylaşma ve Yardımlaşma Değerinin Hadisler Işığında Öğretimi* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 110.

²⁶⁵ Akalın vd., "Sabır", 1996.

²⁶⁶ Doğan, "Sabır", 947.

²⁶⁷ Recep Önal, "Kur'an'da İmânî ve Ahlâkî Bir Tavır Olarak Sabır", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/2 (2008), 441-442.

şikâyetten korumak."²⁶⁸ Sabır kelimesi; “üzüntü, başa gelen sıkıntı ve belalar karşısında direnç gösterme; olumsuzlukları olumlu kılmak için gösterilen metanet ve nefsi telaştan, dili şikâyetten, organları çirkin davranışlardan koruma, nimet haliyle mihnet hali arasında fark gözetmeyip her iki durumda sükûnetini muhafaza etme, Allah’tan başkasına şikâyetle bulunmamak” tır. Sabır kavramının karşıtı ceza’ yani kaygı, yakınma ve telaştır.²⁶⁹

Sabır, güzel bir huydur ve ruhun bir yetisidir. Katlanması zor ve nefse ağır gelen şeylere tahammül etmek yalnız sabır ile mümkündür. Bir hakkı savunmak ve korumak amacıyla gösterilen sebat, sabır ile olur. Yüce Allah’ın buyruklarını yerine getirmek, dinin ve aklın hoşnut olmadığı ve nefsin uygun olmayan arzu ve isteklerine karşı koyabilmek, yaşamda istemeden başa gelen ve kişiye büyük acı ve üzüntü veren musibet ve belalara karşı mukavemet edebilmek ve bunlarla başa çıkabilmek için sabretmeye alışmak ve sabırlı olmak gerekir.²⁷⁰

Kur'an-ı Kerim’de sabır kelimesi çeşitleriyle beraber 103 ayette, toplam 119 defa bulunur. Lokman suresinde yer alan "*Başına gelene sabret...*" ayeti ile bu kelimeye ahlaki bir mana yüklenmiştir.²⁷¹

Kur'an-ı Kerim’de sabır sözcüğü, sıkıntı ve zorlukla karşılaşıldığı zaman paniğe kapılmadan ve aceleci olmadan, bilinçli bir hal üzere yüce Allah’ın vereceği ve takdir buyuracağı hükmü beklemek manasında kullanılmıştır.²⁷²

Kuran’da sabır konusunun önemi üzerinde durulmuş, sabırlı olanlar yüceltilmiş ve onlara verilecek ödüllerden söz edilmiştir. Allah-u Teala insanları yoksulluk, açlık, korku, ürün kaybı ve yakınlarının vefatı gibi farklı musibetlerle sınar. Bu musibetlere sabır ile karşılık verenlerin ve Allah'a teslimiyet içinde olanların O’nun rahmetine, lütfuna ve sonsuz kurtuluşa erecekleri bildirilir.²⁷³

---

²⁶⁸ Ahmet Canan Karakaş, "Belediye Çalışanlarında Sabır Tutumunun Yaşam Kalitesi Üzerine Etkisi", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi* 5/8 (2016), 2742.

²⁶⁹ Mustafa Çağrı, "Sabır", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/337.

²⁷⁰ "Sabır", *Şamil İslam Ansiklopedisi*, ed. Duran Kömürcü (İstanbul: Şamil Yayınları, 2000), 7/87.

²⁷¹ Muhsin Demirci, "*Lokman Sûresi ve Ahlâki Öğütler*" (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2001), 198.

²⁷² Mebrure Doğan, "Dinlerde ve İslam Kültüründe Sabır", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/5 (2014), 107.

²⁷³ Çağrı, "Sabır", 35/337.

Allah, sabırlı olmanın azim gerektiren hususlardan biri olduğunu şu şekilde ifade eder: *"Eğer sabreder ve takva yoluna girip sakınırsanız, işte bu, azmedilecek işlerdendir."*²⁷⁴

Yüce Allah, sabır hususunda müminlerin yarışmasını ister ve bu konuda inananları sabırlı olmaya özendirir: *"Ey iman edenler, sabredin ve sabır yarışın da düşmanlarınızı geçin. Cihat için hazır ve gözetlemede bulunun; Allah'tan sakının ki kurtuluş bulasınız."*²⁷⁵

Allah, salih amelleri belirtirken meşakkatler karşısında sabırlı olmayı da oldukça önemli bir erdem olarak ifade eder: *"Yüzlerinizi bir doğu tarafına, bir batı tarafına çevirmeniz iyilik değildir. Fakat iyi o kimsedir ki, Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, kitaba ve bütün peygamberlere iman edip, yakınlığı olanlara, öksüzlere, biçarelere, yolda kalmışa, dilenenlere ve esirler uğrunda seve seve malını vermekte hem namaz kılmakta hem de zekât vermektedir. Bir de sözleştikleri vakit sözlerini yerine getirenlerdir. Hele sıkıntı ve hastalık hallerinde, savaşın şiddetli anında sabredip direnenler var ya, işte doğru olanlar bunlardır, işte sakınan takvalılar bunlardır."*²⁷⁶

İslam'ın önemli gördüğü faziletlerden biri olan sabır, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in sözlerinde ve eylemlerinde de mevcuttur. İslam Peygamberi, müminlere sabır konusunda nasihatlerde bulunmuş ve sabrın önemine vurgu yapmıştır.²⁷⁷

Allah resulü, *"Gerçek sabır, musibetin birinci darbesinde tahammül gösterebilmektir."* ifadesiyle felaket ile ilk karşılaşıldığı andaki sabrın ehemmiyetine vurgu yapmıştır.²⁷⁸

Hız. Peygamber, *"Müminin durumu ne hoştur! Her hâli kendisi için hayırlıdır. Bu durum yalnız mümine mahsustur. Başına sevinecek bir hâl geldiğinde şükreder; bu onun için hayır olur. Başına sıkıntı gelecek olursa ona da*

---

²⁷⁴ Âl-i İmrân 3/186.

²⁷⁵ Âl-i İmrân 3/200.

²⁷⁶ el-Bakara 2/177.

²⁷⁷ Doğan, "Dinlerde ve İslam Kültüründe Sabır", 111-112.

²⁷⁸ Buhârî, "Cenâiz", 31; Müslim, "Cenâiz", 14-15; En-Nevevî, *Riyâzü's- Sâlihîn*, 1/74.

sabreder; bu da onun için hayır olur." şeklinde buyurarak sabrı inananın bir niteliği olarak ifade etmiştir.²⁷⁹

İnsanların yaşamı her daim huzurlu ve mutlu bir şekilde geçmez. Kişilerin işlerinin istedikleri gibi devam etmesi bazen muhtemel olmayabilir. Dünya yaşamının bir kısmında mutluluk, huzur ve güzellikler varken diğer bir kısmında ise meşakkat, zorluk ve sıkıntı vardır. Bu sebeple insan bazen iyi bir durumla karşılaşırken bazen de dayanması zor, olumsuz bir olay ve durumla karşılaştığından ona karşı koyması gerekir. Kişi yaşamında birçok sorun (savaşlar, hastalıklar, ölümler, doğal afetler, ruhsal bunalımlar) mevcuttur. Bu tür sorunlar dünya hayatı devam ettikçe varlığını sürdüreceğinden insanların bu sorunlara karşı sabretmeyi öğrenmesi ve sabretmesi gerekir. Dolayısıyla sabır, insan yaşamında çok mühim bir konuma sahiptir. Yaşanılan tüm olumsuz durumlara sadece sabır ile karşı konulabilir. Birey, sabır tutumunu geliştirdiği zaman olumlu ve güçlü bir ruh durumuna sahip ve geleceğe dair ümidi olan bir kişiye dönüşür. Bu da içinde yaşadığı toplum ve bireyin kendisi için huzurlu bir ortam meydana gelmesine neden olur.²⁸⁰

Sabır eğitiminde bulunulmayan çocuklar benmerkezci bir anlayışa sahip olma eğilimindedirler. Devamlı diğer insanlardan beklenti içindedirler, beklemeyi sevmeyiz ve acelecidirler. Yeni ortamlara uyum sağlamakta zorlanırlar. Bu sebeple sabır eğitimine beklemeyi öğretmekten başlanmalıdır. Sabır eğitimi başarı ile geçen çocuklar yetişkinlik dönemlerinde toplumsal alanda ve insan ilişkilerinde diğerlerine göre daha başarılıdır. Sabır eğitimi anne ve babanın sabırlı davranışları vasıtasıyla örnek oluşturmaları ile başlar. Çünkü çocuklar söylenilenlerden çok eylemleri örnek alırlar. Doğru örnekler olarak sabırla, aceleci davranman hareket edilmelidir.²⁸¹

Çocuklar genelde sabırsızdır ve arzularının hemen yerine getirilmesini isterler. Anne ve babalar, çocuklarının bu isteği gerçekleştirdiğinde bir kısır döngüye neden olabilirler. Ancak çocuklara isteklerini erteleme alışkanlığını kazandırmak önemlidir. Zamanın verimli kullanılması, çocuklara zaman

²⁷⁹ Müslim, "Zühd", 64; En-Nevevî, *Riyâzü's- Sâlihîn*, 1/66.

²⁸⁰ Lokmân 31/17.

²⁸¹ <https://kadinveaile.com/cocuklarda-sabir-ve-sukur-egitimi/> (Erişim 10.09.2023).

kavramını öğretmek ve isteklerini erteleyebilme yetisi kazandırmak için etkin bir yöntemdir.²⁸²

Günümüzde bilhassa çocuklarda karşılaşılan sabırsızlık probleminin ortadan kaldırılması için sabır değerinin öğretmenler tarafından öğrencilere kazandırılması büyük önem arz etmektedir.²⁸³

Okullarda gerçekleştirilen sabır eğitimiyle; öğrencilere duygularını kontrol edebilme, isteklerini erteleme, etkili dinleme, hedef belirleme ve hatada bulunmanın normal olduğunu kabul etme gibi eylemlerin kazandırılması beklenir. Sabır, hisleri denetleyerek ani tepkilerde bulunmanın önüne geçmektedir. Din kültürü ve ahlak bilgisi dersi içerisinde sabır eğitimi yapılarak, öğrencilerin eylemlerini kontrol altında tutmalarına destek olmak gerekir.²⁸⁴

2.6. Saygı Değeri

Saygı sözcüğü, Türk Dil Kurumu Türkçe sözlüğüne göre yaşlılık, üstünlük, kutsallık, yararlılık gibi sebeplerle bir kişiye veya şeye karşı özenli ve dikkatli davranmaya neden olan bir sevgi hissi şeklinde ifade edilmektedir.²⁸⁵ Büyük Türkçe Sözlük'te ise saygı, "büyük, değerli ve önemli kişilere karşı hissedilen sevgi ve bağlılık karışımı duygu, hürmet; hatır, hatır gözetme" olarak tanımlanmaktadır.²⁸⁶ Diğer bir tanımla saygı; bir şeye ya da bir kişiye karşı ölçülü, özenli ve dikkatli davranmaya neden olan hususi bir tutumdur. Öncelikle bireyin kendisi olmak üzere diğer bütün insanlar, yaratılan canlı ve cansız varlıklar, manevi ve kutsal değerler saygı kavramının başlıca hususudur.²⁸⁷

Sözlükte, “riayet edilmesi, yerine getirilmesi gereken, ihlâli yasak olan; ödev, hak” manasındaki hürmet ve “korkmak, çekinmek” anlamına gelen gelen ihtirâm sözcükleri türk dilinde saygı ifadesini karşılamak için kullanılmaktadır. İslami literatürde yüksek şahsiyetlere, makamlara ve kutsala

²⁸² <https://kadinveaile.com/cocuklarda-sabir-ve-sukur-egitimi/> (Erişim 10.09.2023).

²⁸³ Demet Deniz, "Matematik Öğretim Programında Yer Alan Değerler Eğitime Yönelik Öğretmen Görüşlerinin İncelenmesi", *OPUS- Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* 9/16 (2018), 698.

²⁸⁴ Aydın, *Coğrafya Ders Kitaplarının Değerler Eğitimi Yaklaşımları Açısından İncelenmesi ve Coğrafya Öğretmenlerinin Değerler Eğitime İlişkin Görüşleri*, 60.

²⁸⁵ Akalın vd., "Saygı", 2047.

²⁸⁶ Doğan, "Saygı", 970.

²⁸⁷ Hökekleli, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler*, 39.

karşı gösterilmesi gerekli olan saygı ta'zîr, tevkîr, ta'zîm, , tefhîm, tebcîl, mehâbet gibi sözcüklerle ifade edilmektedir. Aynı şekilde “korkma, çekinme” benzeri manalara gelen takvâ, haşyet havf sözcükleri de ahlâk ve tasavvuf kaynaklarında ahlâkî anlamda korkuyu, kısaca Allah'ın emirlerine saygıyı ifade etmektedir.²⁸⁸

Kur'an-ı Kerim'de ve Hz. Peygamber'in hadislerinde insana saygının öneminin vurgulandığı görülür. İnsan, sırf insan olması hasebiyle saygıyı hak eder. Kur'ân'da, *"Ey insanlar! Şüphesiz sizi bir erkek ile bir diğiden yarattık...Allah katında en değerli olanınız O'nun emir ve yasaklarına en fazla saygılı davranmanızdır."*²⁸⁹ ayeti ile insanın değeri vurgulanır.

Saygı, sosyal ilişkilerde temel bir ilkedir. Kendine saygılı olan insanlar, başkalarına da saygı ile muamele eder. Bu durum, insanlar arasında barış ve uyumu tesis eder. Saygı, konuma, kişisel özelliklere veya mesleğe bakılmaksızın bütün insanlara gösterilmelidir. Başkalarına saygı göstermek, adaleti teşvik etmek ve insanların haklarını korumak manasına gelir.²⁹⁰

Çocuklarda saygı duygusu, aile içinde başlar ve toplumda geliştirilir. Ailede çocuğa saygının önemi kazandırılmalıdır. Aile içerisinde çocuğa diğer insanlara karşı saygı duyması gerektiği öğretiliyse bu çocuk yaşamı süresince insanlara saygılı bir şekilde muamele eder. Ancak aile içerisinde çocuğa iyi bir eğitimde bulunulmadıysa bu çocuk hiçbir şekilde insanlara karşı saygılı olamaz. Bu sebeple ailesinde ve sosyal hayatta karışıklıklara neden olur. Ailede saygılı olan bir çocuk toplum içerisinde de saygılı olur. Toplum içerisinde gerçekleşen saygı ise kişiler arasında barışı temin eder. Bireyler birbirlerine saygı gösterirse birbirlerinin hakkına da dikkat ederler. Bu durum ise insanların uyumlu olarak yaşamasını temin eder.²⁹¹

Kişiyi ilgilendiren her şeye yani kendine, çevreye, ebeveyne, büyüklere, hayvanlara, öğretmenlere vb. saygı bir eksilme, inkâr ya da bir alçalma değildir.

---

²⁸⁸ Mustafa Çağrı, “Saygı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/ 211.

²⁸⁹ el-Hucurât 49/13.

²⁹⁰ Fatma Betül Gündoğdu, *Ortaöğretim Kurumlarında Karakter Eğitimi Sorunu* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 46.

²⁹¹ Çelik, *Dostluk ve Eğitimi*, 53.

Saygı, sevgi ile hayata geçen karışık bir duygudur. Bu sebeple, bu kadar mühim bir durumda, öncelikli iş çocuğa, eğitim vasıtasıyla saygı denemesi yaptırmaktır. Çocukta saygı tutumunun karşılıklı olduğu düşüncesi geliştirilmelidir. Kendine saygı duyan bir birey, diğer insanlara da saygı duymayı öğrenebilir. Kendine saygısı olan kimseler, etraflarındaki diğer kişilere ve arkadaşlarına da aynı saygıyı gösterirler. Bu süre zarfında, büyüklerin iyilikleri ve tarihsel olaylar aktarılmalı aynı şekilde ara ara itinayla seçilen kıssalar uygun bir anlatım tarzıyla çocukların belleklerinde yer edinmelidir. Bu şekilde çocukların etrafına olan saygısı, bu yol ile geçmişten günümüze değin anlatılarak, pekiştirilerek ve sevdilerek eylem şekline getirilmelidir.²⁹²

Sonuç olarak saygı, sosyal ilişkilerin temel taşıdır ve toplumsal, ahlâkî ve dinî bir öneme sahiptir. İnsanlar arasındaki saygı, toplumsal adaletin ve barışın anahtarı niteliğindedir. Saygı eğitime çocukluktan itibaren başlamalı ve toplumun temel değeri olarak korunmalıdır. İnsanlara saygı göstermek, insan olmanın bir gereğidir ve bu ilke suistimal edilmemelidir. Böylece şiddet ve kötü davranışlar engellenmelidir.

2.7. Sevgi Değeri

Sevgi kavramı, insanı bir kişiye ya da bir şeye yönelik bağlılık ve yakın ilgi göstermeye sevkeden bir duygu şeklinde ifade edilmektedir.²⁹³ Büyük Türkçe Sözlük'te ise sevgi "Sevme hissi, aşk, muhabbet" olarak tanımlanmaktadır.²⁹⁴

Sevgi, insanlar arasında özellikle ihtiyaç hissettikleri anda ilgilenmek, yardımcı olmak, desteklemek, önemsemek gibi duyguları, düşünceleri ve eylemleri kapsayan bir tutum olarak ortaya koyulmaktadır.²⁹⁵

İslami kaynaklarda, hub ve muhabbet ile vüd (vüdd) ve mevedded yaygın olarak "sevgi" manasında kullanılır ve sevginin coşkun şekli aşk sözcüğü ile karşılık bulur.²⁹⁶

²⁹² Mehmet Zeki Aydın - Şebnem Akyol Gürler, *Ailede Çocuğun Ahlâk Eğitimi* (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2007), 208-209.

²⁹³ Akalın vd., "Sevgi", 2081.

²⁹⁴ Doğan, "Sevgi", 986.

²⁹⁵ Hatay Uçar, *İlkokul Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Değerler Eğitimi*, 33.

Sevgi, bireylerde doğuştan gelen bir duygu olup toplumda kardeşlik ve huzuru temin eden birleştirici bir faktör olarak kabul görür. Var oluşun nedeni sevgidir. Her şey sevgiyle varlık bulmuş, sevgiden meydana gelmiş ve sevgi ile varlığını devam ettirmektedir. Sevgi insanlara bahşedilmiş en büyük nimetlerdendir.²⁹⁷

Kişinin kendisine olan sevgisi doğuştan gelen sevgilerdendir. Bireyin kendini sevmesi, zamanla en fazla ilişki içinde olduğu kişilere yönelir. İnsan ilk önce ebeveyn ve kardeşlere karşı sevgi hisseder, daha sonra ise arkadaş ve akrabalarına karşı sevgi duymaya başlar.²⁹⁸

Kur'an-ı Kerim'de, sevgi değerinin Allah'a ve insana nispet edilerek yer aldığı görülmektedir.²⁹⁹

Kur'an-ı Kerim, gönüllerin sevgi ile bir araya gelmesine büyük önem verir ve iman edenlerin gönüllerini sevgi ile birleştirerek onları güçlü kılar. Bu hususta Allah-u teala şu şekilde buyurmuştur: *"Ve kalplerinin arasını sevgi ile birleştirdi. Yoksa yeryüzünde ne varsa hepsini harcasaydın, yine onların kalplerini birleştiremezdin. Fakat Allah, onların arasını sevgi ile birleştirdi..."*³⁰⁰ Bu ayet-i kerime'de, İslam toplumunda bireyler arasında gerçekleşen sevginin Allah'a olan inanç ve sevgiden kaynaklandığı belirtilmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de, *"Allah onları, onlar da Allah'ı severler."*³⁰¹ şeklinde buyrulur, sevgi tutumunun Müslümanlarda var olması gerektiği ve var olduğu takdirde Allah'ın mutlaka bu sevgiye karşılıklıta bulunacağı ifade edilir.

İnsan için en kıymetli mutluluk, yüce Allah'ın sevgisine ulaşmış olmaktır. Allah, *"Eğer siz Allah'ı seviyorsanız, hemen bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve*

---

²⁹⁶ Süleyman Uludağ, "Muhabbet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2020), 30/ 384.

²⁹⁷ "Sevgi", *Şamil İslam Ansiklopedisi*, ed. Duran Kömürcü (İstanbul: Şamil Yayınları, 2000), 7/182.

²⁹⁸ Aydın - Akyol Gürler, *Ailede Çocuğun Ahlâk Eğitimi*, 213.

²⁹⁹ Uludağ, "Muhabbet", 30/384.

³⁰⁰ el-Enfâl 8/63.

³⁰¹ el-Mâide 5/54.

suçlarınızı bağışlayarak örtsün."³⁰² buyurarak, Allah sevgisine yalnız O'nun buyruklarına uyarak ve resulu'nün yolundan giderek ulaşılacağını bildirmiştir.

Kur'an-ı Kerim, ayetlerinin birçoğunda inananların birbirlerine olan bağlılıklarından ve sevgilerinden söz eder. Bu duruma "*Müminler ancak kardeşirler. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin.*"³⁰³ ayeti örnek verilebilir. Müminlerin birbirlerine karşı hissettikleri bu sevgisinin temeli yüce Allah'a olan sevgilerine dayanmaktadır.

Allah, iman edip iyi işlerde bulunanlara katından bir sevgi bahşedeceğini şöyle müjdelar: "*İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlara gelince, rahmân onlar için (gönüllerde) bir sevgi yaratacaktır.*"³⁰⁴

Sevginin karşı tarafa bildirilmesi sevgi duygusunu artırır. Sevdiklerimize sevgimizi ifade etme hususunda cimrilik göstermek yanlış bir tutumdur. Bilakis onlara olan sevgimizi bildirme hususunda aceleci davranılmalıdır. Nitekim Allah resulü'nün yanında bulunan bir sahabe, oradan ayrılan başka bir sahabein ardından:

- "*Ey Allah'ın Resûlü! Ben bu adamı seviyorum.*", dedi. Hz. Peygamber:

- "*Bunu ona söyledin mi?*" buyurdu. Sahabe:

- "*Hayır.*" diye cevap verince, Allah resulü:

- "*Git ona söyle.*", dedi. Sahabe hemen kalkıp o kimsenin yanına ulaştı ve:

- "*Ben seni Allah için seviyorum.*", dedi. Diğer sahabe de:

- "*Beni kendisi için sevdiğin Allah da seni sevsin.*" karşılığında bulundu.

³⁰⁵Peygamber efendimiz sevginin ehemmiyetini ve gerçek sevgi duygusunu yaşayan müslümanların üstünlüklerini bir kutsi hadis vasıtasıyla şöyle bildirmiştir:

---

³⁰² Âl-i İmrân 3/31.

³⁰³ el-Hucurât 49/10.

³⁰⁴ Meryem 19/96.

³⁰⁵ Ebû Davûd, "Edeb", 112-113; En-Nevevî, *Riyâzü's-Sâlihîn*, 1/366.

Allah-u teala, “Benim için birbirini sevenlere, nebilerin ve şehitlerin bile imrenecekleri nurdan minberler vardır.” diye buyurmuştur.³⁰⁶

Günümüzde bireylerin kişisel ve toplumsal yaşamda karşılaştıkları sorunlarda sevgi noksanlığı temel bir unsur teşkil eder. Kişiselliği merkez alan benmerkezci yaklaşımların dışına çıkıp, beraber yaşama kültürünü ilerletmek, bunu bir mecburiyete değil de müşterek sevgi ve birlikte yaşam iradesine dayamak insaniyete büyük bir katkıda bulunur.³⁰⁷

Sevgi, sevgiyi meydana getirir. Aile hayatında, okulunda ve etrafında sevgi gören kişiler toplumsal yaşamlarında da sevgiye ehemmiyet vererek, sevgi ortamları meydana getirmeye gayret edeceklerdir. Bu yol vasıtasıyla bireyler umursamazlıktan kurtulacak, mesuliyet bilinçleri gelişecek ve problemlere çözüm odaklı yaklaşacaklardır.³⁰⁸

Sevginin bulunmadığı yerde düşmanlık, kin ve nefret var olur. Kin ve nefreti destekleyen pek çok etmen mevcuttur; ancak bunların içinde en mühimi bencillik duygusudur. Kıskançlık ve açgözlülük benzeri kötü huylar da kin ve nefreti besler. Faziletler nasıl birbirini destekliyorsa kötü huylar da aynı şekilde birbirini destekler. Birlik, toplumsal barış, mutluluk ve kardeşliğin yegâne kaynağı sevgidir.³⁰⁹

Sevgi, insanın ruhunu besleyen, olgunlaştıran manevi bir gıdadır ve bilhassa çocuklardan sevgiyi sakınmamak gerekir. Sevgi, çocukların ruhunda iyiliği yeşerten bir unsurdur. Sevgi eksikliği, çocukları zalim ve katı yürekli bireyler olmaya açık hale getirebilir.³¹⁰

Sevgi, öğrencilerin geleceğe umutla bakmalarına ve yaşamlarından zevk almalarına ve mutlu olmalarına destek olan bir değerdir. Bu değere sahip olarak yetişen öğrenciler, toplumun normlarını koruyarak sahip çıkan ve sürdüren

³⁰⁶ Tirmizî, “Zühd”, 53; En-Nevevî, *Riyâzü’s- Sâlihîn*, 1/365.

³⁰⁷ Aygün Akyol, "Ahlâk-ı Nâsırî’de Ahlâk ve Siyaset İlişkisi: Sevgi Erdemi Merkezli Bir Okuma", *Değerler Eğitimi Dergisi* 10/24 (2012), 23.

³⁰⁸ Fatma Özmen, "Etkili Eğitimin Gerçekleştirilmesinde Duyuşsal Alanın Önemi: Sevgi Eğitimi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9/1 (1999), 195.

³⁰⁹ Şeyma Şahin vd., " Sevgi Eğitimi Dersi Alan Öğrencilerin Sevgi ve Sevgi Eğitimi Dersine Dair Görüşleri", *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi* 7/1 (2018), 177.

³¹⁰ “Sevgi”, 7/182-183.

bireyler haline gelirler. Ayrıca, sevgiyi dengeli bir şekilde benimseyen öğrenciler, çevrelerini koruyarak, doğal kaynakları sürdürülebilir bir biçimde kullanmaya yönelirler.³¹¹

2.8. Sorumluluk Değeri

Türkçe’de sormak fiilinden türeyen bir sözcük olarak sorumluluk, TDK Türkçe Sözlük’te “Kişinin kendi davranışlarını ya da kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi, mesuliyet” olarak ifade edilmektedir.³¹² Ayrıca, sorumluluk duygusu "Yüklendiği işten ötürü gerektiğinde hesaba çekilme durumu, mesuliyet" olarak da tanımlanmaktadır.³¹³

Sorumluluk, kişinin kendi arzusu ile üstlendiği işlerin neticelerine katlanma ve bu işler için bir yetkiliye hesap verme koşulunu taşır. Sorumluluk, bireyin kendi eylemlerinin sonuçlarına sahip çıkması ve diğer insanların haklarına saygılı olmasıdır.³¹⁴ Sorumluluk aynı şekilde mesuliyet anlamına da gelir. Mesuliyet kavramı, ehliyet koşullarını taşıyan bireylerin hukuki, sosyal, ahlaki ve dini vazifelerden ötürü sorumlu tutulması manasını taşır.³¹⁵

Sorumluluk, insanların yaptıkları işlerin neticelerinden dolayı hesap verebilme yükümlülüğünü ve sorumluluğunu ifade etmektedir. İslam dini, her bireyin kendi iradesini kullanarak yaptığı eylemlerden mesul olduğunu belirtir.³¹⁶

Sorumluluk tutumuna sahip olmak, yüce Allah’ın bir buyruğudur. Allah insanları imtihan etmek amacıyla böyle bir mesuliyet yüklemiştir. Allah-u teala’nın bu şekilde bir yükümlülük yüklemesi sosyal uyumun temini, insanlar arasında düzenli bir yaşamın devam ettirilmesi hedefine yöneliktir.³¹⁷

---

³¹¹ Aydın, *Coğrafya Ders Kitaplarının Değerler Eğitimi Yaklaşımları Açısından İncelenmesi ve Coğrafya Öğretmenlerinin Değerler Eğitimine İlişkin Görüşleri*, 62.

³¹² Akalın vd., “Sorumluluk”, 2142.

³¹³ Doğan, “Sorumluluk”, 70.

³¹⁴ Çelik, *Dostluk ve Eğitimi*, 70.

³¹⁵ Hatice Sibel Öztekin Ağır, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinde Sorumluluk Değeri ile İlgili Kazanımların Gerçekleşme Düzeyi* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 21.

³¹⁶ Mustafa Al, “Sorumluluk”, *Şamil İslam Ansiklopedisi*, ed. Duran Kömürcü (İstanbul: Şamil Yayınları, 2000), 7/ 221.

³¹⁷ Abdullah Büyük, *Mutlu Bir Yuva İçin Aile Mektebi* (Konya: Ribat Yayınları, 2007), 382.

İnsanlar barışçıl, mutlu ve güven içerisinde hayatlarını sürdürmek isterler. Bu arzunun gerçekleşmesi, insanların Allah'a ve diğer varlıklara karşı vazifelerini sorumluluk farkındalığı ile ifa etmelerine bağlıdır. Kişilerin üzerine düşen vazifeyi en iyi şekilde yerine getirmesi, bireylerin ve toplumların güven ve huzur içerisinde olmalarını sağlar.³¹⁸

Kişinin dünya ve ahiret hayatındaki sorumluluğu farklı şekillerde olur. Bu sorumluluklardan bazıları; kendisini yaratana karşı, buyruğu altındakilere karşı, topluma ve insanlığa karşı yerine getirilmesi gereken sorumluluklardır. Müslüman organları aracılığıyla yaptıklarından sorumlu olduğu ve hesaba çekileceği bilincindedir.³¹⁹

Kur'an-ı Kerim'de *"Ve hepiniz, bütün yaptıklarınızdan mutlaka sorumlu olacaksınız."*³²⁰ ve *"Her kim zerre kadar bir hayır işlerse onu görecektir. Her kim, zerre miktarı kötülük işlerse onu da görecektir."*³²¹ şeklinde buyrulur. Bu açıdan sorumluluk sahibi bireyler, iyi davranışlar sergilerler ve şahsi menfaat gözetmezler.

Müminlerin birbirlerine karşı yerine getirmesi gereken sorumlulukları bulunmaktadır. *"Müminler, birbirlerini sevmeye, birbirlerine merhamet ve şefkat göstermeye, tıpkı bir organ rahatsızlandığında diğer organları da uykusuzluk ve yüksek ateşle bu rahatsızlığı hisseden bir bedene benzer."*³²²

İslam dininin sorumluluk anlayışına bakıldığında her birey dolayısıyla peygamberler bile yaptıklarından mesuldürler. Kur'an'da Yüce Allah şöyle buyuruyor ki: *"Elbette kendilerine peygamber gönderilen kimseleri de gönderilen peygamberleri de mutlaka sorgulayacağız."*³²³ Allah resulü (s.a.v.) ise, veda hutbesi esnasında ara ara konuşmasını bölerek, kendisine kulak veren inananlara üçer kez: *"Tebliğ ettim mi?"* şeklinde sorarak, her seferinde *"Evet!"* yanıtını

---

³¹⁸ Çelik, *Dostluk ve Eğitimi*, 70.

³¹⁹ Mustafa Öcal, "Sorumluluk", *Şamil İslam Ansiklopedisi*, ed. Duran Kömürcü (İstanbul: Şamil Yayınları, 2000), 7/ 222.

³²⁰ en-Nahl 16/93.

³²¹ el-Zilzâl 99/7-8

³²² Müslim, "Birr", 66; Buhârî, "Edeb", 27; En-Nevevî, *Riyâzü's- Sâlihîn*, 1/246.

³²³ el-A'râf 7/6.

duydukça: “*Şahit ol ya Rab!*” buyurmuştur. Hz. Peygamber bu sözü ve tavrı ile ayet-i kerime’de bildirilen sorumluluktan kurtulma isteğini ortaya koymuştur.³²⁴

İnanan bir kul, yaptıklarının hesabını vereceğinden emindir. Bu mesuliyet hissi onun maddî ve manevî bakımdan değerlendirilmesini sağlar. Zira sorumluluk duygusuna haiz olan birey, başkalarına, zarar vermez, kötülük yapmaz, kimseye yük olmamaya gayret eder, çalışarak kazanır, yalan söylemez ve etrafındakilere karşı saygılıdır. Etrafına karşı sorumlulukları gerçekleştiren bireyin vicdanı huzurlu olur. Sorumluluğu gelişmiş bireylerden meydana gelen toplumlar da mutlu ve huzurlu olurlar.³²⁵

Kişinin sorumluluğu kendinden başlayarak çocuklarına, ailesine, arkadaşlarına, ulusuna ve dahi tüm insanlığa kadar uzayıp devam eder. Bütün insanlar bu sıralamayı takip ederek sorumluluklarını yerine getirmek ile vazifelidir. Çocukların eğitime, ilk önce toplumun temel taşı olarak kabul edilen aile içerisinde başlanarak okullarda sürdürülür. Aile ve okul içerisinde ilerleyen eğitim sürecinde hedef, çocukların sorumluluklarının bilincinde olan, sosyal ve bilgili bireyler olmalarını temin etmektir.³²⁶

Sorumluluk duygusu, karakterin önemli bir parçasıdır. Sorumluluk sahibi bireyler, üstlenilen vazifeleri zamanında ve istenen şekilde yaparlar. Sorumluluk bilinci, erken çocukluktan başlanarak çocukların yaşlarına ve gelişim düzeylerine uygun vazifeler verilerek geliştirilmelidir Sorumluluk farkındalığını çocuklara verirken ilk önce kendi eylemlerimizle onlara misal teşkil etmemiz gerekir. Çocukların başarabilecekleri işleri yapmalarına imkân tanınmazsa çocuklar birçok şeyin mesuliyetini kendi başına yerine getiremez duruma gelirler. Çocukların seviyelerine uygun biçimde verilen işler, kendine güvenme ve başarıma hissinin geliştirir, süreç içerisinde alışkanlık haline gelerek onları yaşama hazırlar. Çocuklara verilen bir mesuliyet onların tüm yönlerinin gelişmesine neden olur.³²⁷

Çocuklara yaşına ve kabiliyetlerine uygun olarak özgür davranma imkânı sunulmalıdır. Yerine getirmesi gereken vazifeler ve işler aile tarafından

---

³²⁴ Öcal, “Sorumluluk”, 7/221.

³²⁵ *İmam Hatipler İçin Örnek Metinler* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1982), 143-144.

³²⁶ Çelik, *Dostluk ve Eğitimi*, 71.

³²⁷ Aydın - Akyol Gürler, *Ailede Çocuğun Ahlâk Eğitimi*, 160.

yapılmamalı çocuklara vazife verilmelidir. Eğer bu vazife ve işler ebeveyn tarafından gerçekleştirilirse çocuk ileri ki dönemlerinde de sorumluluk almak istemeyecektir. Benzer hususlarda aynı şekilde ebeveyninin yapmasını bekleyecektir.³²⁸

Aynı şekilde eğitimciler tarafından da çocuklara yapabilecekleri işleri yapabilmeleri hususunda fırsat tanınmalıdır. İşler zamanında ve doğru bir biçimde yapıldığında çocuklar övülmeli ve ödüllendirilmelidir. Ayrıca büyükler de ailelerine ve arkadaşlarına karşı olan sorumluluklarını yerine getirerek çocuklara örnek olmalıdır.³²⁹

2.9. Vatanseverlik Değeri

Vatanseverlik ifadesinin daha net bir şekilde kavranılabilmesi adına ilk önce vatan sözcüğünün ne olduğundan bahsetmekte fayda vardır. Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük'te vatan kavramı "yurt" şeklinde yer almaktadır.³³⁰ Büyük Türkçe Sözlük'te ise vatan "doğup büyüyen ve üzerinde yaşanan ülke, memleket, yurt" olarak tanımlanmaktadır.³³¹ Diğer bir ifadeyle vatan kökünden gelen vatan sözcüğü, kişinin yerleşerek yurt kıldığı yer anlamına gelir.³³²

Vatan bir ulusun içinde barındığı, maddi ve toplumsal ihtiyaçlarını giderdiği mekân demektir. Aynı zamanda vatan, milletin ecdadının yapıtları ile duygusal anlamda beslendiği topraklara denir. Başka bir anlatıyla vatan, milleti mazinin hatıralarıyla besleyerek maddi ve manevi gereksinimlerini gideren coğrafi bir yerdir.³³³ Bu bakımdan vatan'ın "ülke" kavramından farkı, ona değerler yüklenmesidir.³³⁴

---

³²⁸ Yılmaz Kösmen, *Çocuğunuzun Kullanma Kılavuzu Var mı?* (Ankara: Babil Yayınları, 2005), 161.

³²⁹ Çelik, *Dostluk ve Eğitimi*, 73.

³³⁰ Akalın vd., "Vatan", 2473.

³³¹ Doğan, "Vatan", 1137.

³³² Hamdi Döndüren, "Vatan", *Şamil İslam Ansiklopedisi*, ed. Duran Kömürcü (İstanbul: Şamil Yayınları, 2000), 8/200.

³³³ Mehmet Elban, "Tarih Eğitimi ve Vatanseverlik Üzerine Bazı Düşünceler", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür ve Eğitim Dergisi* 4/3 (Ekim 2015), 1304-1305.

³³⁴ Füsün Üstel, *Makbul Vatandaş'ın Peşinde: II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004), 158.

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük'te vatanseverlik ifadesi ise "yurtseverlik" olarak tanımlanmaktadır.³³⁵ Vatanseverlik bir bireyin ülkesine yarar sağlayacak davranışlar ortaya koymasıdır.³³⁶ Vatanseverlik, özveri gerektiren ve ulusun mutluluğu adına kendinden taviz vermeyi öğreten bir husustur.³³⁷ Vatanseverlik; kültürel ve milli bağlılık, siyasi duygudaşlık, millet ve devlet için özveri, milli gurur, kimlik ve mensubiyet duygusu, vatan sevgisi şeklinde de ifade edilebilir.³³⁸

Vatan kelimesine aynı ya da yakın manada mevâtın (çoğulu mevâtın) sözcüğü kullanılır. Arap dilinde dâr ve beled, Türkçe'de ülke, yurt ile ev, il sözcükleri de “vatan” anlamında geçer.³³⁹

Kur'ân'da bir âyet-i kerime'de yer alan mevâtın sözcüğü Bedir'de ve Huneyn'de ve ikisi arasında gerçekleşen savaşlarda mümin ordularının kumanda merkezini ve gazve alanlarını belirtir.³⁴⁰ Ayrıyeten beled ve çoğulu olan bilâd kelimeleri “ülke” anlamında, dâr ve çoğul hali diyâr ise “dünya yurdu, ülke, vatan” ve “âhiret yurdu” anlamında kullanılır. Âyetlerin diğer bir kısmında ise haklı bir sebep olmaksızın yurtlarından zorla çıkarılan ya da çıkarılmayı hak edenlerden söz edilirken, geçmiş toplulukların işledikleri kötü işler sebebiyle ülkelerinin büyük belalara uğradığı bildirilirken “diyâr” sözcüğüne yer verilmiştir.³⁴¹

Hadis-i şeriflerde de vatan ve mevâtın sözcükleri kısa ya da uzun süre ile yerleşilen yeri ifade eder. Dâr ve beled sözcüklerine Kur'an-ı Kerim'deki anlamlarıyla hadislerde de çokça rastlanır.³⁴²

Vatan sevgisi ve özlemi bireylerde doğuştan gelen bir duygudur. Kur'an-ı Kerim'de *“Eğer onlara kendinizi öldürün yahut yurtlarınızdan çıkın diye*

---

³³⁵ Akalın vd., “Vatanseverlik”, 2474.

³³⁶ Elban, " Tarih Eğitimi ve Vatanseverlik Üzerine Bazı Düşünceler", 1305.

³³⁷ Mustafa Çavdarıcı, *Türkiye'de Sosyal Değerlerin Aşınması ve Kültür Sömürgeciliği* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002), 35.

³³⁸ Taner Çifçi, *Coğrafyada Değer Eğitimi* (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2016), 47.

³³⁹ Mustafa Çağrı, “Vatan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/ 563.

³⁴⁰ et-Tevbe 9/25.

³⁴¹ Döndüren, “Vatan”, 8/200.

³⁴² Çağrı, “Vatan”, 42/ 563.

emretmiş olsaydı, pek azı müstesna olmak üzere bunu yapmazlardır.”³⁴³ âyetinde vatan sevgisi ile can sevgisi bir tutulmuştur. Müminlerin, yurtlarından zorla çıkarılıp çocuklarından ayrı kalmalarını savaş nedeni saydıklarına dair âyet³⁴⁴ de vatana duyulan sevginin insanlarda kökleşmiş bir duygu olduğuna delildir.

Aynı şekilde vatan sevgisini gösteren güçlü kanıt Hz. Yûsuf’un (a.s) cenazesinin taşınarak ataları Ya’kub (a.s), İbrâhim (a.s) ve İshak’ın (a.s) ülkesine götürülmesini vasiyet etmesidir. Hz. Ömer’in (r.a) vatan sevgisine dair, *“Allah ülkeleri vatan sevgisi sayesinde mâmur etti.”* dediği de bildirilir.³⁴⁵

Allah resulü’nün (s.a.v.) *“Allah’ım! Bizlere Mekke’yi sevdirdiğin gibi, ondan daha da fazla Medine’yi sevdireceksin...”³⁴⁶ “(Ey Mekke!) Vallahi sen Allah’ın en hayırlı ve Allah’a en sevimli olan beldesidir. Senden (zorla) çıkarılmış olmasaydım seni asla terk etmezdim.”³⁴⁷ şeklindeki sözleri vatan sevgisinin önemli işaretidir.*

İslam vatanının muhafaza edilmesine de büyük bir önem atfetmiştir. Allah-u teala *“Allah’ın ve sizin düşmanlarınızı ve onların gerisinde olup sizin bilmediğiniz, ama Allah’ın bildiklerini korkutup caydırmak üzere, onlara karşı elinizden geldiği kadar güç ve savaş atları hazırlayın. Allah yolunda harcadığınız her şeyin karşılığı, zerrece haksızlığa uğratılmadan size tastamam ödenecektir.”³⁴⁸, “Allah, din konusunda sizinle savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayanlarla iyi ilişkiler içinde olmanızı ve onlara adaletli davranmanızı yasaklamaz. Allah adaletli olanları elbette sever. Allah, ancak, din konusunda sizinle savaşmış, sizi yurtlarınızdan çıkarmış ve çıkarılmanıza yardım etmiş olanlarla dostluk kurmanızı yasaklar. Kim onlarla dost olursa işte bunlar*

---

³⁴³ en-Nisâ 4/66.

³⁴⁴ el-Bakara 2/246.

³⁴⁵ Çağrıcı, “Vatan”, 42/563.

³⁴⁶ Buhârî, “Deavât”, 43; Bkz. Kolektif (Komisyon), *Hadislerle İslam Serlevha Hadisler* (Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2020), 246.

³⁴⁷ Tirmizî, “Menâkıb”, 68; İbn Mâce, “Menâsik”, 103; Kolektif, *Hadislerle İslam Serlevha Hadisler*, 372.

³⁴⁸ el-Enfâl 8/60.

kendilerine yazık etmişlerdir.”³⁴⁹ buyurarak vatanın müdafaa edilmesini istemiştir.

Hız. Peygamber (s.a.v.) ise vatani korumak için nöbet tutmanın erdemini “Bir gün ve bir gece nöbet tutmak, bir ay oruç tutup geceleri namaz kılmaktan daha hayırlıdır. Şayet (kişi nöbette) ölürse yapmakta olduğu işin sevabı devam eder, rızkı da devam eder ve kabirdeki sorgu meleklerine karşı güven içinde olur.”³⁵⁰ buyurarak ifade etmiştir.

Aile ortamı önemli bir sosyalleştirme kurumudur. Değerler öncelikle aile vasıtasıyla çocuklara aktarılır. Bu yönden bakıldığında ise vatanseverlik değerinin kazandırılmasında ailenin ilk girişimi başlatarak bu değerın benimsetilmesine yönelik çalışmalarda bulunması vatanseverlik değerinin kazanımı hususunda yararlı olacaktır.³⁵¹

Kişi aile içerisinde edindiği değerleri okulda yaşantı yolu ile öğrenmeye katarak pekiştirmektedir. Vatanseverlik değeri de örtük ve düzenli öğretim tekniği ile öğrencilere verilmeye gayret edilmektedir. Bu öğretimin gerçekleşmesi hususunda ise farklı eğitsel uygulamalardan yararlanıldığı bilinmektedir.³⁵² Öğrencilerin okul paydaşlarının ortaya koyduğu değer unsurlarını müşahade etmek suretiyle temel değerleri içselleştirdikleri bilinerek, vatanseverlik gibi değerlerin üzerinde durulduğu öğretim stratejileri vasıtasıyla bu değerin daha kavranır hale getirilmesi temin edilmelidir.³⁵³

Teknolojik gelişmeler paralelinde medya ve bilişim teknolojileri kişinin hayatında önemli bir yer tutmaktadır. Tarihi diziler ve filmler vatanseverlik değerinin kazandırılmasında etkin role sahiptir. Ayrıca internet ve cep telefonları aracılığıyla bazı müzik ve görsellerin paylaşılması kişilerin birbirlerinden etkilenmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda sosyal medyada vatanseverlik

---

³⁴⁹ el-Mümtehine 60/8-9.

³⁵⁰ Müslim, “İmâre”, 163; Kolektif, *Hadislerle İslam Serlevha Hadisler*, 372.

³⁵¹ Kadir Ulusoy - Bayram Tay, "Sosyal Bilgilerde Değer Eğitimi", *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar*, ed. Refik Turan vd. (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2011), 65.

³⁵² Şaban Karaderili, *Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Vatanseverlik Değerinin Kazanımına İlişkin Görüşleri* (Uşak: Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 72.

³⁵³ Ulusoy - Tay, "Sosyal Bilgilerde Değer Eğitimi", 66.

değerine dair görsellerin yer alması bu değer etkilili bir biçimde kazandırılmasında rol oynayacaktır.³⁵⁴

Sonuç olarak vatanseverlik değeri kişinin kimlik oluşumuna önemli bir etkide bulunur. Bu değerin bireye kazandırılmasında aile, okul, teknoloji ve medya gibi unsurlar etkili olmaktadır. Kişilerin toplumsal değerleri içselleştirmeleri ve vatanlarına olan sadakatlerini artırmaları için bu unsurların bilinçli bir şekilde kullanılması önem arz etmektedir. Vatanseverlik değerinin bireylere kazandırılması, vatanlarına duydukları sevgiyi artırmak ve toplumların birlik ve beraberliğini güçlendirmek için atılması gereken önemli bir adımdır.

2.10. Merhamet/Şefkat Değeri

Merhamet sözcüğünün Türk dilinde tam bir ifadesi bulunmamakla birlikte, genel manada sözlüklerde şefkat gösterme, esirgeme ve acıma olarak belirtilmektedir.³⁵⁵ Merhamet sözcüğü, "Bir kimsenin veya bir başka canlının karşılaştığı kötü durumdan dolayı duyulan üzüntü, acıma" şeklinde ifade edilir.³⁵⁶ Büyük Türkçe Sözlük'te ise merhamet "Başkalarının durumu karşısında duyulan şefkat hissi, acıma, gönül yufkalığı" olarak açıklanır.³⁵⁷

Merhamet kavramı, insan hakları bağlamında cins, dil, anlayış, inanç ve sınıf ayrımı gözetmeksizin bütün bireyleri, doğuştan getirdikleri nitelikleriyle kabullenme ve kendilerine has özellikleri hususunda gösterdikleri eylemlerde engel çıkarmayıp, onları doğal halleri ile yalnız bırakmaktır. Merhamet, bütün insanları çevreye, doğaya ve olaylara karşı, bulundukları durum üzere bırakmak ve hiç kimseye düşmanlık beslemeyip kin gütmeden herkesi varlık bakımından kendi alanında görme, karşılıklı anlayış şeklinde de ifade edilebilir.³⁵⁸

İslami literatürde merhamet ifadesi genel olarak "rahmet" sözcüğü ile karşılanır. Fakat Türk dilinde merhamet sözcüğü Allah'a ve insanlara; rahmet

---

³⁵⁴ Mustafa İnce, *Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Vatanseverlik Değeri ve Vatanseverlik Eğitimi Hakkındaki Görüşleri* (Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 36.

³⁵⁵ Özlem Sarıaydın, *Eğitimde Merhamet Odaklı Yönetim Yaklaşımı* (Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 20.

³⁵⁶ Akalın vd., "Merhamet", 1657.

³⁵⁷ Doğan, "Merhamet", 765.

³⁵⁸ Arslan, *Kur'an ve Hoşgörüsü*, 36-37.

kelimesi ise bilhassa Allah'a nispet edilerek kullanılmaktadır. Rahmet, acıyan, şefkat duyulan ya da merhamet edilen birine ihsanda bulunmayı icap ettiren acıma, yufka yüreklilik veya şefkat manasında kullanılır. Yüce Allah'a dayandırıldığında ise merhametin ürünü olarak "lutufta bulunma, ihsan" şeklinde belirtilir.³⁵⁹

Merhamet; kişiyi, yardım ve iyiliğe sevk eden acıma hissidir. Yaratılmışların tümüne sevgiyle yaklaşma, onlara yardımda ve bağışta bulunma, kötülüklerden kurtarma ve koruma gibi iyi haslet ve eylemlerin sebebidir.³⁶⁰

Merhamet sözcüğü ile yakın bir mana ifade eden şefkat kelimesi ise TDK Türkçe Sözlük'te "sevecenlik" olarak yer almaktadır.³⁶¹ Büyük Türkçe Sözlük'te ise şefkat "acıyıp esirgeme, sakınma, esirgeyerek sevme" şeklinde tanımlanmaktadır.³⁶²

Merhamet hayvanatın tümünde de mevcut olan genel bir acıma ve koruma hissidir. Fakat şefkat daha çok insana ait olup muhabbet ve diğerkâmı da içeren nitelikli bir koruma ve acıma hissidir.³⁶³

Yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'de "Rahman" ve "Rahîm" isimleri ile kendisini merhamet ve şefkat sahibi olarak bildirirken, peygamberini de aynı isimlerle anarak inananlara çok merhametli ve şefkatli olduğunu ifade etmektedir.³⁶⁴ Allah'ın yarattığı kullarına olan merhameti onlara "ihsan ve ikram etmesi, onların ihtiyaçlarını gidermesi" anlamını ifade ederken, Allah resulü'nün (s.a.v.) ümmetine olan merhameti, "onların başına gelebilecek sıkıntılardan dolayı endişelenmesi ve üzülməsi" anlamındadır.³⁶⁵

---

³⁵⁹ Mustafa Çağrı, "Merhamet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2004), 29/ 184.

³⁶⁰ "Merhamet", *Şamil İslam Ansiklopedisi*, ed. Duran Kömürcü (İstanbul: Şamil Yayınları, 2000), 5/186.

³⁶¹ Akalın vd., "Şefkat", 2210.

³⁶² Doğan, "Şefkat", 1032.

³⁶³ <https://sorularlarisale.com/merhamet-ve-sefkat-kavramlari-arasindaki-farki-aciklar-misiniz>

³⁶⁴ et-Tevbe 9/128.

³⁶⁵ Musa Çetin, "Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Hayatında Bir İlke Olarak "Şefkat", *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 8/1 (2016), 254.

Yüce Allah'ın Rahman, Rahim ve Erhamurrahimin adlarında karşılığını bulan ilahi rahmet, insanda var olan merhamet ve şefkat hissinin kaynağını oluşturur. *"Rahmetim her şeyi içine alır."*³⁶⁶

Yeryüzünde yer alan tüm canlılar Allah-u teala'nın şefkat ve rahmetiyle hayatlarını sürdürürler. Hz. Peygamber *"Allah, rahmeti yüz parçaya bölmüştür. Doksan dokuzunu kendi katında tutmuş, bir parçasını da yeryüzüne indirmiştir. İşte bu bir parça ile yaratılmışlar birbirine şefkat eder. Hatta hayvan, yavrusunu (emzirirken) incitirim korkusuyla ayağını bu rahmetle kaldırır."*³⁶⁷ buyurarak bu duygunun yalnız insanlara mahsus olmayıp, hayvanlarda da mevcut olduğunu ortaya koymaktadır.

Allah'ın merhamet özelliğinin bir neticesi olarak insanlara gönderilen elçilerin de en mühim niteliklerinden birisi merhametli sahibi olmalarıdır. Kur'an-ı Kerim, Allah'ın rahmeti dolayısıyla insanlara karşı yumuşak muamelede bulunduğunu,³⁶⁸ alemlere rahmet olsun diye gönderildiğini³⁶⁹ bildirdiği Hz. Peygamber'in bu niteliğini şu şekilde ifade etmektedir: *"Andolsun, size içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona ağır gelir, size çok düşkündür, müminlere karşı şefkat ve merhamet doludur."*³⁷⁰

Merhametli olmak inananların temel niteliklerindendir. Çünkü Kur'an-ı Kerim inananların birbirlerine karşı merhamet sahibi olduklarını bildirir.³⁷¹ Diğer bir ayette ise ahirette kitapları sağ taraflarından verilen, kurtuluşa erenlerin özellikleri sıralanırken *"Sonra iman edip birbirlerine sabrı tavsiye edenlerden, merhametli olmayı öğütleyenlerden olmaktır."*³⁷² buyrulmuştur.

Kur'an-ı Kerim'in bu duruşuna uygun olarak Allah resulü (s.a.v.) de merhamet ve şefkat hususuna büyük önem vermiş, acımasız ve katı davrananları ikaz etmiş, müminleri merhametli olmaya teşvik etmiştir:

---

³⁶⁶ el-A'râf 7/156.

³⁶⁷ Müslim, "Tevbe", 17; Buhârî, "Edeb", 19; En-Nevevî, *Riyâzü's-Sâlihîn*, 1/402.

³⁶⁸ Âl-i İmrân 3/159.

³⁶⁹ el-Enbiyâ 21/107.

³⁷⁰ et-Tevbe 9/128.

³⁷¹ el-Fetih 48/29.

³⁷² el-Beled 90/17.

*“İnsanlara merhamet etmeyene, Allah merhamet etmez.”*³⁷³

*“Müminler, birbirlerini sevmeye, birbirlerine merhamet ve şefkat göstermeye, tıpkı bir organı rahatsızlandığında diğer organları da uykusuzluk ve yüksek ateşle bu rahatsızlığı hisseden bir bedene benzer.”*³⁷⁴

*“Merhamet etmeyene merhamet edilmez”*³⁷⁵ ifadeleriyle şefkat ve merhametin önemine dikkat çekmiştir.

İslam dininin öngördüğü merhamet yaratılanların tümünü kapsayacak şekilde geniş bir muhtevaya sahiptir. İnananların başlıca vazifesi başta çocuklar, yaşlılar, kadınlar, kimsesizler, yetimler, yoksullar ve hastalar olmak üzere bütün insanlara ve bütün canlılara merhametle muamele etmektir.³⁷⁶

Çocuklara, hastalara, yaşlılara, güçsüzlere, kimsesizlere, yetimlere hayvanlara, kölelere büyük bir merhamet ve şefkat hisseden Allah resulü, bu hususta da inananlara en güzel misalleri teşkil etmiştir. Hz. Muhammed namaz esnasında işittiği çocuk sesleri nedeniyle, annesi cemaat içerisinde olabilir diye düşünerek namazı kısalttı. Yalnız kendi evlatları ve torunlarını değil, rastladığı, gördüğü her çocuğu kucağına alır, sever, şakalaşır, okşar ve öperdi. Cariye ve kölelere sevecen davranır, diğer insanların da böyle muamelede bulunmasını isterdi.³⁷⁷

Peygamberimiz hayvanlara merhamet ve şefkat hususunda da inananları ikaz etmektedir. Bir hadis-i şerifinde kedisini açlıktan ölmeye terk eden merhamet yoksunu bir kadının bu davranışı sebebiyle cehenneme atılmayı hak ettiğini³⁷⁸ diğer hadisinde de bir adamın susuzluk nedeniyle ölmek üzere olan bir köpeğe su vermesi vesilesiyle Allah tarafından bağışlandığını³⁷⁹ bildiren Hz. Peygamber (s.a.v.) merhametin sadece insanlarla ibaret olmadığını ifade etmiştir. Hayvanlara

³⁷³ Müslim, “Fedâil”, 66; Buhârî, “Tevhid”, 2; En-Nevevî, *Riyâzü’s-Sâlihîn*, 1/247.

³⁷⁴ Müslim, “Birr”, 66; Buhârî, “Edeb”, 27; En-Nevevî, *Riyâzü’s-Sâlihîn*, 1/246.

³⁷⁵ Buhârî, “Edeb”, 18; Müslim, “Fedâil”, 65; En-Nevevî, *Riyâzü’s-Sâlihîn*, 1/246.

³⁷⁶ “Merhamet”, 5/186.

³⁷⁷ Arif Kökten, “Şefkat”, *Şamil İslam Ansiklopedisi*, ed. Duran Kömürcü (İstanbul: Şamil Yayınları, 2000), 7/ 282.

³⁷⁸ Buhârî, “Enbiyâ”, 54; Müslim, “Selâm”, 151; En-Nevevî, *Riyâzü’s-Sâlihîn*, 3/188.

³⁷⁹ Buhârî, “Edeb”, 27; Müslim, “Selâm”, 153; En-Nevevî, *Riyâzü’s-Sâlihîn*, 1/155.

eziyette bulunulmaması³⁸⁰, hayvanların nişan için hedef olarak kullanılmamaları,³⁸¹ zevk amacıyla dövüştürülmemeleri,³⁸² şeklindeki buyrukları da İslam dininin bu husustaki bakışını kapsamlı olarak belirtmektedir.

Merhamet tutumunun kişi ve toplum yaşamına katkıları oldukça büyüktür. "Merhamet ve şefkat, katılığı yumuşatır, nefretin yerine sevgiyi davet eder, insanları birbirine daha çok yaklaştırır. Ahlaki erdemlerin çoğu yalnızca insanlığı hedefler; bu erdemlerin büyüklüğü ve sınırı insanlıktır. Merhamet ise tersine, ızdırap çeken herkesle evrensel olarak sempati kurar. Hayvanlar karşısında görevlerimiz varsa, bu öncelikle merhamet dolayısıyladır. Merhamet insanlar kadar diğer tüm canlıları da içine alır. Bu yüzden belki de merhamet, insani erdemler içinde en kuşatıcı ve evrensel olanıdır. Merhamet bizi yalnızca tüm insanlığa değil, tüm canlılara ya da en azından acı çekenlere açan tek erdemdir. Merhamete dayalı ya da merhametten beslenen bir bilgelik, bilgeliklerin en evrenseli ve en gereklisidir. Tamamen merhametten yoksun olmak, insanlık dışı olmaktır."³⁸³

Olması gereken bir duygu gelişimi davranışlar vasıtasıyla yaşama aktarılmaktadır. Küçük yaşlarda başkalarının hüznlerine ve sevinçlerine duyarsız kalarak büyüyen bir çocukta merhamet ve şefkat tutumlarının gelişmesi oldukça zordur.³⁸⁴ Merhamet ve şefkat değeri ile ilgili aile ve okul ortamında etkinliklerin yapılması küçük yaşlardan itibaren merhamet tutumunun kazandırılması açısından önem arz etmektedir.³⁸⁵

Hayatın büyük bir bölümünde yer alan cep telefonları, kitle iletişim araçları, şiddet içeren dizi ve filmler, sanal oyunlar, çocukları ve gençleri sanal bir dünyanın içine çekmekte ve pekçok şeyi vaktinden önce öğrenmelerine neden olmaktadır. Bu hal çocukları ve gençleri olumsuz yönde etkileyerek, onların vakitlerini çalmakta ve kişiliklerini etkilemektedir. Aile içerisinde kazanılan

³⁸⁰ Müslim, "Sayd", 57; En-Nevevî, *Riyâzü's- Sâlihîn*, 2/74.

³⁸¹ Müslim, "Sayd," 59; Buhârî, "Zebâih", 25; En-Nevevî, *Riyâzü's- Sâlihîn*, 3/188.

³⁸² Tirmizî, "Cihâd", 30; Ebû Dâvud, "Cihâd", 51; En-Nevevî, *Riyâzü's- Sâlihîn*, 3/188.

³⁸³ Hökelekli, *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, 72.

³⁸⁴ Hasan Meydan, *İlköğretim Okullarında Değerler ve Karakter Eğitimi* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012), 40.

³⁸⁵ Muammer İpek, "Okulda Öğretmen-Öğrenci İlişkileri Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Toplum Bilimleri Dergisi* 6/12 (2012), 220.

"sevgi, saygı, hoşgörü, merhamet" gibi değerlerin günlük yaşamda kullanılabilmesi amacıyla okullarda eğitimciler tarafından pekiştirilmesi, derslerde işlenerek yerleştirilmesi gerekir. Bununla birlikte toplum içinde kültürel yozlaşma engellenerek ülkemizin de ihtiyaç duyduğu merhametli, sağlam karakter sahibi, vatanını ve milletini seven, vicdanlı kişiler yetiştirilmelidir.³⁸⁶

Merhamet faziletinin çocukluk çağından yetişkinlik dönemine kadar bireyin eğitiminde büyük önem arz ettiği yapılan araştırmalar sonucunda ortaya konulmuştur. Kişinin hayatı boyunca öncelikle kendisine sonra diğer bütün canlılara merhamet ile muamele edebilmesi için, çocukluktan itibaren eğitiminde merhamet erdemiyle tanışması gerekir. Günümüzde başarı merkezli yetiştirilen kişilerin, sağlıklı bir eğitim süreci yaşayabilmesi, eğitim hayatları boyunca kendileriyle barışık olabilmesi ve özdeğer geliştirebilmesi için ilk önce kendilerine merhamet etmeyi öğrenmeleri, sonra bu değeri çevresinde bulunanlara da göstermeyi bilmelidirler. Başarı gösterilemeyen hallerde bireyin kendisine olan merhameti ve şefkati ağır basabilirse, bu durumla başa çıkabilme yetisi de bizatihi oluşacaktır. Okul içerisinde meydana gelen akran zorbalığının temelinde maalesef merhamet yoksunluğu yatmaktadır. Ortaokul ve lise dönemlerindeki genç kuşağın, akranları haricinde öğretmenlerine yönelik de bazı hoş gitmeyen davranışa yöneldiklerine, merhametsizlik ve saygının sınırlarını aştıklarına üzüntü ile şahit olunmaktadır. Ülke değerlerinin muhafaza edilmesi için, gelecek nesillerin daha daha iyiye gitmesi amaçlanmalı, bu durum ile alakalı faaliyetler arttırılmalıdır. Toplum gençlerinin, ebeveynleri, ataları, dedeleri ve öğretmenleri tanıyabilmeleri onlara sevgi, saygı hissedebilmeleri ancak merhamet tutumuyla tanıştıklarında gerçekleşebilmektedir. Daha da geç olmadan aileler bu hususta bilinçlenmeli ve merhamet değeri eğitim kurumları içerisinde öğrencilere verilecek ilk kazanımlar arasında yer edinmelidir.³⁸⁷

Netice olarak, merhamet ve şefkat insanlık adına önemli erdemlerdir ve pekçok din ve kültür tarafından övgü ile kabul edilirler. Bu erdemler, insanların başkalarının acılarına karşı duyarlı olmasına, birbirine yardımda bulunmasına ve daha iyi bir dünya oluşturmaya katkı sağlar. Merhamet ve şefkat, bireysel ve

---

³⁸⁶ Bilgen Kırıl - Suat Başdağ, "Sınıf Öğretmenlerinin Merhamet Eğitimine İlişkin Görüşleri", *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 8/1 (2018), 87.

³⁸⁷ Sarıaydın, *Eğitimde Merhamet Odaklı Yönetim Yaklaşımı*, 58.

toplumsal alanda ciddi bir öneme haizdir. Bu değerlerin geliştirilerek yaygınlık kazandırılması için çaba gösterilmelidir. Bu ise aile, okul ve toplumun ortak mesuliyetidir.

2.11. Aile Değeri

Aile, toplum hayatının en mühim görüntülerinden biri olarak kabul edilen bir kurumdur. İnsanların büyük bir kısmı aile içerisinde doğar, çocukluk ve gençlik dönemlerini orada geçirir ve aile kurma arzusunda olur. Hiyerarşi, ait olma hissi, güç ve farklılıklar ilk olarak ailede tecrübe edilir.³⁸⁸

Aile, birçok tanımı içeren, çok geniş bir kavramdır. Türk Dil Kurumu, Arapça kökene sahip olan "aile" sözcüğünü altı şekilde tanımlamıştır. Bu tanımlar içinde aile, "evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik, aynı soydan gelen veya aralarında akrabalık ilişkileri bulunan kimselerin tümü, birlikte oturan hısım ve yakınların tümü, (halk ağzında) eş, karı, aynı gaye üzerinde anlaşılan ve birlikte çalışan kimselerin bütünü" ve "temel niteliği bir olan dil, hayvan veya bitki topluluğu, familya" olarak ifade edilmiştir.³⁸⁹ Büyük Türkçe Sözlükte ise aile, "nesep ve evlilikte bir araya gelmiş, bir çatı altında bulunan topluluk; ev halkı; bir kimsenin beslemek ve bakmakla yükümlü olduğu fertlerin tümü; eş, karı; aralarında kan bağı bulunanların tamamı; aynı gayeye yönelenler topluluğu; dil, hayvan veya bitki topluluğu" şeklinde belirtilmiştir.³⁹⁰

Bir diğer tanıma göre aile, akrabalık ya da kan bağı ile bağlı olan, toplum tarafından sınırları çizilen hak ve ödevlere haiz kişilerin meydana getirdiği bir kurum, müşterek değerleri bulunan bir grup demektir. Genel manada aynı soya ait ya da evlilik bağı ile bağlı olan bireylerin bütünüdür. Daha dar manada bir kadın ile erkek ve var ise çocuklarından teşekkül eden toplumun en küçük kurumu ve birimidir.³⁹¹

---

³⁸⁸ Nurşen Adak, "Toplumun Temel Yapı Taşı: Aile", *Kurumlara Sosyolojik Bakış*, ed. Sevinç Güçlü (İstanbul: Kitabevi, 2015), 27.

³⁸⁹ Akalın vd., "Aile", 57.

³⁹⁰ Doğan, "Aile", 19.

³⁹¹ Mehmet Zeki Aydın, "Ailede Âhlak Eğitimi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/12 (2013), 127.

Aile, toplumun temel taşı olarak kabul görür. Kurulan ilk toplumlardan günümüze değin toplumların tümünde aile mevcuttur. İnsanı, diğer canlılardan ayıran temel hususlardan biri, aile düzeni içerisinde hayatını sürdürmesidir.³⁹²

Aile, birçok biçimde teşekkül edebilir. Aileyi oluşturan bireyler bölgelere, sosyal ve ekonomik yapıya devirlere göre değişiklik gösterebilir. Geniş aile, bir aile reisinin önderliğinde çocuk, eş, damat, gelin, torun, teyze, hala, amca ve dayılardan meydana gelir. Dar ya da çekirdek aile ise bir kadın, koca ve çocuklardan oluşmaktadır. Bununla birlikte aile, hâkimiyetin anne ya da babada olmasına bağlı olarak ikiye ayrılır. Hâkimiyetin annede olduğu ailelere anaerkil aile, hâkimiyetin babada olduğu ailelere ataerkil aile denir. Ataerkil aile anaerkil aileye göre daha yaygındır, fakat iki tip aile de toplumlarda görülebilmektedir. Diğer taraftan aile, eş sayısına bağlı olarak tek eşlilik (monogami) ve çok eşlilik (poligami) şeklinde iki gruba ayrılır.³⁹³

İslam dini, aileyi kutsal bir yuva olarak kabul eder. Birbirlerine sevgi ve saygı ile bağlı olan, aynı duygu, düşünce ve inançları paylaşan kişilerden meydana gelen aileler, huzur içerisinde yaşamlarına devam ederler. Kur'an'da *"Allah, sizlere kendi cinsinizden eşler verdi ve eşlerinizden de size oğullar ve torunlar verdi."*³⁹⁴ şeklinde buyrularak ailenin önemine dikkat çekilmiştir.

İslam'da aile kurumuna büyük önem atfedilir. Aile, bireyin içinde huzur bulduğu bir yer, soyun devamlılığı için bir vesile ve dini bakımdan kötülüklerden korunmak amacıyla kurulan kutsal bir kurum olarak kabul edilir. İslam, aile içinde huzur ve dayanışmanın önemine vurgu yapar. Kur'an'da, *"İçinizden kendileriyle huzura kavuşacağınız eşler yaratıp aranızda sevgi ve rahmet var etmesi Allah'ın varlığının belgelerindendir."*³⁹⁵ buyrularak evliliğin amaç ve sonucunun huzur olduğu belirtilir.

İslam ailesi genellikle tek evlilik (monogami) anlayışına dayanır. Ancak, belli şartlar dahilinde erkeğin dörde kadar evliliğine müsaade edilir. Bu izin, hoş

---

³⁹² Mehmet Zeki Aydın, "Müslüman Ailede Çocuk ve Çocuk Eğitiminde Sorumluluklar", *Çocuk ve Medeniyet Dergisi* 6/12 (2021), 52.

³⁹³ Mehmet Akif Aydın, "Aile", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/196.

³⁹⁴ en-Nahl 16/72.

³⁹⁵ er-Rûm 30/21.

karşılanmayan bir durum olmakla beraber, bazı özel koşulların var olması halinde uygulanan bir ruhsattır. Öte yandan, boşanma hali de hoş karşılanmaz, fakat aile birliği tamamen yıkılmışsa son bir çare olarak kabul edilir.³⁹⁶ Çocuk eğitimi aile içerisinde başlar ve bu eğitim süreci oldukça önemlidir.³⁹⁷ Ailenin çocuk için ehemmiyeti onun maddi gereksinimlerini karşılamaktan ibaret değildir. Çocuğun maddi gereksinimleri farklı şekillerde de giderilebilir. Fakat ailede oluşturulan güven ve sevgi ortamını başka yerlerde oluşturmak epey meşakkatlidir. Çocuk için bilhassa anne sevgisi çok mühimdir. Anne sevgisinden mahrum olan çocuk, diğer gereksinimleri karşılansa bile, sevmeye ve dokunma ihtiyacı giderilmediği için, psikolojik bakımdan tutarlı olmayan davranışlar sergiler.³⁹⁸

Aile, toplumun temel birimi olarak bireylerin dini, sosyal ve ahlaki değerlerinin temelini oluşturur. Aile, sevgi, disiplin ve özgürlüğün birlikte sağlandığı bir ortamı çocuğa sunar.³⁹⁹

Ailenin çocuğun eğitiminde bazı vazifeleri bulunmaktadır. Ailenin sorumluluklarının başında çocuğun maddi ihtiyaçlarının giderilmesinin ardından onun sosyalleşmesi gelir. Sosyalleşme kavramı, toplum içinde yaşamını sürdürebilmek anlamına gelir. Bu sebeple toplumsal ilkeler bilinmelidir. Toplum içerisinde kişiler arasında var olan ilişkileri düzenleyen hukuksal düzenlemelerin yanı sıra ahlaki ilkeler de mühim bir yer tutar. Öyleyse aile, çocuğuna ahlak kurallarını kazandırmalıdır.⁴⁰⁰

Ebeveynler çocuklarını güzel terbiye etmelidir. Çocuğun güzel terbiyesi Allah'ın memnun olacağı bir terbiyedir. Aile, öncelikle çocuğun Allah'ı tanımasını ve yüce Allah'a inanmasını sağlamalıdır. Bununla birlikte anne ve baba çocuklarına adalet ile muamele etmeli, kız-erkek ayrımında bulunmamalı, kıskançlık duygularını beslememelidir. Anne ve baba çocuklarına merhamet ve

---

³⁹⁶ Aydın, "Aile", 2/199.

³⁹⁷ Atalay Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı* (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1983), 129.

³⁹⁸ Veysel Sönmez, *Gelecekteki Olası Eğitim Sistemleri ve Bazı Araştırmalar* (Ankara: Anı Yayınları, 2017), 68-69.

³⁹⁹ Emine Akyüz, *Ulusal ve Uluslararası Hukukta Çocuğun Haklarının ve Güvenliğinin Korunması* (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2000), 90.

⁴⁰⁰ Aydın, "Ailede Âhlak Eğitimi", 128.

sevgi ile yaklaşmalı, onlara güzel adlar vermeli, İslami duygu ve bilgilerini artırmalıdır.⁴⁰¹

Netice olarak aile, insan yaşamının en temel birimidir ve toplumun dengesi ve sağlığı için hayati bir öneme sahiptir. Din, toplum ve kültür normlarına göre şekil alan aile yapısı, toplumun geleceği açısından büyük bir öneme sahiptir. Çocuk eğitimi, sevgi, özgürlük ve disiplinin birlikte sağlandığı aile ortamında başlar ve bu, çocuğun ruhsal gelişimi için kritik bir etkidir. Aile içerisinde sağlam bir temel atıldığında, çocuklar ahlaki değerlere sahip, daha dengeli ve topluma daha iyi adapte olan kişiler olarak yetişirler. İslam, aileyi bu değerlerin yüklenicisi olarak kabul eder ve aile içinde gerçekleşen huzurun, kişilerin ruhsal ve toplumsal refahının anahtarı olduğunu ifade eder.

2.12. Güzel Ahlak Değeri

Ahlak sözcüğü, Türk Dil Kurumu'na göre "Bir toplum içinde kişilerin uymak zorunda oldukları davranış biçimleri ve kuralları" olarak ifade edilir.⁴⁰² Büyük Türkçe Sözlük'te ise ahlak, "Huylar, tabiatlar; insanın yaratılışından gelen ve cemiyet içinde yaşanarak kazanılan iyi ve güzel huylar; insanın yaratılışından gelen hususiyetler ile Kur'an-ı Kerim ve Sünnet-i Şerif'de sınırları çizilen, insanların iyiliğini ve mutluluğunu hedef alan kaidelerin hayata geçirilmesiyle kazanılan iyi ve güzel davranışların bütünü" şeklinde tanımlanmıştır.⁴⁰³

Terim olarak ahlak, "fertlerin toplum içindeki davranışlarını ve birbirleriyle ilişkilerini ölçmek amacıyla başvuru kriteri" olarak belirtilebilir.⁴⁰⁴ Aynı şekilde ahlak "mutlak olarak iyi olduğu düşünülen ya da belli bir yaşam anlayışından kaynaklanan davranış kuralları bütünü" olarak bildirilir.⁴⁰⁵ Ahlak, kişinin iyi veya kötü olarak isimlendirilmesine neden olan huyları, manevî nitelikleri ve bunların tesiriyle gerçekleştirdiği iradeli davranışlardır. Ahlak sözcüğü Arapça kökene sahip olup, "seciye, tabiat, huy" gibi manalara gelen "hulk" ya da "huluk"

⁴⁰¹ "Aile". *Şamil İslam Ansiklopedisi*, ed. Duran Kömürcü (İstanbul: Şamil Yayınları, 2000), .1/122.

⁴⁰² Akalın vd., "Ahlak", 54.

⁴⁰³ Doğan, "Ahlak", 18.

⁴⁰⁴ Mustafa Aydın, "İslâm Bağlamında Ahlâk", *Teorik ve Pratik Yönleriyle Ahlâk*. ed. Recep Kaymakcan - Mevlüt Uyanık (İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2007), 71.

⁴⁰⁵ Turgay Gündüz, *İslam, Gençlik ve Din Eğitimi* (İstanbul: Düşünce Kitabevi Yayınları, 2002), 195.

ifadesinin çoğul şeklidir. “Halk” ifadesi yaratılış/ bireyin dış görünümünü belirtirken, “ahlak” sözcüğü kişinin nefsinin ve iç görünüşünü belirtir.⁴⁰⁶

Hz. Peygamber, "*Allahım! Benim yaratılışımı güzel kıldığın gibi ahlakımı da güzelleştir.*"⁴⁰⁷ şeklinde yaptığı dua ile ahlakın, kişinin iç dünyası ve eylemleriyle bağlantılı olduğunu ortaya koymaktadır.

Ahlakın çeşitli tarifleri mevcuttur. En yaygın olan tariflerden biri ahlakı, "Nefiste iyice yerleşmiş bulunan bir özellik/ bir kabiliyet" olarak ifade eder.⁴⁰⁸

Ahlak, bireyin nefsine yerleşmiş bir nitelik hâline gelir ve bireyin eylemleri, bu ahlaki niteliği sayesinde kendiliğinden ve kolayca ortaya çıkar. Böylece ahlak, bireyin davranışlarını zorlanmadan ve isteyerek yapmasını sağlar.⁴⁰⁹

Ahlak, kişinin eylemlerinin güzelliği ve kötülüğü ile ilişkilendirilir. Fakat, bu eylemlerin bireyin kendi iradesiyle özgürce yapılması gerektiği vurgulanır. Baskı ya da tehdit altında, kanun korkusuyla yapılan davranışlar ahlaki olarak kabul edilmez. Ahlak, kişinin iç dünyasına yerleşen ve onun parçası haline gelen kabiliyetler bütünüdür.⁴¹⁰

Günlük konuşmalarda sıklıkla kullanılan "edep" sözcüğü de ahlak ile yakın bir anlama gelir. Edep, günlük yaşamın farklı alanlarına ait davranış ve görgü kurallarını ifade eder. "Edepli" ve "edepsiz" sözcükleri ahlaki nitelikleri ifade eder. Yani, edepli olmak güzel ahlakın yansımasıdır.⁴¹¹ İnsanların ortaya koyduğu eylemler, içselleştirdiği huylar, alışkanlıklar ve âdetler, iyi ve kötü olarak iki

---

⁴⁰⁶ Mustafa Çağrıcı, “Ahlâk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/200.

⁴⁰⁷ İbn Hanbel, I, 403; Kolektif, *Hadislerle İslam Serlevha Hadisler*, 390.

⁴⁰⁸ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, çev. Ahmet Serdaroğlu. (İstanbul: Bedir Yayınları, 2019), 4/125.

⁴⁰⁹ Bayram Köseoğlu, *İslam'da Güzel Ahlak* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019), 8.

⁴¹⁰ Köseoğlu, *İslam'da Güzel Ahlak* 8.

⁴¹¹ Mustafa, Çağrıcı, “Edep”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/ 412.

grupta tasnif edilir. Güzel huylar ve iyi davranışlar güzel ahlak olarak ifade edilirken, çirkin huylar ve kötü davranışlar ise kötü ahlak olarak ifade edilir.⁴¹²

İslam dinine göre ahlak, imandan ayrı tutulamaz. İman, güzel ahlakı zorunlu kılar.⁴¹³ İslam dininde ahlakın içine aldığı temel ilkeler, insanların Yüce Allah'a, kendilerine, diğer insanlara, hayvanata ve cansız varlıklara karşı mesuliyetlerini içerir. Kişi böylece kendine, Yaradan'ına ve topluma karşı mesul olur.⁴¹⁴

Kur'an-ı Kerim, insanlara doğru ve yanlışları bildirerek güzel ahlaka katkı sağlar. İnsanlara dürüstlük, aldatmama, yalan söylememe, insanların arkasından konuşmama, anne-baba saygısı gibi ahlaki değerleri benimsemelerini öğretir. Kur'an, iman ile birlikte güzel ahlakın da yaşamın ayrılmaz bir parçası olduğunu vurgular.⁴¹⁵

Bireyin Yüce Allah'a olan inancının bir işareti olan namaz, zekât ve oruç gibi ibadetler, ahlak ile sıkı bir ilişki halindedir. İbadetler, Allah ile insan arasındaki iletişimi gerçekleştirir ve insanı kötülüklerden korur. Örneğin, Kur'an-ı Kerim'in Ankebût suresinin 45. ayetinde, namazın kişiyi kötülükten uzak tutacağı ifade edilir ve bu durum diğer ibadetler için de geçerlilik kazanmaktadır.⁴¹⁶

Toplumun huzur ve güven içinde varlığını devam ettirebilmesi, ahlaki davranışların yerleşmesine bağlıdır. Karşılıklı sevgi, saygı, yardımlaşma, güven, komşularla iyi geçinme, insanlara güler yüz gösterme, fakir ve muhtaç olanlara yardım etme gibi ahlaki davranışlar toplumun temelini teşkil eder. Aynı şekilde dedikodu etmeme, insanları haksız yere yargılamama ve başkalarının özel hayatlarına saygı gösterme gibi ilkeler de huzurlu bir toplumun inşasına katkıda bulunur.⁴¹⁷

---

⁴¹² Köseoğlu, *İslam'da Güzel Ahlak*, 12.

⁴¹³ Ahmed Ağırakça, "Ahlâk", *Şamil İslam Ansiklopedisi*, ed. Duran Kömürcü (İstanbul: Şamil Yayınları, 2000), 1/ 112.

⁴¹⁴ Mustafa Aydın, "İslâm Bağlamında Ahlâk", *Teorik ve Pratik Yönleriyle Ahlâk*, ed. Recep Kaymakcan - Mevlüt Uyanık (İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2007), 83.

⁴¹⁵ Köseoğlu, *İslam'da Güzel Ahlak*, 17.

⁴¹⁶ el-Ankebût 29/45.

⁴¹⁷ Köseoğlu, *İslam'da Güzel Ahlak*, 20.

Kur'an, Hz. Peygamber'in hayatını bir güzel ahlak örneği olarak ortaya koyar.⁴¹⁸ Peygamber Efendimiz (s.a.v.), "*Sizin en hayırlılarınız ahlâkı en güzel olanlarınızdır.*"⁴¹⁹ buyurarak güzel ahlakın üstünlüğünü vurgular. Aynı zamanda, insanlara Allah'tan korkmayı, kötülüğü iyilikle defetmeyi ve güzel ahlakı yaşamayı da tavsiye eder.⁴²⁰

Kişinin ahlaki değerlere sahip olmasında eğitim önemli bir faktördür. Çocuk, ahlaki değerlerle ilk olarak ailesinde tanışır ve bu değerleri ailesinden öğrenir.⁴²¹ Aile içinde gerçekleşen sevgi temelli ilişkiler, çocuğun ahlaki gelişimine katkı sağlar. Fakat şiddetin hâkim olduğu ailelerde yetişen çocuklar, şiddeti örnek alarak olumsuz davranışlar sergileyebilirler. Bu sebeple aile, çocuklarına ahlaki değerleri öğretmek ve onlara güzel bir model olmak amacıyla önemli bir rol üstlenmelidir.⁴²²

Ahlak eğitimi, bireylerin sadece zihinsel gelişimini değil, aynı şekilde iradesel, duygusal ve bedensel gelişimini de amaçlamalıdır. Zihinsel eğitim kişiyi bilgi sahibi yaparken, ruh eğitimi iradeyi kuvvetlendirir. İlkel arzuların kontrol edilebilmesi, bireyin davranışları ve ahlaki değerleri üzerinde önemli bir etkiye haizdir. Bu sebeple eğitim, kişinin bütünsel gelişimini desteklemelidir.⁴²³

Ahlak eğitimi kişinin gelişimi açısından büyük bir önem arz etmektedir. Eğitim, kişinin doğuştan getirmiş olduğu nitelikleri bir sıra düzeni halinde değil, bir bütün olarak ele alıp geliştirmeyi hedefler. Bireyin fiziksel ve ruhsal kuvvetleri dengeli bir şekilde geliştirilerek, manevi bakımdan gelişimi desteklenmelidir. Bu tarz bir eğitim neticesinde, bireyler yaşamlarını hayasızlıktan, gayri ahlakilikten ve benzeri olumsuz eylemlerden arındırabilirler ve bu şekilde kendilerini

---

⁴¹⁸ el-Ahzâb, 33/21.

⁴¹⁹ Buhârî, "Menâkıb", 23; Müslim, "Fedâil", 68; En-Nevevî, *Riyâzü's- Sâlihîn*, 2/66.

⁴²⁰ Tirmizî, "Birr", 55; En-Nevevî, *Riyâzü's- Sâlihîn*, 1/98.

⁴²¹ Hayati Hökelekli, *Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din* (İstanbul: Dem Yayınları: Dem Yayınları, 2009), 26.

⁴²² Mehmet Zeki Aydın, *Okulda Ahlak Eğitimi ve Ahlak Öğretiminde Örnek Olay İncelemesi* (Ankara: Nobel Yayınları, 2011), 67.

⁴²³ Mahmut Çamdibi, *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazali* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2014), 44.

yükseltebilirler. Bu eğitim, bireylere saygınlık ve özgüven duygularını kazandırabilir.⁴²⁴

Fakat günümüzde, iletişim teknolojilerinin hızlı ilerleyişi, internet ve bilgisayarın yaygınlaşması, çocuklarda çevrelerinin etkisini artırmıştır. Bu vaziyet, çocukların kültürel etkilere daha çok maruz kalmalarına sebep olmuş ve bazen bu etkiler manevi değerlerden uzak kalmalarına yol açmıştır. Son yıllarda, toplumda ahlaki çöküntü ve değer kaybı yaşandığı sıklıkla dile getirilmektedir, bu da aile içi şiddet, çocuk istismarı ve çocuk cinayetleri gibi sorunların arttığını ortaya koymaktadır.⁴²⁵

Maddi olanakları artan kişiler, aynı ölçüde merhametlerini artırmalıdır. Bilgi ve yeteneklerin temeli ahlaktır. Ahlaki olgunluğu yansıtmayan davranışlarda bulunan kişilerin vereceği zararlar, bilgi eksikliği sebebiyle zarar verebilecek kişilerin yaratabileceği zararlardan daha büyük olacaktır. Bu sebeple zihinsel eğitimle beden eğitimi, bir ahlak ve gaye ile birleştirilmelidir. Güçlü bir ahlak, kişilerin sahip oldukları güçleri insanlığın yararına kullanmalarını sağlayacak ve onlara bu güçleri kontrol altında tutabilmeyi öğretecektir.⁴²⁶

Ahlak eğitimi, kişilerin sağlıklı düşünmelerini, hissetmelerini ve bu istikamette davranmalarını sağlar. Toplumların sağlıklı olması, o toplumu meydana getiren kişilerin sağlıklı olmalarına bağlıdır. Toplumları emniyet altına almak isteyenler, ahlak eğitimine büyük değer vermişlerdir. Ahlak eğitimi, bireylerin ahlaki kişiliklerini geliştirmelerini amaçlar. Bu eğitim, bireylere ahlaki ilkeleri içselleştirerek davranışa dönüştürme imkânı verir.⁴²⁷

Ahlaki gelişim, kişilik gelişiminin temel bir ögesidir ve çocukların iyi ve kötüyü idrak etmelerine yardımcı olur. Ahlaki eğitim, öğrencilere ahlaki prensip ve değerleri sadece bilgi olarak aktarmaktan ziyade, bu bilgileri benimsemeleri ve

---

⁴²⁴ Halis Ayhan, *Eğitim Bilimine Giriş* (İstanbul: Şule Yayınları, 1995), 60.

⁴²⁵ Zeynep Uğurlu, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı 7.Sınıf "Din ve Güzel Ahlak" Ünitesindeki Ahlaki Değerlerle İlgili Drama Yöntemi Uygulamaları* (Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2019), 13-14.

⁴²⁶ Recep Şükrü Apuhan, *Çocuklarda ve Gençlerde Ahlak ve Karakter Eğitimi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2003), 69.

⁴²⁷ Hamiyet Öztürk, *Ahlak Eğitimi Çerçevesinde Ailede Doğruluk Eğitimi* (Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2003), 31.

uygulamaya geçirmeleri hususunda çalışmalıdır. Bu, öğrencilerin davranışlarını içten denetleyecekleri etik bir çerçeve oluşturmayı hedefler.⁴²⁸

Ahlak eğitimi, öğrencilerin kişilik ve karakter gelişimlerini, vicdan eğitimlerini ve sosyalleşmelerini destekler. Bu eğitim, öğrencileri ahlaki ilkeleri benimsemiş, güçlü ve sağlam bir vicdana sahip bireyler olarak yetiştirmeyi amaçlar.⁴²⁹

Sonuç olarak, ahlak eğitimi, kişilerin bireysel ve toplumsal gelişimine katkı sağlayan önemli bir unsurdur. Ahlaki değerlerin benimsenmesi, toplumların daha adil, saygılı ve insanca olmalarını sağlayabilir. Bu sebeple, aileler ve okullar vasıtasıyla gerçekleştirilen ahlak eğitimi, kişilerin daha iyi bir gelecek inşa etmelerine yardımcı olabilir.

2.13. İyiliği Emretmek ve Kötülükten Alıkoymak Değeri

İyilik sözcüğü Türk Dil Kurumu Türkçe sözlüğünde “İyi olma durumu, salah, karşılık beklenilmeden yapılan yardım, lütuf, kerem, ihsan, inayet, sağlığı yerinde olma durumu, esenlik, yarar veya elverişlilik, nimet”⁴³⁰ olarak tanımlanmaktadır. İyilik kelimesi Büyük Türkçe Sözlükte “İyi olma hali, hoşluk; iyi olanın hali, hayır, karşılık beklemeden yapılan yardım; lütuf, kerem; fayda, yarar; sıhhatli olma” şeklinde ifade edilmektedir.⁴³¹

İyilik bir davranış, bir ibadet veya mal bakımından dinî ve dünyevî hususlarda yararlı olan, istenilen şeyleri belirtir. İyilik, kendisine rağbet edilen, arzulanan ve kötü karşılanmayan, bir değer anlamındadır. İyiliğin zıddı ise kötülüktür.⁴³²

Kötülük ise TDK Türkçe Sözlük'te “Kötü olma durumu, kemlik, şer, zarar verecek davranış veya söz” olarak tanımlanmaktadır.⁴³³ Büyük Türkçe Sözlük'te

⁴²⁸ Recai Doğan - Cemal Tosun, *İlköğretim 4. ve 5. Sınıflar İçin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi* (Ankara: Pegem A Yayınları, 2003), 140.

⁴²⁹ Uğurlu, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı 7.Sınıf “Din ve Güzel Ahlak” Ünitesindeki Ahlaki Değerlerle İlgili Drama Yöntemi Uygulamaları*, 13-15.

⁴³⁰ Akalın vd., “İyilik”, 1237.

⁴³¹ Doğan, “İyilik”, 553.

⁴³² Çelik, *Dostluk ve Eğitimi*, 108.

⁴³³ Akalın vd., “Kötülük”, 1508.

ise “Kötü olma hali, fenalık; zararlı, kötü hareket; kötü, fena vasıf” şeklinde ifade edilmektedir.⁴³⁴

İslami kaynaklarda iyiliği emredip kötülükten alıkoymaya çalışma yolundaki faaliyetler için “emr-i bi’l ma’ruf nehy-i ani’l münker” ifadesi kullanılmaktadır. Arap dilinde “bilmek, tanımak, düşünerek kavramak” manasındaki ‘irfân kökünden türeyen ma’rûf kelimesi sözlükte “bilinen, tanınan, benimsenen şey” anlamındadır. “Bir şeyi bilmemek, bir şey zor ve sıkıntılı olmak” gibi manalar taşıyan nûkr ya da nekâret kökünden türeyen münker sözcüğü ise “tasvip edilmeyen, yadırganan, sıkıntı duyulan şey” manasındadır.⁴³⁵

Maruf, dinin emrettiği; münker ise dinin nehyettiği şey anlamına gelir. Diğer bir deyişle Kur’an-ı Kerim ve Sünnet-i Şerif’e uygun olan ma’ruf; Yüce Allah’ın rızasının olmadığı, günah ve haram olan, inkâr edilmiş şeye de münker denir. Ma’rufu emretmek itaat ve imana davet etmek; münkerden alıkoymak da Allah’a başkaldırmaya ve küfüre engel olmaktır.⁴³⁶ Kur’ân-ı Kerim’de ve hadislerde doğru ve iyi olarak kabul edilen fikir, eylem ve inançlar bir tek kelime ile belirtilmek istendiğinde genellikle “ma’rûf” sözcüğü; İslâm’a yabancı, müslüman toplumun hoş karşılamadığı, yanlış olan düşünce, davranış ve inançlar için de fahşâ ile beraber “münker” sözcüğü kullanılmaktadır.⁴³⁷

İslam dininin en temel prensiplerinden biri iyiliği emretmek, kötülükten alıkoymak değeridir. Birey ve toplum olarak iyiliklerin yayılmasını sağlamak ve kötülükleri ortadan kaldırmaya çalışmak müminlerin en belirgin niteliğidir. Yüce Allah Kur’an-ı Kerim’de “*Tövbe edenler, ibadet edenler, hamd edenler, oruç tutanlar, rükua varanlar, secdeye kapananlar, iyiliği emredip kötülükten alıkoyanlar ve Allah’ın belirlediği sınırları koruyan o bütün müminleri müjdele!*”⁴³⁸ buyurarak bu sıfata sahip olan müminleri müjdelerken, Hz. Peygamber “*Sizden kim kötü bir iş görürse, onu eliyle değiştirsin; eğer buna gücü yetmezse diliyle değiştirsin, buna da gücü yetmezse kalben karşı koysun; bu, imanın asgarî*

⁴³⁴ Doğan, “Kötülük”, 681.

⁴³⁵ Mustafa Çağrı, “Emir bi’l- Ma’rûf Nehiy ani’l Münker”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/138.

⁴³⁶ Sait Kızıllırmak, “Emr-i Bi’l-Ma’ruf Nehy-i Ani’l-Münker”, *Şamil İslam Ansiklopedisi*, ed. Duran Kömürcü (İstanbul: Şamil Yayınları, 2000), 2/256.

⁴³⁷ Çağrı, “Emir bi’l- Ma’rûf Nehiy ani’l Münker”, 11/138.

⁴³⁸ et-Tevbe 9/112.

gereğidir.” ifadesiyle inananları iyiliği emredip kötülükten alıkoymaya davet etmiştir.⁴³⁹

Kötü insanları başı boş bırakmak, birey ve toplum için son derece tehlike arz etmektedir. Toplumu meydana getiren insanların şahsi kötülüğü kendine olan zararıyla sınırlı kalmaz, topluma da sirayet eder. Bireyin yapılmasına müsaade ettiği, kendini alakadar etmediğini düşündüğü bir kötülük ileride şahsına da zarar verebilir.⁴⁴⁰

Hz. Peygamber (s.a.v.) bu hususta müminleri *“Bu canı bu tende tutan Allah’a yemin ederim ki ya iyiliği emredersiniz ve kötülükten sakındırırsınız ya da Allah Teâlâ size azap gönderir. Sonra Allah’a yalvarırsınız fakat duanız kabul edilmez.”*⁴⁴¹ şeklinde uyarmaktadır.

Bu sebeple, inanan bir kimse çevresine karşı hassasiyetli olmalı ve sadece içinde yaşadığı topluma değil diğer toplumlarda da gelişen olaylara kayıtsız kalmamalı ve “Bana dokunmayan yılan bin yıl yaşasın”, “Bana ne, her koyun kendi bacağından asılır” fikriyle hareket etmemelidir.⁴⁴² Nitekim Kur’ân’da şöyle ifade edilmektedir: “Öyle bir fitneden sakının ki, içinizden sadece zulmedenlere dokunmakla kalmaz. Ve bilin ki Allah’ın cezası şiddetlidir.”⁴⁴³ Müslümanlar, imanları gereği kötülüğe neden olmazlar ve daima iyilik yapma gayreti içindedirler. Bir kötülükle karşı karşıya kaldıklarında sabrederler veya kötülüğü iyiliğe döndürmeye çalışırlar. Müslümanlar, iyilik olarak yapılan her şeyin Allah’ın bilgisi dahilinde olduğuna ve mükâfatının mutlaka verileceğine iman ederler.⁴⁴⁴ Aynı şekilde, “zerre ağırlığınca iyilik yapanın karşılığını göreceğini, buna karşın zerre ağırlığınca kötülükte bulunanın da cezasını bulacağı”nı bilmektedirler.⁴⁴⁵

⁴³⁹ Müslim, “İmân”, 78; En-Nevevî, *Riyâzü’s- Sâlihîn*, 1/183.

⁴⁴⁰ Siraceddin Önlüer, *Edep Ya Hu* (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2006), 2/13.

⁴⁴¹ Tirmizî, “Fiten”, 9; En-Nevevî, *Riyâzü’s- Sâlihîn*, 1/216.

⁴⁴² Ömer Dumlu - Mehmet Aydın (ed.), *Ana Konularıyla Kur’ân* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2006), 112.

⁴⁴³ el-Enfâl 8/25.

⁴⁴⁴ el-Bakara 2/215.

⁴⁴⁵ el-Zilzâl 99/7-8.

Müslümanlar, dünya üzerindeki en hayırlı topluluktur ve iyiliği emredip kötülükten alıkoymakla yükümlüdürler. Peygamberimizin hadislerinde Müminlerin birer çoban oldukları, koruması altındakilerden mesul oldukları ve iyiliği emredip kötülükten alıkoymaları gerektiği bildirilmiştir.⁴⁴⁶

Kişi, yaşadığı müddetçe iyilik yapma vazifesiyle sorumludur. Zira mutlu olmanın yollarından biri de iyilik yapmaktır. Görüldüğü üzere, Kur'an-ı Kerim, yaşamın gayesinin iyilik ve iyilik yarışı olduğunu ifade etmektedir.⁴⁴⁷ Diğer bir ayette inananların iyilik hususunda yardımlaşması, günah ve kötülük hususunda yardımlaşmaması istenilir.⁴⁴⁸

“İyiliği emretme, kötülükten alıkoyma” farkındalığında olan Müslüman için aile, temel mesuliyet alanı ve eğitim vazifesini yerine getireceği en küçük topluluktur.⁴⁴⁹

Maruf eylemlerin kazanılması ve münker olandan uzaklaşılması hususunda ilk mektep olan aile, prensibe yönelik faaliyetler için en mühim kanal işlevindedir. Bu sebeple müslüman erkekler ve müslüman kadınlar hem eş konumuyla hem de anne baba vazifeleri ile aile içerisinde, ibadet ve inanç ilkelerinin eğitiminde ortaya koydukları özeni bu prensip eğitiminde de ortaya koymalıdır. Şöyle ki, “emri bil maruf ve nehyi anil münker” kapsamında gerçekleştirilen her iyilik eyleminin, her faziletli duruşun ibadet mesabesinde olacağı şuuru aile üyeleri içinde ilkesel bir özellik haline gelmelidir.⁴⁵⁰

İslâm toplumunun iyiliği emretmek kötülükten alıkoymak prensibinin hayata geçirilmesinde okullar da önemli bir rol oynamaktadır. İyiliği emretmek ve kötülükten alıkoymak ilkesi, okullarda, öğrencilerin, toplumun gençlerinin ve

---

⁴⁴⁶ Kızılırmak, “Emr-i Bi'l-Ma'ruf Nehy-i Ani'l-Münker”, 2/257.

⁴⁴⁷ el-Mülk 67/2.

⁴⁴⁸ el-Mâide 5/2.

⁴⁴⁹ Semiha Yılmaz, *Ahlak Eğitimi Açısından “İyiliği Özendirme ve Kötülükten Sakındırma” İlkesi* (Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 227.

⁴⁵⁰ Yılmaz, *Ahlak Eğitimi Açısından “İyiliği Özendirme ve Kötülükten Sakındırma” İlkesi*, 235-236.

eğitime dahil olan tüm Müslüman kişilerin ibadet şuuruyla yerine getirebilecekleri bir vazifedir.⁴⁵¹

Okullarda, bu kaideyi yeryüzünde iyi insanları hâkim kılmak amacıyla hayata geçirmenin önemli olduğu anlatılmalıdır. Bu şekilde, toplumun değerleri ile uyum içinde olan bir eğitim anlayışı ortaya koyulmalı ve değerler eğitimi programları, İslami kaynaklarla güçlendirilmelidir.⁴⁵²

Sonuç olarak, İslam dinini temel ilkelerinden biri olan "iyiliği emretmek, kötülükten alıkoymak" prensibi Müslümanlar için büyük bir sorumluluktur. Bu kaide, kişilerin günlük yaşamlarında ve toplumsal alanda etkin bir şekilde uygulanmalıdır. Okullar, bu kaideyi genç kuşaklara aktarmak ve onları iyiliği emretmek, kötülükten alıkoymak hususunda bilinçlendirmek amacıyla önemli bir platform sağlamaktadır. Böylece, gelecek nesiller, toplumun daha ahlaki ve adil bir temelde ilerleme kaydetmesine katkıda bulunabilirler.

2.14. Çalışkanlık Değerı

alışmak, Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlüğü'ne göre "bir şeyi oluşturmak veya ortaya çıkarmak için emek harcamak; herhangi bir iş üzerinde olmak; işi veya görevi olmak, bulunmak; bir şeyi yapmak için gereken çarelere başvurmak, o şeyi gerçekleştirmek için kendini zorlamak, çaba harcamak; bir şeyi öğrenmek veya yapmak için emek vermek"⁴⁵³ olarak ifade edilir. Büyük Türkçe Sözlük'te ise çalışmak; "bir şeyi meydana getirmek, bir neticeye ulaşmak için zihni veya bedeni g sarfetme, gayret etme, çabalamak, uğraşmak, faal halde olmak"⁴⁵⁴ şeklinde tanımlanmıştır.

Çalışma, insanın hayatını devam ettirebilmesi ve gereksinimlerini karşılayabilmesi amacıyla gerçekleştirmesi gereken mecburi bir faaliyettir. Hayvanların doğal yeteneklerle yaşayabilmelerine karşın, insanın hayatını sürdürebilmesi ve potansiyelini geliştirebilmesi çalışmayı zorunlu kılar. alışmak,

⁴⁵¹ Yılmaz, *Ahlak Eğitimi Açısından "İyiliği zendirme ve Kötülükten Sakındırma" İlkesi*, 235-240.

⁴⁵² Yılmaz, *Ahlak Eğitimi Açısından "İyiliği zendirme ve Kötülükten Sakındırma" İlkesi*, 235-241.

⁴⁵³ Akalın vd., "alışmak", 487.

⁴⁵⁴ Doğan, "alışmak", 183.

insanın sahip olduğu yetenekleri ve büyük potansiyeli değerlendirmesiyle alakalıdır.⁴⁵⁵

Çalışma, bir bireyin bir şeyi gerçekleştirmek, bir amaca ulaşmak, bir düşünce duygu veya davranışı gerçekleştirmek amacıyla çaba göstermesi ve emek sarfetmesi anlamına gelir. Ayrıca çalışma, kişinin kendi varlığını bir oluş olarak tanımlayabilmesi ve geliştirebilmesi için gereksinimlerini karşılama sürecidir.⁴⁵⁶

Çalışma kompleks bir süreçtir. İşin türüne bağlı olarak, bilgi, beceri ve deneyim kazanmak, araçları bulmak veya üretmek gerekebilir.⁴⁵⁷

Planlı ve düzenli çalışmak, bireyin yıpranmasına sebep olmaz; aksine, kişinin ruh ve beden sağlığının temel bir unsuru olarak kabul edilir. Hareket ve faaliyet, bireyin enerjik ve sağlıklı kalmasının anahtarıdır. Çalışma, ruhu, zihni ve bedeni diri tutmanın etkili bir yoludur. Planlı çalışma, kişiye canlılık verir ve onu zinde tutar. Çalışan bir birey, temiz bir akar su gibi sağlıklı ve hareketli kalır. İşte bu sebeple sağlıklı bir hayat için zihin ve beden aktivitesinin hayat boyu sürdürülmesi gereklidir. Boş zaman ve işsizlik can sıkıntısına neden olabilir. Can sıkıntısının tedavisi ise çalışmakla mümkündür. Vaktini değerli şeylere harcayan kişi, can sıkıntısından kurtulur.⁴⁵⁸

İslam dininde çalışmanın önemine vurgu yapılır. İslam'a göre insanların çalışarak kurtuluşa ulaşması beklenir. Çalışmak, dünyada ve ahirette kişinin iyiliği için önemli bir görevdir. İslam dini, bireyleri dünyanın nimetlerini kullanmaya teşvik ederken, para ve mala aşırı düşkünlüğün mahzurlarına da dikkat çeker.⁴⁵⁹

İslam, bireyin kendi gayretleriyle dünya nimetlerini elde etmesini önerirken, aynı zamanda yardımlaşma, cömertlik ve toplumsal adaleti teşvik eder. Çalışmanın amacı sadece kişisel zenginlik değil, aynı zamanda yardımlaşma anlayışı ve toplumun refahıdır. İslam dini, çalışmayı bir ibadet olarak görür ve

---

⁴⁵⁵ Takiyettin Mengüşoğlu, “*Felsefi Anthropoloji, İnsanın Varlık Yapısı ve Nitelikleri*” (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1971), 204.

⁴⁵⁶ Ülken, *Bilgi ve Değer*, 279-285.

⁴⁵⁷ Ülken, *Bilgi ve Değer*, 205-206.

⁴⁵⁸ Fahri Kayadibi, "Sosyolojik Açıdan İslam Dini ve Çalışma İlişkisi", *Istanbul Journal of Sociological Studies* 0/30 (2011), 32-33.

⁴⁵⁹ Çelik, *Dostluk ve Eğitimi*, 83.

çalışan insanları mükâfatlandırır. İslam, bireylerin çalışmayı sadece dünya için değil, aynı zamanda ahiret için bir vazife olarak görmelerini ister.⁴⁶⁰

Bu sebeple Kur'an'da: *“Herkesin kurtuluşu çalışmasına bağlıdır.”*⁴⁶¹ denilmiştir. Her insan kendi yaptıklarından ve çalışmasından mesuldür. Bu hususta Kur'an'da *“Herkesin yaptığıının sonucu kendine aittir. Hiçbir suçlu başkasının suçunu yüklenmez.”*⁴⁶² buyrulmuştur.

Yüce Allah, elçilerinin dahi çalışma konusunda örnek olmasını istemiştir. Hz. Davut'a (a.s) hitap olarak: *“(Ona şöyle buyurduk:) “Geniş zırhlar imal et, örgüsünü ölçülü yap.” Siz de (ey müminler) dünya ve âhirete faydalı işler yapın; şüphesiz ben yaptıklarınızı görmekteyim.”*⁴⁶³ şeklinde buyurmuştur.

Bir diğer ayet-i kerime'de ise: *“Yeryüzünü sizin için kullanışlı hale getiren O'dur. Üzerinde dolaşın ve Allah'ın rızkından yiyip için; (ama unutmayın ki) dönüş yalnız Allah'adır.”*⁴⁶⁴ ifadesi ile yeryüzünde rızkın çaba gösterilerek bulunup yenilmesi hususu işaret edilmektedir. O halde mümin çalışacak, yüce Allah'ın şahsı ve çocukları için tayi ettiği rızkı helal yollardan bulmaya gayret edecektir.

İslam dini, kişiye çalışmanın kendi nefsini geliştirmesi ve başkalarına yardım etmesi için bir imkân olduğunu öğretir. İslam, bireyin çalışarak kendi rızkını elde etmesini ve aynı zamanda başkalarına yardım etmesini teşvik eder. Dünya ile ahiret arasında denge sağlayan bir din olarak, İslam, çalışmanın önemini belirterek işlerin dünya ve ahiret arasında bir denge oluşturmasını tavsiye eder.⁴⁶⁵

İslam'da gevşeklik ve tembelliğe müsaade yoktur. Mümin her daim çalışkan, atılgan, müteşebbis ve dinamik olmalıdır. Nitekim Hz. Muhammed (s.a.v.): *“Allah'ım acizlikten, tembellikten, cimrilikten, bunaklık derecesinde ihtiyarlıktan, kabir azabından sana sığınırım. Allah'ım bana sorumluluk bilinci*

⁴⁶⁰ Kayadibi, "Sosyolojik Açıdan İslam Dini ve Çalışma İlişkisi", 6.

⁴⁶¹ et-Tûr 52/21.

⁴⁶² el-En'âm 6/164.

⁴⁶³ Sebe' 34/11.

⁴⁶⁴ el-Mülk 67/15.

⁴⁶⁵ Kayadibi, "Sosyolojik Açıdan İslam Dini ve Çalışma İlişkisi", 3.

ver ve beni (günahlardan) arındır. En iyi arındıracak sensin. Benim sahibim ve Mevlam sensin. Allah'ım, faydalanılmayan ilimden; korkmayan kalpten, doymayan nefisten; kabul olunmayan duadan sana sığınırım." diye duada bulunarak tembellikten yüce Allah'a sığınmıştır.⁴⁶⁶

İslam dininde çalışma değeri ve tembellikle mücadele, bireyin kendi iradesine bağlıdır. İslam, bireyleri işlerini yapmaları, sahip oldukları potansiyellerini geliştirmeleri ve rızıklarını kazanmaları hususlarında teşvik eder. İslam, kişilerin tembellikten, cimrilikten, zayıf iradede ve âtıl bir hayattan korumalarını tavsiye eder.⁴⁶⁷

Çalışma, insana ve topluma büyük fayda sağlayan bir değerdir. Çocuklarda erken yaşlardan itibaren çalışma kültürünün oluşmasını sağlamak, onların kendilerine ve topluma yararlı bireyler olmalarına yardımcı olur.⁴⁶⁸

Bu bakımdan çocuklara çalışmanın önemi anlatılmalı ve çevrelerindeki çalışan insanlardan örnekler verilmelidir. Okulda öğrenilen bilgilerin pratikte nasıl uygulamaya dökülebileceği çocuklara anlatılmalı, çalışmayı sevdirici ve özendirici bir ortam oluşturulmalıdır. Bu şekilde çalışkanlık değeri yeni kuşaklara aktarılabilir ve toplum için daha üretken ve başarılı bir geleceğe yol açılabilir.⁴⁶⁹

2.15. Affedicilik/Bağışlayıcılık Değeri

Af, TDK Türkçe Sözlük'te "bir suçu, bir kusuru veya bir hatayı bağışlama" şeklinde tanımlanmaktadır.⁴⁷⁰ Büyük Türkçe Sözlük'te ise af, "kusur, kabahat suç veya cezasını bağışlama; mazur tutma" olarak belirtilmiştir.⁴⁷¹ Bu terim, hukuk ve ahlak alanında haksızlık ve kötülük yapan kimseyi cezalandırmaktan vazgeçme ve bağışlama manasında kullanılır.⁴⁷²

⁴⁶⁶ Müslim, "Zikir", 73; En-Nevevî, *Riyâzü's- Sâlihîn*, 3/82.

⁴⁶⁷ İbrahim Alaattin Gövsa, *Çocukta Duygusal Gelişim* (İstanbul: Hayat Yayınları, 1998), 73.

⁴⁶⁸ Çelik, *Dostluk ve Eğitimi*, 84.

⁴⁶⁹ Salzmann, *Çocuğunuzu Yanlış Eğitiyorsunuz*, 205.

⁴⁷⁰ Akalın vd., "Af", 32.

⁴⁷¹ Doğan, "Af", 11.

⁴⁷² Mustafa Çağrı, "Af", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/ 395.

Af sözcüğüyle benzer manalar taşıyan mağfiret sözcüğü, gafr kökünden gelerek "örtmek, gizlemek, birinin kusurunu açığa vurmadan bağışlamak" anlamlarını içerir. Allah'a atfedildiğinde, mağfiret kelimesi "kulunun günahını örtüp kusurunu bağışlaması" anlamına gelir.⁴⁷³

Gafr sözcüğünün kökeni göz önüne alındığında, affetme eyleminin suç işleyenin suçunu ve mağdur olanın intikam hislerini örttüğü ifade edilebilir. Bu durum, ortaya çıkabilecek çatışmaların önüne geçer, intikam ve öfke duygularını denetim altına alır.⁴⁷⁴

Afv sözcüğü Kur'an-ı Kerim'de "bağışlama"⁴⁷⁵ ve "fazlalık"⁴⁷⁶ anlamlarında iki ayette kullanılmıştır. Ayrıca, Yüce Allah'ın sıfatı olarak afv ve insanların sıfatı bakımından da âfin olarak yirmi yedi ayet-i kerime'de değişik kalıplarda yer almıştır. Allah'ın affedici oluşu Kur'an'da vurgulanmış ve bu, ilahi bir sıfat ve yüce bir ahlaki nitelik olarak belirtilmiştir.⁴⁷⁷

Bireylere karşı affedici olmanın temel nedenlerinden biri Allah'ın affına nail olma isteğidir. İnsan bir başkasını övgü veya maddi kazanç ümidiyle de affedebilir. Bu durum görünüş itibarıyla affetme eylemi gibi görünse de İslam dininin istediği af manasına gelmez. Bir kişi hata yaptığını kabul eder ve bu hatadan dönerse, Allah'tan bağışlanma isteğinde bulunur. Kişi kendisi için istediği bağışlamayı diğerlerine de uygulamalıdır.⁴⁷⁸

Kur'an-ı Kerim'de, Allah'ın insanları affetmesi özellikle belirtilir ve insanların birbirlerini affetmeleri gerektiğine de dikkat çekilir. Aynı zamanda Resulullah'ın da affedici olması istenilir: *"Sen, af yolunu tut, güzellikle emret ve kendini bilmezlerden yüz çevir."* ⁴⁷⁹

⁴⁷³ Adi Bebek, "Mağfiret", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/ 313.

⁴⁷⁴ Abdurrahman Kasapoğlu, "Kur'an'da Affetme Olgusu", *Diyanet İlmi Dergi* 43/4 (Aralık 2007), 12.

⁴⁷⁵ el-A'râf 7/199.

⁴⁷⁶ el-Bakara 2/219.

⁴⁷⁷ Çağrı, "Af", 1/395.

⁴⁷⁸ Kamil Yaşaroğlu, "Kin ve Nefreti Sevgiye Dönüştüren Erdem: Affetmek", *Hiz. Peygamber Kardeşlik Ahlakı ve Kardeşlik Hukuku Sempozyumu*, ed. Altan Çap – Ömer Çetinkaya (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012), 234.

⁴⁷⁹ el-A'râf 7/199.

Kur'an'da affetmenin düzeltici yönü de vurgulanmıştır. Ceza, yapılan bir kötülüğün karşılığıdır. Ancak suçlu, suçunun karşılığı olarak yasada ifade edilen cezadan ya da bir kimseye vermiş olduğu zarardan fazlasıyla cezalandırılmaz. Bu zulüm olur. Diğer taraftan, haksızlığa uğrayan kişi, suçluyu affederse, Allah'ın ona mükâfat vermesi beklenir.⁴⁸⁰ Çünkü bağışlayan kişi adaletin gerçekleşmesinden kendi isteğiyle feragat etmiş ve affetmekle bir lütufta bulunmuştur.⁴⁸¹

Affetmek bütün erdemlerin kaynağını oluşturan takvaya en yakın niteliklidir.⁴⁸² Bu nedenle Kur'an-ı Kerim'de müminler bu erdeme davet edilirken, *"Affetsin ve aldırmasınlar. Allah'ın sizi bağışlamasını istemez misiniz?"* buyrulur.⁴⁸³ Affetmenin özendirildiği diğer bir ayette ise *"Bir iyiliği açıklar veya gizlerseniz yahut bir kötülüğü affederseniz şüphesiz Allah da ziyadesiyle affedicidir; O her şeye kâdirdir."*⁴⁸⁴ şeklinde ifade edilir.

İnsan ilişkilerini güçlendirmek ve toplumsal barışı temin etmek için affedicilik önemlidir. Bu husus ile ilgili başka bir âyette *"İyilikle kötülük bir olmaz. Sen (kötülüğü) en güzel bir şekilde savun; o zaman bir de göreceksin ki seninle arasında düşmanlık bulunan kimse kesinlikle sıcak bir dost oluvermiş!"*⁴⁸⁵ buyrularak affediciliği yansıtan kötülüğe karşı iyilikle muamele etmenin düşmanı dahi dost yapan yönüne dikkat çekilmiştir.

Hz. Yusuf'un hayat hikayesi de kişiye kötülük edenlere karşı affetme erdeminde bulunmayı öğretir. Hz. Yusuf, kendisine kötülük eden kardeşleri tarafından kuyuya atıldıktan sonra köle olarak satılır ve daha sonra Mısır'da yüksek bir mevkiye ulaşır. Kendisine kötülük yapan kardeşlerinden intikam almak yerine onları affeder ve hatta onlara tesellide bulunur.⁴⁸⁶

Hadislerde de affediciliğin önemine vurgu yapılır. Hz. Peygamber, affedici bir kulun Allah tarafından şerefine artıracak müjdesini verir.⁴⁸⁷ Ayrıca

---

⁴⁸⁰ eş-Şûrâ 42/40.

⁴⁸¹ Yaşaroğlu, "Kin ve Nefreti Sevgiye Dönüştüren Erdem: Affetmek", 235.

⁴⁸² el-Bakara 2/237.

⁴⁸³ Nûr 24/22.

⁴⁸⁴ en-Nisâ 4/149.

⁴⁸⁵ Fussilet 41/34.

⁴⁸⁶ Yûsuf 12/90-92.

⁴⁸⁷ Müslim, "Birr", 69; Kolektif, *Hadislerle İslam Serlevha Hadisler*, 151.

Resulullah kendisine “*Ey Allah’ın Resûlu! Hizmetçiyi (işlediği bir hatadan dolayı) kaç kez affedeyim?*” diye sorulması üzerine “*Her gün yetmiş kere.*”⁴⁸⁸ buyurduğu bildirilir.

Hiz. Peygamber hem akrabalarına hem de sahabilere karşı affedici bir tutum sergilemiştir. Hatta düşmanlarını bile affetmiştir. O’nun bu davranışı pek çok insanın İslam’a karşı sempati duymasına, büyük bir sevgi ve içtenlikle bağlanmalarına sebep olmuştur.⁴⁸⁹

İslam eğitiminde affetme, temel bir ilke olarak kabul edilir ve bilhassa eğitimde ceza yerine tercih edilen bir yöntemdir.⁴⁹⁰

Çocuklara affetme, sevgi, merhamet ve şefkat gibi değerler aile ve okul tarafından kazandırılmalıdır. Bu şekilde bir yol izlenmesi, çocuklara bu değerlerin olumlu sonuçlarını tecrübe etme imkânı verir. Affetme değeri, çocuklara ceza tehditleri ya da korkutma yerine sevgi ve takdir ile öğretilmelidir. Bu, çocuklara affetme tutumunun olumlu bir davranış olduğunu hissettirir.⁴⁹¹

İnsanlar arasında yer alan değerler, aile, okul ve toplum hayatında sergilenmelidir çünkü çocuklar bu değerleri örnek teşkil eden davranışlarla öğrenir.⁴⁹²

Sonuç olarak, affetmek, İslam’ın temel bir değeri olarak kabul edilir ve Hiz. Peygamber’in hayatı ve hadisleri bu erdeme büyük bir önem verir. Affetme, ahlaki değerlerin öğretiminde merkezi bir rol oynar ve eğitimde ceza yerine tercih edilen bir yöntemdir. Bu erdem, çocuklara aile ve okul vasıtasıyla kazandırılmalıdır. İnsanlar arasında gerçekleşen saygı ve hoşgörü gibi değerler, çocuklara örnek teşkil edebilecek davranışlarla öğretilmelidir.

---

⁴⁸⁸ Tirmizî, “Birr”, 31; Ebû Dâvûd, Edeb, 123-124; Kolektif, *Hadislerle İslam Serlevha Hadisler*, 151.

⁴⁸⁹ Yaşaroğlu, “Kin ve Nefreti Sevgiye Dönüştüren Erdem: Affetmek”, 240.

⁴⁹⁰ Bayraktar Bayraklı, *İslam’da Eğitim* (İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2002), 187.

⁴⁹¹ Yeni yol, *Ortaöğretimde Manevi Değerler ve Eğitimi*, 120.

⁴⁹² Hökelekli, *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, 79.

2.16. Alçak Gönüllülük/Tevazu Değeri

Alçak gönüllülük Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük'te "Büyükleme, alçak gönüllü olma durumu"⁴⁹³ olarak yer almaktadır. Büyük Türkçe sözlükte ise alçakgönüllülük "Kişinin kendisini büyük görmeyip sıradan bir insan gibi davranma durumu" şeklinde tanımlanmıştır.⁴⁹⁴

Alçak gönüllülüğün dini kaynaklardaki karşılığı ise "tevazu" kavramıdır. Tevazu, bireyin diğer insanları küçümseyici duygu ve eylemlerden kendini arındırmasıdır.⁴⁹⁵ Tevazu, kişinin ilim, makam ve mal gibi nimetlere sahip olduğu durumda, bunlardan yoksun olan kimselere karşı üstünlük taslamaması, alçak gönüllü olmasıdır.⁴⁹⁶

Literatürde tevazu kelimesi ile yakın ya da aynı manada kullanılan "huşû" ve "tezellül" kavramlarında da söz edilir. Huşû, bilhassa organların hareketleri için kullanılırken, tevazu organlardaki huşû duygusunun kalpteki yansıması olarak kabul edilir.⁴⁹⁷ Ayrıca, tezellül ile tevazu arasında da farklar mevcuttur. Tezellül, boyun eğilen kişiye direnme hususundaki acziyeti belirtirken, tevazu, tevazu gösterenin gücünü kullanmaksızın alçak gönüllü olması anlamına gelir.⁴⁹⁸

Tevazu, bireyin kendini küçük düşürmesi demek değildir. Bu, hangi konumda veya mevkide, neye malik olursa olsun Tanrı gibi mükemmel olamayacağının bilincinde olan bir insanın faziletidir.⁴⁹⁹ Tevazu sözcüğü Kur'an'da bu kalıp ile yer almaz. Fakat Kur'an-ı Kerim'de tevazu kavramının tanımına uygun pek çok ayet mevcuttur. Sözü edilen ayetlerden birkaçı şu şekildedir:

*"Sakin ola ki, onlardan bazı gruplara verdiğimiz geçici dünya nimetlerine göz dikmeyesin! Onlardan yana üzülmeye, müminlere karşı da alçakgönüllü ol!"*⁵⁰⁰

⁴⁹³ Akalın vd., "Alçakgönüllülük", 86.

⁴⁹⁴ Doğan, "Alçakgönüllülük", 20.

⁴⁹⁵ Mustafa Çağrı, "Tevazu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/ 583.

⁴⁹⁶ Osman Nuri Topbaş, *Faziletler Medeniyeti* (İstanbul: Altınoluk Yayınları, 2006), 386.

⁴⁹⁷ Çağrı, "Tevazu", 40/583.

⁴⁹⁸ Abdulaziz Yenyol, *Ortaöğretimde Manevi Değerler ve Eğitimi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016), 109.

⁴⁹⁹ Hayati Hökelekli, "Tevazu (Alçakgönüllülük)", *Dem Dergi* 1/2 (2007), 114.

⁵⁰⁰ el-Hicr 15/88.

“Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse bilsin ki Allah öyle bir kavim getirecektir ki Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler; müminlere karşı alçakgönüllü, kâfirlere karşı vakarlıdırlar; Allah yolunda cihad ederler ve hiç kimsenin kınamasından korkmazlar. İşte bu Allah'ın dilediğine verdiği bir lütfudur. Allah'ın lütfü geniştir; O, her şeyi bilir.”⁵⁰¹

“Rahman'ın kulları, yeryüzünde mülâyemetle (mütevazı olarak) yürürler, cahiller kendilerine laf atarsa “selam” derler.”⁵⁰²

“En yakın hısımlarını uyar. Sana uyan mü'minlere kanadını indir (onlara karşı mütevazı ve şefkatli davran).”⁵⁰³

Tevazuun karşıtı istikbâr olup, kökü kibirdir. Kibir sözcüğü, “bir insanın kendisini beğenmesinden ve başkasını küçük görmekten doğan insana mahsus bir davranış” olarak ifade edilir Kur'ân-ı Kerim'de, kibir kelimesi ile yakın anlamlı olan istikbâr ve tekebbür sözcükleri de yer almaktadır.⁵⁰⁴

Kibir, Kur'ân-ı Kerim'de geniş bir şekilde yer almıştır ve insanı küfre sürükleyen nedenlerin başında gelir. Kur'an-ı Kerim'de yer alan *"Kavminin içinden kibirlerine yediremeyen ileri gelen bir cemaat, onlardan iman edip de hırpalanmakta olanlara, 'Siz Salih'in, gerçekten Rabbi tarafından gönderilmiş olduğunu biliyor musunuz?' dediler. Onlar da 'Doğrusu biz, O'nun gönderildiği şeye inanıyoruz' dediler. O kibirlerine yediremeyenler de 'Doğrusu biz, o sizin inandığınız şeyi inkâr ediyoruz' dediler.”⁵⁰⁵* ayeti kibrin imana engel olduğunu ortaya koyar.

Ayrıca, Allah (c.c.) *"Âyetlerimizi yalanlayanlara ve bunlara inanmayı kibirlerine yediremeyenlere gelince, böyleler cehennem ehlidir ve ebedi olarak orada kalacaklardır.”⁵⁰⁶* ifadesiyle kibirli olmayı cehenneme sürükleyen bir nitelik olarak tanımlamıştır.

Yüce Allah, *"Sizin tanrınız bir tek tanrıdır. Âhirete inanmayanlara gelince, işte onların kalpleri inkârcıdır; onlar ululuk taslayan küstahlardır. Hiç kuşku yok ki Allah onların saklı tuttuklarını da açığa vurduklarını da bilmektedir. O, ululuk*

---

⁵⁰¹ el-Mâide 5/54.

⁵⁰² el-Furkân 25/63.

⁵⁰³ eş-Şuarâ 26/214-215.

⁵⁰⁴ Yeni yol, Ortaöğretimde Manevi Değerler ve Eğitimi, 110.

⁵⁰⁵ el-A'râf 7/75-76.

⁵⁰⁶ el-A'râf 7/36.

taslayanları sevmez."⁵⁰⁷ buyurarak kibri âhiret inancının eksikliği olarak kabul eder ve kibirli olanları da sevmediğini bildirir.

Kur'ân'da, *"İçlerinde ebedi kalmak üzere cehennemden kapılardan girin. Bak o kibirlenenlerin yeri ne çirkin!"*⁵⁰⁸ âyetiyle kibirli olanların ahiretteki yerinin cehennem olduğu belirtilir.

Hz. Peygamber (s.a.v.), tevazu niteliğini bizzat kendisinde taşımış ve *"Allah Teâlâ bana birbirinize karşı mütevazı olmanızı vahyetti. Artık kimse kimseye ne taşkınlık yapsın ne de böbürlensin."*⁵⁰⁹ hadisiyle inanlara tevazu sahibi olmayı emretmiştir.

Alçak gönüllülük, bilhassa eğitim alanında büyük bir önem arz eder. Bu değer, öğrencilere farklı yöntemlerle öğretilir. Örneğin, okullarda öğretmenler tevazu hususunda yazılar, hikayeler, şiirler, sunumlar ve dramalar kullanabilirler. Bu yöntemler, öğrencilere bu değeri düşünme, anlama ve benimseme imkânı sunar. Öğretmenler aynı zamanda öğrencilerin yaşadıkları tecrübelerle bu değeri bir araya getirerek öğrencileri daha iyi anlayabilir ve bu değeri onlara kazandırabilirler.⁵¹⁰

Değerler eğitimi sadece okulda değil aynı şekilde aile, toplum ve çevre tarafından da desteklenmelidir. Bu durum, öğrencilere bu değerleri kazandırmak için daha etkili bir yöntem sağlar. İyi bir değerler eğitimi, öğrencilerin yaşamları boyunca bu değerleri içselleştirmelerine yardımcı olabilir.⁵¹¹

Mütevazı bir kişi, kendisi hakkında bilgi ve malzemelerin kusursuz olmadığını bildiği için hoşgörülü davranır. Bu, bireyin kendi kusursuz olmadığını gerçeğini kabul ettiği bir halde tezahür eder. Bu, bireyin kusurlarını kabul etmeden, özür dileme gereği duymadan kusursuz olmayan kendi varlığına

---

⁵⁰⁷ en-Nahl 16/22-23.

⁵⁰⁸ el-Mü'min 40/76.

⁵⁰⁹ Müslim, "Cennet", 64; En-Nevevî, *Riyâzü's- Sâlihîn*, 3/180.

⁵¹⁰ Yenişol, *Ortaöğretimde Manevi Değerler ve Eğitimi*, 113.

⁵¹¹ Yenişol, Abdülaziz. *Ortaöğretimde Manevi Değerler ve Eğitimi*, 115.

hoşgörölü olduğu bir durumdur. Bu durumda, kişi düşünce ve duygularını geliştirerek dinleme ve öğrenme hürriyetine sahip olur.⁵¹²

Alçakgönüllölük, öğrencilere bu değerleri öğretirken etkin bir rol oynamalıdır. Öğrencilere sadece konuşarak bilgi vermek yerine, onları bu değerleri hayatın içinde uygulamaya teşvik etmelidir. Bu, öğrencilerin bu değerleri gerçek yaşamda nasıl uygulayacaklarını anlamalarına yardımcı olabilir.⁵¹³

Sonuç olarak, alçak gönüllölük değeri, insanlar arasındaki uyum ve saygının temelini oluşturur ve toplumun refah ve huzurunu teşvik eder. Bu değerin eğitimi, ailelerde ve okullarda öğrencilere bu değeri içselleştirmeleri ve yaşamlarında uygulamaları için imkânlar sunmalıdır.

2.17. Şükür ve Hamd Değeri

Şükür ve hamd değeri, insan hayatının temel unsurlarından biridir. Şükür, dilimizde Türk Dil Kurumu'na göre "tanrıya duyulan minneti dile getirme; mutlu bir olay veya durumdan, yapılan bir iyilikten duyulan hoşnutluğu bildirme" olarak tanımlanır.⁵¹⁴ Ayrıca, Büyük Türkçe Sözlük'te, şükrün iyilikleri takdir etme ve iyilik yapanı övme eylemi olduğu bildirilmektedir.⁵¹⁵

Arapça kökenli bir sözcük olan şükür, "yapılan iyiliği bilmek ve onu yaymak, iyilik edeni iyiliğiyle övmek; minnettarlık" manasında kullanılır.⁵¹⁶

Türkçe' de, insanlara duyulan minnettarlık için teşekkür, Yüce Allah'a duyulan minnettarlık için ise şükür ifadeleri kullanılır. Teşekkür etmek kalplerde oluşan bir neşenin açıklaması ve bu neşenin oluşmasına sebep olan kimsenin de neşeye ortak olması demektir.⁵¹⁷

⁵¹² Hökelekli, *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, 123.

⁵¹³ Yenyol, *Ortaöğretimde Manevi Değerler ve Eğitimi*, 112.

⁵¹⁴ Akalın vd., "Şükür", 2233.

⁵¹⁵ Doğan, "Şükür", 1043.

⁵¹⁶ Mustafa Çağrı, "Şükür", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/259.

⁵¹⁷ Ayten Karaalioğlu (ed.), *Aile ve Görgü Ansiklopedisi* (İstanbul: İnkilâp ve Aka Kitabevleri, 1984), 22.

İslam dininde teşekkür etmek, bireylerin kendi aralarında gerçekleştirdikleri iletişimi sıkılaştıran ve artıran bir kavramdır. Yaşamımıza katkıda bulunan, mutlu olmamıza destek olan insanlara teşekkür etmek, insanlık görevimizdir ve aynı şekilde Allah'a teşekkür etmek demektir. “*İnsanlara teşekkür etmeyen, Allah’a da şükretmez.*”⁵¹⁸ şeklinde buyuran Allah Resulu (s.a.v.), insanlara teşekkür etmeyenin, Allah’a da şükretmemiş varsayılacağını, Yüce Allah’a şükür etmenin insanlara teşekkürden geçeceğini bildirmiştir.

Şükür sözcüğü ile yakın manada olan hamd ifadesi ise Arapça’da "sena etmek, layıkıyla medih manasında masdar"⁵¹⁹ olarak, iyilik edene teşekkürde bulunmak, onu yüceltmek ve tüm yaratılmışların Allah'ı kendilerine has bir tarzda övmeleri olarak ifade edilmektedir.⁵²⁰ Sözlükte ise hamd; şükretmek, yüceltmek, verilen güzelliği samimi olarak dile getirmek, övmek ve saygıda bulunmak manasına gelir.⁵²¹ Hamd, terim olarak ise, ihlas ve samimiyetle Allah’a şükür ve övgü belirtmektir. Hamd, kişilerin Allah’a memnuniyetini, hoşnutluğunu ve teşekkürlerini sunmalarıdır.⁵²²

Hamd, Kur'an’da genel itibariyle Allah'ı övmek manasında kullanılır ve yalnız Allah'a aittir. Kur'an-ı Kerim’de yer alan “*Göklerde ve yerde hamd O’na mahsustur.*”⁵²³ âyeti hamd etmenin yalnız Allah’a ait olduğunu ortaya koymaktadır.

Hamd, şükür sözcüğünden daha geniş bir manayı içine alır, çünkü sadece Allah'a yönlendirilir. Şükür kavramı ise, Allah'ın insanlara olan sonsuz nimet ve ihsanından dolayı Allah'a karşı yapıldığı gibi, kişinin bir başkasına yaptığı iyilik için teşekkür etmesi manasında da kullanılır.⁵²⁴

---

⁵¹⁸ Tirmizî, “Birr”, 35; Kolektif, *Hadislerle İslam Serlevha Hadisler*, 70.

⁵¹⁹ Mahmut Çanga, *Kur'an-ı Kerim Lügati, İlavelerle Mu'cemü'l Müfehres* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2004), 154.

⁵²⁰ Ali Bardakoğlu vd., *Kur'an-ı Kerim Ansiklopedisi* (İstanbul: Tercüman Yayınları, 1988), 1/115-116.

⁵²¹ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimler Sözlüğü* (İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2016), 157.

⁵²² Farman İbragimov, *Din Eğitimi Açısından Kur'an'a Göre “Şükür” Kavramı* (Necmeddin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 20.

⁵²³ er-Rûm 30/18.

⁵²⁴ Ahmed Kalkan, *Kur'an Kavramları ve Güncel Yansımaları* (İstanbul: Davut Emre Yayınları, 2011), 4/813-815.

Hamd ve şükür kavramları arasında farklar mevcut olsa da her ikisi de insanın Allah'a karşı minnettarlığını ifade etme amacını taşır. Hamd daha geniş bir perspektifte kullanılırken, şükür daha spesifik bir mana içerir. Şükür, Yüce Allah'ın verdiği nimetlere minnettarlık duyma ve bunu ifade etme manasında kullanılırken, hamd daha geniş bir övgü anlamı içerir.⁵²⁵

Hamd ile şükür arasında yer alan bu farklar, her iki kavramın insan hayatındaki anlamını ve önemini zenginleştirir. Hamd ve şükür, insanların hayatlarında Allah'a olan bağlılıklarını belirtir ve bireyin karakterini biçimlendiren temel değerlerdendir.⁵²⁶

Kur'an-ı Kerim, Allah'ın insanlara sunduğu bütün nimetlere dikkat çeker ve bu nimetler karşısında şükür vazifesini yerine getirmesini emreder. *"Ey iman edenler! Size verdiğimiz rızıkların temiz olanlarından yiyin ve Allah'a şükredin; eğer O'na kulluk ediyorsanız."*⁵²⁷ Bu ayet, şükürün, inananın bir insanın en temel vazifelerinden biri olduğunu ortaya koyar.

Peygamberimiz (s.a.v.) de şükür hususunda örnek olmuş ve şükretmeyi vurgulamıştır. *"Peygamber (s.a.v.), geceleyin ayakları şişinceye kadar ibadet ederdi. Kendisine, 'Yâ Resûlullah, geçmiş ve gelecek bütün günahların bağışlandığı hâlde niçin böyle yapıyorsun?' denildi. Resûlullah, 'Çok şükreden bir kul olmayayım mı?' cevabını verdi."*⁵²⁸

Şükür kavramının karşıtı küfürdür. Küfür "nankörlük" anlamındadır. Nankörlük ise "nimete karşı yapılması gereken şükürü terketmek" demektir.⁵²⁹ Kur'an-ı Kerim'de bu durum *"Hani rabbiniz, 'Eğer şükrederseniz size (nimetimi) daha çok vereceğim, nankörlük ederseniz hiç şüphesiz azabım pek şiddetlidir!'"*

⁵²⁵ Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 2014), 1/71.

⁵²⁶ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayış Işığında Kur'an Tefsiri* (İstanbul: İşaret Yayınları, 2001), 1/426.

⁵²⁷ el-Bakara 2/172.

⁵²⁸ Buhârî, "Tefsîr (Fetih)", 2; Müslim, "Münâfikîn", 81; En-Nevevî, *Riyâzü's- Sâlihîn*, 2/426.

⁵²⁹ Yenişol, *Ortaöğretimde Manevi Değerler ve Eğitimi*, 75.

diye bildirmişti.”⁵³⁰, “Artık siz beni anın ki ben de sizi anayım. Bana şükredin, bana nankörlük etmeyin.”⁵³¹ âyetleriyle açık bir şekilde ortaya koyulmuştur.

Peygamberimiz (s.a.v.) de bu hususta “Bir kimseye bir nimet verilir de onu (hayırla yâd ederek) dile getirirse, onun şükrünü yerine getirmiş olur. Eğer onu (kimseye söylemeyerek) gizlerse ona nankörlük etmiş olur.”⁵³² şeklinde buyurmuştur. Anlaşıyor ki şükretmeyen bir insan Yüce Allah ve resulü tarafından nankör olarak vasıflandırılmaktadır.

Şükür, bireylerin karakterlerine yön veren temel bir değerdir ve bu değeri çocuklara ailede ve okullarda öğretmek önem arz etmektedir. Aileler, çocuklarına değerli şeylerin kaynağını ve şükretmeyi anlatarak bu temeli atmaya destek olabilirler. Çocuklara, emek, kazanç ve paylaşım gibi kavramları anlayabilecekleri bir dilde açıklamalar yapmak da mühimdir.⁵³³

Okullarda da bu değerleri öğretmek için çeşitli yöntemlere müracaat edilebilir. Öğrencilere şükrün değerinden bahseden programlar ya da üst sınıflarda okuyan öğrencilerin alt sınıflara kılavuzluk yapabileceği programlar uygulanabilir. Aynı zamanda, çocukların bu hususla ilgili önemli kavramları idrak etmeleri için Kur'an-ı Kerim’de yer alan "ni'met", "küfür" ve "nankörlük" gibi terimler üzerinde durmak önemlidir.⁵³⁴

Grup eğitimi, çocukların bu değerleri anlamaları konusunda yardımcı olabilir. Öğrencilere, şükretmenin neden mühim olduğunu anlamaları için sorular sorularak düşünmeleri sağlanabilir. Öğrencilere, "Herhangi bir olumsuz durumdan kurtulduğumuzda neden Allah'a hamd ediyoruz?" ya da "Neden yemek yediğimizde nimetleri veren Rabbimize şükrediyoruz?" benzeri sorular yöneltmek, çocukların düşünme kabiliyetlerini geliştirebilir.⁵³⁵

Sonuç olarak şükür eğitimi, aile ve okul arasında iş birliği halinde gerçekleştirilmelidir. Bu eğitim, çocukların manevi değerleri idrak etmelerine, bu

---

⁵³⁰ İbrahim 14/7.

⁵³¹ el-Bakara 2/152.

⁵³² Ebu Dâvût, “Edeb”, 11; Kolektif, *Hadislerle İslam Serlevha Hadisler*, 70.

⁵³³ Yeniyo, *Ortaöğretimde Manevi Değerler ve Eğitimi*, 76.

⁵³⁴ Aydın - Akyol Gürler, *Okulda Değerler Eğitimi Yöntemler Etkinlikler Kaynaklar*, 199.

⁵³⁵ Yeniyo, *Ortaöğretimde Manevi Değerler ve Eğitimi*, 76.

değerleri hayatlarına entegre etmelerine ve toplumlarına değer katan bireyler olarak yetişmelerine katkıda bulunur. İnsanlar arasında sevgi, saygı ve şükür duygularını geliştirerek, daha iyi bir toplum meydana getirebiliriz.

2.18. Hoşgörü Değeri

Hoşgörü sözlükte, "Her şeyi anlayışla karşılayarak olabildiği kadar hoş görme durumu, müsamaha, tolerans"⁵³⁶ olarak tanımlanmıştır. Hoşgörü kavramına, "Başkalarının düşünce ve kanılarını hoş görme, onların da geçerliliklerine karşı tepki göstermeme; başkalarının düşünce ve kanılarını özgürce dile getirmesini ve düşüncelerine göre yaşamasını hoş görme tutumu" denilmiştir.⁵³⁷ Hoşgörü hususunda en geniş muhtevaya sahip tanım ise "İnsan hakları çerçevesinde hiçbir dil, cins, inanç, anlayış ve etnik ayrımcılık gözetmeksizin tüm insanları doğuştan beraberlerinde getirdikleri özellikleriyle kabul etme, onlara bu kendilerine özgü nitelikleri konusunda düşünce ve yapacakları davranışlarda herhangi bir engel çıkarmayıp, doğal halleriyle baş başa bırakmak demektir" şeklinde ifade edilmiştir.⁵³⁸

İslam dini, bu tariflere uygun olarak hoşgörüü öğretleyen ve tatbik eden bir dindir. İslam dini, kendisine inananlara ve inanmayanlara karşı daima hoşgörüü olmuştur.⁵³⁹

Hoşgörü kavramı, İslâm dininde müsamaha ve tesâmüh sözcükleriyle ifade edilmektedir.⁵⁴⁰ Müsamaha sözlükte "kolaylık göstermek, yumuşak davranmak, hatayı görmezlikten gelmek" şeklinde yer alırken, aynı kökten türeyen tesâmüh ve semâha kelimeleri ile beraber ahlâk terimi olarak bireylere sorumluluklar hususunda kolaylık göstermeyi, toplum yapısını sarsıcı nitelikte olmayan kusur ve hataları mazur görmeyi, muhtelif inanç, düşünce ve davranışları hür bir şekilde ortaya koymayı belirtir.⁵⁴¹

---

⁵³⁶ Akalın vd., "Hoşgörü", 1112.

⁵³⁷ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2005), 254.

⁵³⁸ Ömer Arslan, *Kur'an ve Hoşgörü* (Ankara: Avrasya Yayınları, 2005), 36.

⁵³⁹ Yeniyo, *Ortaöğretimde Manevi Değerler ve Eğitimi*, 104.

⁵⁴⁰ Ömer Aslan, "Hoşgörü ve Tolerans Kavramlarına Etimolojik Açıdan Analitik Bir Yaklaşım", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/2 (Aralık 2001), 358-359.

⁵⁴¹ Mustafa Çağrı, "Müsamaha", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/71.

Kur'an-ı Kerim'de hoşgörü kelimesinin manasına yakın sözcükler olarak "afv, lîn, hilm, silm, sulh, ihsân ve sabır" gibi ifadeler yer almakla beraber, hoşgörü sözcüğünü en iyi ifade eden “safh” kavramıdır.⁵⁴²

Kur'an-ı Kerim'de Yüce Allah “İçinizden yardım sever ve zengin olanlar akrabaya, yoksullara ve Allah yolunda hicret edenlere artık bir şey vermeyeceğiz diye yemin etmesinler. Bağışlasınlar, hoş görsünler; Allah'ın sizi bağışlamasını arzu etmez misiniz? Allah çok bağışlayıcıdır, çok esirgeyicidir.”⁵⁴³ ve “Ey iman edenler! Eşlerinizden ve çocuklarınızdan size düşman olanlar vardır, onlardan sakının. Ama affeder, hoşgörülü ve bağışlayıcı davranırsanız, şüphesiz Allah da çok bağışlayıcı ve engin merhamet sahibidir.”⁵⁴⁴ ayetleriyle inananlara hoşgörü çağrısında bulunmuştur.

Yüce Allah, Hz. Peygambere de hoşgörülü olmayı emretmiş ve hoşgörünün güzel bir eylem olduğunu belirtmiştir: “Ahitlerini bozdukları için onları lânetledik ve kalplerini katılaştırdık. Onlar kelimelerin yerlerini değiştiriyorlar. Kendilerine bildirilenlerden (Tevrat) önemli bir kısmını da unuttular. İçlerinden pek azı hariç olmak üzere onlardan daima bir hainlik görürsün. Sen yine de onları affet, hoş gör. Çünkü Allah iyilik edenleri sever.”⁵⁴⁵

Bu izahlardan hoşgörünün toplumsal huzur açısından ehemmiyeti ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple hoşgörü eğitimi eğitim öğretimde mutlaka yer almalıdır. “Toplumda bir hoşgörü kültürü oluşturmak, öncelikle hoşgörünün eğitimde bir ilke olarak benimsenmesine ve yeni yetişen bireylerin bu ilke doğrultusunda eğitilmelerine bağlıdır. Konuya bu açıdan bakıldığında, inanç ve düşünce farklılığının ayrımcılık nedeni olarak görüldüğü, birlikte yaşama şartlarının sağlıklı bir zemine dayandırılmaması yüzünden şiddet ve çatışma eğilimlerinin devam ettiği bir süreçte barış dini olan İslam'ın hoşgörü anlayışını eğitim faaliyetlerine yansıtan Hz. Peygamber'in örnekliğini günümüz insanlarına tanıtmak büyük önem taşımaktadır. Çünkü İslam'ın temel prensiplerinden biri olan

⁵⁴²Aslan, “Hoşgörü ve Tolerans Kavramlarına Etimolojik Açıdan Analitik Bir Yaklaşım”, 359.

⁵⁴³Nûr 24/22.

⁵⁴⁴et-Teğâbun 64/14.

⁵⁴⁵el-Mâide 5/13.

hoşgörünün en güzel örneklerini Hz. Peygamber'in eğitim faaliyetlerinde görmek mümkündür".⁵⁴⁶

Hoşgörü tutumunun okul içeriğinde öğrenciye davranış olarak kazandırılması hususunda duygusal, bilişsel, iradi ve eylemsel boyutlar bir arada ele alınmalıdır. Gerçekleştirilecek bütün faaliyetler bu boyutların tamamına hitap edecek şekilde oluşturulmalıdır.⁵⁴⁷

Eğitimcinin en mühim vazifesi öğrencilerinin kişiliklerindeki temel hususiyetleri bilerek değerler eğitiminde bulunmasıdır. Eğitim öğrenci üzerinde gerçekleştirilen bir faaliyettir. İnsan doğası icabı eylemlerini, kötü hasletlerini eğitim vasıtasıyla değiştirmek, doğruyu yanlıştan ayırt etmek ve bütün bunları kabul etmeyip bozmak yeteneği ile yaratılmıştır. Eğitimcilerin bu vaziyeti bilerek ona göre bir yol izlemesi gerekmektedir. Öğrencilerde var olan hoş gitmeyen ayrımcılık, önyargı, zor kullanma, kutsalın kötülenmesi, dışlama gibi birtakım davranışları da eğitimciler tarafından bilinmesinde fayda vardır.⁵⁴⁸

Sonuç olarak eğitimde hoşgörü hususunda şuurlu bir çaba ve öğretmenlerin öğrencilere hoşgörüyü davranış yönünden öğretme gayretleri, toplumda hoşgörü anlayışının gelişmesine ve bireylerin birbirini daha iyi anlamasına destek olacaktır. Bu değerlerin genç kuşaklar arasına nüfuz etmesi ve toplumda kökleşmesi için eğitim kurumlarının mühim bir etkide bulunduğunu unutmamak gerekir.

2.19. Barış Değeri

Barışın sözcük manasına bakıldığında, barış, "barışma işi," "uyum, karşılıklı anlayış ve hoşgörü ile oluşturulan ortam" ve "savaşın bittiğinin bir anlaşmayla belirtilmesinden sonraki durum, sulh, hazar" şeklinde ifade edildiği görülür.⁵⁴⁹ Barış kavramı, savaş halinin bulunmadığı, insanların birbirleriyle mutabık kaldığı, birbirlerine sevgi çerçevesiyle baktığı, karşılıklı hoşgörü ve sevginin temin edildiği bir ortam şeklinde belirtilmektedir. Barış, toplum

⁵⁴⁶ Hüseyin Yılmaz, "Hz. Peygamber'in Eğitiminde Bir İlke Olarak Hoşgörü", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (Haziran 2004), 110.

⁵⁴⁷ Kaymakcan - Meydan, *Ahlak, Değerler ve Eğitimi*, 233.

⁵⁴⁸ Recep Kaymakcan, "Hoşgörü Eğitimi", *Din Eğitiminde Çağdaş Konular*, ed. Mustafa Köylü. (İstanbul: Dem Yayınları, 2014), 256-257.

⁵⁴⁹ Akalın vd., "Barış", 255.

içerisinde insani bir şekilde yaşama koşullarının meydana getirilip savaş nedenlerinin bertaraf edilmesi, insan hayatını zevklerinden yoksun bırakan her çeşit şiddetin engellenip temel hak ve hürriyetlerin ortaya koyulabildiği bir toplumsal düzenin oluşturulması, toplumda huzurun tesis edilmesidir.⁵⁵⁰

Türkçede yer alan "barış" sözcüğü Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şeriflerde "silm" ve "salâh" sözcükleri ile karşılanmaktadır. "Silm" sözcüğü, selâm (barış) manasında olup "zahirî ve bâtinî afetlerden kurtulmak" anlamına gelmektedir. "Sulh", "insanlar arasındaki nefreti gidermek" demektir. "Silm" fitnenin zıttı, "salâh" fesadın karşıtıdır. Kur'an-ı Kerim'de "salâh" bazı durumlarda fesadın, bazen de kötülüğün karşıtı olarak yer alır.⁵⁵¹ İslam sözcüğünün "silm" (barış) kelimesi ile aynı kökten gelmiş olması, İslam'ın din olarak barış kavramına verdiği önem ve kıymetin işaretlerinden biridir. Yüce Kur'an'ın şu ayetleri İslam dininde barışa verilen önem ve kıymeti açık bir şekilde ortaya koymaktadır:

*"Ancak kendileriyle aranızda antlaşma bulunan bir toplumla ilişki içinde olanlar yahut sizinle kendi kavimleri ile de savaşmayı içlerine sindiremeyip size sığınanlar müstesna. Allah dileseydi onlar başınıza belâ ederdi de sizinle mutlaka savaşırlandı. Artık onlar sizi bırakıp bir tarafa çekilirler de sizinle savaşmazlar ve size barış teklif ederlerse Allah size onların aleyhine bir yola girme hakkı vermemiştir."*⁵⁵²

*"Bunlardan başka hem sizden hem de kendi topluluklarından yana güvende olmak isteyen kimseleri de bulacaksınız. Bunlar ne zaman fitneye yönlendirilseler hemen dönüp ona dalarlar; bu sebeple sizden uzak durmaz, size barışçı davranmaz ve yakanızdan ellerini çekmezlerse onları hemen yakalayın, ele geçirdiğiniz yerde öldürün. İşte onlar hakkında size apaçık bir yetki vermiş olduk."*⁵⁵³

*"Kötülüğün cezası, onun gibi bir kötülüktür. Fakat her kim affedip düzeltirse, onun da mükâfatı Allah'a aittir. Şüphesiz ki O, zalimleri sevmez."*⁵⁵⁴

*"Eğer barışa yanaşırlarsa sen de yanaş ve Allah'a güven; O her şeyi işitendir ve bilendir."*⁵⁵⁵

Görüldüğü üzere bu ayetler, İslam dininin biricik hedefinin barışı temin etmek olduğunu ve yeryüzünü düzeltmek amacıyla geldiğini ortaya koymaktadır.

⁵⁵⁰ Hüseyin Yılmaz, "Örgün ve Yaygın Eğitim kurumlarında Barış Eğitimi", *Din Eğitiminde Çağdaş Konular*, ed. Mustafa Köylü (İstanbul: DEM Yayınları, 2014), 228.

⁵⁵¹ Yeniyo, *Ortaöğretimde Manevi Değerler ve Eğitimi*, 76.

⁵⁵² en-Nisâ 4/90.

⁵⁵³ en-Nisâ 4/91.

⁵⁵⁴ eş-Şûrâ 42/40.

⁵⁵⁵ el-Enfâl 8/61.

Bunun yolu ise, yeryüzünde meydana gelen fitne, fesat ve bozgunculuğu bertaraf etmekten geçer.⁵⁵⁶

İslam'ın barış dini olması hasebiyle üzerinde durduğu temel hususlardan biri ıslahtır. Islah kavramı, kavga ve savaş benzeri topluma huzursuzluk veren hallerin ortadan kaldırılması demektir. Kur'an'ı Kerim, bilhassa iman edenler arasında olması gereken barıştan başlamaktadır. Öncelikle iman edenler arasında barış tesis edilmeli ki, dünyanın diğer kısımlarına da barış getirilebilsin. Bu konuda Yüce Kur'an'da yer alan şu ayetler örnek verilebilir:

*"Eğer müminlerden iki grup çarpışırlarsa, hemen aralarını bulun, barıştırın. Şayet biri diğerine karşı azgınlık yapıyorsa, o zaman Allah'ın emrine dönünceye kadar saldırgan taraf ile savaşın. Eğer dönerlerse, yine adaletle aralarını düzeltin ve hep ınsaflı olun. Çünkü Allah, adaletli davrananları sever."*⁵⁵⁷

*"Onların fısıldaşmalarının birçoğunda hayır yoktur. Ancak bir sadaka verilmesini yahut iyilik yapılmasını ya da insanların arasının düzeltilmesini isteyenler müstesnadır. Kim Allah'ın rızasını elde etmek için bunu yaparsa biz ona ileride büyük bir karşılık vereceğiz."*⁵⁵⁸

*"Siz, gerçekten mü'min iseniz Allah'tan korkun da birbirinizin aranızı düzeltin, Allah'a ve peygamberine de itaat edin!"*⁵⁵⁹

Bu ayet- kerimelerde kişilerin arasını bulup düzeltme Yüce Allah'ın bir buyruğu olarak ön plana çıkar. Bu buyruğu gerçekleştiren kişiye Allah tarafından mükâfat verileceği bildirilmektedir. Yani barışı tesis etmek dünyada insanlara yararlı olduğu gibi, ahirette de sevap ve mükâfat kazandıracaktır. Bu sebeple ıslah buyruğu iyilik yapmak, sadaka vermek ve takvâ gibi güzel fiiller ile beraber anılmıştır.⁵⁶⁰

Fesad, kişide gerçekleşen manevî ve maddî bozulmayı ifade etmekle birlikte toplumda oluşan bozulma anlamına da gelir. Fesadın karşıtı olan "salâh" sözcüğü ise, bir şeyin doğruya çevrilmesidir. Kur'an-ı Kerim'de fesad kavramı, genellikle yeryüzünde kargaşa çıkarmak manasında yer almıştır. Bu husus Kur'an'da şu şekilde geçer: *"İnsanlar arasında kimisi de vardır ki, "Allah'a ve ahiret gününe inandık" derler, ama mü'min değillerdir. Allah'ı ve mü'minleri*

⁵⁵⁶Yenişol, *Ortaöğretimde Manevi Değerler ve Eğitimi*, 77.

⁵⁵⁷ el-Hucurât 49/9.

⁵⁵⁸ en-Nisâ 4/114.

⁵⁵⁹ el-Enfâl 8/1.

⁵⁶⁰ Yenişol, *Ortaöğretimde Manevi Değerler ve Eğitimi*, 78.

aldatmaya çalışırlar. Halbuki sadece kendilerini aldatırlar da farkına varamazlar. Kalplerinde bir hastalık vardır. Allah hastalıklarını daha da artırmıştır. Yalancılık yaptıkları için onlara elem verici bir azap vardır. Onlara “Yeryüzünü fesada vermeyin” denildiği zaman, “Biz sadece düzelticileriz” derler. Dikkat edin! Gerçekten onlar, ortalığı karıştıranlardır. Fakat, şuurları olmadığından farkında değillerdir.”⁵⁶¹

Bu ayet-i kerime 'de bozgunculuk ve imansızlık arasında bir bağlantı kurulmuştur. Bu, Yüce Allah'a inancın barışa iletirken, imansızlığın kargaşa, fitne, fesada yol açan bir konu olduğunu ifade etmektedir. Ayette vurgulanan hususlardan biri de fesatçıların kendilerinin ıslah edici olduklarını sanmalarıdır. Kur'an-ı Kerim'de, yeryüzünde gerçekleşen fesadın nedeninin bizzat insanın kendisi olduğu net olarak ortaya koyulmaktadır: *“Yaptıklarının bir kısmını kendilerine tattırmak için, insanların elleriyle yaptıkları yüzünden karada ve denizde fesat meydana geldi; umulur ki onlar dönerler.”⁵⁶²*

Kur'an-ı Kerim'e göre barışın hüküm sürmesi ve fesadın bertaraf edilmesi için fesatçıların mücadelede bulunmak gerekmektedir: *“İnkâr edenler de birbirlerinin yakın ve yardımcılarınıdır. İlişkilerinizi böyle kurmazsanız yeryüzünde bir fitne ve büyük bir bozulma olur.”⁵⁶³, “Eğer Allah'ın, insanların bir kısmı ile diğer kısmını engellemesi olmasaydı yeryüzünde düzen bozulurdu. Fakat Allah'ın âlemler için büyük lütufları vardır.”⁵⁶⁴*

Kur'an-ı Kerim'de salih amellerden biri olarak kabul edilen barış, yeryüzünde bozgunculuğun ve fesadın yok edilmesi demektir. İman edenler, barış ve ıslah için gayret göstermeli, toplumun mutluluk ve huzurunu tesis etmelidirler. Bu vazifeyi bütün inananlar ifâ etmekle sorumludurlar: *“Sizden önceki ümmetlerin arasında, yeryüzünde bozgunculuğu yasaklayan dindar kimseler olmalı değil mi idi? Ama onlardan, kurtardığımız çok az kimselerden başka yok.”*

---

⁵⁶¹ el-Bakara 2/8-12.

⁵⁶² er-Rûm 30/41.

⁵⁶³ el-Enfâl 8/73.

⁵⁶⁴ el-Bakara 2/251.

O zulmedenler ise, kendilerini şımartan refahın peşine düştüler de hepsi suçlu oldular."⁵⁶⁵

Hız. Peygamber (s.a.v.), barış ile alakalı ilahi buyrukları bildirmiş ve bizzat kendisi barışın tatbikçisi olmuştur. Hız. Muhammed, peygamberlik görevinden önce ve sonra her zaman barış ve huzurdan taraf olmuş, barışa katkıda bulunmuştur. Düşmanları saldırıda bulunmadıkça karşılık vermemiş ve haksız bir şekilde kan dökmemiştir. Daima barışı tavsiye etmiş, savaşmaktan başka çıkar yol kalmayınca dek savaşı yeğlememiştir.⁵⁶⁶

Barış kavramını bir değer olması bakımından toplumlarda tesis etmek için barış eğitiminin yapılması önem arz etmektedir. Barış eğitimi, toplumda barış, huzur ve adaleti tesis etmek amacıyla gereken bilgilerin eğitim öğretim vasıtasıyla kişilere aktarılmasını hedefleyen ilmi bir disiplin olarak tanımlanmaktadır. Barış eğitimi, toplumu meydana getiren kişilerin barışsever sıfatıyla yetişmeleri amacıyla yapılan eğitim faaliyetlerinin bütünü olarak da ifade edilebilmektedir. Barış eğitimi gerçekleştirilirken aile, okul ve toplum üçlüsünün birlikte hareket etmeleri gerekir.⁵⁶⁷

2.20. Cesaret Değeri

Türk Dil Kurumu Türkçe sözlüğünde cesaret kelimesi "güç veya tehlikeli bir işe girişirken kişinin kendinde bulduğu güven, yüreklilik, yiğitlik, yürek ve göz pekliği"⁵⁶⁸ şeklinde tanımlanmaktadır. Büyük Türkçe Sözlük'te ise cesaret "Cesur olma hali, tehlikeli işe girmekten korkmamak, yüreklilik, yiğitlik" olarak ifade edilmektedir.⁵⁶⁹

Cesaret, aynı şekilde şecaat anlamına gelmektedir. Şecâat kavramı, "Savaşta kahramanlık göstermeye, sıkıntıları göze alarak üstün değerleri

---

⁵⁶⁵ Hûd 11/116.

⁵⁶⁶ Yenirol, *Ortaöğretimde Manevi Değerler ve Eğitimi*, 80.

⁵⁶⁷ Hüseyin Yılmaz, "Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi ve Barış Eğitimi", *Ekev Akademi Dergisi* 9/22 (2005), 35.

⁵⁶⁸ Akalın vd., "Cesaret", 455.

⁵⁶⁹ Doğan, "Cesaret", 164.

korumaya yönelten ruhsal yetenek anlamında bir ahlâk terimi” olarak ortaya koyulur.⁵⁷⁰

İnsanda yaratılıştan gelen duygulardan biri de cesarettir. Yüce Allah, bütün canlılara kendini çevreden gelebilecek tehlikelere karşı koruma kabiliyeti vermiştir. İnsanların bazısında bu güç daha ağır basabilir. Tüm durumlarda olduğu gibi cesaret hususunda da aşırıya kaçmamak gerekmektedir.⁵⁷¹

Cesaretin erdem olarak kabul edilebilmesi için, bireyin benlik kaygısından uzaklaşarak, çıkarsız, insanları yönetmek gibi nefsani arzular olmadan hareket etmesi gerekmektedir. İnsanlar riya ve kıskançlık benzeri olumsuz duyguların esiri olmadan haksızlıkların bertaraf edilmesi, insani ve dini değerlerin muhafaza edilmesi için mücadele ettiğinde tam anlamıyla cesur olabilir.⁵⁷²

Cesaretin karşıtı korkaklıktır. Kişinin korkusu iki şekildedir. İlki bir felâket, saldırı ve afet gibi olayları karşısında, ikincisi ise yaptığı bir kusur ya da hatadan ötürü olur. Kur’ân-ı Kerim, bir saldırı karşılaştığında buna misliyle karşılık verilmesini ister: *"Haram ayın karşılığı haram aydır; saldırmazlık kurallarına riayet karşılıklıdır. Şu hâlde kim size saldırırsa, onun saldırısının dengiyle siz de ona saldırın. Allah'ın hükmüne saygılı olun ve bilin ki Allah kendisine saygılı olanların yanındadır."*⁵⁷³

İslam'ın Müslümanlara emrettiği cesaret; adalet, din, eşitlik, hak, namus vatan gibi birçok değer hususunda gösterilen cesarettir. İyilik ve hayır yolunda adına sergilenen cesaret makbul olandır. Şer ve kötülük için yapılan atılganlık ise, İslam dininde haddi aşmak ve saldırganlık olarak kabul görüp tasvip edilmemiştir.⁵⁷⁴ Cesaretli bir kişi korkusuzdur denilemez. Cesurlarda korkabilir, aşmaları gereken tehlikelerin ve zorlukların bilincindedirler. Korku, insanları ezmeyi, ellerini kollarını bağlamayı amaçlayan bir güçtür. Yani konuşmayı, davranmayı, tepki vermeyi engelleyen bir güç olarak ifade edilebilir. Cesaret

⁵⁷⁰ Mustafa Çağrı, “Şecâat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/402.

⁵⁷¹ Akif Köten, “Şecâat”, *Şamil İslam Ansiklopedisi*, ed. Duran Kömürcü (İstanbul: Şamil Yayınları, 2010), 7/278.

⁵⁷² Çağrı, “Şecâat”, 38/ 403.

⁵⁷³ el-Bakara 2/194.

⁵⁷⁴Yenişol, *Ortaöğretimde Manevi Değerler ve Eğitimi*, 97.

duygusu ise bu gücü başka bir hale çevirmeyi başarır: Korkuyu, harekete geçmeyi sağlayan bir güce dönüştürür.⁵⁷⁵

Herhangi bir tercih durumunda, en kolayı değil en uygun olanı seçen, korkularının üstesinden gelerek bunu sergileyen, adaletli olan, haksızlığı kabul etmeyip buna karşı çıkan, görüşlerini rahatlıkla ifade edebilen, inandığı şekilde davranan ve inançlarını eleştirenleri dikkate almayan, doğruları yapmaktan ve doğruyu dile getirmekten geri durmayan, kararlaştırdığı işleri gerçekleştirirken engellerden korkmayan bireyler cesur olarak nitelendirilir.⁵⁷⁶

Çocukların cesaretli ve özgüvenli bireyler olabilmeleri için, yaşamı bütün duyularıyla deneyimleyerek, araştırarak, keşfederek, yaşayarak, katılımcı olarak tanıyabilirler. Tüm bunları da en iyi spor ve oyun vasıtasıyla yaparlar. Çocukların arkadaşları ile beraber vakit geçirmesi, oyun oynaması, yaşamı deneyimleyerek öğrenmesi, özgüven ile cesaret duygusunu geliştirir. Bundan dolayı çocuklara hareket etme, faal olma ve özgür bir şekilde seçme hakkı verilmesi önemlidir.⁵⁷⁷

Sonuç olarak cesaret, insanların endişe ve korkularına rağmen doğru bildikleri şeyleri yapmalarını temin eder. Bu, bireysel ve sosyal gelişimin anahtarıdır. Cesur bireylerin, zorlukların üstesinden gelme becerisi vardır ve çoğunlukla büyük başarılarla imza atarlar. Bu sebeple cesaret, toplumların gelişmesinde ve kişilerin bireysel başarılarında aktif bir rol oynar.

2.21. Selamlaşmak Değeri

Selam kelimesi, Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlüğü'ne göre "Bir kimseyle karşılaşıldığında, birinin yanına gidildiğinde veya yanından uzaklaşıldığında kendisine söz ve işaretle bir nezaket gösterisi yapma, esenleme" olarak tanımlanır.⁵⁷⁸ Aynı şekilde Büyük Türkçe Sözlük'te selam "İnsanların birbiriyle

⁵⁷⁵ Brigitte Labbe- Michel Puech, *Cesaret ve Korku*, çev. Azade Aslan (İstanbul: Günışığı Kitaplığı, 2017), 14.

⁵⁷⁶ Nuray Türkyılmaz vd., *Güçlüklerden Korkmuyorum* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2021), 14-15.

⁵⁷⁷ Yankı Yazgan, "Çocuğu cesaretlendirmek için neler yapılabilirim?" (Erişim 18 Eylül 2023). <https://hthayat.haberturk.com/anne-ve-cocuk/cocuk/haber/649638-cocugu-cesaretlendirmek-icin-neler-yapilabilirim>

⁵⁷⁸ Akalın vd., "Selam", 2060.

karşılaştıklarında kullandıkları yakınlık, dostluk, saygı ifade eden söz, yaptıkları işaret veya hareket; emniyet, huzur, selamet, esenlik" olarak ifade edilir.⁵⁷⁹

Selam kelimesi, bireyin karşılaştığı kişiye iyilik, afiyet ve sağlık dilemesi ve onlara iyi temennilerde bulunması manasındadır.⁵⁸⁰ Selam vermek, bireyin malı, canı ve dini hususunda musibet ve felaketlerden beri olması amacıyla temenni ve duada bulunmaktır. Selam ile alakalı kelimeler, müminlerin dillerinde yaygın bir biçimde yer alır.⁵⁸¹

Selam sözcüğü İslâmiyet öncesi toplumlarda da kullanılmıştır. Örneğin, İbrânî ve Ârâmîce de selâmı ifade eden kelimeler Ahd-i Atîk'te yer alır. Nabâtî kitâbelerinde ise, kuzeybatı Araplarında ve Sînâ Yarımadası'nda "ş-l-m" sözcük kökünün takdis ve dua manasında kullanıldığı belirtilir.⁵⁸²

Selam sözcüğü Kur'an'da ve hadis-i şeriflerde "eman, kurtuluş, esenlik, barış" manalarının yanında "selâmlama" manasında da kullanılır Kur'an-ı Kerim'de bazı durumlarda tahiyye sözcüğü ve çeşitleriyle belirtilen selâm,⁵⁸³ birbiriyle karşılaşan kişilerden birinin diğerine "selâmün aleyküm" "(es-selâmü aleyküm: Selâm sizin üzerinize olsun, Allah sizi her türlü kaza ve belâdan korusun) demesi, diğerinin de buna aynı mânada olmak üzere "aleyküm selâm" (ve aleykümü's-selâm)" diyerek dua etmesidir. Selâmda yaygın şekilde bu ifadeler kullanılmakta olup "es-selâmü aleyküm ve rahmetüllâhi ve berekâtüh" ifadesine karşılık olarak "ve aleykümü's-selâm ve rahmetüllâhi ve berekâtüh" ifadesi verilir.⁵⁸⁴

Kur'an-ı Kerim, insani ilişkilerde selamlaşmaya büyük önem verir ve bu hususta teferruat ve tekrarda bulunur. Örnek olması bakımından selamın ne şekilde alınacağına dair kural ve ölçüler belirlemiştir. Selamlaşmanın ilkeleri hususunda inananları eğitmeyi hedeflemiştir. Genel anlamda selamlaşma ile

---

⁵⁷⁹ Doğan, "Selam", 976.

⁵⁸⁰ Çelik, *Dostluk ve Eğitimi*, 44.

⁵⁸¹ Vecdi Akyüz, *Kur'an'da Siyasî Kavramlar* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1998), 479-481.

⁵⁸² Abdurrahman Kasapoğlu, "İslâm'da Selâm ve Selâmlaşma Olgusu", *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 3/6 (Temmuz-Aralık 2010), 58.

⁵⁸³ en-Nisâ 4/86.

⁵⁸⁴ Mehmet Efendioğlu, "Selâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/343.

selamlaşmayla ilgili ilkelere uygun hareket etmeyi Allah-insan bağlantısının ahlâkî boyutu bakımından değerlendirmiştir. Selamlaşma hususunda, inananın Yüce Allah’a ahlâkî açıdan mesul olduğuna vurgu yapılmıştır: “Size bir selâm verildiğinde ya daha güzeli ile veya dengi ile cevap verin. Allah, her şeyin hesabını tutmaktadır.”⁵⁸⁵

Kuran’da selamın samimiyetin, dostluğun ve teslimiyetin bir göstergesi olduğu da ifade edilir.⁵⁸⁶ Selam, kişilerin birbirlerine karşı sevgi ile yaklaşmalarının birinci basamağıdır.⁵⁸⁷

Selamlaşma, Müslümanlar arasındaki iyi niyet ve dostluk nişanesi olarak kabul edilir. Hadislerde “Müslümanın Müslüman üzerindeki hakkı altıdır: Onunla karşılaştığın zaman selâm ver, seni davet ettiğinde ona icabet et, senden nasihat istediğinde nasihat et, aksırıp Allah’a hamd ettiğinde ona duayla karşılık ver, hastalandığında onu ziyaret et ve öldüğünde cenazesine katıl” şeklinde nasihatler vardır.”⁵⁸⁸ Bu nasihatler, insanların birbirlerine saygılı ve yardımsever olmalarına teşvikte bulunur

İslâm dininin temel ilkelerinden biri, toplumda selâmı yaygınlaştırmaktır. Hz. Peygamber, selamlaşmanın toplum içinde yaygınlaşması gerektiğine vurgu yapmış ve insanları bunu benimsemeye teşvik etmiştir. Sahabilerden biri Hz. Peygamber’e hitaben, “Müslümanlıkta hangi (davranış) amel daha hayırlıdır” diye sorunca Hz. Peygamber ona şu şekilde karşılık vermiştir: “Yemek yedirmen, tanıdığın ve tanımadığın herkese selâm vermendir.”⁵⁸⁹

“İman etmedikçe cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe de iman etmiş olmazsınız. Size yaptığınız zaman birbirinize olan sevginizi artıracak bir şey söyleyeyim mi? Aranızda selâmı yayın.”⁵⁹⁰ Allah resulü (s.a.v.) burada, düşmanlık, kin ve kıskançlığın yok olmasında, inananlar arasında sevginin

---

⁵⁸⁵ en-Nisâ, 4/86.

⁵⁸⁶ Kasapoğlu, “İslâm’da Selâm ve Selâmlaşma Olgusu”, 61.

⁵⁸⁷ Mahmut Toptaş, *Kur’an-ı Kerim Şifa Tefsiri* (İstanbul: Cantaş Yayınları, 1993), 2/290.

⁵⁸⁸ Müslim, Selâm, 5; Kolektif, *Hadislerle İslam Serlevha Hadisler*, 217.

⁵⁸⁹ Buhâri, “İmân”, 6; Müslim, “İmân”, 63; En-Nevevî, *Riyâzü’s- Sâlihîn*, 2/227.

⁵⁹⁰ Müslim, “İmân”, 93; En-Nevevî, *Riyâzü’s- Sâlihîn*, 2/229.

meydana gelmesinde, selamlaşmanın yaygın hale getirilmesinin mühim bir yeri olduğunu ortaya koyar.

Selam verme hususunda önce davranmanın çok daha sevap olduğunu bildiren bir hadis de mevcuttur: "*İnsanların Allah nezdinde en iyisi/ hayırlısı, önce selam verenleridir.*"⁵⁹¹

Selamlaşmanın alışkanlık haline gelebilmesi amacıyla küçük yaşlarda eğitime başlamak gerekmektedir. Çocuklara selam verip ve selam almayı öğretmek, bu tutumu hayatlarının bir parçası olarak görmelerini sağlar. Hz. Peygamber (s.a.v.), çocuklarına bu alışkanlığı küçük yaşlardan itibaren öğretmiş ve kendisi de selamlaşmayı yaşamı boyunca uygulamıştır.⁵⁹²

Sonuç olarak selamlaşma alışkanlığını küçük yaşlarda kazandırmak, toplum içinde daha pozitif ve saygılı ilişkilerin temelini oluşturur. Bu sebeple selam alma ve verme, İslâm toplumlarında önemli bir gelenek olarak kabul edilir ve Müslümanlar arasındaki bağların güçlenmesine vesile olur.

2.22. İstişâre Değeri

İstişâre sözcüğü TDK Türkçe Sözlük'te "Danışma"⁵⁹³ olarak tanımlanmaktadır. Büyük Türkçe Sözlük'te ise istişâre "Birinin veya bir heyetin fikrine müracaat etme; fikrini, görüşünü alma; danışma" şeklinde ifade edilmektedir.⁵⁹⁴ İstişâre kavramı, bir hususta karar vermeden önce, konu hakkında bilgi sahibi olan kişilerin fikrini öğrenmektir. Konuların iyice araştırılması, görüş alış-verişi, verilen kararın pratiğe dökülmesi ya da değiştirilmesinin icabıdır. Anlaşıyor ki istişâreden amaç, bir konuda istişâre yapılırken, hata yapma olasılığını asgariye seviyeye indirmek ve konunun en güzel tarafını bulmaktır.⁵⁹⁵

İstişâre kelimesi, Türkçeleşmiş bir sözcüktür. Bu sözcük Arapça bir kelime olup aynı kökten gelen eş anlamlılarıyla beraber Türkçede yoğun bir şekilde

⁵⁹¹ Ebu Dâvud, "Edeb", 132-133; En-Nevevî, *Riyâzü's- Sâlihîn*, 2/234.

⁵⁹² Muhammed Nûr Süveyd, *Peygamberimizin Sünnetinde Çocuk Eğitimi*, çev. Zekeriya Güler (Konya: Uysal Kitabevi, 1998), 156.

⁵⁹³ Akalın vd., "İstişâre", 1218.

⁵⁹⁴ Doğan, "İstişâre", 546.

⁵⁹⁵ Mahmud Babilli, *İslâm'da Şûrâ* (İstanbul: Fikir Yayınları, 1985), 27.

kullanılmaktadır. İstişâre, şûrâ, müşâvere ve meşveret sözcükleri Arap dilinde “şevere” kökünden gelerek “kovandan bal sağmak” anlamındadır. Bu sözcük “yüz ve fiziki güzellik” manasında da kullanılır. Aynı kökten türeyen şivâr kelimesi “pazarda satıcının müşteriye göstermek amacıyla hayvanı yürütmesi ya da müşterinin pazarda almak için baktığı binek hayvanını ileri-geri hareket ettirerek incelemesi” manalarını da ifade eder. Bu, kovandan bal almadan önce balın olgun olup olmadığını tahkik etmek gibi satılık bir hayvanın işe elverişli olup olmadığını kontrol etmek için gerçekleştirilen bir faaliyettir.⁵⁹⁶

Şevere kökünden türeyen şûrâ sözcüğü de meşveret eden (fikir alışverişinde bulunan) topluluk anlamına gelmekte,⁵⁹⁷ meşûre, meşveret, müşâvere, teşâvür ve istişâre sözcükleriyle aynı manada kullanıldığı da anlaşılmaktadır.⁵⁹⁸ Birtakım dilbilimciler, köken bakımından “Kovandan bal sağmak.” manasında olan şâvere sözcüğü ve “İşimi falanca ile istişâre ettim.” ifadesiyle, “Bir mesele hakkında istişâre ettiği kişiden görüşünü tıpkı kovandan bal sağıcı gibi alır.” şeklinde belirtmişlerdir. Aynı şekilde “Falanca çok hayırlı ve çok meşveretli bir kimsedir.” tabiriyle o birey ile meşverette bulunulabileceği de yine bu sözcükten gelen şeyyere sözcüğüyle ifade edilebilir.⁵⁹⁹

Özet olması bakımından “şûrâ” sözcüğüyle; “başkalarının düşüncelerinden istifade etmek” anlamı ortaya koyulmaktadır.⁶⁰⁰ Bu sebeple şöyle ifade edilebilir ki şûrâ kavramı; “İsabetli ve doğru karar verebilmek için uzman kişilerle fikir alışverişinde bulunarak (tıpkı arı kovanından bal sağıcı gibi ya da alacağı hayvanı yürüterek gücü ve sağlığı hakkında bilgi elde etmeye çalışan müşteri gibi) bir işin yapılıp yapılmaması hakkında bir karara varmaktır”.⁶⁰¹

Şûrâ sözcüğüyle ile aynı kökten gelen diğer bir sözcük de “istişâre” sözcüğüdür. Bu sözcük “bir kimse ile fikir alışverişinde bulunmak, onun görüşünü

⁵⁹⁶ Mütercim Asım Efendi, *Kâmusu'l Muhît Tercümesi* (İstanbul: Pasifik Ofset, 2013), 2/998.

⁵⁹⁷ Fahrüddin Razi, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihi'l-Gayb*, çev. Suat Yıldırım-Lütfullah Cebeci (Ankara: Yeniçağ Yayınları, 1992), 7/160.

⁵⁹⁸ Talip Türkan, “Şûrâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/ 230.

⁵⁹⁹ Mehmet Zeki Göksu, *Din Eğitimi Bağlamında İstişâre ve Önemi* (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2023), 12.

⁶⁰⁰ Babilli, *İslâm'da Şûrâ*, 51.

⁶⁰¹ Ali Galip Gezgin, “Kuranda ve Türk Devlet Geleneğinde Şûrâ”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 4 (1997), 188-189.

sormak, onun bir konu hakkındaki görüş ve düşüncelerine müracaat etmek” manasında kullanılmaktadır.⁶⁰² Fakat burada ortaya koyulan düşüncenin istişâre eden kimse tarafından aynen kabulü mecburi değildir. Buradaki asıl husus, meselenin istişâre edilecek kişiye bildirilmesi ve bu konudaki düşüncesini açıklamasını gerçekleştirmektir. Bu tarz bir görüş alışverişinde bulunulması, sorunların çözülmesini sağlar. Meşverette bulunanların, ortak bir fikirde buluşmaları veya buluşmamaları ayrı bir konudur. Ancak istişârede bulunmak isteyen bir kişi, ulaştığı bu farklı görüşler ile bir neticeye vararak karar verebilir. Demek oluyor ki istişâreden kasıt, bir konuda istişârede bulunurken, hata yapma olasılığını asgari seviyeye indirmek, konunun en güzel tarafını bulmaktır.⁶⁰³

İstîşare kavramının tarih bakımından çok eskilere dayandığını, Kur’ân âyetlerinde bildirilen birtakım olaylara bakarak anlamak muhtemeldir. Aşağıda bahsedeceğimiz birtakım ayetler ve olaylar İslam dininin istişâre kavramına verdiği önemin daha iyi idrak edilmesine katkıda bulunur.⁶⁰⁴

1. Hz. Süleyman peygamberin yolladığı mektup üzerine Belkıs, izleyeceği siyaseti belirlemek için devlet adamlarını bir araya getirmiş ve hususu onlarla birlikte istişâre etmiştir.⁶⁰⁵

2. Firavun, Hz. Musa peygamberin İsrâiloğullarını Mısır’dan çıkarmasına engel olmak amacıyla yapacağı hareketi belirlemek için dostlarıyla ile hususu istişâre etmiştir.⁶⁰⁶ Ancak bu istişâre, kötü amaç için yapılan bir fikir alışverişi şeklinde kabul edilmiştir.

Bu olayların yanında Kur’ân’da istişâre kavramı ile ilgili iki açık âyet de bulunmaktadır. Bu âyetlerden ilki Mekke’de inen ve istişârenin değerine atıfta bulunularak “Şûrâ” ismi verilen sürede yer alan 38. âyettir. İkinci âyet ise,

---

⁶⁰² Şemseddin Sami, *Kamus-u Türki* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1995), 100.

⁶⁰³ Babilli, *İslâm’da Şûrâ*, 27.

⁶⁰⁴ Recep Aslan, "İstîşârenin Önemi ve Hz. Peygamber’in Uygulamalarından Örnekler", *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2/1 (Haziran 2014), 225.

⁶⁰⁵ en-Neml 27/29-33.

⁶⁰⁶ el-A’râf 7/109-112.

Medine’de Uhud harbi sonucunda nazil olan Âl-i İmrân sûresinde yer alan 159. âyettir.⁶⁰⁷

Yüce Allah’ın kıyamet gününde razı olduğu mü’minlerin bazı özelliklerini belirttiği ve daha Medine şehrinde İslâm devleti oluşturulmamışken Mekke dönemi Şûrâ sûresinde: *“Rablerinin çağrısına uyarlar, namazı özenle kılarlar. İşleri de aralarındaki danışma ile yürür. Kendilerine verdiğimiz rızıktan başkaları için harcarlar.”* şeklinde bildirilmiştir.⁶⁰⁸ Allah, inananların inanç ve ibadetler ile ilgili başka özellikleri arasında, “istişâre” ve şûrâ” ilkesinin, Müslümanların yaşamında, devletin idarî ve siyasi bir nizamı olmaktan ileri aile içinde, toplumda ve toplumsal yaşamın tüm alanlarında gerçekleştirilmesi icap eden ana vasfı olduğunu ifade eder. Bu âyet, her işte şûrâ ve istişâre’nin önem ve gerekliliğini ortaya koymaktadır.⁶⁰⁹

Medine’de inen Âl-i İmrân sûresi 159. âyette ise, Yüce Allah, Peygamberine hitap olarak Uhud harbinden sonra ve oldukça önem arz eden bir vakitte, sahabilerle istişârede bulunmasını emretmekte ve şu şekilde buyurmaktadır: *“Sen onlara sırf Allah’ın lütfu sayesinde yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı kalpli olsaydın, hiç şüphesiz etrafından dağılır giderlerdi. Onları affet, onların bağışlanmasını dile, iş hakkında onlara danış, karar verince de Allah’a güven, doğrusu Allah kendisine güvenenleri sever.”*⁶¹⁰

Aynı şekilde *“Eğer ana ve baba, birbirleriyle müşavere yapıp anlaşarak memeden kesmek isterlerse, kendilerine günah yoktur.”*⁶¹¹ şeklinde ifade edilerek çocuğun sütten kesilmesi konusunda anne ve babanın istişâre etmesinin lüzumuna vurgu yapılmaktadır. Bu âyet-i kerimede aile yaşamını alakadar eden hususlardan biri olan süt emzirme süresinin anne ve babanın tarafından beraber kararlaştırılması gerektiği bildirilmiştir.

Yukarıda yer alan ayetlerde de görüldüğü üzere Kur’ân, “şûrâ” kavramını açık bir şekilde kullanıp İslâm ümmetinin kişisel, ailevî, sosyal siyasî vb.

⁶⁰⁷ Aslan, "İstişârenin Önemi ve Hz. Peygamber’in Uygulamalarından Örnekler", 225.

⁶⁰⁸ eş-Şûrâ 42/38.

⁶⁰⁹ Aslan, "İstişârenin Önemi ve Hz. Peygamber’in Uygulamalarından Örnekler", 226.

⁶¹⁰ Âl-i İmrân 3/159.

⁶¹¹ el-Bakara 2/233.

durumlarının istiṣâre ile gerçekleşmesinin lüzumunu işaret etmiştir. Nisâ suresindeki iki yerde de “ûlu’l-emr” den bahsedilmiştir. İlkinde tebaadan, Yüce Allah ve Peygamber’den sonra ûlu’l-emr’e itaat etmeyi istemiş; ikinci yerde ise problemlerin çözüme kavuşturulması, hangi durumun güvenlik hangi durumun tehlike arz ettiğinin belirlenmesi konularında uzman/yetkili olarak onlara müracaat edilmesini mecburi tutmuştur. İlk ayette tebaaya hitap olarak şu şekilde buyurur: *“Ey iman edenler! Allah’a itaat edin, peygambere itaat edin ve sizden olan idarecilere de itaat edin.”*⁶¹² İkinci yerde ise, bilgi sahiplerine, “ûlu’l-emr’e götürmeyip, cahil bir şekilde davranarak işleri karıştıran bazı Müslümanları eleştirip yanlış olan bu eylemleri kınanmaktadır: *“Onlara, güven veya korku ile ilgili bir haber geldiği zaman, onu hemen yayıyorlar. Halbuki onu peygambere ve içlerindeki yetkililere götürseler, onlardan hüküm çıkarma kabiliyeti olanları, mutlaka onu anlar ve bilirlerdi. Eğer üzerinizde Allah’ın lütuf ve merhameti olmasaydı, çok azınız hariç şeytana uyup gitmiştiniz.”*⁶¹³

İstiṣâre ile meselelerin güzel neticelere ulaşması ve tüm alanlarda sorunların çözülmesi muhtemeldir. İnsan ne kadar zeki, tecrübeli ve akıllı olursa olsun, Allah’ın Kur’an’da belirttiği gibi müşavere ilkesine göre hareket etmedikçe, yararlı neticeler elde etmesi ve sorunlarını güzelce çözümleme kavuşturması mümkün değildir. Çünkü Hz. Peygamber zekâ ve akıl bakımından insanların en üstünü iken, Yüce Allah ona bile istiṣâre yapmayı emretmiştir.⁶¹⁴

Hz. Peygamber’in yaşamına bakıldığında, vahiy gelmeyen durumlarda bile ashâbı ile istiṣârede bulunduğunu görürüz. Hz. Peygamber kişisel, ailevî, cezaî, ticarî ve benzeri tüm hususlarda istiṣâre etmiş, öğütleri ve amelîyle hiçbir hususta istiṣâreyi ihmalde bulunmamıştır.⁶¹⁵

Toplumların içine düştükleri hatalar, birçok kez meseleyi kendi başına halletme neticesinde olmaktadır. Bu, meseleyi kendi başına halletme durumu ne kadar çok olursa hataların miktarı da o kadar artar; ne kadar azalırsa hatalarda o kadar azalır. Fakat hatadan tamamen kurtulmak mümkün değildir. Hatadan uzak

---

⁶¹² en-Nisâ, 4/59.

⁶¹³ en-Nisâ 4/83.

⁶¹⁴ Mefail Hızlı - Saffet Köse “İstiṣâre”, *Şamil İslam Ansiklopedisi*, ed. Duran Kömürcü (İstanbul: Şamil Yayınları, 2000), 4/183.

⁶¹⁵ Aslan, “İstiṣârenin Önemi ve Hz. Peygamber’in Uygulamalarından Örnekler”, 228.

olan yalnız yüce Allah'tır. Ancak sorunların çözümünde pek çok görüş bir araya gelirse, daha doğru ya da mükemmel bir sonuca ulaşılabilir. Bu şekilde, sorumlu bireylerin sorumlulukları da azalır ve sorumluluk ortak olur.⁶¹⁶

İstişare yaparken göz önüne alınması gereken hususlardan biri, kime ya da kimlere müracaat edileceği hususudur. Bu konu, gerçekleştirilecek olan bir işin güzellikle sonuçlanmasına büyük katkı sağlar. Bu sebeple müracaat edilecek olan bireyin tecrübe ve akıl sahibi, faziletli ve dindar, sağlam görüşlü, samimi, keskin fikirli, insan psikolojisini iyi anlama, güvenilirlik ve doğruluk gibi değerlere haiz olmasına dikkat edilmelidir. Bununla birlikte ahlaksız, akıllı bir şeye ermeyen, mağrur insanlara müracaat etmenin bireye hiçbir fayda sağlamayacağı da açık ve nettir.⁶¹⁷

Bir hususta istişare etme gereksinimi hasıl olursa, iki metottan biri ile sorun halledilir. İlki, birkaç kişiyle bireysel görüşülür, düşünceleri alınır; görüşler hangi noktada bir araya geliyorsa, o hayata geçirilir. İkinci yöntem ise birkaç kişi bir araya gelip fikirleri sorulduğunda her biri görüşlerini ifade eder, sonra bu kişiler birbirlerinin fikirlerini tahlil ederek uygun olan fikirde karara varırlar ki bu fikirle de sağlıklı bir şekilde yol almak muhtemeldir.⁶¹⁸

İstişârenin kimler ile hangi biçimde, sağlıklı olarak nasıl gerçekleştirilmesi gerektiğinin kazandırılması eğitimin temel konusu olmalıdır. Eğitimin amacı güzel ahlaklı ve iyi bireyler yetiştirmektir. İstişâre ve şûrâ eğitimi; kişilerin bireysel ve sosyal yaşamında yüz yüze geldiği sorunların basit bir şekilde üstesinden gelmesini temin edecek olan bir problem çözme yöntemidir.⁶¹⁹

İstişâre ve şûrâ'nın gerçekleşmesi ile birey yapacağı işte genellikle gerçeğe ve doğruya ulaşabilir. Doğru insanlarla, ilkelerine uygun olarak yapılan bir şûrâ, kişiyi doğruya iletir. Yapılacak işlerinde şûrâ ve istişâre yöntemini kullanmak, Yüce Allah'a ibadet ve yakınlıktır.⁶²⁰

---

⁶¹⁶ Hızlı - Köse, "İstişare", 4/184.

⁶¹⁷ Göksu, *Din Eğitimi Bağlamında İstişâre ve Önemi*, 50-60.

⁶¹⁸ Hızlı - Köse, "İstişare", 4/185.

⁶¹⁹ Sallâbî, *İslâm'da Şûrâ*, 155-163.

⁶²⁰ Göksu, *Din Eğitimi Bağlamında İstişâre ve Önemi*, 92.

İstişâre ve şûrâ'nın olduğu bir toplumda varlığı o toplum gücüne güç katar,⁶²¹ bireysel ve toplumsal yararına işler artar. Bireyleri kibir sarmalından muhafaza eder.⁶²²

Şûrâ ve istişâre ile toplumda görüşler, birbirlerini aşılayarak geliştirir. Taraflara mesuliyet hissi verir, yönetilen ve yöneten arasında gerçekleşen bağı destekler. Karşılıklı güven duygusunu besler.⁶²³

Yönetimde baskıyı önler, kişilerin zulme maruz kalmasını engeller. İstibdat ve baskıcı yönetimlerin olumsuzlukları düşünüldüğünde şûrâ ve istişâre'nin kabul gördüğü yönetimlerin yarar ve menfaatlerinin daha fazla olduğu ortaya çıkar.⁶²⁴

Yönetici ve halk arasında meydana gelen görüş ayrılığını asgariye indirir. Çünkü bir hususta yönetici ve halk farklı bakış açısına sahip olabilir. Bu normal bir durumdur. Fakat istişâre ve şûrâ aracılığıyla görüşleri tartışmak, doğruya ulaşmayı sağlar ve ayrılıklar birlikteliklere dönüşür.⁶²⁵

Toplumda gerçekleşen istişâre ve şûrâ, alçakgönüllü kişiliklerinden ötürü saklı kalmış ehil ve uzman bireyleri ortaya çıkarır. Böylece vatani, milleti ve dini için hassas olan bireyleri ayırt eder. Bu yönüyle dikkate alındığını ve görüşünün yöneticilere ulaştığının farkında olan bir birey vatanın iyiliğine olacak ve zararı ortadan kaldıracak hususları tereddüt etmeden açıklar.⁶²⁶

Toplumda istişâre ve şûrâ kültürünün hüküm sürmesi aşırılıkları azaltır ve şiddeti önler. Toplumda gelişen bazı problemlere farklı bakış açılarıyla bakabilmeyi ve doğru çözüm önerileri elde etmeyi sağlar.⁶²⁷

İnsanı insan yapan öğeler eğitim/öğretim ile kazanılabilir. Şuurlu ve akıllı insanı diğer canlılardan ayıran en önemli nitelik de budur. Bu açıdan kişinin toplumsal hayatında yaşamını kolaylaştıracak, sorunları ortadan kaldıracak istişâre konusunun da eğitim ve öğretimin hususu olması ve bu eğitiminin aileden itibaren

---

⁶²¹ Sallâbî, *İslâm'da Şûrâ*, 156.

⁶²² Göksu, *Din Eğitimi Bağlamında İstişâre ve Önemi*, 93.

⁶²³ Sallâbî, *İslâm'da Şûrâ*, 156.

⁶²⁴ Göksu, *Din Eğitimi Bağlamında İstişâre ve Önemi*, 93.

⁶²⁵ Sallâbî, *İslâm'da Şûrâ*, 157.

⁶²⁶ Göksu, *Din Eğitimi Bağlamında İstişâre ve Önemi*, 94.

⁶²⁷ Sallâbî, *İslâm'da Şûrâ*, 158.

eğitim ve öğretim aşamalarını içine alacak şekilde yaşamın çeşitli süreçlerinde yer alması gerekmektedir.⁶²⁸

Çocuklarına hoşgörü ile yaklaşarak, onları oldukları hal üzere kabullenip destekleyen ve sorunlarla baş etme yollarını onlarla birlikte araştırarak, çocuklarına görüşlerini ortaya koyma özgürlüğü tanıyan, mantık dışı olsa bile saygı ile kulak veren, çocuklarını şiddet yerine anlatarak razı etmeye çalışan ve ailevi meselelerde çocuklarına konuşma hakkı veren anne ve babanın meydana getirdiği şeffaflık ve güven ortamında demokratik ebeveyn tutumuyla büyüyen kişiler kendilerine olan güvenleri yüksek, mesuliyet sahibi, kendilerine ve başkalarına güven besleyen, yaratıcı insanlardır. Demokrat aile yapısında güç, sadece bir kişide toplanmaz, aile üyeleri arasında paylaşılır. Kararlar tek bir kişinin güdümünde değildir, aile üyelerinin tamamının görüş ve gereksinimlerine göre yol alınır. Ebeveynlerin baskın olduğu ve diğer aile üyeleri üzerinde kontrol kurduğu ortamlarda öfke, devamlı sinirlilik hali ve çatışmalar devamlılık arz eder. Tüm aile bireylerinin görüşlerini belirttikleri, karara dahil oldukları ve çözüm için fikir ortaya koydukları aileler demokratik aile tipidir. Aile kurumunun da diğer kurumlar gibi bir lidere ihtiyacı vardır. Başarılı bir liderlik anlayışı, kararları tek başına almayı değil, birlikte alınan kararları yönetebilmeyi ifade eder.⁶²⁹

İstişâre eğitiminde aileden sonra gelen diğer önemli kurum ise okuldur. Okuldaki öğrenme ortamının temel amaçlarından bir tanesi de öğrencilerin diğer insanların davranışlarına saygı gösterirken kendi davranışlarını koruma ve savunma yeteneklerini geliştirmektir. Öğrenciler bu hedefi gerçekleştirebilmek amacıyla birbiriyle konuşmalı ve birbirlerini dinlemelidirler. Öğrencilerin belli konularda birbirlerine danışmalarını, birbirlerinin görüşlerine saygı göstermelerini ve kendi görüşlerini medenice beyan etmelerini gerçekleştirecek olan tartışma ve kazanım istişâre kültürünün öğretilmesi ile sağlanabilir.⁶³⁰

---

⁶²⁸ Göksu, *Din Eğitimi Bağlamında İstişâre ve Önemi*, 96.

⁶²⁹ Yasemin Davarcı - Sait Özdemir, *Son Kale Aile* (Adana: Ekrem Matbaası, 2016), 158-160.

⁶³⁰ Göksu, *Din Eğitimi Bağlamında İstişâre ve Önemi*, 102.

İstişare kültürünün ilköğretim öğrencilerine kazandırılması, sınıf içi disiplini temin etmek için hazırlanan sınıf kuralları aracılığıyla mümkün olabilir.⁶³¹

Bu bakımdan öğretmen sınıf kurallarını belirlerken öğrenciler ile birlikte belirlemesi, kurallara uygun davrananlara verilecek ödül ve uymayanlara karşı gerçekleştirilecek müeyyidelerinde yine öğrenciler ile gerçekleştirilen istişareler sonucunda tespit edilmesi; kuralların öğrenciler tarafından içselleştirilmesine, sınıfta oto-kontrolün sağlanmasına hem de istişare kültürün öğrencilere uygulamalı olarak kazandırılmasına olanak tanınması açısından önem taşır.⁶³²

Temel eğitim seviyesinde yer alan öğrencilere istişare kültürünün öğretilmesinin diğer bir yolu ise eğitim ve öğretimde kullanılacak modern teknik ve yöntemlerdir. Bu konuda etkili yöntemlerden biri de kubaşık (işbirlikli) öğrenme yöntemidir. Bu yöntemin sınıf içinde pratiğe dökülebilmesi için öğretmen, öğrencileri 2-6 kişilik gruplara ayırarak, her öğrencinin vazife almasını tesis etmeli, çalışılacak problem veya hususa ilgi gösteren öğrencilerin gruplarda bir araya gelmesini sağlamalıdır.⁶³³

2.23. Tevekkül Değeri

Tevekkül kelimesi, TDK Türkçe Sözlük'te "Herhangi bir işte elinden geleni yapıp daha sonrasını Allah'a bırakma" şeklinde tanımlanır.⁶³⁴ Büyük Türkçe Sözlükte ise "Vekil kılma, başkasına havale etme; Allah'a güvenme, gücünün yetmediği yerde Allah'tan bekleme" olarak ifade edilmiştir.⁶³⁵

Tevekkül sözcüğü "ve-ke-le" kökünden türemiştir. Tevekkül ile aynı kökten gelen "vekîl," Allah'ın isimlerindendir ve kullarının rızıkına kefil olan manasını taşırken; "tevâkül" ise kayıtsızlık, ilgisizlik manasındadır. Tevekkül bir işte acziyetini gösterip, işi yapmayı başkasına bırakıp güvenmek, Yüce Allah'ın

⁶³¹ Mehmet Okutan, "Disiplin Problemlerinin Sürekliliği", *Sınıf Yönetimi*, ed. Emin Karip (Ankara: Pegem Akademi, 2008), 18.

⁶³² Göksu, *Din Eğitimi Bağlamında İstişare ve Önemi*, 102.

⁶³³ Veysel Sönmez, *Öğretim İlke ve Yöntemleri* (Ankara: Anı Yayıncılık, 2017), 132-133.

⁶³⁴ Akalın vd., "Tevekkül", 2342.

⁶³⁵ Doğan, "Tevekkül", 1089.

katındakine itimat ederek, insanların sahip olduklarından umut kesmek, vekil olmak, bir işi üstlenmeyi kabul etmek anlamında belirtilmektedir.⁶³⁶

Tevekkül sözlükteki tanımı ile; güven, itimat, Allah'a güvenme manalarına gelmektedir. Bir işi başka birine havale edip ısmarlamak, dayanmak, teslim olmak, itimad etmek, güvenmek ve kaderin hükmüne rıza gösterme gibi manaları da mevcuttur.⁶³⁷

Tevekkül ile ilgili pek çok tanım bulunmaktadır. Bu tanımlar birbirleriyle hemen hemen yakın manaları ifade etmektedirler. Bu bağlamda tevekkül, Allah'ın katında olana güvenip, insanın sahip olduklarından ümit kesmek, Allah'ın rızıkına ve işine kefil olduğunu idrak ederek yalnız Allah'a yönelmek ve başkalarına dayanmamaktır. Bireyin aczini bilerek, Allah'a yaslanmasıdır. Kişinin nedenlere tutunarak Allah'a güvenmesidir. Tevekkül bireyin kalp ve dil ile Allah'a dayanmasıdır. Burada kişinin kalp ve dil ile tevekkül etmesi farklı şeylerdir.⁶³⁸

Tevekkülde zahiri yani kişinin faaliyet alanına dahil olan araçlara tutunmak ve onları kullanmakla birlikte, kalben Allah'a dayanma da olmalıdır. Tevekkül eden kul tereddüt ve şüphelerden uzaklaşır, işlerinin sonuçlarından şüphe etmez. Allah'a tevekkül eden biri, bu iş için elimden gelen çabayı gösterdim, gücümü sarf ettim, şimdi de acziyetini itiraf ederek Allah'a dayanıyor ve O'na güveniyorum demiş olur.⁶³⁹

Tevekkül, Kur'ân'ın temel hususlarından biri olarak incelenmektedir.⁶⁴⁰

Kur'an'ı Kerim'de 70 ayette tevekkül ile alakalı isim ve fiiller yer almaktadır. Tevekkül içeren ayetlerde tevekkül fiili kimi zaman inananlara buyruk

---

⁶³⁶ Meryem Şahin, *Dini Bir Değer Olarak Tevekkül Yöneliminin Psikolojik Sebepler ve Sonuçları Üzerine Araştırma* (Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), 13.

⁶³⁷ Serdar Mutçalı, *Arapça Türkçe Sözlük* (İstanbul: Dağarcık Yayınları, 2012), 1009.

⁶³⁸ Hâfız Ebî Bekr Bin Ebî'd-Dünya, *Rızık Anahtarları ve Tevekkül* (İstanbul: Uludağ Yayınları, 2010), 30.

⁶³⁹ Rabia Solmaz, *Din Eğitimi Açısından Kur'an ve Sünnette Tevekkül Kavramı* (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 11.

⁶⁴⁰ Celil Kiraz, *Kur'an'da Ahlâk İlkeleri* (Bursa: Emin Yayınları, 2007), 207; Muhsin Demirci, *Kur'an'ın Ana Konuları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 2010), 273.

olarak, kimi zamanda peygamberlerin ve inananların ahlâkî fiilleri veya peygamberlerin eğitim yöntemlerinden biri olarak bahsedilmiştir.⁶⁴¹

Kur'ân'da tevekkül kavramının bilhassa iman etmeyle birlikte kullanıldığı görülmektedir. Kur'an-ı Kerim'de *"Tevekkül edenler Allah'a tevekkül etsinler."* ifadesi dört yerde, *"eğer mü'min iseniz Allah'a tevekkül ediniz."* ifadesi iki yerde, *"Müminler Allah'a tevekkül etsinler."* şeklindeki ifadesi sekiz yerde yer almaktadır. Peygamberlerin gönderildikleri toplumlarıyla olan mücadelelerinde de Yüce Allah'a tevekkülde bulundukları, "Allah'a tevekkül ettim/ettik" cümleleri on beş yerde bulunmaktadır.⁶⁴²

Müminlerin Allah'a tevekkül etmesi gerektiğini belirten âyetler tevekkülün iman ile irtibatını, inananların inkâr edenlerin zalimliklerine göğüs gererken Allah'a güvenip dayanmasını isteyen, bu hususta peygamberlerden misaller veren âyetler de tutumla, amelle bağlantısını ortaya koymaktadır.⁶⁴³

*"Allah'a tevekkül et. Vekil olarak Allah yeter."*⁶⁴⁴, *"Ve O güçlü, esirgeyici Allah'a tevekkül et."*⁶⁴⁵, *"Bir de daima diri olup hiçbir zaman ölmeyen Allah'a tevekkül et. O'na hamdi ile tesbih eyle. Kullarının günahlarından haberdar olmaya O yeter."*⁶⁴⁶, *"O halde Allah'a tevekkül et! Şüphesiz sen apaçık bir hak üzerindesin."*⁶⁴⁷ âyetlerinde emir kipi kullanılarak tevekkül emri verilmektedir.

*"Allah, kendinden başka hiçbir ilah olmayandır. Mü'minler ancak Allah'a tevekkül etmelidirler."*⁶⁴⁸, *"De ki: Bizim başımıza hiçbir zaman Allah'ın yazdığından başka bir şey gelmez. O, bizim Mevlâmızdır. Onun için mü'minler, yalnız O'na tevekkül etsinler."*⁶⁴⁹, *"Ey iman edenler, Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani bir kavim (kureyş) size ellerini uzatmayı kurmuş da o, bunların*

---

⁶⁴¹ Solmaz, *Din Eğitimi Açısından Kur'an ve Sünnette Tevekkül Kavramı*, 8.

⁶⁴² Hayati Aydın, "Kur'an'da İrade-Azm ve Tevekkül. Tasavvuf", *İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 22 (2008), 74.

⁶⁴³ Mustafa Çağrı, "Tevekkül", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/ 3.

⁶⁴⁴ *Kur'ân-ı Kerîm ve İzahlı Meâli*, çev. Ahmed Davudoğlu (İstanbul: Çile Yayınları, 1988), el-Ahzâb 33/3.

⁶⁴⁵ eş-Şuarâ 26/217.

⁶⁴⁶ el-Furkân 25/58.

⁶⁴⁷ en-Neml 27/79.

⁶⁴⁸ et-Teğâbün 64/13.

⁶⁴⁹ et-Tevbe 9/51.

ellerini, size dokunmaktan menetmişti. Allah'tan korkun. Müminler yalnız Allah tevekkül etsinler."⁶⁵⁰ ayetlerinde tevekkülün Yüce Allah'a karşı yapılması gerektiği vurgulanır.

Allah resulü'nün tevekkül ile alakalı en çok müracaat edilen hadislerinden biri Hz. Ömer'den aktarılan *"Eğer siz gereği gibi Allah'a tevekkül etmiş olsaydınız, tıpkı sabahleyin kursakları boş olarak çıkıp (akşam) doymuş bir şekilde dönen kuşların rızıklandırıldığı gibi sizler de rızıklandırılırdınız."*⁶⁵¹ rivayetidir. Hadis-i şerifte kuşların sabah aç bir halde yuvalarından çıkmalarına işaret yapılmıştır, bu da tevekkülün aktif bir inanç olduğunu ortaya koyar.⁶⁵²

Hiz. Peygamber'e sahabilerden biri, *"Ey Allah'ın Resûlü! Devemi bağlayıp da mı Allah'a tevekkül edeyim, yoksa bağlamadan mı tevekkül edeyim?"* diye bir soru yöneltince Peygamberimiz, *"Önce onu bağla, sonra Allah'a tevekkül et!"* şeklinde cevap vererek tevekkül etmeden önce gereken önlemlerin alınması gerektiğine işaret etmiştir.⁶⁵³

Hadislerin ifade ettiğı ortak nokta tevekkül değerinin bireyin çabası ile gerçekleşmesidir.⁶⁵⁴

Tevekkül İslam dininin temel kavramlarından ve çeşitli motivasyon ve duygularla tevekküle eğilim gösterildiğı bilinmektedir.⁶⁵⁵

Ebeveynlerin ve eğitimcilerin vazifesi; tevekkül değerini kişiye kazandırabilmektir. Tevekkül inancının gelişmesi bireyi yaşadığı olaylar karşısında güçlü hale getirir ve intiharların sebeplerinden biri olarak yer alan dayanma gücünün eksikliğinin önüne geçebilir.⁶⁵⁶

---

⁶⁵⁰ el-Mâide 5/11.

⁶⁵¹ Tirmizî, "Zühd", 33; İbn Mâce, "Zühd", 14; Kolektif, *Hadislerle İslam Serlevha Hadisler*, 149.

⁶⁵² Mirza Tokpınar, *Hangi Doğru? Tevekkül: Hadisler Işığında Yeni Bir Tanım* (İstanbul: Kitabı Yayınevi, 2009), 106.

⁶⁵³ Tirmizî, "Sıfatü'k-kıyâme", 60; Kolektif, *Hadislerle İslam Serlevha Hadisler*, 149.

⁶⁵⁴ Solmaz, *Din Eğitimi Açısından Kur'an ve Sünnette Tevekkül Kavramı*, 14.

⁶⁵⁵ Şahin, *Dini Bir Değer Olarak Tevekkül Yöneliminin Psikolojik Sebep ve Sonuçları Üzerine Araştırma*, 28.

⁶⁵⁶ Solmaz, *Din Eğitimi Açısından Kur'an ve Sünnette Tevekkül Kavramı*, 52.

2.24. İffet Değeri

İffet sözcüğü Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük'te "Cinsel konularda ahlak kurallarına bağlılık, namus" olarak yer almaktadır.⁶⁵⁷ Büyük Türkçe Sözlükte ise iffet, "Ahlaki temizlik, namus, ırz, doğruluk" şeklinde ifade edilmiştir.⁶⁵⁸

Arapça dilinde iffet kelimesi "affe" köküyle çirkin ve haram şeylerden uzak durmak⁶⁵⁹ manasında kullanılmaktadır. Aynı şekilde iffet, namuslu, eteği temiz, hayalî olmak, haramlardan, çirkinliklerden sakınmak, uzak durmak, temiz olmak; memede süt kalmak ya da süt memede birikmek gibi manalara da gelmektedir.⁶⁶⁰

Sözlükte iffet, namus ve cinsel hususlarda töre ilkelerine bağlı olmak şeklinde belirtilir.⁶⁶¹ Ayrıca güzel ve helal olmayan söz ve fiillerden uzak durmak, haramdan sakınmak gibi anlamlara da gelmektedir. Dilciler iffet kavramını çirkin söz ve davranışlardan kaçınmak, haramdan beri durmak, ahlaki değerlere bağlı kalmak, edep ve hayâ çerçevesinde bulunmak olarak ifade ederler.⁶⁶²

Terim anlam olarak iffet sözcüğü kişinin, arzularının baskısına karşı gelerek, Yüce Allah ve insanlar katında kendisini alçaltacak fiillerden uzak durmasını sağlayan ahlaki bir fazilettir.⁶⁶³ Ahlaki bir terim olması bakımından iffet, bireyin cinsellik, yeme ve içme hususlarında nefsin ölçüsüz arzularını sınırlayarak ölçülü ve dengeli davranması, dinin çizdiği sınırlarda hareket etmesi anlamına gelen ahlaki bir terim olarak ifade edilir.⁶⁶⁴

İffet bir başka ifadeyle şehvette ölçülü olmaktır. Afif (iffetli) olan, yaptığını dine, mertliğe ve ölçüye uygun olarak yapan kimse manasındadır.⁶⁶⁵

---

⁶⁵⁷ Akalın vd., “İffet”, 1153.

⁶⁵⁸ Doğan, “İffet”, 507.

⁶⁵⁹ Mevlüt Sarı, *El- Mevarid Arapça-Türkçe Lûgat* (İstanbul: Bahar Yayınları, 1980), 1023.

⁶⁶⁰ Hüseyin Atay vd., *Arapça-Türkçe Büyük Lûgat* (Ankara: Bayrak Matbaası, 1981), 3/425.

⁶⁶¹ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük* (İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2006), 1354.

⁶⁶² Osman Güner, "Bir Mü'min Şiarı İffet", *Yeni Ümit Dergisi* 23/90 (Ekim-Kasım-Aralık 2010), 10.

⁶⁶³ Mustafa Çağrı, “İffet”, *İslam’da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, ed. İbrahim Kâfi Dönmez (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1997), 2/352.

⁶⁶⁴ Mehmet Görmez vd. (ed.), *Hadislerle İslam Hadislerin Hadislerle Yorumu* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014), 3/229.

⁶⁶⁵ Süleyman Ateş, *Kur’ân Ansiklopedisi* (İstanbul: Kur’an Bilimleri Araştırma Vakfı, 1997), 9/286.

İffet, nefsin heva ve arzuları karşısında kişinin iradesini kullanmasıdır. İnsan arzularının kendisini sevk edeceği haramları düşünür ve isteklerini helal olandan tarafa yönlendirir.⁶⁶⁶

Kur'an'da iffet sözcüğü yer almamakla beraber dört âyette iffet kelimesiyle aynı kökten gelen ad ve fiiller yer almaktadır. Bakara sûresinde⁶⁶⁷ mal yardımı yapılması hususuna en fazla lââyık görülen yoksulların nitelikleri bildirilirken, *"Durumları hakkında bilgisi olmayanlar iffetli davranışları sebebiyle onları zengin zanneder."* şeklinde ifade edilir ve bu kişilerin yardıma ihtiyacı olmalarına rağmen diğer insanlara yüz suyu dökerek dilenmedikleri belirtilmektedir. Nûr sûresinde,⁶⁶⁸ bekârları evlilik vakitleri geldiğinde evlendirmeyi tavsiye eden âyetin peşinden, *"Evlenme imkânı bulamayanlar Allah lütfundan ihtiyaçlarını giderinceye kadar iffetlerini korusunlar."* şeklinde emrolunmuştur. İffet ile ilgili âyetlerin iki tanesi⁶⁶⁹ yeme içme, mal mülk hususlarında kanaatkâr ve ölçülü olmayı, diğer ikisi de⁶⁷⁰ cinsel istekler konusunda edepli ve ölçülü davranmayı belirtmektedir.⁶⁷¹

Hiz. Peygamberin hadislerine bakıldığında Kur'an-ı Kerim'de yer alan ayırıma benzer bir şekilde iffeti ikiye ayırarak ele aldığı görülmektedir. Bu ayırımdan biri şerefi muhafaza ederek müstağni olmaktır. İkincisi ise şehveti koruma halidir. Hiz. Peygamber bir hadisinde istiğna gösterip şerefini muhafaza edenlerin zengin kılınacağı ile ilgili: *"Yanımda bulunan hiçbir malı sizden saklayacak değilim. Kim iffetli olmayı dilerse, Allah onu iffetli kılar. Kim müstağni olursa (aza kanaat edip insanlardan bir şey istemezse), Allah onu zengin kılar. Kim sabrederse, Allah ona sabır ihsan eder. Kimseye sabırdan daha hayırlı ve daha geniş bir ikram verilmemiştir."*⁶⁷² hadisiyle iffet kavramının yalnız şehvet ve namus ile ilgili olmadığını bize göstermektedir.

⁶⁶⁶ Hatice Avcı, *Kur'an'dan İffet Örnekleri: Hiz. Meryem ve Hiz. Yusuf* (Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 5.

⁶⁶⁷ el-Bakara 2/273.

⁶⁶⁸ en- Nûr 24/32-33.

⁶⁶⁹ el-Bakara 2/273; en-Nisâ 4/6.

⁶⁷⁰ Nûr 24/33, 60.

⁶⁷¹ Çağrı, "İffet", 21/506.

⁶⁷² Müslim, "Zekât", 124; Kolektif, *Hadislerle İslam Serlevha Hadisler*, 141.

Abdullah b. Mesud 'dan (r.a) rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber *“Gençler! Evlenme imkânı bulanınız evlensin. Çünkü evlenmek, gözü haramdan çevirmek ve iffeti korumak için en iyi yoldur. Evlenme imkânı bulamayanlar da oruç tutsun. Çünkü orucun, şehveti kesme özelliği vardır.”*⁶⁷³ şeklinde buyurmuştur.

Hz. Peygamber (s.a.v.) evlenmenin yararını ifade ederek, sonucunun da iffete ulaştırdığını ve bireyin mahremiyetine dikkat etmesini sağladığını bildirmiştir. Bir diğer hadisinde Allah Resulu: *“Üç gruba Allah'ın yardım etmesi haktır: Allah yolunda cihad eden kişiye, (hürriyetini kazanmak için belirlenmiş parayı) ödemeye çalışan köleye, iffetli olabilmek için evlenene.”*⁶⁷⁴ şeklinde ifade etmiştir.

İffetin iman ile ilişkili olması nedeniyle şu hadis iffete farklı bir bakış açısı getirmiştir. *“Hayâ, iffet, dile hâkimiyet ve akıl, imandandır. Böyle kimselerin ahiret arzusu çoğalır, dünya hırsı azalır. Cimrilik, müstehcenlik, çirkin sözlülük, hayâsızlıktan, nifaktan ileri gelir. Böylelerinde dünya hırsı çoğalır, ahiret arzusu azalır.”*⁶⁷⁵ İffet veya hayânın iman ile yakın bir bağlantısı olmasının yanı sıra kişinin dünya hırsının üstesinden gelmesinin yapıtaşlarından birinin de iffet kavramıyla irtibatlı olması, iffet eğitimi bakımından rehber olma mahiyetindedir. Bu hadis bakımından, kişiyi iffetsizliğe sevk eden en büyük sebep olan müstehcenliğin mevcudiyeti hayasızlığa ulaşıyorsa, iffet eğitimi yönünden bireyde hayâ, utanma değerinin ön planda tutularak bu değer ortaya çıkarılmasına ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır.

Aynı zamanda *“Allah'ım, senden hidayet, takva, iffet ve gönül zenginliği isterim.”*⁶⁷⁶ şeklinde buyuran Hz. Peygamber, iffetin öğrenilebilen eğitimsel bir değer olduğunu da ortaya koymaktadır.

İffet kavramı ahlaki değerler arasında özel bir konuma sahiptir. İffetin birey yaşamındaki önemi, kişisel ve toplumsal boyutta büyüktür. İnsanın iffet değerine

⁶⁷³ Buhâri, “Nikâh”, 3; Tirmizî, “Nikâh”, 1; Kolektif, *Hadislerle İslam Serlevha Hadisler*, 284.

⁶⁷⁴ Tirmizî, “Fedâilü'l-cihad”, 20; Kolektif, *Hadislerle İslam Serlevha Hadisler*, 141.

⁶⁷⁵ Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevi, *Ramuz'ül Ehadis*, çev. Arif Pamuk-Naim Erdoğan (İstanbul: Pamuk Yayınları, 2010), 1/325.

⁶⁷⁶ Müslim, “Zikir”, 72; En-Nevevî, *Riyâzü's- Sâlihîn*, 1/107.

haiz olma durumu, onun bireysel gelişimi ve ahlaki olgunluk düzeyini artırırken, aynı zamanda toplumda da iffetli bireylerin olması, toplumsal düzenin devam ettirilmesine ve ahlaki ilkelerin muhafaza edilmesine fayda sağlar. İslam kültürü ve diğer kültürlerin çoğunda iffet kavramı, bir fazilet olarak kabul edilir ve cinsel ahlakın muhafaza edilmesi adına önemli bir rol oynar. İffet, insanın kendine olan saygısını muhafaza etmesine ve başka kişilere saygılı davranmasına destek olur. İnsanlar arasındaki dürüstlük ve saygının muhafazasının sağlanması için iffetin önemli bir görevi bulunmaktadır.⁶⁷⁷

Sonuç olarak, iffet kavramı, namus, cinsel hususlarda ahlaki ilkelere bağlılık ve ahlaki değerlere saygı gibi manalarda kullanılan bir terim olarak karşımıza çıkar. İffet, Allah'a karşı gelmekten kaçınma, kötü tutum ve davranışlardan sakınma ve ahlaki değerlere bağlılık konularında etkili bir önemli bir ahlaki erdemdir.

2.25. Cömertlik Değeri

Cömertlik, Türk Dil Kurumu tarafından "Cömert olma durumu" olarak tanımlanmaktadır.⁶⁷⁸ Büyük Türkçe Sözlük'te ise cömertlik, "Eli açıklık, el açıklılığı, verimlilik" olarak ifade edilmiştir.⁶⁷⁹

Cömertlik kavramı İslâm ahlâk literatüründe çoğunlukla sehâ, sehâvet, cûd sözcükleriyle karşılanır. Sehâ, sehâvet kelimeleri, ocakta basit bir şekilde ateş yakılabilmesi ve yanan ateşin duman ve alevinin kolaylıkla yükselmesine olanak sağlama manasındadır. Bu anlamdan yola çıkılarak gönül zenginliği ve genişliği de sehâvet olarak ifade edilmiştir. Cevd ya da cevdet kökünden türeyen cûd kelimesi ise terim olarak sehâvet sözcüğüyle aynı manadadır.⁶⁸⁰

"Cömert," sözcüğü kerem sahibi, ikramcı ve eli açık manasındayken, "Cömertlik," ifadesi ihsân, ikram, sehâvet ve yardım alışkanlığı olarak belirtilir.

⁶⁷⁷ Hökelekli, *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, 125-130.

⁶⁷⁸ Akalın vd., "Cömertlik", 471.

⁶⁷⁹ Doğan, "Cömertlik", 174.

⁶⁸⁰ Mustafa Çağrı, "Cömertlik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/ 72.

Cömertlik, kişinin hâiz olduğu olanaklardan, ihtiyaç sahiplerine meşrû ölçüler içinde ve yalnız Allah rızasını umarak yardım ve ihsânda bulunmasıdır.⁶⁸¹

İslâm cömertliği bir erdem olarak görüp yükseltmenin ötesinde, bencil hislerin tatmin aracı olmaktan çıkarıp, insan sevgisi ve Allah'ın rızâsından meydana gelen ahlâkî bir içeriğe kavuşturmuştur. Yüce Kur'an, malını yalnız insanlara gösteriş yapmak için harcayan kişilerin bu eylemlerinin ahlâkî bir kıymet ifade etmediğini ve yardımlaşmanın sadece Allah'a saygı gösterme (takvâ) ve insanlara iyilikte bulunma (birr) niyetiyle yapılabileceğini gerektiğini ısrarla belirtmiştir.⁶⁸²

Kur'an-ı Kerim'de cömertlik kavramı öncelikle Yüce Allah'ın sıfatlarından biri olarak belirtmiş olup "*Allah, sonsuz lütuf ve kerem sâhibidir.*"⁶⁸³ şeklinde ifade edilmiştir.

Bir hadis-i şerifte, "*Allah, cömerttir ve cömertliği sever.*" buyurularak "cömert" ifadesi için Yüce Allah'ın isimlerinden olan "cevâd" sözcüğü yer almıştır.⁶⁸⁴

Hiz. Peygamber (s.a.v.) de insanlar içinde en cömert olandır.⁶⁸⁵

Kur'an'ı Kerim'de ve Sünnet'te cömertlik kavramının yüce bir sıfat ayrıca peygamberlerin de hâiz oldukları üstün bir erdem olarak kabul görmesi, müslüman ahlâkçıların bu hususa özel bir değer vermelerine sebep olmuştur. Ahlâk eserlerinde geleneksel uygulama devam ettirilerek diğer faziletler gibi cömertlik de cimrilik ve israf diye isimlendirilen iki aşırı ucun ortası olarak görülmüştür.⁶⁸⁶

Cömertlik, malının bir bölümünü dağıtarak gerçekleştirilen bir cömertliktir ve bu cömertliğin en alt seviyesi olarak kabul edilir. Malının büyük bir kısmını dağıtarak, geriye azını bırakarak yapılan cömertlik ise cûd olarak ifade edilir. İsâr,

⁶⁸¹ Ahmed Sezikli, "Cömertlik", *Şamil İslam Ansiklopedisi*, ed. Duran Kömürcü (İstanbul: Şamil Yayınları, 2000), 2/20-21.

⁶⁸² el-Bakara 2/264; el-Mâide 5/2; el-Leyl 92/17-20.

⁶⁸³ er-Rahmân 55/27; el-Alak 96/3.

⁶⁸⁴ Tirmizî, "Edeb", 41; Kolektif, *Hadislerle İslam Serlevha Hadisler*, 141.

⁶⁸⁵ Buhârî, "Bed'ü'l-halk", 6; Müslim, "Fedâil", 50; En-Nevevî, *Riyâzü's- Sâlihîn*, 2/462.

⁶⁸⁶ Çağrı, "Cömertlik", 8/72.

kişinin kendisinin zorunlu ihtiyacı olan bir şeyi başkalarının ihtiyaçları için kullanmasıdır.⁶⁸⁷

Kur'an-ı Kerim'de sehâ, sehâvet, cûd sözcükleri yer almasa da âyetlerin birçoğunda itâ, infak, ikram, it'âm, îsâr, bezl, îhsân gibi mastarlardan türeyen fiillerle cömertlik değeri teşvik edilir.⁶⁸⁸

Cömertlik, ruhun yetisidir. Cömert olan kişiler ihtiyaç sahiplerine verme ve îhsânda bulunma eğilimindedirler. Kendi sahip oldukları olanaklardan diğer insanlara yardımda bulunmayı içten gelerek bir zorlama olmaksızın isterler. Cömertlik, kul hakkının bir değeri olarak kabul edilir, kendi haklarından vazgeçerler ve başkalarının ihtiyaçlarını kendi ihtiyaçlarından önde tutarlar.⁶⁸⁹

Kur'an'da cömertlik kavramı, cihat ile denk görülür ve Allah'ın rızasını kazanmak için harcama yapmak gerektiği bildirilir.⁶⁹⁰ Cömertlik, kıyamet gününde kişiyi elem ve sıkıntılı durumlarından kurtarabilecek önemli bir amel olarak öne çıkarılır.⁶⁹¹ Ayetlerin bazısında ise cömertlik Yüce Allah'a verilen bir borç olarak ifade edilip alışverişe benzetilir.⁶⁹²

Kişilerin cömertlik değerinden kaçmalarının nedenleri arasında, kişinin servetini ve malını bencillik hislerini tatmin etmek amacıyla kullanması gelir. Fakat İslam dinine göre servet ve mal sadece Allah'ındır, bu sebeple cömertlik teşvik edilir.⁶⁹³

Cömertlikle ilgili olarak Hadis-i şeriflerde de cömertliğin önemine ve övgüsüne işaret edilir. Hz. Peygamber, cömertlikle ilgili pek çok hadiste öğütlerde bulunur ve cömertlikle ilgili örnekler sunar.⁶⁹⁴

---

⁶⁸⁷ Sezikli, "Cömertlik", 2/20-21.

⁶⁸⁸ Çağrı, "Cömertlik", 8/72.

⁶⁸⁹ Cihan Özel, *Kur'an-ı Kerim'de Cömertlik Kavramı* (Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 17.

⁶⁹⁰ el-Bakara 2/254.

⁶⁹¹ el-Bakara 2/222.

⁶⁹² el-Bakara 2/244; el-Mâide 5/13; el-Hadîd 57/11.

⁶⁹³ Âl-i İmrân 3/179; el-Hadîd 57/10.

⁶⁹⁴ Müslim, "Zekât", 88; Buhârî, "Zekât", 21-22; En-Nevevî, *Riyâzü's- Sâlihîn*, 2/10.

Hız. Peygamber, cömert olmanın erdemini ve cömert kişilerin mükâfatlandırılacağını sık sık ifade eder. *"Sadaka malı eksiltmez. Allah, affeden bir kulunun ancak şerefini artırır. Allah için alçak gönüllü davrananı, Allah Teâla yüceltir."*⁶⁹⁵ şeklinde cömertliğin övgüsünü yapar.

Cömert insan olumlu kişilik özelliklerine sahiptir ve cömertlik bireyleri daha bilge ve özgür kılar.⁶⁹⁶

Günümüzde, cömertlik değeri, çocuklara küçük yaşlardan itibaren öğretilmelidir. Bu değer, bireylerin birbirleriyle daha iyi ilişkiler kurmalarını ve toplumsal huzuru artırabilir. Aynı zamanda, bireylerin dünya sorunlarını anlamalarına ve bu sorunlara çözüm bulma yolunda katkı sağlamalarına yardımcı olabilir.⁶⁹⁷

---

⁶⁹⁵ Müslim, "Birr", 69; En-Nevevî, *Riyâzü's- Sâlihîn*, 2/14.

⁶⁹⁶ Doğan Cüceloğlu, *Anlamlı ve Coşkulu Bir Yaşam İçin Savaşçı* (İstanbul: Sistem Yayıncılık, 1999), 78.

⁶⁹⁷ Tarık Çetin, *Kutadgu Bilig'de Çocuk ve Çocuk Eğitimi* (Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 50.

3. BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde ortaokul 5,6,7 ve 8.sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarındaki ünitelerde belirlenen ilgili değerler ile alakalı bulgular yer almaktadır. İlgili değerler belirlenirken ünite içerisinde metin ve görseller ayrı ayrı incelenmiş olup değerın doğrudan veya dolaylı olarak verilme hususu dikkate alınmıştır.

3.1. Ortaokul 5.Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı İçerisinde Yer Alan İlgili Değerler

Ortaokul 5. sınıf DKAB ders kitabındaki metinler ve görseller incelenerek ilgili değerler ile alakalı frekanslar ve yüzdelik oranlar Tablo 3.1’de gösterilmiştir.

Tablo 3.1: Ortaokul 5.Sınıf DKAB Ders Kitabında Yer Alan İlgili Değerlerin Frekans ve Yüzde Oranları

İlgili Değerler	Metin	Görsel	Toplam	
	(f)	(f)	(f)	%
Adalet	14	0	14	1.89
Dostluk/Kardeşlik	18	10	28	3.77
Doğruluk/Dürüstlük	15	0	15	2.02
Yardımlaşma	47	4	51	6.87
Sabır	6	0	6	0.81
Saygı	32	1	33	4.45
Sevgi	42	7	49	6.61
Sorumluluk	11	5	16	2.15
Vatanseverlik	5	1	6	0.81
Merhamet/Şefkat	53	16	69	9.28
Aile	77	13	90	12.13
Güzel Ahlak	160	20	180	24.26
İyiliği Emretmek Kötülükten Alıkoymak	29	1	30	4.04
Çalışkanlık	20	7	27	3.64
Affedicilik/Bağışlayıcılık	13	0	13	1.75
Alçakgönüllülük/Tevazu	9	2	11	1.48
Şükür/Hamd	24	2	26	3.50
Hoşgörü	3	0	3	0.40
Barış	4	0	4	0.54
Cesaret	0	0	0	0.00
Selamlaşmak	46	0	46	6.20
İstişare	1	0	1	0.13
Tevekkül	3	0	3	0.40
İffet	6	0	6	0.81
Cömertlik	6	9	15	2.02
Toplam	664	98	742	100

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 3.1’de ortaokul 5. Sınıf DKAB ders kitabında en çok yer verilen değerin güzel ahlak olduğu görülmektedir. Güzel ahlak değeri ders kitabı

içerisinde 180 defa görülmektedir ve tüm ilgili değerlere göre kitapta yer verilme oranı %24,26'dır. Ders kitabında güzel ahlak değerinden sonra en çok yer verilen değerler sırasıyla aile, merhamet/şefkat, yardımlaşmadır. Aile değerine 90 defa yer verilirken kitapta yer verilme oranı %12,13'dür. Merhamet/Şefkat değerine 69 defa (%9,28) yardımlaşma değerine ise 51 defa (%6,87) yer verilmiştir. Ders kitabında hiç yer verilmeyen değer ise cesarettir. İstişare değerine 1 defa %0,13 oranında yer verilirken, tevekkül ve hoşgörü değerlerine üçer kere % 0,40 oranında yer verilmiştir.

Ders kitabında metinlerde ve görsellerde güzel ahlak değerine en fazla yer verilmiştir. Metinler güzel ahlak değerine 160 defa, görsellerde ise 20 defa yer verilmiştir. Metinlerde güzel ahlak değerinden sonra en çok yer verilen değer 77 defa olmak üzere ailedir. Görsellerde güzel ahlak değerinden sonra en çok yer verilen değerler sırasıyla merhamet/şefkat (f=16), aile (f=13) ve dostluk/kardeşlik (f=10)'tir. Ders kitabında metinlerde hiç yer verilmeyen değer cesaret iken görsellerde adalet, doğruluk/dürüstlük, sabır, affedicilik/bağışlayıcılık, hoşgörü, barış, cesaret, selamlaşmak, istişare, tevekkül, iffet değerine hiç yer verilememiştir.

İlgili değerlerin ortaokul 5. sınıf DKAB ders kitabında doğrudan veya dolaylı olarak verilme durumuna ait frekanslar ve yüzdelik oranlar tablo 3.2'de verilmiştir.

Tablo 3.2: Ortaokul 5.Sınıf DKAB Ders Kitabında Yer Alan İlgili Değerlerin Doğrudan veya Dolaylı yer verilme Sıklığı ve Yüzdelik Oranları

İlgili Değerler	Doğrudan		Dolaylı	
	(f)	%	(f)	%
Adalet	9	2,72	5	1,22
Dostluk/Kardeşlik	5	1,51	23	5,60
Doğruluk/Dürüstlük	8	2,42	7	1,70
Yardımlaşma	25	7,55	26	6,33
Sabır	5	1,51	1	0,24
Saygı	28	8,46	5	1,22
Sevgi	31	9,37	18	4,38
Sorumluluk	7	2,11	9	2,19
Vatanseverlik	5	1,51	1	0,24
Merhamet/Şefkat	27	8,16	42	10,2
Aile	55	16,6	35	8,52
Güzel Ahlak	17	5,14	163	39,6
İyiliği Emretmek Kötülükten	3	0,91	27	6,57
Çalışkanlık	16	4,83	11	2,68
Affedicilik/Bağışlayıcılık	13	3,93	0	0,00
Alçakgönüllülük/Tevazu	3	0,91	8	1,95
Şükür/Hamd	19	5,74	7	1,70
Hoşgörü	0	0,00	3	0,73
Barış	4	1,21	0	0,00
Cesaret	0	0,00	0	0,00
Selamlaşmak	45	13,6	1	0,24
İstişare	1	0,30	0	0,00
Tevekkül	1	0,30	2	0,49
İffet	0	0,00	6	1,46
Cömertlik	4	1,21	11	2,68
Toplam	331	100	411	100

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 3.2’de ortaokul 5. sınıf DKAB ders kitabında doğrudan en çok yer verilen değer aile değeridir. Aile değeri ders kitabında 55 defa ve tüm ilgili değerlere göre %16,62 oranında yer almaktadır. Aile değerinden sonra sırasıyla doğrudan olarak en çok yer verilen ilgili değerler selamlaşmak (f=45), sevgi (f=31) ve saygı (f=28)’dir. Ders kitabında hoşgörü, cesaret ve iffet değerlerine doğrudan hiç yer verilmemiştir.

Ortaokul 5. sınıf DKAB ders kitabında dolaylı olarak en çok yer verilen değer güzel ahlaktır. Güzel ahlak değeri ders kitabında 163 defa ve tüm ilgili değerlere göre %39,66 oranında yer almaktadır. Güzel ahlak değerinden sonra sırasıyla dolaylı olarak en çok yer verilen ilgili değerler merhamet/şefkat (f=42), aile (f=35) ve iyiliği emretmek kötülükten alıkoymak (f=27)’tir. Ders kitabında

affedicilik/bağışlayıcılık, barış, cesaret, istişare değerine dolaylı olarak hiç yer verilmemiştir.

Ortaokul 5. sınıf DKAB ders kitabında ilgili değerlerin süreklilik arz etme durumu Tablo 3.3’te gösterilmektedir.

Tablo 3.3: İlgili Değerlerin Ortaokul 5.Sınıf DKAB Ders Kitabındaki Ünitelere Dağılımına İlişkin Frekanslar

İlgili Değerler	1.Ünite: Allah İnancı	2. Ünite: Ramazan ve Oruç	3.Ünite: Adap ve Nezakat	4. Ünite: Hz. Muhammed (s.a.v) ve Aile Hayatı	5. Ünite: Çevremizde Dinin İzleri
Adalet	1	1	0	8	4
Dostluk/Kardeşlik	3	5	8	8	4
Doğruluk/Dürüstlük	0	0	3	11	1
Yardımlaşma	3	18	2	18	10
Sabır	0	3	1	1	1
Saygı	1	3	4	14	1
Sevgi	2	6	7	31	3
Sorumluluk	0	8	1	6	1
Vatanseverlik	0	1	0	0	5
Merhamet/Şefkat	31	8	7	23	0
Aile	3	5	5	73	4
Güzel Ahlak	18	35	45	63	19
İyiliği Emretmek Kötülükten Alıkoymak	4	6	12	7	1
Çalışkanlık	6	5	3	9	4
Affedicilik/Bağışlayıcılık	7	5	0	0	1
Alçakgönüllülük/Tevazu	0	0	3	7	1
Şükür/Hamd	2	4	13	4	3
Hoşgörü	0	0	1	1	1
Barış	0	0	2	2	0
Cesaret	0	0	0	0	0
Selamlaşmak	0	0	46	0	0
İstişare	0	0	0	1	0
Tevekkül	0	0	0	0	1
İffet	1	1	0	0	0
Cömertlik	2	7	0	5	1
Toplam	84	121	163	292	66

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 3.3’te ilgili değerlerin ders kitabındaki ünitelerde yer verilme frekansları arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Ortaokul 5. sınıf DKAB ders kitabında ilgili değerlere kendi içerisinde bazı ünitelerde yer verilirken bazı ünitelerde ise hiç yer verilmemiştir. Örneğin ortaokul 5. sınıf DKAB ders

kitabında istişare değeri sadece 4. üniteye yer alırken vatanseverlik değeri sadece 2. ve 5. üniteye yer almaktadır. Merhamet/Şefkat değerine 1. üniteye 31 defa yer verilirken 5. üniteye hiç yer verilmemiştir. Tabloda dostluk/kardeşlik, yardımlaşma, saygı, sevgi, aile, güzel ahlak, iyiliği emretmek kötülükten alıkoymak, çalışkanlık, şükür/hamd değerlerinin tüm ünitelerde dağılım göstererek süreklilik arz ettiği söylenebilir. Genel olarak baktığımızda ise ilgili değerlerin en çok 4. üniteye yer aldığı görülürken en az 1. ve 5. ünitelerde yer aldığı görülmektedir.

3.2.Ortaokul 6.Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı İçerisinde Yer Alan İlgili Değerler

Ortaokul 6. sınıf DKAB ders kitabı içerisindeki metinler ve görseller incelenerek sayısal veriler tablo 3.4'te gösterilmiştir.

Tablo 3.4: Ortaokul 6. Sınıf DKAB Ders Kitabında Yer Alan İlgili Değerlerin Frekans ve Yüzde Oranları

İlgili Değerler	Metin	Görsel	Toplam	
	(f)	(f)	(f)	%
Adalet	1	0	1	0,17
Dostluk/Kardeşlik	30	13	43	7,29
Doğruluk/Dürüstlük	44	0	44	7,46
Yardımlaşma	30	4	34	5,76
Sabır	4	0	4	0,68
Saygı	17	0	17	2,88
Sevgi	32	2	34	5,76
Sorumluluk	10	5	15	2,54
Vatanseverlik	40	8	48	8,14
Merhamet/Şefkat	13	2	15	2,54
Aile	23	3	26	4,41
Güzel Ahlak	109	11	120	20,34
İyiliği Emretmek Kötülükten Alıkoymak	47	9	56	9,49
Çalışkanlık	35	6	41	6,95
Affedicilik/Bağışlayıcılık	20	0	20	3,39
Alçakgönüllülük/Tevazu	2	0	3	0,51
Şükür/Hamd	23	0	23	3,90
Hoşgörü	0	0	0	0,00
Barış	11	0	11	1,86
Cesaret	6	0	6	1,02
Selamlaşmak	17	0	17	2,88
İstişare	4	0	4	0,68
Tevekkül	0	0	0	0,00
İffet	3	0	3	0,51
Cömertlik	2	3	5	0,85
Toplam	523	66	589	100

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 3.4'te ortaokul 6. sınıf DKAB ders kitabında en çok yer verilen değer güzel ahlak değeridir. Güzel ahlak değerine ders kitabında 120 defa ve tüm ilgili değerlere göre % 20,34 oranında yer verilmiştir. Güzel ahlak değerinden sonra sırasıyla iyiliği emretmek kötülükten alıkoymak değeri 56 defa ve %9,49 oranında, vatanseverlik değeri 48 defa ve %8,14 oranında, doğruluk/dürüstlük değeri ise 44 defa ve %7,46 oranında ders kitabında yer almaktadır. Ders kitabında hoşgörü ve tevekkül değerine hiç yer verilmemiştir. Adalet değerine 1 defa ve %0,17 oranında, alçakgönüllülük/tevazu ve iffet değerlerine üçer defa ve %0,51 oranında yer verilmiştir.

Ders kitabında metinlerde en çok yer verilen değer güzel ahlak, görsellerde ise dostluk/kardeşlik değeridir. Metinlerde güzel ahlak değerine 109 defa yer verilirken, görsellerde dostluk/kardeşlik değerine 13 defa yer verilmiştir. Metinlerde güzel ahlak değerinden sonra en fazla iyiliği emretmek kötülükten alıkoymak (f=47) ve doğruluk/dürüstlük (f=44), görsellerde ise dostluk/kardeşlik değerinden sonra en çok güzel ahlak (f=11) ve iyiliği emretmek kötülükten alıkoymak (f=9) değerlerine yer verilmiştir. Ders kitabında metinlerde hoşgörü ve tevekkül değerlerine, görsellerde ise adalet, doğruluk/dürüstlük, sabır, saygı, affedicilik/bağışlayıcılık, alçakgönüllülük/tevazu, şükür/hamd, hoşgörü, barış, cesaret, selamlaşmak, istişare, tevekkül, iffet değerlerine yer verilmemiştir.

İlgili değerlerin ortaokul 6. sınıf DKAB ders kitabında doğrudan veya dolaylı olarak yer almalarına ilişkin sayısal veriler Tablo 3.5'te gösterilmiştir.

Tablo 3.5: Ortaokul 6.Sınıf DKAB Ders Kitabında İlgili Değerlerin Doğrudan veya Dolaylı Yer Verilme Sıklığı ve Yüzdelik Oranları

İlgili Değerler	Doğrudan		Dolaylı	
	(f)	%	(f)	%
Adalet	1	0,31	1	0,17
Dostluk/Kardeşlik	23	7,23	43	7,29
Doğruluk/Dürüstlük	25	7,86	44	7,46
Yardımlaşma	21	6,60	34	5,76
Sabır	4	1,26	4	0,68
Saygı	15	4,72	17	2,88
Sevgi	30	9,43	34	5,76
Sorumluluk	6	1,89	15	2,54
Vatanseverlik	41	12,89	48	8,14
Merhamet/Şefkat	7	2,20	15	2,54
Aile	20	6,29	26	4,41
Güzel Ahlak	18	5,66	120	20,34
İyiliği Emretmek Kötülükten	4	1,26	56	9,49
Çalışkanlık	34	10,69	41	6,95
Affedicilik/Bağışlayıcılık	16	5,03	20	3,39
Alçakgönüllülük/Tevazu	1	0,31	3	0,51
Şükür/Hamd	16	5,03	23	3,90
Hoşgörü	0	0,00	0	0,00
Barış	9	2,83	11	1,86
Cesaret	4	1,26	6	1,02
Selamlaşmak	17	5,35	17	2,88
İstişare	3	0,94	4	0,68
Tevekkül	0	0,00	0	0,00
İffet	2	0,63	3	0,51
Cömertlik	1	0,31	5	0,85
Toplam	318	100	589	100

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 3.5’te ortaokul 6. Sınıf DKAB ders kitabında doğrudan en çok yer verilen değer vatanseverlik değeridir. Vatanseverlik değeri ders kitabında 41 defa ve tüm ilgili değerlere göre %12,89 oranında yer almaktadır. Vatanseverlik değerinden sonra sırasıyla doğrudan en çok yer verilen ilgili değerler çalışkanlık (f=34), sevgi (f=30) ve doğruluk/dürüstlük (f=25)’tir. Ders kitabında hoşgörü ve tevekkül değerine ise doğrudan hiç yer verilmezken adalet, alçakgönüllülük/tevazu, cömertlik değerine birer defa, iffet değerine ise 2 defa yer verilmiştir.

Ortaokul 6. Sınıf DKAB ders kitabında dolaylı olarak en çok yer verilen değer güzel ahlaktır. Güzel ahlak değeri 120 defa ve %20,34 oranında yer verilmiştir. Güzel ahlak değerinden sonra dolaylı olarak sırasıyla en çok iyiliği

emretmek kötülükten alıkoymak (f=56), vatanseverlik (f=48) ve doğruluk/dürüstlük (f=44)'tür. Ders kitabında dolaylı olarak hoşgörü ve tevekkül değerlerine hiç yer verilmemiştir.

Ortaokul 6. sınıf DKAB ders kitabında ilgili değerlerin ünitelere göre süreklilik arz etme durumu tablo 3.6'da gösterilmiştir.

Tablo 3.6: İlgili Değerlerin Ortaokul 6. Sınıf DKAB Ders Kitabındaki Ünitelere Dağılımına İlişkin Frekanslar

İlgili Değerler	1.Ünite: Peygamber ve İlahi Kitap İnancı	2. Ünite: Namaz	3.Ünite: Zararlı Alışkanlıklar	4. Ünite: Hz. Muhammed'in Hayatı	5. Ünite: Temel Değerlerimiz
Adalet	1	0	0	0	0
Dostluk/Kardeşlik	4	9	9	13	8
Doğruluk/Dürüstlük	20	4	2	6	0
Yardımlaşma	16	5	2	11	12
Sabır	0	1	1	2	0
Saygı	4	4	1	3	5
Sevgi	4	2	4	12	12
Sorumluluk	7	6	0	2	0
Vatanseverlik	0	0	0	3	45
Merhamet/Şefkat	12	2	0	0	1
Aile	1	2	10	6	7
Güzel Ahlak	32	10	25	44	9
İyiliği Emretmek Kötülükten Alıkoymak	10	8	25	13	0
Çalışkanlık	14	2	8	12	5
Affedicilik/Bağışlayıcılık	4	1	0	6	9
Alçakgönüllülük/Tevazu uu	0	1	1	0	0
Şükür/Hamd	2	3	4	10	4
Hoşgörü	0	0	0	0	0
Barış	0	0	0	10	1
Cesaret	1	0	0	5	0
Selamlaşmak	0	11	1	1	4
İstişare	0	0	0	4	0
Tevekkül	0	0	0	0	0
İffet	1	1	0	1	0
Cömertlik	1	0	0	1	3
Toplam	134	72	93	165	125

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 3.6'da ilgili değerlerden dostluk/kardeşlik, yardımlaşma, saygı, sevgi, aile, güzel ahlak, çalışkanlık, şükür/hamd değerlerinin tüm ünitelere dağılım göstererek süreklilik arz ettiği söylenebilir. Diğer ilgili değerlerin ise ortaokul 6. sınıf DKAB ders kitabında belli ünitelerde yoğunlaştığını ve diğer ünitelerde neredeyse hiç yer almadığını görüyoruz. Örneğin istişare değerine

yalnızca 4. üniteye yer verilirken 3. üniteye adalet, sorumluluk, vatanseverlik, merhamet/şefkat, affedicilik/bağışlayıcılık, hoşgörü, barış, cesaret, isticare, tevekkül, iffet, cömertlik değerlerine hiç yer verilmemiştir. Genel olarak baktığımızda ise ortaokul 6. sınıf DKAB ders kitabında ilgili değerlere en çok sırasıyla 4. ve 1. ünitelerde yer verilirken en az 2. ve 3. ünitelerde yer verildiği görülmektedir.

3.3. Ortaokul 7. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı İçerisinde Yer Alan İlgili Değerler

Ortaokul 7. sınıf DKAB ders kitabında metinler ve görseller incelenerek içerisinde yer alan ilgili değerlere ait frekanslar ve yüzdelik oranlar Tablo 3.7’de verilmiştir.

Tablo 3.7: İlgili Değerlerin Ortaokul 7. Sınıf DKAB Ders Kitabındaki Ünitelere Dağılımına İlişkin Frekanslar

İlgili Değerler	Metin	Görsel	Toplam	
	(f)	(f)	(f)	%
Adalet	55	1	56	5,56
Dostluk/Kardeşlik	61	16	77	7,65
Doğruluk/Dürüstlük	78	2	80	7,94
Yardımlaşma	30	4	34	3,38
Sabır	21	1	22	2,18
Saygı	30	0	30	2,98
Sevgi	86	3	89	8,84
Sorumluluk	38	3	41	4,07
Vatanseverlik	23	4	27	2,68
Merhamet/Şefkat	41	12	53	5,26
Aile	35	1	36	3,57
Güzel Ahlak	195	13	208	20,66
İyiliği Emretmek Kötülükten Alıkoymak	128	2	130	12,91
Çalışkanlık	28	2	30	2,98
Affedicilik/Bağışlayıcılık	20	0	20	1,99
Alçakgönüllülük/Tevazu	17	0	17	1,69
Şükür/Hamd	18	0	18	1,79
Hoşgörü	3	0	3	0,30
Barış	9	0	9	0,89
Cesaret	0	0	0	0,00
Selamlaşmak	2	0	2	0,20
İsticare	1	0	1	0,10
Tevekkül	0	0	0	0,00
İffet	6	0	6	0,60
Cömertlik	11	7	18	1,79
Toplam	977	71	1007	100

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 3.7’de ortaokul 7.sınıf DKAB ders kitabında en çok yer verilen değer güzel ahlaktır. Güzel ahlak değerine ders kitabında 208 defa ve tüm ilgili değerlere göre %20,66 oranında yer verilmiştir. Güzel ahlak değerinden sonra sırasıyla en çok iyiliği emretmek kötülükten alıkoymak değerine 130 defa ve %12,91 oranında, sevgi değerine 89 defa %8,84 oranında yer verilmiştir. Ortaokul 7. sınıf DKAB ders kitabında cesaret ve tevekkül değerlerine hiç yer verilmemiştir. İstişare değerine 1 defa %0,10 oranında, selamlaşmak değerine 2 defa %0,20 oranında yer verilmiştir.

Ortaokul 7. sınıf DKAB ders kitabında metinlerde en çok yer verilen değer güzel ahlak, görsellerde ise dostluk/kardeşliktir. Metinlerde güzel ahlak değerine 195 defa yer verilirken, görsellerde ise dostluk/kardeşlik değerine 16 defa yer verilmiştir. Metinlerde güzel ahlak değerinden sonra en fazla iyiliği emretmek kötülükten alıkoymak (f=128) ve sevgi (f=86), görsellerde ise dostluk/kardeşlik değerinden sonra en çok güzel ahlak (f=13) ve merhamet/şefkat (f=12) değerlerine yer verilmiştir. Ortaokul 7. sınıf DKAB ders kitabında metinlerde cesaret ve tevekkül değerlerine hiç yer verilmemiştir. Görsellerde ise saygı, affedicilik/bağışlayıcılık, alçakgönüllülük/tevazu, şükür/hamd, hoşgörü, barış, cesaret, selamlaşmak, istişare, tevekkül, iffet değerlerine hiç yer verilmezken adalet, sabır, aile değerlerine birer defa yer verilmiştir.

İlgili değerlerin ortaokul 7. sınıf DKAB ders kitabında doğrudan veya dolaylı verilmesine ilişkin frekanslar ve yüzdelik oranlar Tablo 3.8’de gösterilmiştir.

Tablo 3.8: Ortaokul 7. Sınıf DKAB Ders Kitabında İlgili Değerlerin Doğrudan veya Dolaylı Yer Verilme Sıklığı ve Yüzdelik Oranları

İlgili Değerler	Doğrudan		Dolaylı	
	(f)	%	(f)	%
Adalet	48	8,38	8	1,84
Dostluk/Kardeşlik	60	10,47	17	3,92
Doğruluk/Dürüstlük	52	9,08	28	6,45
Yardımlaşma	21	3,66	13	3,00
Sabır	17	2,97	5	1,15
Saygı	29	5,06	1	0,23
Sevgi	64	11,17	25	5,76
Sorumluluk	10	1,75	31	7,14
Vatanseverlik	27	4,71	0	0,00
Merhamet/Şefkat	26	4,54	27	6,22
Aile	27	4,71	9	2,07
Güzel Ahlak	51	8,90	157	36,18
İyiliği Emretmek Kötülükten Alıkoymak	56	9,77	74	17,05
Çalışkanlık	26	4,54	4	0,92
Affedicilik/Bağışlayıcılık	16	2,79	4	0,92
Alçakgönüllülük/Tevazu	4	0,70	13	3,00
Şükür/Hamd	17	2,97	1	0,23
Hoşgörü	0	0,00	3	0,69
Barış	9	1,57	0	0,00
Cesaret	0	0,00	0	0,00
Selamlaşmak	2	0,35	0	0,00
İstişare	1	0,17	0	0,00
Tevekkül	0	0,00	0	0,00
İffet	5	0,87	1	0,23
Cömertlik	5	0,87	13	3,00
Toplam	613	100	435	100

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 3.8’de ortaokul 7. sınıf DKAB ders kitabında doğrudan en çok yer verilen değer sevgi değeridir. Sevgi değeri ders kitabında 64 defa ve tüm ilgili değerlere göre %11,17 oranında yer almaktadır. Sevgi değerinden sonra sırasıyla doğrudan olarak en çok yer verilen ilgili değerler dostluk/kardeşlik (f=60), iyiliği emretmek kötülükten alıkoymak (f=56) ve doğruluk/dürüstlük (f=52)’dir. Ders kitabında hoşgörü, cesaret ve tevekkül değerlerine doğrudan hiç yer verilmemiştir.

Ortaokul 5. sınıf DKAB ders kitabında dolaylı olarak en çok yer verilen değer güzel ahlaktır. Güzel ahlak değeri ders kitabında 157 defa ve tüm ilgili değerlere göre %36,18 oranında yer almaktadır. Güzel ahlak değerinden sonra sırasıyla dolaylı olarak en çok yer verilen ilgili değerler iyiliği emretmek kötülükten alıkoymak (f=74), sorumluluk (f=31) ve doğruluk/dürüstlük (f=28)’tür. Ders kitabında vatanseverlik, barış, cesaret, selamlaşmak, istişare, tevekkül değerlerine dolaylı olarak hiç yer verilmemiştir.

Ortaokul 7. sınıf DKAB ders kitabında ilgili değerlerin ünitelere göre süreklilik arz etme durumu tablo 3.9’da verilmiştir.

Tablo 3.9: İlgili Değerlerin Ortaokul 7. Sınıf DKAB Ders Kitabındaki Ünitelere Dağılımına İlişkin Frekanslar

İlgili Değerler	1.Ünite : Melek ve Ahiret Kitap İnancı	2. Ünite: Hac ve Kurban	3.Ünite: Ahlaki Davranışlar	4. Ünite: Allah'ın(c.c) Kulu ve Elçisi: Hz. Muhammed(s.a.v)	5. Ünite: İslam Düşüncesin de Yorumlar
Adalet	18	0	33	4	1
Dostluk/Kardeşlik	3	17	39	1	17
Doğruluk/Dürüstlük	6	5	47	14	8
Yardımlaşma	6	19	24	3	17
Sabır	2	0	14	5	1
Saygı	4	3	8	6	9
Sevgi	10	11	39	10	20
Sorumluluk	11	17	4	5	3
Vatanseverlik	2	0	27	0	0
Merhamet/Şefkat	12	2	15	17	3
Aile	5	14	8	1	10
Güzel Ahlak	29	29	67	45	36
İyiliği Emretmek Kötülükten Alıkoymak	21	5	43	43	19
Çalışkanlık	9	2	4	5	9
Affedicilik/Bağışlayıcılık	12	6	2	2	5
Alçakgönüllülük/Tevazu	2	0	1	0	14
Şükür/Hamd	1	11	0	1	5
Hoşgörü	0	0	0	2	1
Barış	0	0	4	0	5
Cesaret	0	0	0	0	0
Selamlaşmak	0	0	2	0	0
İstişare	0	0	0	1	0
Tevekkül	0	0	0	0	0
İffet	3	0	0	2	1
Cömertlik	4	3	3	1	7
Toplam	160	144	384	168	191

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 3.9’u incelediğimizde dostluk/kardeşlik, doğruluk/dürüstlük, yardımlaşma, saygı, sevgi, sorumluluk, merhamet/şefkat, aile, güzel ahlak, iyiliği emretmek kötülükten alıkoymak, çalışkanlık, affedicilik, cömertlik değerlerinin tüm ünitelere dağılım gösterdiği görülmektedir. Adalet ve sabır değeri ise 2. ünite olan Hac ve Kurban, şükür/hamd değeri ise 3.ünite olan Ahlaki Davranışlar dışındaki tüm ünitelerde sıklıkla yer almaktadır. Diğer değerlerin ise belli ünitelerde yoğunlaştığı, diğer ünitelerde hiç yer verilmediği görülmektedir. Örneğin istişare değerine sadece 4. ünite 1 defa yer verilirken 2. ünite

dostluk/kardeşlik, doğruluk/dürüstlük, yardımlaşma, saygı, sevgi, sorumluluk, merhamet/şefkat, aile, güzel ahlak, iyiliği emretmek kötülükten alıkoymak, çalışkanlık, affedicilik/bağışlayıcılık, şükür/hamd, cömertlik dışında hiçbir değere yer verilmemiştir. Genel olarak baktığımızda ise ortaokul 7.sınıf DKAB ders kitabında ilgili değerlere en çok 3. üniteye yer verilirken en az 2. üniteye yer verildiği görülmektedir.

3.4. Ortaokul 8. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı İçerisinde Yer Alan İlgili Değerler

Ortaokul 8. sınıf DKAB ders kitabında bulunan metinler ve görseller incelenerek içerisinde yer verilen ilgili değerlere ait frekanslar ve yüzdelik oranlar tablo 3.10’da verilmiştir.

Tablo 3.10: Ortaokul 8. Sınıf DKAB Ders Kitabında Yer Alan İlgili Değerlerin Frekans ve Yüzde Oranları

İlgili Değerler	Metin	Görsel	Toplam	
	(f)	(f)	(f)	%
Adalet	25	1	26	2,86
Dostluk/Kardeşlik	12	7	19	2,09
Doğruluk/Dürüstlük	64	2	66	7,25
Yardımlaşma	57	8	65	7,14
Sabır	9	0	9	0,99
Saygı	19	1	20	2,20
Sevgi	30	3	33	3,63
Sorumluluk	34	10	44	4,84
Vatanseverlik	6	0	6	0,66
Merhamet/Şefkat	61	18	79	8,68
Aile	25	1	26	2,86
Güzel Ahlak	196	25	221	24,29
İyiliği Emretmek Kötülükten Alıkoymak	104	5	109	11,98
Çalışkanlık	52	14	66	7,25
Affedicilik/Bağışlayıcılık	38	0	38	4,18
Alçakgönüllülük/Tevazu	13	2	15	1,65
Şükür/Hamd	9	2	11	1,21
Hoşgörü	2	0	2	0,22
Barış	7	0	7	0,77
Cesaret	6	0	6	0,66
Selamlaşmak	3	0	3	0,33
İstişare	12	0	12	1,32
Tevekkül	10	2	12	1,32
İffet	3	0	3	0,33
Cömertlik	3	9	12	1,32
Toplam	800	110	910	100

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 3.10'u incelediğimizde 8.sınıf DKAB ders kitabında en çok yer alan değer güzel ahlak olduğu görülmüştür. Ders kitabında güzel ahlak değerine 221 defa ve %24,29 oranında yer verilmiştir. Güzel ahlak değerinden sonra sırasıyla en çok iyiliği emretmek kötülükten alıkoymak değerine 109 defa ve %11,98 oranında, merhamet/şefkat değerine 79 defa ve %8,68 oranında yer verilmiştir. Ders kitabında en az yer verilen değer ise hoşgörü değeridir. Hoşgörü değerine 2 defa ve %0,22 oranında yer verilmiştir. Hoşgörü değerinden sonra üçer defa ve %0,33 oranında selamlaşmak ve iffet değeri ve altışar defa %0,66 oranında vatanseverlik ve cesaret değerleri en az verilen değerler arasındadır.

Ortaokul 8. sınıf DKAB ders kitabında metinlerde ve görsellerde en çok yer verilen değer güzel ahlaktır. Metinlerde güzel ahlak değerine 196 defa görsellerde ise 25 defa yer verilmiştir. Metinlerde güzel ahlak değerinden sonra iyiliği emretmek kötülükten alıkoymak (f=104) ve doğruluk/dürüstlük (f=64) en çok yer verilen değerlerdir. Görsellerde ise güzel ahlaktan sonra en çok yer verilen ilgili değerler merhamet/şefkat (f=18) ve çalışkanlık (f=14) değerleridir. Ders kitabında metinlerde en az yer verilen değer hoşgörü (f=2)dür. Görsellerde ise sabır, vatanseverlik, affedicilik/bağışlayıcılık, hoşgörü, barış, cesaret, selamlaşmak, istişare, iffet değerlerine hiç yer verilmemiştir.

İlgili değerlerin ortaokul 8. sınıf DKAB ders kitabında doğrudan veya dolaylı olarak yer alma durumuna ilişkin frekanslar ve yüzdelik oranlar Tablo 3.11'de yer almaktadır.

Tablo 3.11: Ortaokul 8. Sınıf DKAB Ders Kitabında İlgili Değerlerin Doğrudan veya Dolaylı Yer Verilme Sıklığı ve Yüzdelik Oranları

İlgili Değerler	Doğrudan		Dolaylı	
	(f)	%	(f)	%
Adalet	23	5,16	26	2,86
Dostluk/Kardeşlik	10	2,24	19	2,09
Doğruluk/Dürüstlük	50	11,21	66	7,25
Yardımlaşma	46	10,31	65	7,14
Sabır	9	2,02	9	0,99
Saygı	19	4,26	20	2,20
Sevgi	22	4,93	33	3,63
Sorumluluk	27	6,05	44	4,84
Vatanseverlik	6	1,35	6	0,66
Merhamet/Şefkat	37	8,30	79	8,68
Aile	18	4,04	26	2,86
Güzel Ahlak	31	6,95	221	24,29
İyiliği Emretmek Kötülükten	20	4,48	109	11,98
Çalışkanlık	53	11,88	66	7,25
Affedicilik/Bağışlayıcılık	25	5,61	38	4,18
Alçakgönüllülük/Tevazu	4	0,90	15	1,65
Şükür/Hamd	11	2,47	11	1,21
Hoşgörü	0	0,00	2	0,22
Barış	7	1,57	7	0,77
Cesaret	5	1,12	6	0,66
Selamlaşmak	3	0,67	3	0,33
İstişare	7	1,57	12	1,32
Tevekkül	9	2,02	12	1,32
İffet	3	0,67	3	0,33
Cömertlik	1	0,22	12	1,32
Toplam	446	100	910	100

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 3.11’de ortaokul 8. sınıf DKAB ders kitabında doğrudan en çok yer verilen değer çalışkanlıktır. Çalışkanlık değerine doğrudan 53 defa ve %11,88 oranında yer verilmiştir. Çalışkanlık değerinden sonra en fazla doğruluk/dürüstlük değerine 50 defa ve %2,24 oranında yer verilmiştir. Ders kitabında doğrudan hoşgörü değerine yer verilmezken, cömertlik değerine 1 defa ve %0,22 oranında yer verilmiştir.

Ortaokul 8. sınıf DKAB ders kitabında dolaylı olarak en çok yer verilen değer güzel ahlak değeri olup bu değere 221 defa ve %24,29 oranında yer verilmiştir. Güzel ahlak değerinden sonra 109 defa ve %11,98 oranında yer verilen iyiliği emretmek ve kötülükten alıkoymak ve 79 defa %8,68 oranında yer verilen merhamet/şefkat değerleri en çok yer verilen değerlerdir. Ders kitabında dolaylı olarak en az hoşgörü değerine 2 defa yer verilirken selamlaşmak ve iffet değerlerine ise üçer defa yer verilmiştir.

Ortaokul 8. sınıf DKAB ders kitabında ilgili değerlerin ünitelere göre süreklilik arz etme durumu Tablo 3.12’de verilmiştir.

Tablo 3.12: İlgili Değerlerin Ortaokul 8. Sınıf DKAB Ders Kitabındaki Ünitelere Dağılımına İlişkin Frekanslar

İlgili Değerler	1.Ünite: Kader İnancı	2. Ünite: Zekat ve Sadaka	3.Ünite: Din ve Hayat	4. Ünite: Hz. Muhammed'in (s.a.v) Örneklği	5. Ünite: Kur'an-ı Kerim ve Özellikleri
Adalet	1	3	2	14	6
Dostluk/Kardeşlik	0	6	8	2	3
Doğruluk/Dürüstlük	4	9	11	27	15
Yardımlaşma	8	48	1	3	5
Sabır	1	0	5	0	3
Saygı	1	7	4	3	5
Sevgi	2	7	5	12	7
Sorumluluk	19	11	2	1	11
Vatanseverlik	0	0	6	0	0
Merhamet/Şefkat	14	12	6	36	11
Aile	3	4	12	3	4
Güzel Ahlak	27	45	51	57	41
İyiliği Emretmek Kötülükten Alıkoymak	10	20	37	12	30
Çalışkanlık	27	8	18	3	10
Affedicilik/Bağışlayıcılık	5	8	1	6	18
Alçakgönüllülük/Tevazu	0	3	2	3	7
Şükür/Hamd	2	9	0	0	0
Hoşgörü	0	0	1	0	1
Barış	0	2	3	1	1
Cesaret	0	0	0	6	0
Selamlaşmak	0	1	0	2	0
İstişare	1	0	0	11	0
Tevekkül	11	0	0	0	1
İffet	0	0	3	0	0
Cömertlik	1	9	1	1	0
Toplam	137	212	179	203	179

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 3.12’de yalnızca adalet, doğruluk/dürüstlük, yardımlaşma, saygı, sevgi, sorumluluk, merhamet/şefkat, aile, güzel ahlak, iyiliği emretmek kötülükten alıkoymak, çalışkanlık, affedicilik/bağışlayıcılık değerlerinin ortaokul 8.sınıf DKAB ders kitabında tüm ünitelerde yer aldığı görülmektedir. Ortaokul 8.sınıf DKAB ders kitabında adalet, doğruluk/dürüstlük, yardımlaşma, saygı, sevgi, sorumluluk, merhamet/şefkat, aile, güzel ahlak, iyiliği emretmek kötülükten alıkoymak, çalışkanlık, affedicilik/bağışlayıcılık dışındaki değerlere belli ünitelerde yer verilirken bazı ünitelerde hiç yer verilmediği görülmektedir. Örneğin hoşgörü, selamlaşmak ve barış değerlerine bazı ünitelerde 1 ya da 2 kez yer verilirken bazı ünitelerde hiç yer verilmemiştir. İlgili değerlerin ünitelerdeki

genel dağılımına baktığımızda ilgili değerlere sırasıyla en çok 2. ve 4. üniteye en az 1. üniteye yer verilmiştir.

3.5. Ortaokul 5, 6, 7 ve 8.Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı İçerisinde Yer Alan İlgili Değerler

Ortaokul 5, 6, 7 ve 8.sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarındaki metinler ve görsellerdeki ilgili değerlerin genel frekansları ve yüzdelik oranları Tablo 3.13'te verilmiştir.

Tablo 3.13: Ortaokul 5, 6, 7 ve 8.Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarında Yer Alan İlgili Değerlerin Frekans ve Yüzde Oranları

İlgili Değerler	Metin	Görsel	Toplam	
	(f)	(f)	(f)	%
Adalet	95	2	97	2,99
Dostluk/Kardeşlik	121	46	167	5,14
Doğruluk/Dürüstlük	201	4	205	6,31
Yardımlaşma	164	20	184	5,67
Sabır	40	1	41	1,26
Saygı	98	2	100	3,08
Sevgi	190	15	205	6,31
Sorumluluk	93	23	116	3,57
Vatanseverlik	74	13	87	2,68
Merhamet/Şefkat	168	48	216	6,65
Aile	160	18	178	5,48
Güzel Ahlak	660	69	729	22,44
İyiliği Emretmek Kötülükten Alıkoymak	308	17	325	10,01
Çalışkanlık	135	29	164	5,05
Affedicilik/Bağışlayıcılık	91	0	91	2,80
Alçakgönüllülük/Tevazu	41	4	45	1,39
Şükür/Hamd	74	4	78	2,40
Hoşgörü	8	0	8	0,25
Barış	31	0	31	0,95
Cesaret	12	0	12	0,37
Selamlaşmak	68	0	68	2,09
İstişare	18	0	18	0,55
Tevekkül	13	2	15	0,46
İffet	18	0	18	0,55
Cömertlik	22	28	50	1,54
Toplam	2644	345	3248	100,00

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 3.13'te ortaokul 5, 6, 7 ve 8. sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında genel olarak en çok yer alan değer güzel ahlak değeri olduğu görülmüştür. Güzel ahlak değerine tüm ders kitaplarında toplamda 729 defa ve %22,44 oranında yer verilmiştir. Güzel ahlak değerinden sonra en çok yer verilen ilgili değerler sırasıyla 352 defa ve % 10,01 oranında iyiliği emretmek kötülükten

alıkoymak değeri, 216 defa ve %6,65 oranında merhamet/şefkat değeri, 205'er defa ve %6,31 oranında doğruluk/dürüstlük ve sevgi değerleridir. Tüm ders kitaplarında genel olarak en az yer verilen değer ise hoşgörü değeridir. Hoşgörü değerine tüm ders kitaplarında 8 defa ve %0,25 oranında yer verilmiştir. Hoşgörü değerinden sonra en az yer verilen ilgili değerler sırasıyla cesaret, tevekkül, aynı sayıda ve oranda istişare ve iffet, barış, sabır, alçakgönüllülük/tevazu, cömertlik, selamlaşmak, şükür/hamd, vatanseverlik, affedicilik/bağışlayıcılık, adalet, saygı, sorumluluk değerleridir. Cesaret değerine genel olarak 12 defa %0,37 oranında, tevekkül değerine 15 defa ve %0,46 oranında, istişare ve iffet değerlerine 18'er defa %0,55 oranında, barış değerine 31 kere %0,95 oranında, sabır değerine 41 defa %1,26 oranında, alçakgönüllülük/tevazu 45 defa %1,39 oranında, cömertlik değerine 50 kere %1,54 oranında yer verilirken, selamlaşmak değerine 68 defa ve %2,09 oranında, şükür/hamd değerine 78 defa %2,40 oranında, vatanseverlik değerine 87 defa %2,68 oranında, affedicilik/bağışlayıcılık değerine 91 kere %2,80 oranında, adalet değerine 97 defa %2,99 oranında, saygı değerine 100 defa %3,08 oranında ve sorumluluk değerine ise 116 kez %3,57 oranında yer verilmiştir.

Ortaokul 5, 6, 7 ve 8. sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarındaki metinlerde ve görsellerde en çok yer verilen değer güzel ahlaktır. Güzel ahlak değerine metinlerde 660 defa görsellerde ise 69 defa yer verilmiştir. Güzel ahlak değerinden sonra metinlerde en çok yer verilen ilgili değerler sırasıyla iyiliği emretmek kötülükten alıkoymak (f=308), doğruluk/dürüstlük (f=201) ve sevgi (f=190) değerleridir. Görsellerde güzel ahlak değerine 69 defa yer verilirken güzel ahlak değerinden sonra en çok yer verilen ilgili değerler sırasıyla merhamet/şefkat (f=48), dostluk/kardeşlik (f=46) ve çalışkanlık (f=29) değerleridir.

Ortaokul 5, 6, 7 ve 8. sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarındaki metinlerde en az yer verilen değer hoşgörü değeridir. Hoşgörü değerine metinlerde 8 defa yer verilirken hoşgörü değerinden sonra en az yer verilen ilgili değerler sırasıyla cesaret (f=12), tevekkül (f=13), aynı sayıda istişare ve iffet (f=18) değerleridir. Görsellerde affedicilik/bağışlayıcılık, hoşgörü, barış, cesaret, selamlaşmak, istişare ve iffet değerlerine yer verilmemiştir. Sabır değerine

görsellerde 1 defa yer verilirken tevekkül, adalet ve saygı değerlerine ise 2’şer defa yer verilmiştir.

İlgili değerlerin doğrudan ya da dolaylı verilme durumuna ilişkin frekanslar ve yüzdelik oranlar Tablo 3.14’te verilmiştir.

Tablo 3.14: Ortaokul 5, 6, 7 ve 8.Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarında İlgili Değerlerin Doğrudan veya Dolaylı Yer Verilme Sıklığı ve Yüzdelik Oranları

İlgili Değerler	Doğrudan		Dolaylı	
	(f)	%	(f)	%
Adalet	81	5,75	16	1,01
Dostluk/Kardeşlik	98	6,96	69	4,36
Doğruluk/Dürüstlük	135	9,59	70	4,43
Yardımlaşma	113	8,03	71	4,49
Sabır	35	2,49	6	0,38
Saygı	91	6,46	9	0,57
Sevgi	147	10,44	58	3,67
Sorumluluk	50	3,55	66	4,17
Vatanseverlik	79	5,61	8	0,51
Merhamet/Şefkat	97	6,89	119	7,53
Aile	120	8,52	58	3,67
Güzel Ahlak	117	8,31	612	38,71
İyiliği Emretmek Kötülükten Ahkoymak	83	5,89	242	15,31
Çalışkanlık	129	9,16	35	2,21
Affedicilik/Bağışlayıcılık	70	4,97	21	1,33
Alçakgönüllülük/Tevazu	12	0,85	33	2,09
Şükür/Hamd	63	4,47	15	0,95
Hoşgörü	0	0,00	8	0,51
Barış	29	2,06	2	0,13
Cesaret	9	0,64	3	0,19
Selamlaşmak	67	4,76	1	0,06
İstişare	12	0,85	6	0,38
Tevekkül	10	0,71	5	0,32
İffet	10	0,71	8	0,51
Cömertlik	11	0,78	39	2,47
Toplam	1408	100,00	1581	100,00

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Ortaokul 5, 6, 7 ve 8. sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında doğrudan en çok yer alan değer sevgi değeridir. Ders kitaplarında sevgi değerine 147 defa ve %10,44 oranında yer verilmiştir. Sevgi değerinden sonra en çok yer verilen ilgili değerler sırasıyla doğruluk/dürüstlük, çalışkanlık ve aile değerleridir. Doğruluk/Dürüstlük değerine 135 defa ve %9,59 oranında, çalışkanlık değerine 129 defa ve %9,16 oranında, aile değerine ise 120 defa ve %8,52 oranında yer verilmiştir. Ders kitaplarında doğrudan hoşgörü değerine yer verilmemiştir. Cesaret değerine 9 defa ve %0,64 oranında yer verilmiştir. Cesaret değerinden

sonra sırasıyla en az yer verilen değerler 10’ar defa ve %0,71 oranında yer verilen tevekkül ve iffet değerleri, 11 defa ve %0,78 oranında yer verilen cömertlik değeri ve 12’şer defa %0,85 oranında verilen alçakgönüllülük/tevazu ve istişare değerleridir.

Ortaokul 5, 6, 7 ve 8. sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında dolaylı olarak en çok yer verilen değer güzel ahlak değeridir. Güzel ahlak değerine dolaylı olarak 612 defa ve %38,71 oranında yer verilmiştir. Güzel ahlak değerinden sonra sırasıyla en çok yer verilen ilgili değerler iyiliği emretmek kötülükten alıkoymak, merhamet/şefkat ve yardımlaşmadır. İyiliği emretmek kötülükten alıkoymak değerine 242 defa ve %15,31 oranında, merhamet/şefkat değerine 119 defa ve %7,53 oranında, yardımlaşma değerine ise 71 defa ve %4,49 oranında yer verilmiştir. Ders kitaplarında dolaylı olarak en az yer verilen değer selamlaşmaktır. Selamlaşmak değerine tüm kitaplarda dolaylı olarak 1 defa %0,06 oranında yer verilmiştir. Selamlaşmak değerinden sonra dolaylı olarak en az yer verilen ilgili değerler barış, cesaret ve tevekkül değerleridir. Barış değerine 2 defa ve %0,13 oranında, cesaret değerine 3 defa ve %0,19 oranında, tevekkül değerine ise 5 defa ve %0,32 oranında yer verilmiştir.

3.6. İlgili Değerlerin Ortaokul 5, 6, 7 ve 8. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarında Yer Alma Durumuna İlişkin Bulgular

Bu bölümde ilgili değerlerin ders kitapları içerisinde yer alma durumları ayrı ayrı araştırılarak, ünitelerde süreklilik arz edip etmeme hususuna bakılmış ve ders kitaplarından temin edilen örnekler ile desteklenmiştir. Ders kitapları içerisindeki metinler ve görseller birden fazla değeri yansıttığından verilen metin ve görsel örnekleri de birden çok değeri içerebilmektedir.

3.6.1. Adalet Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumu

Adalet değerinin ortaokul 5,6,7 ve 8.sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarındaki metinlerde ve görsellerde yer alma durumuna ilişkin frekanslar ve yüzdelik oranlar Tablo 3.15’te gösterilmiştir.

Tablo 3.15: Adalet Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumuna İlişkin Frekanslar ve Yüzdelik Oranlar

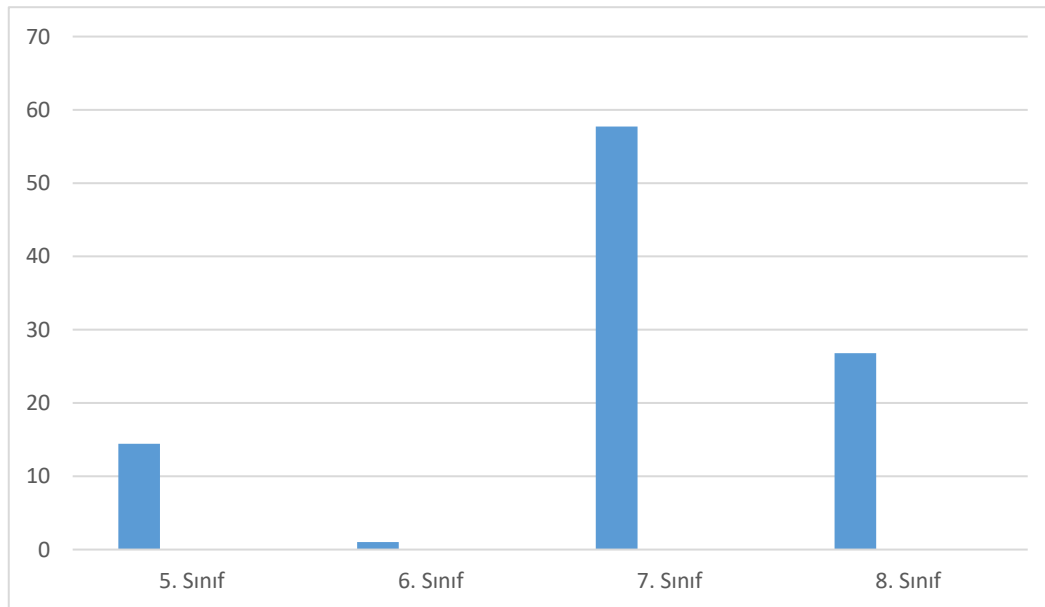
Adalet	Metin	Görsel	Toplam	
	(f)	(f)	(f)	%
5. Sınıf	14	0	14	14,43
6. Sınıf	1	0	1	1,03
7. Sınıf	55	1	56	57,73
8. Sınıf	25	1	26	26,80
Toplam	95	2	97	100,00

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 3.15'i incelediğimizde adalet değerinin en çok 7. sınıf DKAB ders kitabında en az 6. sınıf DKAB ders kitabında yer aldığı görülmektedir. 7. sınıf 56 defa ve %57,73 oranında yer alırken 6. sınıf DKAB ders kitabında %1,03 oranında yer almaktadır. Adalet değeri tüm kitaplarda en çok metinlerde yer alırken görsellerde sadece 2 defa yer almaktadır.

Adalet değerinin ortaokul 5, 6, 7 ve 8. sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında yer almasına dair yüzdelik oranlar Grafik 3.1'de gösterilmiştir.

Grafik 3.1: Adalet Değerinin Ders Kitaplarında Yer Almasına İlişkin Yüzdelik Oranlar

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Ortaokul 5. Sınıf DKAB ders kitabında adalet değeri ile ilgili örnek şu şekildedir:

*“Kur’an-ı Kerim ve hadislerde Hz. Davud’un (a.s.) çeşitli özellikleri belirtilmekle beraber gerek soyu gerekse hayat hikâyesiyle ilgili ayrıntılı bilgi yoktur. Sadece kendisine hem hükümdarlık hem de peygamberlik verilen bir yönetici olduğu ve toplumu adaletle yönettiği bildirilmektedir.”*⁶⁹⁸ Metinde Hz. Davut’un hükümdarlık ve peygamberlik görevini toplumu adaletle yöneterek gerçekleştirdiği vurgulanmıştır. Bu nedenle adalet değerine doğrudan yer verilmiştir.

Adalet değerinin ortaokul 6. sınıf DKAB ders kitabında yer alması ile ilgili örnek şöyledir:

*“Bütün peygamberler, Allah’tan (c.c.) gelen inanç ve ibadet esaslarını, ahlak ilkelerini, emir, yasak ve öğütleri olduğu gibi insanlara tebliğ etmişlerdir. Allah’tan (c.c.) aldıkları vahiyleri insanlara açıklayıp öğretmişlerdir. Ayrıca bunların hayata geçirilmesi için mücadele etmişler ve yaşamlarıyla insanlara örnek olmuşlardır. Onlar; Allah’a (c.c.) inanan, onun emirlerini ve öğütlerini yerine getiren, güzel ahlaklı insanlardan oluşan bir toplum meydana getirmeye çalışmışlardır. İnsanları daima iyiye, güzele ve doğruya yönlendirmişler; kötülüklerden de sakındırmışlardır. Örneğin; bu konuyla ilgili olarak Hûd suresinde şöyle buyrulur: “Medyen’e de kardeşleri Şuayb’ı (gönderdik). Dedi ki: Ey kavmim! Allah’a kulluk ediniz! Sizin için ondan başka ilah yoktur. Ölçüyü ve tartıyı eksik yapmayın... Ölçüyü ve tartıyı adaletle yapın; insanların eşyalarını eksik vermeyin, yeryüzünde bozguncular olarak dolaşmayın.”*⁶⁹⁹ Metinde bütün peygamberlerin genel özelliklerinden ve amaçlarından bahsedilerek adalet ile davranmalarının emredildiği bir ayet ile örneklendirilmiştir. Bu nedenle metinde adalet değerine yer verilmiştir.

Ortaokul 7.sınıf DKAB ders kitabında adalet değeri ile ilgili örnekler şöyledir:

⁶⁹⁸ İsmail Erdoğan vd., *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5 Ders Kitabı* (Lisans Yayınları, 2022), 54.

⁶⁹⁹ *Kur’an-ı Kerim Meâli*, çev. Hayrettin Karaman vd. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017), Hûd 11/84-85; Sadullah Macit, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı 6* (İstanbul: Fcm Yayıncılık, 2022), 14.

“Kutsal kitabımız Kur’an-ı Kerim’de doğru şahitlik yapmamız, hakkı gözetmemiz, düşmanlarımıza karşı bile adaletli olmamız emredilir. Bu konuyla ilgili olarak Yüce Rabb’imiz (c.c.) Mâide suresinde şöyle buyurur: “Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutan, adaletle şahitlik eden kimseler olun. Bir topluluğa duyduğunuz kin, sizi adil davranmamaya itmesin. Adaletli olun; bu, Allah korkusuna daha çok yakışan (bir davranış)tır. Allah’a isyandan sakının. Allah yaptıklarınızı hakkıyla bilmektedir.”⁷⁰⁰ Paragrafta Müminlerin adaletli olmalarının emredildiğine vurgu yapılmıştır ve bu husus ile ilgili ayet örnek verilmiştir. Bu nedenle metinde adalet değeri doğrudan yer almıştır.

Görsel 3.1:Ortaokul 7. Sınıf DKAB Ders Kitabında Adalet Değeri ile İlgili Görsel

Kaynak: Çamyar -Yıldız, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7 Ders Kitabı*, 66.

Görsel 3.1’ de terazi, kitap ve tokmak şeklinde adaleti simgeleyen kavramlar bulunmaktadır. Ders kitabında görselin hemen altında şu ifadeye yer verilmiştir: *“İslam dini hakkı ayakta tutmayı, adaletli olmayı emreder.”* Dolayısıyla görselde adalet değerine doğrudan yer verilmiştir.

Adalet değerinin ortaokul 8. sınıf DKAB ders kitabında yer alması şu şekilde örneklendirilebilir:

“Yüce dinimiz İslamiyette önem verilmesi emredilen temel ilkelerden biri adalettir. Kur’an-ı Kerim’in birçok ayetinde insanlardan, haksızlıktan kaçınmaları ve adaletli davranmaları istenir. Bu ayetlerden birinde şöyle

⁷⁰⁰ *Kur’an-ı Kerim Meali*, çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2017), el-Mâide 5/8; Selahattin Çamyar – Hacer Yıldız, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7 Ders Kitabı* (Ankara: Gün Yayıncılık,2022), 66.

buyrulur: “...Eğer hüküm verirken aralarında adaletle hükmet. Allah adil olanları sever.”.⁷⁰¹ Başka bir ayette ise şu ifadeler yer alır: “Ey iman edenler! Adaleti titizlikle ayakta tutan; kendiniz, ana babanız ve akrabanız aleyhine de olsa Allah için şahitlik eden kimseler olun. (Haklarında şahitlik ettikleriniz) zengin olsunlar, fakir olsunlar Allah onlara (sizden) daha yakındır. Hislerinize uyup adaletten sapmayın; (şahitliği) eğer, bükür (doğru şahitlik etmez) yahut şahitlik etmekten kaçınırsanız (biliniz ki) Allah yaptıklarınızdan haberdardır.”⁷⁰² Metinde İslam dininin adaletle verdiği önem ayetlerle desteklenerek ifade edilmiştir. Bu nedenle adalet değerine yer verilmiştir.

Görsel 3.2: Ortaokul 8. Sınıf DKAB Ders Kitabında Adalet Değeri ile İlgili Görsel

Kaynak: Özdemir, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8 Ders Kitabı*, 78.

Görsel 3.2’ de adaleti simgeleyen kavramlar sunularak görselin hemen altında “Hz. Muhammed (s.a.v.) her zaman adaletli olmamızı öğütlemiştir.” ifadesine yer verilmiştir. Bu sebeple görselde adalet değerine doğrudan yer verilmiştir.

3.6.2. Dostluk/Kardeşlik Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumu

Dostluk/Kardeşlik değerinin ortaokul 5,6,7 ve 8.sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarındaki metinlerde ve görsellerde yer alma durumuna ilişkin frekanslar ve yüzdelik oranlar Tablo 3.16’da gösterilmiştir.

⁷⁰¹ el-Mâide, 5/42.

⁷⁰² en-Nisâ 4/135; Fikri Özdemir, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8 Ders Kitabı* (Ankara: Anka Yayınevi, 2022), 77-78.

Tablo 3.16: Dostluk/Kardeşlik Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumuna İlişkin Frekanslar ve Yüzdelik Oranlar

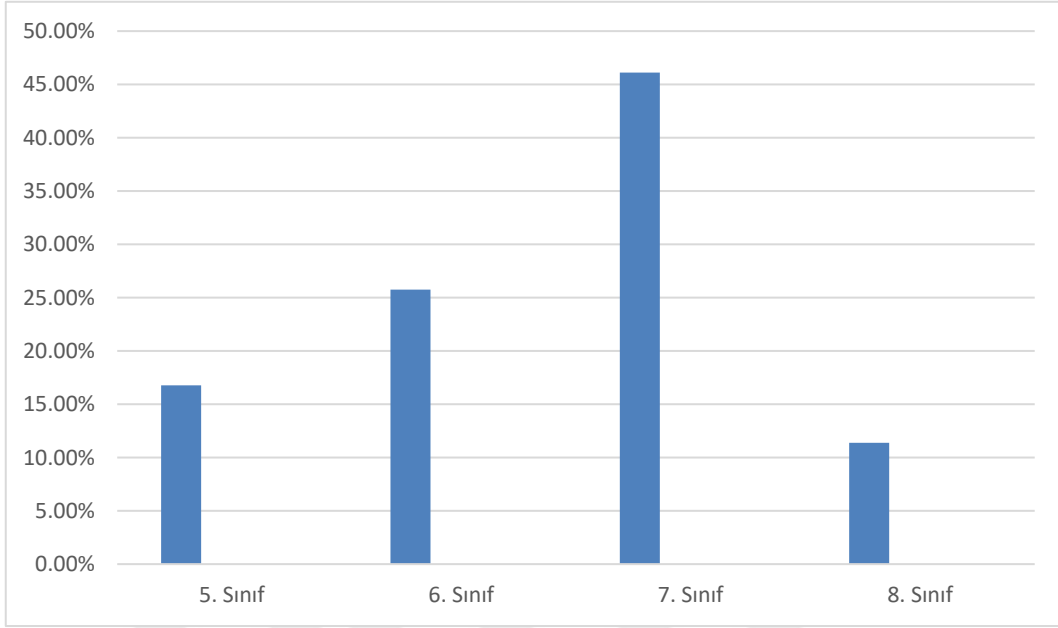
Dostluk/Kardeşlik	Metin	Görsel	Toplam	
	(f)	(f)	(f)	%
5. Sınıf	18	10	28	16,77
6. Sınıf	30	13	43	25,75
7. Sınıf	61	16	77	46,11
8. Sınıf	12	7	19	11,38
Toplam	121	46	167	100,00

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 3.16’da dostluk/kardeşlik değeri en çok 7. Sınıf DKAB ders kitabında en az 8. Sınıf DKAB ders kitabında yer almaktadır. 7. sınıf DKAB ders kitabında dostluk/kardeşlik değerine 77 defa ve %46,11 oranında yer verilirken 8. sınıf DKAB ders kitabında 19 defa ve %11,38 oranında yer verilmiştir. Dostluk/kardeşlik değeri genel olarak değer metinler aracılığı ile ders kitabında yer almaktadır.

Dostluk/Kardeşlik değerinin ortaokul 5, 6, 7 ve 8. sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında yer almasına dair yüzdelik oranlar Grafik 3.2’de gösterilmiştir.

Grafik 3.2: Dostluk/Kardeşlik Değerinin Ders Kitaplarında Yer Almasına İlişkin Yüzdelik Oranlar

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Ortaokul 5. Sınıf DKAB ders kitabında dostluk değeri ile ilgili örnek metin ve görseller şu şekildedir:

*“Arkadaşlarımızın telefon numarası ve diğer elektronik adreslerini, kendilerine sormadan başkalarına vermemeliyiz. Bu tür şeyler kişilerin özel hayatına saygısızlık olarak kabul edilir.”*⁷⁰³ Metinde yer alan ifadelerde arkadaşların birbirlerine saygı duymaları gerektiğine yer verilmiş. Dolayısıyla dolaylı olarak dostluk değeri hissettirilmiştir.

⁷⁰³Erdoğan vd., Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5 Ders Kitabı, 69.

Görsel 3.3: Ortaokul 5. Sınıf DKAB Ders Kitabında Dostluk Değeri ile İlgili Görsel

Kaynak: Erdoğan vd., *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5 Ders Kitabı*, 99.

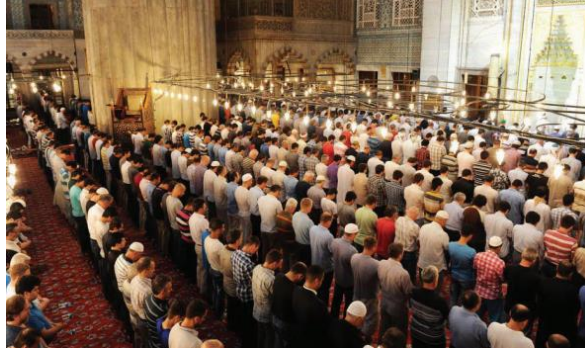
Görsel 3.3’ te erkek arkadaşına elma uzatan kız çocuğu fotoğrafına yer verilerek arkadaşlık değerine atıf yapılmıştır. Dolayısıyla görselde arkadaşlık değeri üzerinden dostluk değerine dolaylı olarak yer verilmiştir.

Kardeşlik değerinin ortaokul 5. sınıf DKAB ders kitabında yer alması ile ilgili örnekler şu şekildedir:

*“Dinimize göre fitreyi aile bireylerinin her biri ayrı ayrı verebileceği gibi, onlar adına aile büyükleri de verebilir. Fitre, aynı zamanda Yüce Allah’ın (c.c.) bizlere verdiği nimetlerin bir şükürü olarak da kabul edilir. Fitrenin ramazan ayı içerisinde ve en geç bayram namazı öncesine kadar verilmesi gerekir. Fitre vermek insanlar arasındaki yardımlaşma, dayanışma ve kardeşlik duygularını geliştirerek, ihtiyaç sahiplerinin de bayram sevinci yaşamalarına yardımcı olur.”*⁷⁰⁴ Metinde yer alan ifadelerde Ramazan ayında verilen fitrenin yardımlaşma, dayanışma ve kardeşlik duygularını geliştirdiği belirtilmiştir. Bu bakımdan kardeşlik değerine doğrudan yer verilmiştir.

⁷⁰⁴ Erdoğan vd., *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5 Ders Kitabı*, 46.

Görsel 3.4: Ortaokul 5. Sınıf DKAB Ders Kitabında Kardeşlik Değeri ile İlgili Görsel

Kaynak: Erdoğan vd., *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5 Ders Kitabı*, 46.

Görsel 3.4’te camilerin Müslümanlar için bir toplanma yeri olduğundan yola çıkılarak birlik ve beraberliğe dikkat çekilmiş dolayısıyla kardeşlik değerine yer verilmiştir.

Ortaokul 6. sınıf kitabında dostluk değerine yer verilmesi ile ilgili örnekler şöyledir:

*“Kandil gecelerinde insanlar camilerde bir araya gelirler. Birlikte yan yana namaz kılar ve Allah’a (c.c.) dua ederler. Okunan Kur’an-ı Kerim’i, mevlidi ve ilahileri dinlerler. Hep birlikte Peygamberimize (s.a.v.) salâtü selam getirirler. Ayrıca Müslümanlar birbirlerinin kandillerini kutlarlar. Anne ve babalar kandil simidi alıp aile fertlerine, komşularına ikram ederler. Bütün bunlar toplumsal bütünleşmeye katkı sağlar. İnsanlar arasındaki paylaşma ve yardımlaşma duygularını güçlendirir. Dostluk ve kardeşliği pekiştirir.”*⁷⁰⁵ Metinde geçen paragrafta kandillerin Müslümanları bir araya getirdiğinden bahsedilerek dostluğu pekiştirdiği ifade edilmiş olup metinde dostluk değerine doğrudan yer verilmiştir.

⁷⁰⁵ Macit, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı* 6, 114.

Görsel 3.5: Ortaokul 6. Sınıf DKAB Ders Kitabında Dostluk Değeri ile İlgili Görsel

Kaynak: Macit, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı* 6, 61.

Görsel 3.5’te birbirine sarılan iki arkadaş görülmektedir. Görselin altında ise “İyi huylu ve güzel ahlaklı kimselerle arkadaş olmalıyız” ifadesine yer verilmiştir. Dolayısıyla arkadaşlık değeri üzerinden dostluk değerine dolaylı olarak atıf yapılmıştır.

Kardeşlik değerinin ortaokul 6. sınıf DKAB ders kitabında yer alması ile ilgili metin ve görsel örnekleri şunlardır:

“Hz. Peygamber (s.a.v.), Hicret’ten sonra Medine’de toplumsal barışı sağlamaya yönelik birçok çalışma yaptı. Bunların başında Evs ve Hazreç adlı iki büyük Arap kabilelerini barıştırması gelir. Bu iki kabile arasında yıllardan beri süregelen düşmanlıklar, anlaşmazlıklar ve kan davaları vardı. Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine’ye hicret ettiğinde bu kabilelerden birçok kişinin Müslüman olduğunu gördü. Bir süre sonra Evs ve Hazreç kabilelerinin ileri gelenleriyle görüşüp onların barışmasını sağladı. Bunun ardından da Peygamberimiz (s.a.v.), Mekke’den hicret eden her bir Müslüman’ı Medineli bir Müslüman’la kardeş ilan etti. Buna “Muâhat” denir. Böylece Medineli Müslümanlar, Mekke’den hicret eden muhacirlerle evlerini, yiyeceklerini, bağ ve bahçelerini paylaştılar. Onlara destek ve yardımcı oldular. Bu durum Müslümanlar arasındaki kardeşlik duygularını güçlendirdi. Paylaşma ve yardımlaşmayı artırdı.”⁷⁰⁶ Paragrafta hicret

⁷⁰⁶ Macit, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı* 6, 87.

hadisesinden yola çıkılarak kardeşlik değeri üzerinde durulmuştur. Bu nedenle metinde kardeşlik değerine doğrudan yer verilmiştir.

Görsel 3.6: Ortaokul 6. Sınıf DKAB Ders Kitabında Kardeşlik Değeri ile İlgili Görsel

Kaynak: Macit, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı 6*, 48.

Görsel 3.6'ya baktığımızda camide namaz kılmak için bir araya gelen Müslümanların fotoğrafını görüyoruz. Müslümanların camilerde toplanarak bir araya gelmesindeki amaç kardeşlik bağlarını güçlendirmektir. Bu nedenle görselde kardeşlik değerine yer verilmiştir.

Ortaokul 7.sınıf DKAB ders kitabında dostluk değerine işaret eden örnekler şunlardır:

*“Dostluk ve kardeşlik ilişkilerinde sevginin önemli bir yeri vardır. İnsan, sevdiği kişilerle ilişkilerinde daha duyarlı olur. Sevdiği ve saygı duyduğu dostları için hiçbir fedakârlıktan kaçınmaz. Onlara karşı her zaman kardeşçe duygular besler. Dostlarını ve arkadaşlarını kırarak, üzecek davranışlardan kaçınmaya özen gösterir.”*⁷⁰⁷ Metinde yer alan ifadelerde dostluk ilişkilerinde sevginin öneminden bahsedilerek sevgi değerinin dostluğa olan katkıları bildirilir. Bu nedenle metinde dostluk değeri vurgulanmıştır.

⁷⁰⁷Çamyar - Yıldız, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7 Ders Kitabı*, 68.

Görsel 3.7: Ortaokul 7. Sınıf DKAB Ders Kitabında Dostluk Değeri ile İlgili Görsel

Kaynak: Çamyar - Yıldız, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7 Ders Kitabı*, 68.

Görsel 3.7’de birbirine sevgi ile sarılmış kız arkadaşların fotoğrafı yer almıştır. Görselin hemen altında yazan ifade de ise “*Dinimiz, birbirimizle dostça geçinmemizi ister.*” şeklinde belirtilmiştir. Bu sebeple görselde dostluk değerine vurgu yapılmıştır.

Ortaokul 7. Sınıf DKAB ders kitabında metin ve görsellerde kardeşlik değerinin yer alması ile ilgili örnekler şu şekildedir:

*“Hac esnasında müminler gerek yolculuk sırasında gerekse hac görevini yerine getirirken yeni arkadaş ve dostlar edinirler. Ayrıca hacca giden kişiler, farklı kültürlere sahip insanlarla karşılaşır. Onlarla iletişim kurarlar. Bu durum, Müslümanlar arasında kardeşlik ve dostluk ilişkilerini güçlendirir. Sevgi, saygı, dayanışma gibi duyguları geliştirir. Müminlerin bilgisini, görgüsünü ve kültürünü artırır.”*⁷⁰⁸ Metinde yer alan paragrafta hac ibadetinin kardeşlik değerine yaptığı katkıdan söz edilmiştir. Bu nedenle kardeşlik değerine doğrudan yer verilmiştir.

⁷⁰⁸ Çamyar - Yıldız, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7 Ders Kitabı*, 38.

Görsel 3.8: Ortaokul 7. Sınıf DKAB Ders Kitabında Kardeşlik Değeri ile İlgili Görsel

Kaynak: Çamyar - Yıldız, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7 Ders Kitabı*, 23.

Görsel 3.8'e baktığımızda camide namaz için bir araya gelen Müslümanların fotoğrafı görülmektedir. Müslümanların ibadet maksadıyla camide bir araya gelmesi kardeşlik değerini meydana getirir. Bundan dolayı görselde kardeşlik değerine yer verilmiştir.

Dostluk değerinin ortaokul 8. sınıf DKAB ders kitabında dostluk/ kardeşlik değerinin yer alması ile ilgili örnekler şu şekildedir:

*“Kutsal kitabımız; ilim öğrenmemizi, okuyup araştırma yapmamızı ve kendimizi geliştirmemizi buyurur. Yoksul ve kimsesizleri korumayı, onlara yardım etmeyi öğütler. Komşu, dost ve arkadaşlarımızla iyi ilişkiler içinde olmamızı ister. Temiz, dürüst, çalışkan bir insan olmamızı buyurur. Kur'an, verdiği bu ve benzeri öğütlerle bizleri iyiye, güzele yönlendirmeyi amaçlar.”*⁷⁰⁹ Metinde geçen bu cümlelerde kutsal kitabımızın önem verdiği unsurlar ifade edilirken dostluk değerine de yer verilmiştir. Dolayısıyla dostluk değeri doğrudan yer almıştır.

“Din, toplumun huzur ve mutluluğunu amaçlayan ilkeler içerir. İnsanları bir arada, kardeşçe ve barış içinde yaşamaya yönlendirir. Allah (c.c.) katında herkesin eşit olduğunu, farklılıkların çatışmaya ve ayrışmaya yol açmaması gerektiğini belirtir. Örneğin Kur'an'da, “Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir kadından yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere

⁷⁰⁹ Özdemir, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8 Ders Kitabı*, 97.

ayırdık. Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, ondan en çok korkanınızdır. Şüphesiz Allah bilendir, her şeyden haberdardır.”⁷¹⁰ buyrulur. Başka bir ayette de inananların kardeş olduğu şöyle belirtilir: “Müminler ancak kardeşlerdir. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin. Allah’a karşı gelmekten sakının ki size merhamet edilsin.”⁷¹¹ Metindeki cümlelerde İslam dininin insanları kardeşçe yaşamaya yönlendirildiği belirtilerek kardeşlik değeri üzerinde durulmuştur.

Görsel 3.9: Ortaokul 8. Sınıf DKAB Ders Kitabında Dostluk/Kardeşlik Değeri ile İlgili Görsel

Kaynak: Özdemir, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8 Ders Kitabı*, 50.

Görsel 3.9’u incelediğimizde camide dua eden insanların fotoğrafı görülmektedir. Burada dinin birleştirici yönüne vurgu yapılmıştır. Bu nedenle dostluk/kardeşlik değeri yansıtılmaktadır.

3.6.3. Doğruluk/Dürüstlük Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumu

Doğruluk/Dürüstlük değerinin ortaokul 5,6,7 ve 8.sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında metinlerde ve görsellerde yer alma durumuna ilişkin sayısal veriler Tablo 3.17’de gösterilmiştir.

⁷¹⁰ el-Hucurât 49/13.

⁷¹¹ el-Hucurât 49/10; Özdemir, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8 Ders Kitabı*, 52.

Tablo 3.17: Doğruluk/Dürüstlük Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumuna İlişkin Frekanslar ve Yüzdelik Oranlar

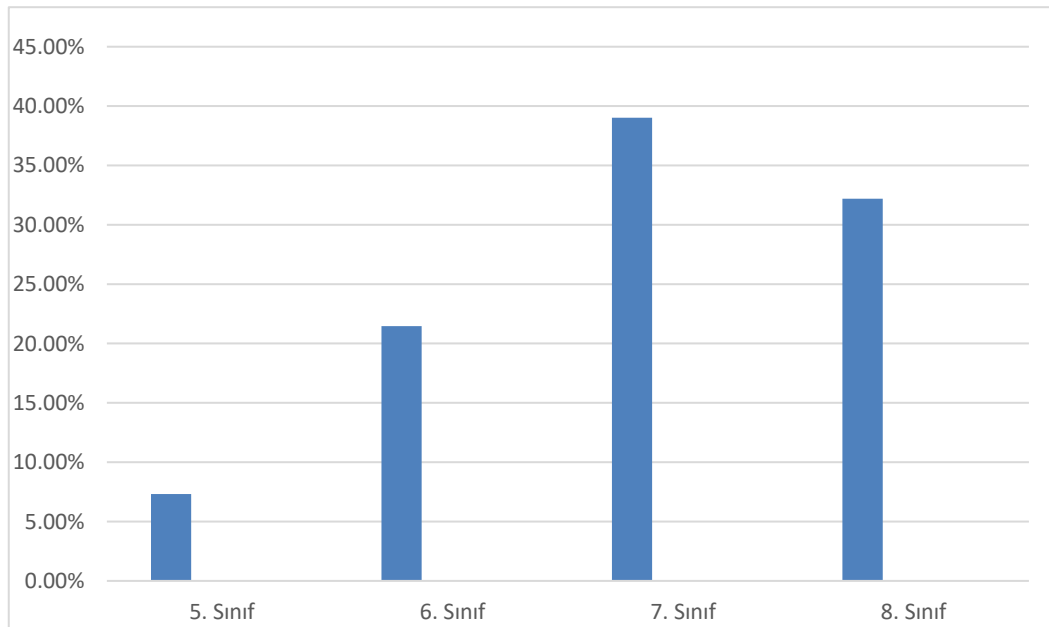
Doğruluk/Dürüstlük	Metin	Görsel	Toplam	
	(f)	(f)	(f)	%
5. Sınıf	15	0	15	7,32
6. Sınıf	44	0	44	21,46
7. Sınıf	78	2	80	39,02
8. Sınıf	64	2	66	32,20
Toplam	201	4	205	100,00

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 3.17’yi incelediğimizde doğruluk/dürüstlük değerine 5. sınıf DKAB ders kitabında 15 defa, 6.sınıf ders kitabında 44 kere, 7.sınıf kitabında 80 kere ve 8.sınıf ders kitabında ise 66 defa yer verilmiştir. Genel olarak ders kitaplarında metinlerde yer verildiği görülmektedir.

Doğruluk/Dürüstlük değerinin ortaokul 5, 6, 7 ve 8. sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında yer almasına dair yüzdelik oranlar Grafik 3.3’te gösterilmiştir.

Grafik 3.3: Doğruluk/Dürüstlük Değerinin Ders Kitaplarında Yer Almasına İlişkin Yüzdelik Oranlar

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Ortaokul 5. Sınıf DKAB ders kitabında doğruluk değeri ile ilgili örnek şöyledir:

“Hz. Muhammed (s.a.v.) her şeyden önce toplumda insanî değerleri yerleştirmek ve insan onurunu korumak için gönderilmiş bir peygamberdir. Çünkü onun geldiği dönemde insanlık her bakımdan ahlaki bir çöküntü içindeydi. Her türlü adaletsizlik, ahlaksızlık ve insanlık onurunu hiçe sayan bir anlayış vardı. Peygamberimizin getirmiş olduğu İslam dini sevgi, saygı, merhamet, adalet, doğruluk, dürüstlük, müsamaha ve yardımseverlik gibi erdemlerin yerleşmesini esas almıştır. O, bu değerleri önce kendi ailesi içinde uygulayarak diğer insanlara örnek olmuştur. Çünkü insana verilen değerın gösterildiği ilk yer kişinin ailesidir. Peygamberimiz ve aile bireyleri, aile bağlarının güçlenmesine katkı sağlamak amacıyla bazen birbirleriyle hediyeleşmişlerdir. Peygamberimiz aynı zamanda, aile içi ilişkilerde küçük düşürücü davranışları kesinlikle yasaklamış, eşlerin birbirine iyi davranmasını tavsiye etmiş ve kendisi de bunu hayatı boyunca uygulamıştır. Aynı davranışları ailesi de göstererek insani değerlerin toplumda yerleşmesine yardım etmiştir.”⁷¹² Metinde Peygamber efendimizin getirdiği İslam dininin birtakım gereklerinden bahsedilmiş ve doğruluk erdeminin bunlardan biri olduğu ifade edilmiştir. Bu değerlerin Hz. Peygamberin ve ailesinin hayatında tatbik edilerek Müslümanlara örnek olmak amaçlandığı bildirilmiştir. Bu sebeple doğruluk değerine dikkat çekilmiştir.

Dürüstlük değerinin ortaokul 5. sınıf DKAB ders kitabında yer alması ile ilgili örnek şu şekildedir:

“Hz. Muhammed (s.a.v.) ile ticaret yapmaya devam kararı alan Hz. Hatice (r.a.), hizmetçisi Meysere’yi de Peygamberimize yardım etmesi için görevlendirdi. Meysere, Peygamberimizin ne kadar dürüst ve güvenilir biri olduğunu Hz. Hatice’ye (r.a.) anlatmış, o da bu durumdan çok memnun kalmıştı. O dönemde ticarete doğru ve dürüst insan bulmak çok zordu.”⁷¹³ Metinde geçen bu paragrafta peygamberimizin ticaretinden yola çıkılıp dürüst ve güvenilir oluşu belirtilerek dürüstlük değerine doğrudan yer verilmektedir.

⁷¹²Erdoğan vd., Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5 Ders Kitabı, 94.

⁷¹³ Erdoğan vd., Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5 Ders Kitabı, 85.

Ortaokul 6. sınıf kitabında doğruluk değerine yer verilmesi ile ilgili örnek şöyledir:

“Peygamberler her zaman doğruluğu ilke edindiler. Hiçbir zaman yalan söylemediler, insanları aldatmadılar. Nitekim Peygamberimiz (s.a.v.) bir hadisinde, “Ben şaka da olsa sadece doğruyu, hak ve hakikati söylerim”⁷¹⁴ buyurmuştur. Bu sebeple de insanlar onlara güven duydular.”⁷¹⁵ Paragrafta peygamberlerin özelliklerinden biri olan doğruluk ilkesine yer verilmiştir. Bundan dolayı metinde doğruluk değeri üzerinde durulmuştur.

Dürüstlük değerinin ortaokul 6. sınıf DKAB ders kitabında yer alması ile ilgili örnek şudur:

“Sıdk: Doğru olmak demektir. Peygamberler doğru sözlü ve dürüst kimselerdir. Onlar her zaman doğruyu söylemişler, davranışlarında dürüstlüğü ilke edinmişlerdir. İşlerine hile karıştırmamışlar ve yalan söylememişlerdir. Nitekim Hz. İdris (a.s.) ile ilgili bir ayette, “Kitap’ta İdris’i de an. Şüphesiz o, doğru sözlü bir kimse, bir nebi idi.”⁷¹⁶ buyrulur. Başka bir ayette de Hz. Yusuf (a.s.) ile ilgili olarak, “Ey Yusuf! Ey doğru sözlü kişi!...”⁷¹⁷ ifadesi yer alır.”⁷¹⁸ Metinde geçen bu cümlelerde peygamberlerin dürüstlük özelliklerinden bahsedilerek örnek verilmiştir. Dolayısıyla metinde dürüstlük değeri öğrencilere doğrudan verilmeye çalışılmıştır.

Doğruluk/Dürüstlük değerinin ortaokul 7. sınıf DKAB ders kitabında yer alması ile ilgili örnekler:

“Sevgili Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.), hayatı boyunca doğruluğu ilke edinmiştir. O hiçbir zaman yalan söylememiş, kimseyi aldatmamıştır. Aile ilişkilerinde, toplumsal ilişkilerde, ticaret yaparken vb. her durumda daima dürüst ve güvenilir oluşuyla tanınmıştır. Bu özelliğinden dolayı da Mekkeliler onu

---

⁷¹⁴ Tirmizî, “Birr”, 57.

⁷¹⁵ Macit, Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı 6, 15.

⁷¹⁶ Meryem 19/56.

⁷¹⁷ Yusûf 12/46.

⁷¹⁸ Macit, Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı 6, 12-13.

Muhammedü'l-Emîn (Güvenilir Muhammed) olarak nitelendirmişlerdir."⁷¹⁹ Metinde geçen bu cümlelerde Hz. Muhammed'in doğru ve güvenilir olma özelliğine yer verilmiştir. Dolayısıyla doğruluk değeri anlatılmaktadır.

*Sevgili Peygamberimiz (s.a.v.) dürüstlük konusunda bize örnek olmuş; verdiği sözleri tutmaya, emanetleri korumaya her zaman önem vermiştir. Mekke'den Medine'ye hicret ederken Mekkelilerin kendisine bıraktıkları emanetleri sahiplerine ulaştırması için Hz. Ali'ye (r.a.) bırakmıştır. Hz. Ali (r.a.) de kendisine bırakılan emanetleri tek tek sahiplerine teslim ettikten sonra Medine'ye doğru yola çıkmıştır. Sevgili Peygamberimiz (s.a.v.) birçok hadisinde, emanetleri koruma konusunda bizleri açıkça uyarmıştır. Örneğin bir hadisinde, "Münafığın alameti üçtür: Konuştuğu zaman yalan söyler. Söz verdiğinde, sözünde durmaz. Kendisine bir şey emanet edildiğinde (ise) korumaz, ihanet eder."*⁷²⁰ buyurmuştur.⁷²¹ Paragrafta Hz. Peygamberin dürüstlük konusundaki örnekliğine yer verilerek bu husus bir hadis ile pekiştirilmek istenmiştir. Böylelikle metinde dürüstlük değerine dikkat çekilmiştir.

Görsel 3.10: Ortaokul 7. Sınıf DKAB Ders Kitabında Doğruluk/Dürüstlük Değeri ile İlgili Görsel

Kaynak: Çamyar - Yıldız, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7 Ders Kitabı*, 62.

Görsel 3.10'a baktığımızda bir pazarcı ve müşterinin fotoğrafına yer verilmiştir. Alışveriş üzerinden görselin hemen altında "Müslüman,

⁷¹⁹ Çamyar - Yıldız, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7 Ders Kitabı*, 62.

⁷²⁰ Buhârî, "Edeb", 69.

⁷²¹ Çamyar - Yıldız, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7 Ders Kitabı*, 63.

Peygamberimizi (s.a.v.) örnek almalı, dürüstlüğe önem vermelidir.” şeklinde yazan ifade ile doğruluk ve dürüstlük değerine işaret edilmiştir.

Doğruluk/Dürüstlük değeri ortaokul 8.sınıf DKAB ders kitabında metin ve görsellerde yer alması ile ilgili örnekler şöyledir:

“Hz. Peygamber (s.a.v.) doğruluğun ve dürüstlüğün önemini sık sık ifade etmiş, Müslümanları dürüst ve güvenilir insanlar olmaya yönlendirmiştir. Örneğin bir hadisinde, “Doğruluktan ayrılmayın. Çünkü doğruluk (insanı) iyiliğe, iyilik de cennete götürür. Kişi devamlı doğru söyler ve doğruluktan ayrılmazsa Allah katında ‘doğru/siddik’ olarak tescillenir. Yalandan sakının! Çünkü yalan (insanı) kötülüğe, kötülük de cehenneme götürür. Kişi devamlı yalan söyler, yalan peşinde koşarsa Allah katında ‘yalancı/kezzâb’ yazılır.”⁷²² Metinde peygamberimizin doğruluk değerine verdiği öneme ve bu konu ile ilgili Müslümanlara yaptığı tavsiyeye dikkat çekilerek bir hadis ile pekiştirme yapılmıştır. Dolayısıyla metinde doğruluk değerine yer verilmiştir.

“Diğer bütün peygamberler gibi Sevgili Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.) de her zaman doğru sözlü, dürüst, güvenilir bir kişi olmuştur. O, gerek peygamber olmadan önce gerekse peygamberliği döneminde her zaman dosdoğru yaşamış, dürüstlüğe çok önem vermiştir. Düşünce, söz ve davranışlarında hiçbir zaman doğruluktan ayrılmamıştır. Kendisine emanet edilen şeyleri titizlikle korumuş, kararlarında adaletli davranmıştır. Yalan ve hileden her zaman uzak durmuştur. Yüce kitabımız Kur’an-ı Kerim’de yer alan, “... Emrolunduğun gibi dosdoğru ol...”⁷²³ emrine uygun davranmıştır. Hayatında, “Yine onlar (o müminler) ki emanetlerine ve ahitlerine riayet ederler.”⁷²⁴ ayetini kendisine ilke edinmiştir.”⁷²⁵ Metinde peygamberimizin kişilik özelliklerinden biri olan dürüstlüğe vurgu yapılarak dürüstlük değeri üzerinde durulmuştur.

⁷²² Müslim, “Birr”, 25; Fikri Özdemir, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8 Ders Kitabı* (Ankara: Anka Yayınevi, 2022), 70.

⁷²³ Hûd 11/112.

⁷²⁴ el-Mü’minûn 23/8.

⁷²⁵ Özdemir, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8 Ders Kitabı*, 68.

Görsel 3.11: Ortaokul 8. Sınıf DKAB Ders Kitabında Doğruluk/Dürüstlük Değeri ile İlgili Görsel

Kaynak: Özdemir, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8 Ders Kitabı*, 43.

Görsel 3.11’de terazi fotoğrafına yer verilerek görselin altında “*Hem Medyenliler hem de Eykeliler, ölçü ve tartıda hile yapıyorlardı.*” ifadesi yer almıştır. Dolayısıyla ölçü ve tartıda kullanılan terazi ile doğru ölçüp tartmaya işaret edilmiştir. Bu sebeple doğruluk/dürüstlük değeri hissettirilmeye çalışılmıştır.

3.6.4. Yardımlaşma Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumu

Ortaokul 5, 6, 7 ve 8. din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında yardımlaşma değerinin metinlerde ve görsellerde yer alması ile ilgili frekanslar ve yüzdelik oranlar Tablo 3.18’de gösterilmiştir.

Tablo 3.18: Yardımlaşma Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumuna İlişkin Frekanslar ve Yüzdelik Oranlar

Yardımlaşma	Metin	Görsel	Toplam	
	(f)	(f)	(f)	%
5. Sınıf	47	4	51	23,29
6. Sınıf	30	4	34	15,53
7. Sınıf	63	6	69	31,51
8. Sınıf	57	8	65	29,68
Toplam	197	22	219	100,00

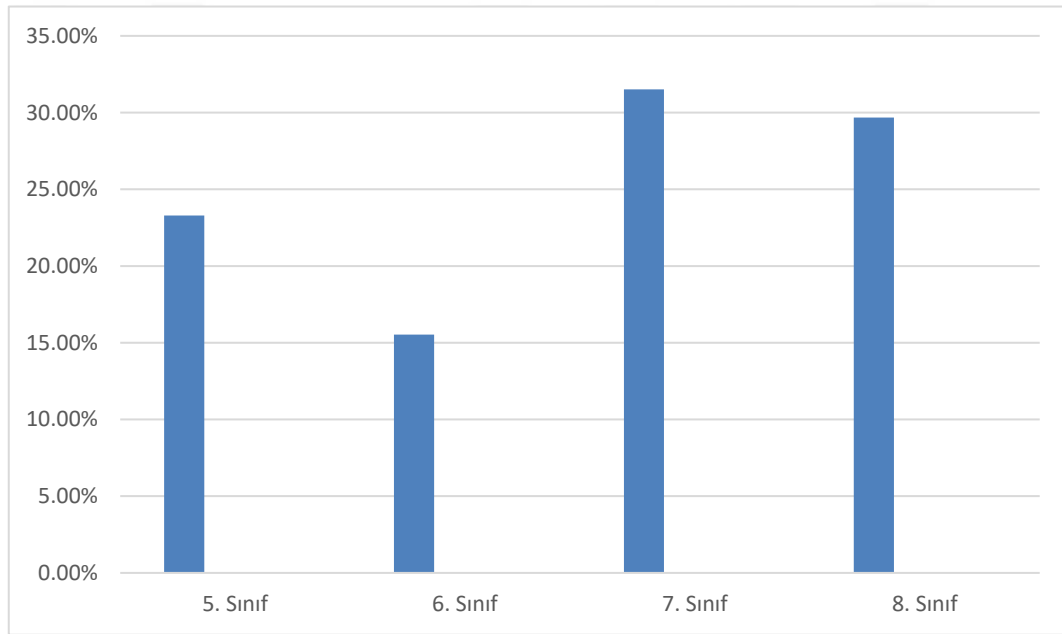
Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 3.18'i incelediğimizde yardımlaşma değerine en çok ortaokul 7. sınıf DKAB ders kitabında 69 defa ve %31,51 oranında yer verildiği görülürken en az ortaokul 6. Sınıf DKAB ders kitabında 34 defa ve %15,53 oranında yer verildiği görülmektedir. Yardımlaşma değerine en çok metinlerde (197) en az görsellerde (22) yer verilmiştir.

Yardımlaşma değerinin ortaokul 5, 6, 7 ve 8. sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında yer almasına dair yüzdelik oranlar Grafik 3.4'te gösterilmiştir.

Grafik 3.4: Yardımlaşma Değerinin Ders Kitaplarında Yer Almasına İlişkin Yüzdelik Oranlar

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

5. sınıf DKAB ders kitabında yardımlaşma değeri ile ilgili metin ve görsel örnekleri şu şekildedir:

“Örf ve âdetlerimizin oluşmasında dinimizin ilke ve öğütlerinin önemli ölçüde etkili olduğu görülür. Örneğin, Kur'an-ı Kerim'deki “Allah'a ibadet edin ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaş'a, yolcuya, elinizin altındakilere iyilik edin. (...)”⁷²⁶ ayeti, iyilik etme ve yardımlaşma ile ilgili

⁷²⁶ en-Nisâ 4/36.

geleneklerimizin oluşmasına katkı sağlamıştır. Bundan dolayı kültürümüzde evde pişen yemek ve tatlılardan komşulara da verilir, komşularla iyi geçinmek için gayret edilir ve gerektiğinde onlara yardımcı olunur.”⁷²⁷ Metinde geçen bu paragrafta iyilik etme ve yardımlaşma hususunda Kur’an-ı Kerim’den bir ayet örnek verilerek bu ayetin yansıması olması bakımından iyilik ve yardımlaşmanın geleneklerimize olan etkisine misaller verilmiştir. Bu nedenle yardımlaşma değeri vurgulanmıştır.

Görsel 3.12: Ortaokul 5. Sınıf DKAB Ders Kitabında Yardımlaşma Değeri ile İlgili Görsel

Kaynak: Erdoğan vd., *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5 Ders Kitabı*, 123.

Görsel 3.12’de “Askıda Ekmek” uygulaması ile ihtiyaç sahiplerine yardımlaşmaya teşvik edildiği görülmektedir. Görselin hemen altında “Örf ve âdetlerimizde yardımlaşma önemli bir yer tutmaktadır. Askıda ekmek uygulaması bu yardımlaşma bilincini gösteren güzel âdetlerimizdendir.” ifadeleri ile yardımlaşmanın örf ve âdetlerimize olan etkisinden bahsedilerek “Askıda Ekmek” uygulaması örnek verilmiştir. Dolayısıyla görselde yardımlaşma değerine doğrudan yer verilmiştir.

Yardımlaşma değerinin ortaokul 6. sınıf DKAB ders kitabında yer alması ile ilgili örnekler şu şekildedir:

“Kurban kesen insanlar, kurbanın etinden gelen misafirlerine ikram ederler. Komşulara, yakınlara, yoksul ve muhtaçlara pay verirler. Bu durum

⁷²⁷ Erdoğan vd., *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5 Ders Kitabı*, 122.

*muhtaçları sevindirir. İnsanların birbiriyle kaynaşmasını sağlar. Toplumsal bütünleşmeye katkıda bulunur. Paylaşma ve yardımlaşmayı artırır.”*⁷²⁸ Metinde yer alan ifadelerde kurban ibadetinin toplumda yardımlaşma ve dayanışmayı artırdığından bahsedilerek yardımlaşma değeri doğrudan vurgulanmıştır.

Görsel 3.13: Ortaokul 6. Sınıf DKAB Ders Kitabında Yardımlaşma Değeri ile İlgili Görsel

Kaynak: Macit, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı* 6, 15.

Görsel 3.13’de birbirlerine yardım eden insanların fotoğraflarına yer verildiği görülmektedir. Görselin altında şu ifadeye yer verilmektedir: *“Peygamberler insanlara muhtaçlara yardım etmeyi, güzel iş ve davranışlarda bulunmayı öğütlemişlerdir.”* Görselde ve görselin altındaki ifadelerde yardımlaşma değerine dikkat çekilmiştir.

Ortaokul 7. sınıf DKAB ders kitabında saygı değerine yer verilme örnekleri şu şekildedir:

*“Kurban etinin bir kısmı yoksullara dağıtılır. Varlıklı insanlar; kurban kesemeyenleri arayıp bulurlar, onlara sevgi ve merhamet duygusuyla yaklaşır, et ikram ederler. Kurban sayesinde yıl boyunca et alma imkânı bulamayanlar et yemiş olurlar. Kendilerinin bu imkândan faydalanmasına vesile olanlara karşı sevgi ve yakınlık hissederler. Onlar için dua ederler. Bunun sonucunda da kurban, farklı toplum kesimleri arasında yakınlık meydana getirir. Toplumsal kaynaşma ve yardımlaşmaya katkı sağlar.”*⁷²⁹ Metinde kurban ibadetinin

⁷²⁸ Macit, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı* 6, 110.

⁷²⁹ Çamyar - Yıldız, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7 Ders Kitabı*, 48.

toplumda kaynaşma ve yardımlaşmaya yaptığı katkı üzerinde durulmuştur. Bu sebeple metinde yardımlaşma değerine doğrudan yer verilmiştir.

Görsel 3.14: Ortaokul 7. Sınıf DKAB Ders Kitabında Yardımlaşma Değeri ile İlgili Görsel

Kaynak: Çamyar - Yıldız, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7 Ders Kitabı*, 16.

Görsel 3.14’e baktığımızda yardımlaşma değeri ile ilgili fotoğrafa yer verildiği görülmektedir. İhtiyaç sahibine yardım kolisi vermek yardımlaşma değerine örnek gösterilebilir. Ayrıca görselin altında yer alan “*Ahirete inanan insan, muhtaçlara yardım etmeye, paylaşma ve yardımlaşmaya önem verir.*” ifadeyle Ahirete olan inancın yardım etme, yardımlaşma ve paylaşma değerine olan katkısında bahsedilmiştir. Bu sebeple yardımlaşma değerine doğrudan yer verilmiştir.

Ortaokul 8. sınıf DKAB ders kitabında yer alan yardımlaşma değerinin örnekleri şu şekildedir:

“Yüce dinimiz İslam, toplumsal yardımlaşma ve dayanışmaya büyük önem vermiştir. Bu amaçla da çeşitli ibadetlerin yapılmasını istemiştir. Zekât bu ibadetlerden biridir. Zekât sözlükte; artma, çoğalma, bereket, arınma, temizlenme gibi anlamlara gelir. İslami bir terim olarak ise zengin Müslümanların, dinî bir görev olarak her yıl mallarının ya da paralarının yüzde iki buçüğünü Allah (c.c.) rızası için ve ibadet niyetiyle muhtaçlara vermeleridir. Yüce Allah (c.c.), zekât vermeyi zenginler için zorunlu bir görev saymış; onlara, ellerindeki malların bir kısmını başkalarıyla paylaşmalarını emretmiştir. Böylece toplumdaki yoksulların

*gözetilmesini amaçlamıştır.*⁷³⁰ Paragrafta İslam dininin yardımlaşma ve dayanışmaya verdiği önem belirtilerek bu husus ile ilgili olarak zekât ibadeti örnek gösterilmiştir. Bu nedenle yardımlaşma değeri vurgulanmıştır.

Görsel 3.15: Ortaokul 8. Sınıf DKAB Ders Kitabında Yardımlaşma Değeri ile İlgili Görsel

Kaynak: Özdemir, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8 Ders Kitabı*, 71.

Görsel 3.15'i incelediğimizde ihtiyaç sahiplerine yardım kolileri dağıtan görevlilerin fotoğrafı görülmektedir. Görselin altında “*Peygamberimiz (s.a.v.) fakirlere, zor durumda olanlara yardım edilmesini öğütlemiştir.*” ifadesine de yer verilmiştir. Dolayısıyla görselde yardımlaşma değeri doğrudan bulunmaktadır.

3.6.5. Sabır Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumu

Ortaokul 5, 6, 7 ve 8. sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında metinlerde ve görsellerde sabır değerinin yer alması ile ilgili frekanslar ve yüzdelik oranlar Tablo 3.19’da gösterilmiştir.

Tablo 3.19: Sabır Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumuna İlişkin Frekanslar ve Yüzdelik Oranlar

Sabır	Metin	Görsel	Toplam	
	(f)	(f)	(f)	%
5. Sınıf	6	0	6	14,63
6. Sınıf	4	0	4	9,76
7. Sınıf	21	1	22	53,66
8. Sınıf	9	0	9	21,95
Toplam	40	1	41	100,00

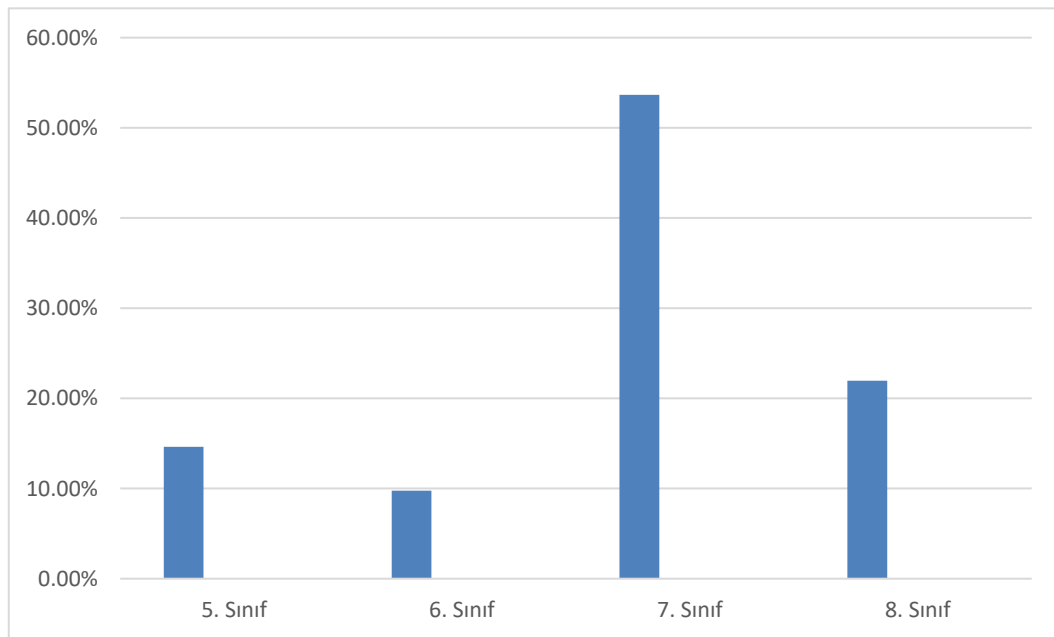
Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

⁷³⁰ Özdemir, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8 Ders Kitabı*, 34.

Tablo 3.19’u incelediğimizde ortaokul 5, 6, 7 ve 8. sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında sabır değerine en çok 7. sınıfta 22 defa %53,66 oranında, en az 6. sınıfta 4 defa %9,76 oranında yer verildiğini görüyoruz. Tüm kitaplarda metinlerde toplamda 40 defa yer verilirken görsellerde sabır değerine 1 defa yer verilmiştir.

Sabır değerinin ortaokul 5, 6, 7 ve 8. sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında yer almasına dair yüzdelik oranlar Grafik 3.5’te gösterilmiştir.

Grafik 3.5: Sabır Değerinin Ders Kitaplarında Yer Almasına İlişkin Yüzdelik Oranlar

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Ortaokul 5. sınıf DKAB dersinde yer alan sabır değeri ile ilgili örnek şöyledir:

“İslam dinine göre bir Müslümanın oruç ibadetinden sorumlu tutulmasının birçok amacı vardır. Bunların başında insanın bazı bedensel istekler karşısında sabırlı olması gelir. Ramazan’da sabırlı olmak, insanı olgunlaştırır ve bu durum ramazandan sonraki hayatına da yansır. Ramazan orucuyla sorumlu tutulmamızın bir başka amacı da insanlar arasında yardımlaşma ve dayanışmayı

sağlamaktır."⁷³¹ Metinde geçen bu cümlelerde İslam dininin kişinin birtakım istekler karşısında sabırlı olmasını istediği belirtilerek özellikle Ramazan'da sabırlı olmanın kişinin bütün hayatına yansıtacağı bildirilmiştir. Bu nedenle metinde sabır değeri yer almaktadır.

Ortaokul 6. sınıf DKAB ders kitabında sabır değerinin yer alması ile ilgili örnek şu şekildedir:

*"İnsanlar, hayatın akışı içinde mutlu olaylar yaşadığı gibi üzüntülü ve sıkıntılı olaylarla da karşılaşabilmektedirler. Böyle durumda bazı kişiler, yaşanan sorunları unutmak, sıkıntılardan bir an olsun kurtulmak için içki ve benzeri kötü alışkanlıklara yönelmektedirler. Bu anlayış son derece yanlıştır. Kişi karşılaştığı güçlükleri, maddi ve manevi sıkıntıları aşabilmek için mücadele etmeli; zorluklar karşısında sabırlı olmalıdır. Aksi takdirde zararlı alışkanlıklar insanın sıkıntılarını ve sorunlarını daha da artırır. Kişiyi yanlış davranışlara yönlendirir, onu mutsuz ve huzursuz eder."*⁷³² Metinde yer alan bu ifadelerde insanların karşılaştıkları sorunlar karşısında zararlı alışkanlıklara yönelmek yerine mücadele ederek sabırlı olmaları tavsiye edilmiştir. Dolayısıyla metinde sabır değeri doğrudan yer almaktadır.

Sabır değerinin ortaokul 7. sınıf DKAB ders kitabında yer alması ile ilgili örnekler şöyledir:

*"İslam dini sadece bela ve musibetler ile zorluklar karşısında değil, insanlarla ilişkilerimizde de sabırlı olmamızı ister. Davranışlarımızı kontrol etmemizi, nefsimize hâkim olmamızı buyurur. Tepkilerimizin ölçülü ve dengeli olmasını öğütler."*⁷³³ Paragrafta sabır değerinin yalnız sorunlar karşısında değil insanlarla ilişkilerimizde de sağlanması gerektiğine işaret edilir. Bu nedenle metinde sabır değerine doğrudan yer verilmiştir.

---

⁷³¹ Erdoğan vd., *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5 Ders Kitabı*, 39.

⁷³² Macit, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı* 6, 61-62.

⁷³³ Çamyar - Yıldız, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7 Ders Kitabı*, 73.

Görsel 3.16: Ortaokul 7. Sınıf DKAB Ders Kitabında Sabır Değeri ile İlgili Görsel

Kaynak: Çamyar - Yıldız, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7 Ders Kitabı*, 73.

Görsel 3.16'ya bakıldığında olgunlaşmakta olan bir meyve fotoğrafı görülmektedir. Meyvenin olgunlaşması belli bir süreç yani sabır gerektirir. Görselin yanında “*Sabırla koruk helva olur.*”, “*Sabır acı meyesi tatlıdır.*” ifadelerine yer verilmiştir. Dolayısıyla görselde de yanında yer alan ifadelerde de sabır değerine doğrudan yer verilmiştir.

Ortaokul 8. sınıf DKAB ders kitabında sabır değerine yer verilme örneği:

*“Hz. Yusuf (a.s.), hayatı boyunca karşılaştığı sıkıntılara, iftira ve eziyetlere rağmen her zaman ahlaklı davranmıştır. Çünkü o, güçlü bir imana ve iradeye sahipti. Allah’tan (c.c.) korkar, onun emirlerine uyma ve yasaklarından kaçınma konusunda dikkatli davranırdı. Allah’a (c.c.) olan sevgisi, bağlılığı ve imanı onu ahlaklı davranmaya yönlendirmişti. O, kin ve intikam peşinde koşmayan, alçak gönüllü, anlayışlı ve bağışlayıcı bir kişiliğe sahipti. Sabırlı bir insandı.”*⁷³⁴

Paragrafta Hz. Yusuf (a.s)’ın güzel ahlaki özelliklerinden bir kısım örnekler verilirken sabırlı olma özelliğine de değinilmiştir. Bu sebeple metinde sabır değerine işaret edilmiştir.

⁷³⁴ Özdemir, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8 Ders Kitabı*, 62.

3.6.6. Saygı Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumu

Saygı değerinin ortaokul 5,6,7 ve 8.sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında yer alma durumu ile ilgili frekanslar ve yüzdelik oranlar Tablo 3.20’de gösterilmiştir.

Tablo 3.20: Saygı Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumuna İlişkin Frekanslar ve Yüzdelik Oranlar

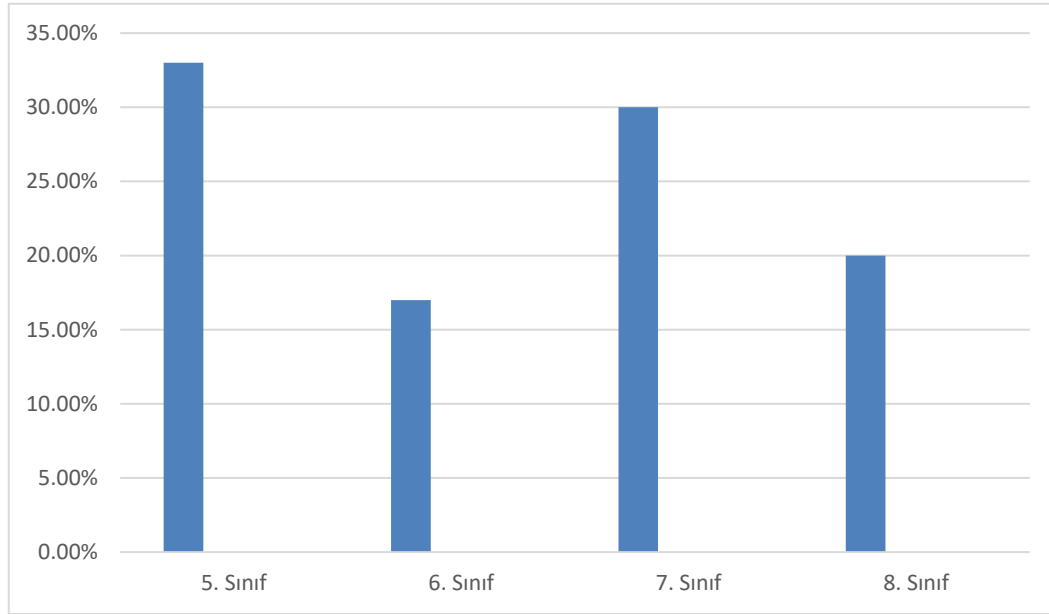
Saygı	Metin	Görsel	Toplam	
	(f)	(f)	(f)	%
5. Sınıf	32	1	33	33,00
6. Sınıf	17	0	17	17,00
7. Sınıf	30	0	30	30,00
8. Sınıf	19	1	20	20,00
Toplam	98	2	100	100,00

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 3.20’yi incelediğimizde saygı değerine en çok ortaokul 5.sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitabında yer verildiğini görüyoruz. Ortaokul 5.sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitabında saygı değerine 33 defa ve %33,00 oranında yer verilmiştir. En az ise ortaokul 6.sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitabında yer verilmiştir. Ortaokul 6.sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitabında saygı değerine 17 defa ve %17,00 oranında yer verilmiştir. Saygı değerine ders kitaplarında en çok metinlerde yer verilirken en az görsellerde yer verilmiştir.

Saygı değerinin ortaokul 5,6,7 ve 8.sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında yer almasına dair yüzdelik oranlar Grafik 3.6’da gösterilmiştir.

Grafik 3.6: Saygı Değerinin Ders Kitaplarında Yer Almasına İlişkin Yüzdelik Oranlar

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Saygı değerinin ortaokul 5. sınıf DKAB ders kitabında yer alma durumu ile ilgili örnekler:

“Hz. Muhammed’in (s.a.v.) yaşlılarla ilgilenmesi de toplumsal hayatta örnek alınacak bir davranıştır. O, yaşlıları tıpkı çocuklar gibi Allah’ın (c.c.) birer emaneti olarak görür, onlara saygısızlık gösterilmesine izin vermez ve bu konuda ailesiyle birlikte çok dikkatli davranırdı. Kendisi yaşlılara çok kibar davranır ve gençlerin de onlara saygı göstermelerini isterdi. O, bu konuyla ilgili olarak şöyle buyurmuştur: “Herhangi bir genç, yaşından dolayı bir ihtiyara saygı gösterirse, Allah da ihtiyarlığında ona hizmet edecek kimseler gönderir.”⁷³⁵ Paragrafta saygı değerinin üzerinde oldukça fazla durulmuştur. Peygamberimizin yaşlıları çocuklar gibi emanet olarak gördüğü ve ailesiyle birlikte yaşlılara saygıda dikkatli davrandığı bildirilir. Hz. Peygamber’in bu hususla ilgili olarak gençlere tavsiyede bulunduğu da de yerilerek konu hadis ile desteklenmiştir. Metinde saygı değeri üzerinde doğrudan durulmuştur.

⁷³⁵ Tirmizî, “Birr”, 75; Erdoğan vd., *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5 Ders Kitabı*, 99.

Görsel 3.17: Ortaokul 5. Sınıf DKAB Ders Kitabında Saygı Değeri ile İlgili Görsel

Kaynak: Erdoğan vd., *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5 Ders Kitabı*, 100.

Görsel 3.17’de büyüğünün elini öpen çocuk fotoğrafı görülmektedir. Geleneklerimizde ise el öpme âdeti büyüklere saygıyı ifade etmek için yapılır. Bu nedenle görselde saygı değerine yer verilmiştir.

Ortaokul 6. sınıf DKAB ders kitabında saygı değerinin örneği şu şekildedir:

“Hz. Yahya (a.s.) çocuk ve gençliğinde yumuşak huyluluğu, anne ve babasına saygılı olması ve güzel ahlakıyla insanların sevgisini ve beğenisini kazanmıştır. Onun erdemli davranışları ve güzel özellikleri Meryem suresinde şöyle dile getirilir: “Ey Yahya! Kitab’a (Tevrat’a) sınıksız sarıl (dedik). Biz ona daha çocukken hikmet, tarafımızdan kalp yumuşaklığı ve ruh temizliği verdik. O, Allah’tan sakınan, ana babasına iyi davranan bir kimse idi. İsyanlı bir zorba değildi. Doğduğu gün, öleceği gün ve diriltileceği gün ona selam olsun.”⁷³⁶ Metinde yer alan paragrafta Hz. Yahya’nın güzel ahlaki özelliklerinden biri olan anne ve babaya saygı tutumuna dikkat çekilerek saygı değerine yer verilmiştir.

Ortaokul 7. sınıf DKAB ders kitabında saygı değerine yer verilmesi ile ilgili örnek şöyledir:

⁷³⁶ Meryem 19/12-15; Macit, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı* 6, 66.

“Mevlâna Celaleddin Rumi'ye göre Yüce Allah (c.c.) insana değer vermiş, onu üstün ve ayrıcalıklı bir varlık olarak yaratmıştır. O hâlde insana değer verilmeli ve saygı duyulmalıdır. Mevleviliğe göre insan, kalbini kin, hırs, kibir, kıskançlık, bencillik gibi kötü duygulardan arındırmalıdır. Sevgi ve saygıyı ilke edinmelidir.”⁷³⁷ Metinde Mevlevilik ilkelerinden bahsedilirken sevgi değerine de yer verilmiştir. Dolayısıyla sevgi değeri doğrudan ifade edilmiştir.

Saygı değeri ile ilgili ortaokul 8. sınıf DKAB ders kitabındaki örnekler şunlardır:

“İstedığı dine inanmak ve inandığı dinin gerekleri olan ibadetleri yerine getirmek her insanın hakkıdır. Bu hakkın korunması çok önemlidir. Bu sebeple insanların inanç ve ibadetlerini serbestçe yerine getirebileceği bir ortam oluşturulması gerekir. İnsanlar birbirlerinin inançlarına ve ibadetlerine saygı duymalıdır.”⁷³⁸ Metinde insanların inanç ve ibadet hususunda özgür oldukları ve buna saygı duyulması gerektiği ifade edilerek saygı değerine doğrudan yer verilmiştir.

Görsel 3.18: Ortaokul 8. Sınıf DKAB Ders Kitabında Saygı Değeri ile İlgili Görsel

Kaynak: Özdemir, Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8 Ders Kitabı, 37.

⁷³⁷ Çamyar - Yıldız, Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7 Ders Kitabı, 114.

⁷³⁸ Özdemir Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8 Ders Kitabı, 58.

Görsel 3.18'e bakıldığında yaşlıları ziyaret ederek elini öpen bir kişinin fotoğrafı görülmektedir. Büyüklere saygıyı ifade eden el öpme ve ziyaret geleneğine yer verilmiş olması görselde saygı değerinin yer aldığını ortaya koyar.

3.6.7. Sevgi Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumu

Ortaokul 5,6,7 ve 8.sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında sevgi değerinin yer alması ile ilgili frekanslar ve yüzdelik oranlar Tablo 3.21'de gösterilmiştir.

Tablo 3.21: Sevgi Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumuna İlişkin Frekanslar ve Yüzdelik Oranlar

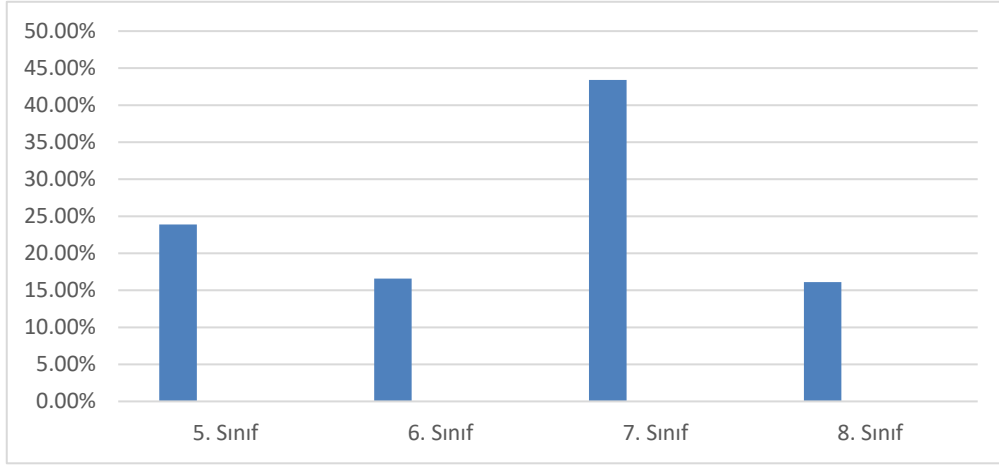
Sevgi	Metin	Görsel	Toplam	
	(f)	(f)	(f)	%
5. Sınıf	42	7	49	23,90
6. Sınıf	32	2	34	16,59
7. Sınıf	86	3	89	43,41
8. Sınıf	36	3	33	16,10
Toplam	196	15	205	100,00

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 3.21'i incelediğimizde sevgi değerine en çok ortaokul 7.sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitabında yer verildiği görülmektedir. Ortaokul 7.sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitabında sevgi değerine 89 defa ve %43,41 oranında yer verilmiştir. Ortaokul 8.sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitabında ise sevgi değerine 33 defa ve %16,10 oranında yer verilmiştir. Ders kitaplarında sevgi değerine metinlerde 196 defa görsellerde 15 defa yer verilmiştir. Sevgi değerine görsellerde en çok 5. sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitabında yer verilirken metinlerde en çok 7. sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitabında yer verilmiştir.

Sevgi değerinin ortaokul 5,6,7 ve 8.sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında yer almasına dair yüzdelik oranlar Grafik 3.7'de gösterilmiştir.

Grafik 3.7: Sevgi Değerinin Ders Kitaplarında Yer Almasına İlişkin Yüzdelik Oranlar

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Ortaokul 5. sınıf DKAB ders kitabında metin ve görsellerde sevgi değerine yer verilme örnekleri şöyledir:

*“Cahiliye geleneklerine göre çocuklar açıktan sevilmediği gibi kız çocukları, utanç kaynağı olarak kabul edilirdi. Böyle bir ortamda Peygamberimiz bütün çocuklarına ve özellikle de kız çocuklarına karşı sevgisini göstererek cahiliye âdetlerini yıkmaya çalışmıştır.”*⁷³⁹ Ortaokul 5.sınıf DKAB ders kitabında geçen bu cümlelerde peygamberimizin kız çocuklarının sevilmediği cahiliye âdetlerini bilhassa kız çocuklarını severek yıkmaya çalıştığı bildirilir.

Görsel 3.19: Ortaokul 5. Sınıf DKAB Ders Kitabında Sevgi Değeri ile İlgili Görsel

Kaynak: Erdoğan vd., *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5 Ders Kitabı*, 92.

⁷³⁹Erdoğan vd., *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5 Ders Kitabı*, 88.

Görsel 3.19'a baktığımızda dede ve torunun fotoğrafı görülmektedir. Dedenin torununun elinden tutarak gezdirmesi sevgi değerine örnek gösterilebilir. Görselin altında şu ifadeye yer verilmektedir: “Çocuklarla vakit geçirmek, onlara gösterilen sevgi ve merhametin bir göstergesidir.” Görselde de görselin altında yer alan ifadede de sevgi değeri doğrudan vurgulanmaktadır.

Ortaokul 6. sınıf DKAB ders kitabında sevgi değerinin yer alması ile ilgili örnekler:

“Hz. Peygamber (s.a.v.), yaşamıyla ve güzel ahlakıyla tüm insanlara örnek olmuştur. Toplumumuzda Hz. Muhammed’e (s.a.v.) büyük bir sevgi duyulur. Milletimiz, çocuklarına “Ahmet, Muhammed, Mahmut ve Mustafa” gibi Peygamberimizin (s.a.v.) adlarını koymaya önem vermektedir.”⁷⁴⁰ Metinde toplumumuzda peygamberimize karşı duyulan sevgiden ve bu sevginin tezahüründen bahsedilerek sevgi değerine doğrudan yer verilmiştir.

Görsel 3.20: Ortaokul 6. Sınıf DKAB Ders Kitabında Sevgi Değeri ile İlgili Görsel

Kaynak: Macit, Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı 6, 102.

Görsel 3.20'ye bakıldığında Kur'an-ı Kerim'e sarılan bir kız çocuğuna yer verilmiştir. Kur'an-ı Kerim'e sarılmak sevgi değerine bir atıftır. Dolayısıyla görselde sevgi değeri hissettirilmiştir.

⁷⁴⁰ Macit, Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı 6, 103.

Ortaokul 7. sınıf DKAB ders kitabında sevgi değerin vurgulanması ile ilgili örnekler şunlardır:

“İnsanın sahip olduğu en güzel duygulardan biri sevgidir. Hayatta her şey sevgi ile başlar. Bir çiçeğin yetişmesi, bir bebeğin büyümesi, bir hayvanın bakımı hep sevgiyle olur. Sevgiyle hem bir bebek hem de bir çiçek daha çabuk ve sağlıklı gelişir. Bu nedenle anne ve babalar çocuklarını çok severler, onlar için hiçbir fedakârlıktan kaçınmazlar.”⁷⁴¹ Metinde geçen bu ifadelerde sevginin öneminden ve değerinden bahsedilerek sevgi değerine yer verilmiştir.

Görsel 3.21:Ortaokul 7. Sınıf DKAB Ders Kitabında Sevgi Değeri ile İlgili Görsel

Kaynak: Çamyar - Yıldız, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7 Ders Kitabı*, 85.

Görsel 3.21’e baktığımızda üzerinde verilen “*Ey resûlüm, de ki: “Eğer Allah’ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Çünkü Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”⁷⁴²* ayetiyle Allah ve peygamber sevgisine atıf yapılarak sevgi değerine işaret edilmiştir.

Ortaokul 8. sınıf DKAB ders kitabında metin ve görsellerde sevgi değerinin yer alması ile ilgili örnekler şu şekildedir:

“Zekât ve sadaka vermek, kişiye Allah’ın (c.c.) rızasını ve sevgisini kazandırır. Onu Allah’a (c.c.) yaklaştırır. İnsanın sevap kazanmasına vesile olur.

⁷⁴¹Çamyar - Yıldız, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7 Ders Kitabı*, 67.

⁷⁴² Al-i İmrân 3/31.

Cennete girmesine katkı sağlar. Allah'ın (c.c.) rızasını ve sevgisini kazanacağını bilmek de kişiye huzur ve güven verir."⁷⁴³ Metinde zekât ve sadaka ibadetinin Allah sevgisine ulaştıracağına değinilmiştir. Bu sebeple sevgi değerine vurgu yapılmıştır.

Görsel 3.22: Ortaokul 8. Sınıf DKAB Ders Kitabında Sevgi Değeri ile İlgili Görsel

Kaynak: Özdemir, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8 Ders Kitabı* 70.

Görsel 3.22’de bir anne ve çocuk fotoğrafı görülmektedir. Annenin çocuğuna şefkatle sarılması sevgi değerine örnek gösterilebilir. Görselin altında şu ifadeler yer verilmektedir: “Hz. Peygamber (s.a.v.), başta çocuklar olmak üzere, bütün insanlara sevgi ve şefkatle yaklaşmayı öğütlemiştir.” Görselde de görselin hemen altında yer alan ifade de sevgi değerine doğrudan yer verilmiştir.

3.6.8. Sorumluluk Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumu

Ortaokul 5,6,7 ve 8.sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarındaki metinlerde ve görsellerde sorumluluk değerine yer verilmesi ile ilgili frekanslar ve yüzdelik oranlar Tablo 3.22’de verilmiştir.

⁷⁴³ Özdemir, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8 Ders Kitabı*), 38.

Tablo 3.22: Sorumluluk Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumuna İlişkin Frekanslar ve Yüzdelik Oranlar

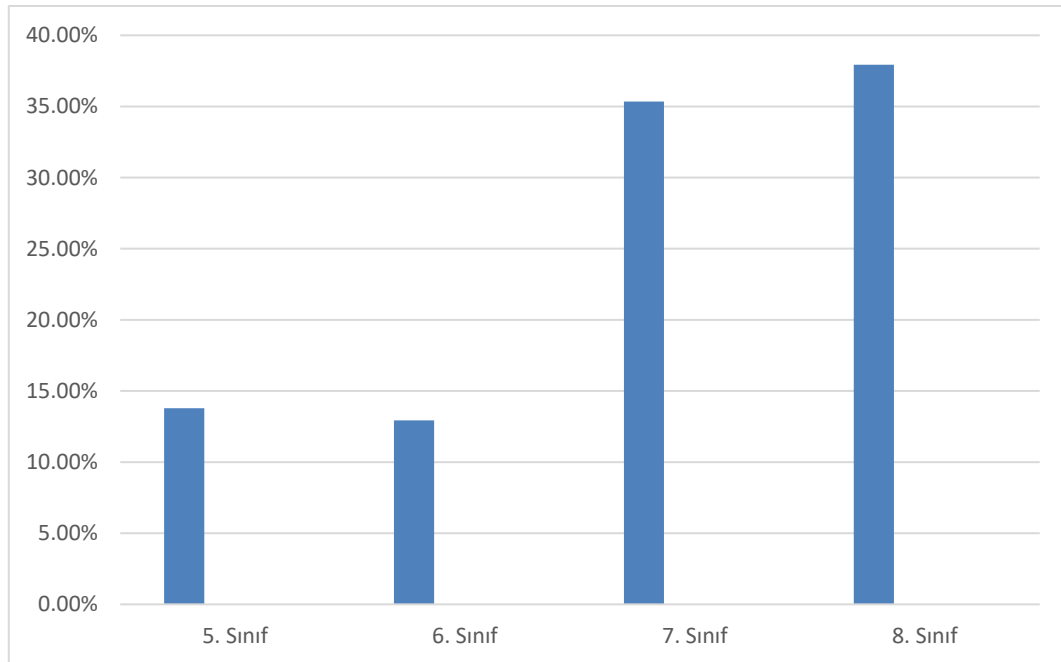
Sorumluluk	Metin	Görsel	Toplam	
	(f)	(f)	(f)	%
5. Sınıf	11	5	16	13,79
6. Sınıf	20	5	15	12,93
7. Sınıf	38	3	41	35,34
8. Sınıf	34	10	44	37,93
Toplam	103	23	116	100,00

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 3.22'yi incelediğimizde sorumluluk değerinin ortaokul 5,6,7 ve 8.sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında en çok 8. sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitabında en az 6. sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitabında yer aldığını görüyoruz. 8. sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitabında 44 defa ve % 37,93 oranında yer alırken 6. sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitabında 15 defa ve %12,93 oranında yer almaktadır. Ders kitaplarında en çok metinlerde 103 defa, görsellerde ise 23 kere yer almaktadır.

Sorumluluk değerinin ortaokul 5,6,7 ve 8.sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında yer almasına dair yüzdelik oranlar Grafik 3.8'de gösterilmiştir.

Grafik 3.8: Sorumluluk Değerinin Ders Kitaplarında Yer Almasına İlişkin Yüzdelik Oranlar

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Sorumluluk değerinin ortaokul 5. sınıf DKAB ders kitabında yer alması ile ilgili örnekler şu şekildedir:

*“Peygamberimiz ve ailesi aynı zamanda akrabalarıyla da iyi ilişkiler kurarak herkese örnek olmuşlardır. Onlar akraba ziyaretini düzenli hâle getirmiş, insanları bu konuda teşvik etmiş ve bu yöndeki toplumsal sorumluluğa vurgu yapmıştır.”*⁷⁴⁴ Metinde yer alan bu cümlelerde Peygamberimiz ve ailesinin akrabalarıyla iyi ilişkiler kurarak örnek teşkil ettiği ifade edilmiş olup akrabalar üzerinden toplumsal sorumluluğa işaret edilmiştir.

Görsel 3.2: Ortaokul 5. Sınıf DKAB Ders Kitabında Sorumluluk Değeri ile İlgili Görsel

Kaynak: Erdoğan vd., *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5 Ders Kitabı*, 96.

Görsel 3.23'te çocuklarıyla birlikte kitap okuyarak eğitim faaliyeti yapan bir ailenin fotoğrafı görölmektedir. Görselin altında ise *“Hz. Muhammed (s.a.v.), aile içi eğitime büyük önem vermiştir.”* ifadesine yer verilmiştir. Dolayısıyla görselde de görselin altında yazan ifadede de aile içi eğitim üzerinden sorumluluk değeri hissettirilmiştir.

Ortaokul 6. sınıf DKAB ders kitabında sorumluluk değerine yer verilmesi ile ilgili metin ve görsel örnekleri şu şekildedir:

⁷⁴⁴ Erdoğan vd., *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5 Ders Kitabı*, 99.

“Yüce Rabb’imiz, vahiylerle insanlara yaptıklarından sorumlu olduklarını bildirmiştir. Her kişinin, dünyadayken yaptığı iyi ve kötü davranışların karşılığını ahirette mutlaka göreceğini haber vermiştir. Ahirette sonsuz mutluluğa kavuşmak için onlara sevap olan davranışlarda bulunmayı, hayır işlemeyi, ibadetlerini yerine getirmeyi, faydalı işler yapmayı tavsiye etmiştir. Bununla ilgili olarak bir ayette, “...Yaptıklarınızdan mutlaka sorumlu tutulacaksınız.”⁷⁴⁵ buyrulur. Zilzâl suresinde ise şu ifadeler yer alır: “Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu görür. Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu görür.”⁷⁴⁶ Metinde insanların yaptıklarından sorumlu oldukları ve hesaba çekilecekleri bildirilmiş olup bu husus ilgili ayetlerle desteklenmiştir. Bu sebeple metinde sorumluluk değerine doğrudan yer almıştır.

Görsel 3.3: Ortaokul 6. Sınıf DKAB Ders Kitabında Sorumluluk Değeri ile İlgili Görsel

Kaynak: Macit, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı 6*, 32.

Görsel 3.24’te namaz kılan baba ve oğul fotoğrafı görülmektedir. Müslümanların namaz kılmaları kendi üzerlerinde bir sorumluluk oluşturduğundan sorumluluk değerine örnek gösterilebilir. Ayrıca görselin altında

⁷⁴⁵ en-Nahl 16/93.

⁷⁴⁶ el-Zilzâl 99/ 7-8; Macit, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı 6*, 18.

“Namaz, dinimizde farz olan ibadetlerdendir.” ifadesine yer verilmektedir. Görselde de görselin altında yazan ifadede de sorumluluk değeri dolaylı olarak hissettirilmiştir.

Ortaokul 7. Sınıf DKAB ders kitabında metin ve görsellerde sorumluluk değerinin vurgulanması ile ilgili örnekler:

“İnsan, akıl ve irade sahibi bir varlık olduğu için yaptıklarından sorumlu tutulmuştur. O, dünya hayatında özgür iradesiyle yaptığı eylemlerin karşılığını görecektir. En küçük bir iyilik ya da kötülük yaptığında, ahirette bunun karşılığı ona mutlaka verilecektir. Bu durum kutsal kitabımızda şu ifadelerle dile getirilmiştir: “Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu görür. Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu görür.”⁷⁴⁷ Paragrafta insanın akıl ve irade sahibi olması sebebiyle yaptıklarından sorumlu olduğu belirtilerek konu ile ilgili ayet örnek verilmiştir. Bu sebeple metinde sorumluluk değeri üzerinde durulmuştur.

Görsel 3.4: Ortaokul 7. Sınıf DKAB Ders Kitabında Sorumluluk Değeri ile İlgili Görsel

Kaynak: Çamyar - Yıldız, Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7 Ders Kitabı, 64.

Görsel 3.25’te ihtiyaç sahiplerine yardım kolisi veren kişilerin fotoğrafı görülmektedir. İslam dinine göre yardımlaşma Müslümanların birbirlerine karşı

⁷⁴⁷ el-Zilzâl 99/7-8; Çamyar - Yıldız, Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7 Ders Kitabı, 16.

göstermeleri gereken bir emir olup, sorumluluk gerektirir. Görselin hemen altında ise “İslam dini fakirlere yardım etmemizi ve paylaşmaya önem vermemizi emreder.” ifadesi yer almaktadır. Dolayısıyla görselde de görselin altındaki ifadede de sorumluluk değeri dolaylı olarak hissettirilmiştir.

Ortaokul 8. sınıf DKAB ders kitabında sorumluluk değerinin yer alması ile ilgili örnekler şöyledir:

“Özgürlükle sorumluluk arasında yakın bir ilişki vardır. Özgürlük, sorumluluğu da beraberinde getirir. Bu sebeple Allah (c.c.), akıllı ve özgür irade sahibi bir varlık olan, davranışlarını bilinçli bir şekilde gerçekleştiren insanı yaptıklarından sorumlu kılmıştır. Sorumluluk, kişinin özgür iradesiyle gerçekleştirdiği davranışların sonucunu üstlenmesi demektir.”⁷⁴⁸ Metinde özgürlük ile sorumluluk arasındaki ilişkiye değinilerek akıl ve irade sahibi olan insanın yaptıklarından sorumlu olduğu bildirilmiştir. Metinde sorumluluk değerine doğrudan yer verilmiştir.

Görsel 3.5: Ortaokul 8. Sınıf DKAB Ders Kitabında Sorumluluk Değeri ile İlgili Görsel

Kaynak: Özdemir, Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8 Ders Kitabı, 88.

Görsel 3.26’da abdest alan ve namaz kılan iki kişinin fotoğrafı görülmektedir. Dini sorumluluklarımızdan olan abdest ve namaz ibadeti sorumluluk değerine örnektir. Görselin altında şu ifadeye yer verilmektedir: “Dinî sorumlulukların nasıl yerine getirileceğini bizlere, Hz. Peygamber (s.a.v.)

⁷⁴⁸ Özdemir, Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8 Ders Kitabı, 16.

öğretmiştir.” Dolayısıyla hem görselde hem de görselin altındaki ifade de sorumluluk değeri vurgulanmıştır.

3.6.9.Vatanseverlik Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumu

Vatanseverlik değerinin ortaokul 5,6,7 ve 8.sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında metinler ve görseller yoluyla yer alma durumu ile ilgili frekanslar ve yüzdelik oranlar Tablo 3.23’te gösterilmiştir.

Tablo 3.23: Vatanseverlik Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumuna İlişkin Frekanslar ve Yüzdelik Oranlar

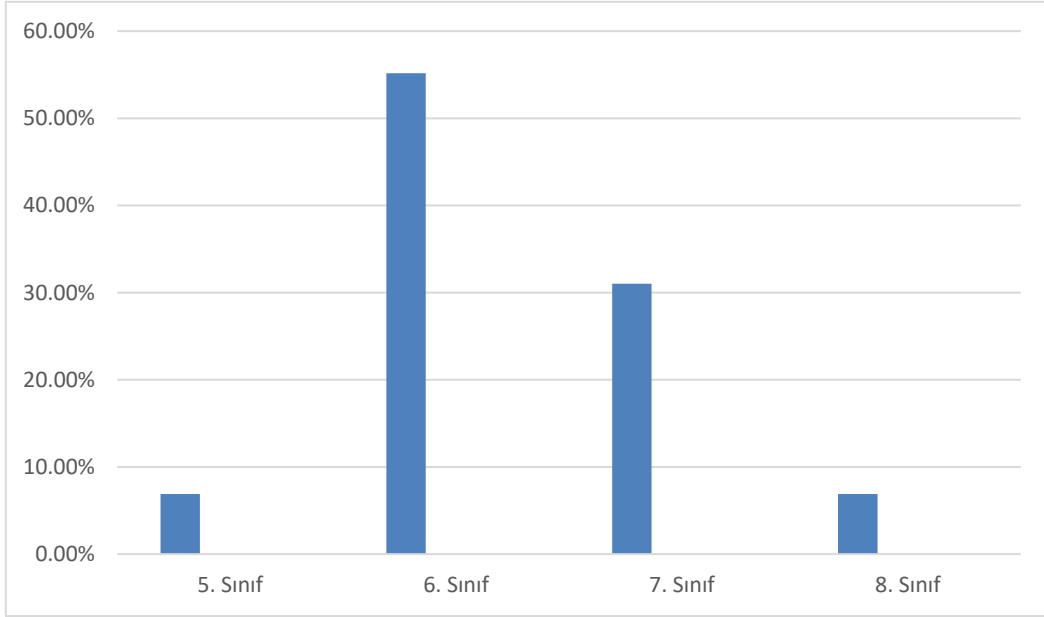
Vatanseverlik	Metin	Görsel	Toplam	
	(f)	(f)	(f)	%
5. Sınıf	5	1	6	6,90
6. Sınıf	40	8	48	55,17
7. Sınıf	23	4	27	31,03
8. Sınıf	6	0	6	6,90
Toplam	74	13	87	100,00

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 3.23’ü incelediğimizde vatanseverlik değeri ortaokul 5.ve 8.sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında aynı sayıda, 7.sınıf DKAB ders kitabında 27 defa yer alırken ortaokul 6. sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitabında daha fazla yer aldığı görülmektedir. Ortaokul 6. sınıf DKAB ders kitabında vatanseverlik değerine 48 defa ve %55,17 oranında yer verilmiştir. Tüm ders kitaplarında vatanseverlik değerine en fazla metinlerde (74) en az görsellerde (13) yer verilmiştir.

Vatanseverlik değerinin ortaokul 5,6,7 ve 8.sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında yer almasına dair yüzdelik oranlar Grafik 3.9’da gösterilmiştir.

Grafik 3.9: Vatanseverlik Değerinin Ders Kitaplarında Yer Almasına İlişkin Yüzdelik Oranlar

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Ortaokul 5. sınıf DKAB ders kitabında metin ve görsellerde vatanseverlik değerinin yer alması ile ilgili örnekler şöyledir:

“Geleneklerimizde, askerlik çağına gelen gençlerimiz dua ve törenlerle askere uğurlanır. Uğurlama törenlerinde, vatanımızı ve milletimizi her türlü tehlikelerden koruyan ordumuzun başarısı için dua edilir. Bu uygulamalar milletimizin vatanseverlik duygusunun bir göstergesidir.”⁷⁴⁹ Metinde yer alan ifadelerde gençler askerliğe uğurlanırken dua ve törenlerin yapılması ayrıca ordumuzun başarısı için dualar edilmesi milletimizin vatanseverlik duygularının bir göstergesi olarak ifade edilmiştir. Bu nedenle metinde vatanseverlik değerinin üzerinde durulmuştur.

⁷⁴⁹ Erdoğan vd., *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5 Ders Kitabı*, 124.

Görsel 3.6: Ortaokul 5. Sınıf DKAB Ders Kitabında Vatanseverlik Değeri ile İlgili Görsel

Kaynak: Erdoğan vd., *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5 Ders Kitabı*, 124.

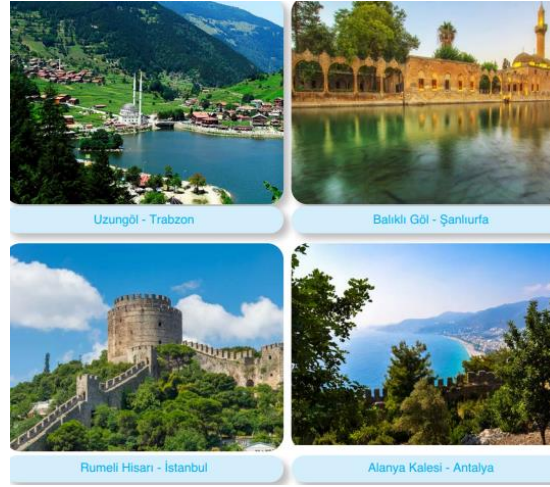
Görsel 3.27’de topluca dua eden gençlerin fotoğrafı görülmektedir. Görselin hemen altında ise “Askere giden gençlerimiz dualarla uğurlanır.” ifadesi yer almaktadır. Askere giden gençlerin vatani görevlerini yerine getirecek olmaları hasebiyle dualarla uğurlanmaları vatanseverlik değerini yansıtmaktadır. Bu nedenle görselde vatanseverlik değerine vurgu yapılmıştır.

Ortaokul 6. sınıf DKAB ders kitabında vatanseverlik değeri ile ilgili örnekler şu şekildedir:

*“Vatanseverlik, bağımsızlık, özgürlük, yiğitlik, kahramanlık, iyilikseverlik, misafirperverlik gibi değerler milletimizin temel özelliklerindendir. Milletimiz, doğusundan batısına, kuzeyinden güneyine bu güzel vatanda her zaman birlik ve beraberlik içinde olmaya önem vermiştir. Deprem, sel, yangın gibi doğal afetlerde zorlukları, sıkıntıları birlikte göğüslemiştir. Gerekğinde vatani, bayrağı ve kutsal değerleri uğrunda canını vermiştir. Her zaman bağımsızlığını ve özgürlüğünü korumaya çalışmıştır.”*⁷⁵⁰ Metinde yer alan cümlelerde milletimizin temel değerlerinden bahsedilirken vatanseverlik değerine de vurgu yapılmış ve milletimizin bu uğurda gösterdiği çabaya değinilmiştir. Bu sebeple vatanseverlik değerine doğrudan yer verilmiştir.

⁷⁵⁰ Macit, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı* 6, 105.

Görsel 3.7: Ortaokul 6. Sınıf DKAB Ders Kitabında Vatanseverlik Değeri ile İlgili Görsel

Kaynak: Macit, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı* 6, 104.

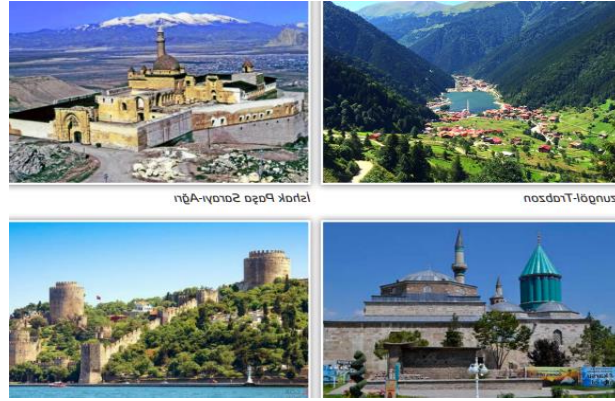
Görsel 3.28’de vatan topraklarından fotoğraf kareleri paylaşılmıştır. Görselin altında ise şu ifadeye yer verilmektedir: “*Cennet gibi vatanımızın değerini bilmeli, tarihî ve doğal güzelliklerini korumalıyız.*” Görüldüğü üzere görsel ve ifade de vatanseverlik değeri üzerinde durulmuştur.

Ortaokul 7. sınıf DKAB ders kitabında vatanseverlik değeri ile ilgili örnekler şöyledir:

“Bizler cennet gibi bir vatanda yaşıyoruz. Bu cennet vatan, atalarımızdan bize emanettir. Bizler vatanımızı çok severiz. Onu korumak için her türlü fedakârlığı yaparız. Gerektiğinde bu cennet vatan için canımızı feda etmekten çekinmeyiz.”⁷⁵¹ Metinde geçen bu ifadelerde vatan “emanet” olarak ifade edilmiş olup vatan için yapılması gerekenlere belirtilmiştir. Bu nedenle metinde vatanseverlik değerine doğrudan yer verilmiştir.

⁷⁵¹ Çamyar - Yıldız, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7 Ders Kitabı*, 71.

Görsel 3.8: Ortaokul 7. Sınıf DKAB Ders Kitabında Vatanseverlik Değeri ile İlgili Görsel

Kaynak: Çamyar - Yıldız, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7 Ders Kitabı*, 70.

Görsel 3.29’da vatanımızdan kesitler sunulmuştur. Görselin altında ise şu ifadeye yer verilmiştir: “*Cennet gibi vatanımız, birçok tarihî ve doğal güzelliği içinde barındırır.*” Bu sebeple görsel ve görselin altındaki ifade de vatanseverlik değerine vurgu yapılmıştır.

Vatanseverlik değerinin ortaokul 8. Sınıf DKAB ders kitabında yer alması şu şekilde örneklendirilebilir:

“Bizler bu vatanda doğduk, bu vatanda yaşarız. Dolayısıyla yaşama hakkımızı da bu cennet vatan üzerinde kullanırız. Atalarımızdan bizlere armağan olan bu vatani çok sever ve onu koruruz. Vatanımızı korumak, geliştirmek ve güzelleştirmek için gayret ederiz. İslam’ın önem verdiği değerlerin de en iyi şekilde ancak bu vatan üzerinde korunacağına inanırız.”⁷⁵² Metinde vatanımıza sevgi ve vefamızdan yola çıkılarak vatan için gösterilmesi gereken çabadan bahsedilmiş olup aynı zamanda İslami değerlerin bu vatan üzerinde korunacağı düşüncesi ifade edilmektedir. Metinde vatanseverlik değerine doğrudan yer verilmiştir.

3.6.10. Merhamet/Şefkat Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumu

Merhamet/Şefkat değerinin ortaokul 5,6,7 ve 8.sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında metinler ve görsellerde yer alması ile ilgili frekanslar ve yüzdelik oranlar tablo 3.24’te gösterilmektedir.

⁷⁵² Özdemir, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8 Ders Kitabı*, 55.

Tablo 3.24: Merhamet/Şefkat Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumuna İlişkin Frekanslar ve Yüzdelik Oranlar

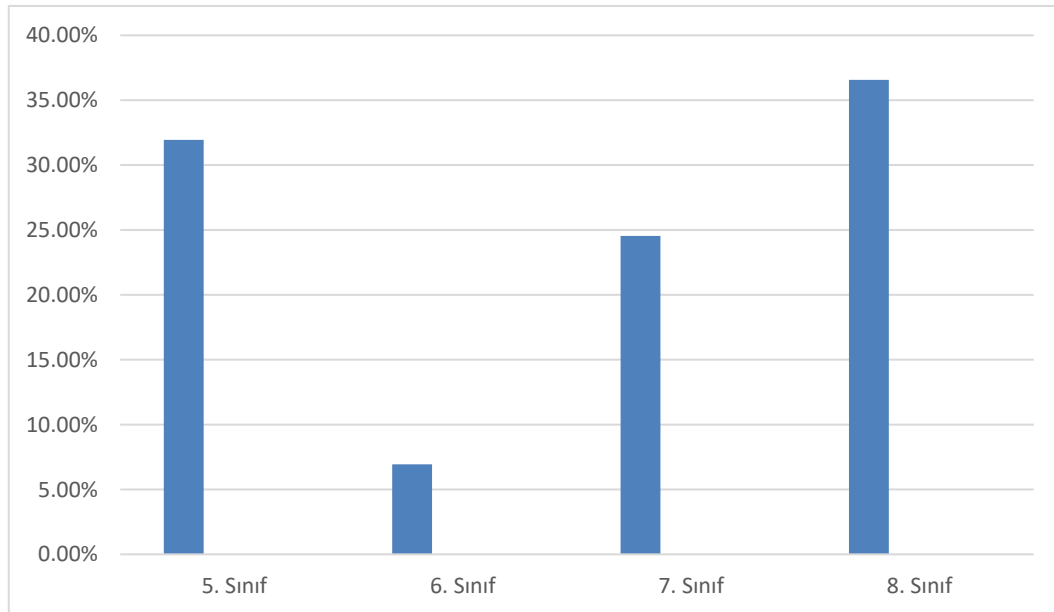
Merhamet/Şefkat	Metin	Görsel	Toplam	
	(f)	(f)	(f)	%
5. Sınıf	53	16	69	31,94
6. Sınıf	13	2	15	6,94
7. Sınıf	41	12	53	24,54
8. Sınıf	61	18	79	36,57
Toplam	168	48	216	100,00

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 3.24'ü incelediğimizde merhamet/şefkat değerine en çok ortaokul 8. sınıf DKAB ders kitabında 79 defa ve %36,57 oranında, en az ortaokul 6. sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitabında 15 defa ve %6,94 oranında yer verildiğini görüyoruz. Merhamet/Şefkat değeri en çok metinler (168) aracılığıyla kitaplarda yer alırken en az görseller (48) aracılığıyla yer almaktadır.

Merhamet/Şefkat değerinin ortaokul 5,6,7 ve 8.sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında yer almasına dair yüzdelik oranlar Grafik 3.10'da gösterilmiştir.

Grafik 3.10: Merhamet/Şefkat Değerinin Ders Kitaplarında Yer Almasına İlişkin Yüzdelik Oranlar

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Ortaokul 5. sınıf DKAB ders kitabında merhamet değeri ile ilgili örnek metin ve görseller şu şekildedir:

*“Allah (c.c.), Rahman ve Rahîm isimleri ile bizlere hem bu dünyada hem de ahirette bol rızıklar vermekte ve merhamet etmektedir. Bizlerin de Allah’ın (c.c.) yarattığı insan ve diğer canlılara merhamet etmemiz ve onların ihtiyaçlarını gidermemiz gerekir.”*⁷⁵³ Metinde geçen bu cümlelerde Yüce Allah’ın merhametli olmasından hareketle yaratılanlara karşı merhametli olmamız ifade edilmiştir. Bu sebeple merhamet değerine doğrudan yer verilmiştir.

Görsel 3.30: Ortaokul 5. Sınıf DKAB Ders Kitabında Merhamet Değeri ile İlgili Görsel

Kaynak: Erdoğan vd., *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5 Ders Kitabı*, 15.

Görsel 3.30’da bir güvercine yiyecek vermek fotoğraflanmıştır. Bir canlıya yiyecek vermek merhametin göstergesidir. Aynı zamanda görselin altında *“Allah’ın (c.c.) bize merhamet etmesini istiyorsak, bizim de diğer canlılara merhamet etmemiz gerekir.”* ifadesine yer verilerek Allah’ın merhametini kazanmak için bizimde merhametli olmamız gerektiği vurgulanmıştır. Bu nedenle merhamet değerine doğrudan bulunmaktadır.

Şefkat değerinin ortaokul 5. sınıf DKAB ders kitabında yer alması ile ilgili örnekler şu şekildedir:

⁷⁵³ Erdoğan vd., *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5 Ders Kitabı*, 17.

*“Oruç, Müslümanların şefkat ve merhamet duygularını geliştirir. Oruç tutmak suretiyle yeme ve içme gibi nimetlerden uzak kalan bir insan, açlığın ne demek olduğunu yaşayarak anlamış olur. Bu sayede açlık içinde yaşayan insanların çektiği sıkıntıları gidermek için onlara yardımcı olmaya çalışır.”*⁷⁵⁴ Paragrafta oruç ibadetinin Müslümanların şefkat duygularını geliştirdiği ifade edilerek şefkat değerine doğrudan işaret edilmiştir.

Görsel 3.31: Ortaokul 5. Sınıf DKAB Ders Kitabında Şefkat Değeri ile İlgili Görsel

Kaynak: Erdoğan vd., *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5 Ders Kitabı*, 91.

Görsel 3.31’de torunlarıyla ilgilenen, onlara sevgi ile sarılan dede fotoğrafı görülmektedir. Bir dedenin torunlarıyla ilgilenmesi ve onlara sevgi ile sarılması şefkat değerini hissettirmektedir. Bu nedenle görselde şefkat değerine dolaylı olarak yer verilmiştir.

Ortaokul 6. sınıf kitabında merhamet/şefkat değerine yer verilmesi ile ilgili örnekler şöyledir:

“Peygamberler daima büyüklerine saygılı davranır, küçüklerine ise sevgi, şefkat ve merhametle yaklaşırdı. İnsanlara karşı büyüklenmez, sade ve mütevazı bir hayat sürerdi. Toplumdaki kimsesizleri, fakirleri gözetir, muhtaçlara ve zorda kalanlara yardım ederdi. İnsanların sevinçlerini, sıkıntılarını ve sorunlarını paylaşmaya önem verirdi. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) ile ilgili olarak bir ayette şöyle buyrulur: “Andolsun size kendinizden öyle bir Peygamber gelmiştir ki sizin sıkıntıya uğramanız ona çok ağır gelir. O size çok düşkün, müminlere karşı

⁷⁵⁴ Erdoğan vd., *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5 Ders Kitabı*, 41.

*çok şefkatlidir, merhametlidir.*⁷⁵⁵ Metinde peygamberlerin güzel ahlaki özellikleri sıralanırken merhametli oldukları da ifade edilmiştir. Konu ile ilgili verilen örnek ayette Hz. Peygamberin Müslümanlara karşı çok merhametli olduğuna da vurgu yapılmıştır. Metinde merhamet değerine doğrudan yer verilmiştir.

*“Namaz ibadeti insanı iyi ve güzel davranışlara yönlendirir, kötülüklerden de sakındırır. Kişinin ahlakını güzelleştirir, onun erdemli bir insan olmasına katkıda bulunur. Çünkü namazda Allah’ın (c.c.) huzurunda olduğunu bilen kişi, günlük hayatta da Yüce Rabb’imizin daima kendisini görüp gözettiğini unutmaz. Bu bilinçle Allah’ın (c.c.) rızasına uygun iş ve davranışlarda bulunur. Verdiği sözleri yerine getirir ve doğruluktan ayrılmaz. İnsanlara ve tüm canlılara sevgi, şefkat ve merhametle davranır.”*⁷⁵⁶ Metinde geçen bu paragrafta namaz ibadetinin kişiye kazandırdıklarından bahsedilerek şefkat özelliğine de değinilmiştir. Bu sebeple şefkat değerine doğrudan vurgu yapılmıştır.

Görsel 3.32: Ortaokul 6. Sınıf DKAB Ders Kitabında Merhamet/Şefkat Değeri ile İlgili Görsel

Kaynak: Macit, Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı 6, 15.

⁷⁵⁵ et-Tevbe 9/128; Macit, Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı 6, 15.

⁷⁵⁶ Macit, Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı 6, 32.

Görsel 3.32’de ihtiyaç sahibine yapılan yardımın fotoğrafı görülmektedir. Görselde yardımlaşma tutumunun şefkat ve merhamet duygusundan kaynağını aldığı hissettirilerek merhamet/şefkat değeri dolaylı olarak yer verilmiştir.

Merhamet/Şefkat değerinin ortaokul 7. sınıf DKAB ders kitabında yer alması ile ilgili metin ve görsel örnekleri şunlardır:

“Hz. Muhammed (s.a.v.) bir rahmet peygamberidir. Resullullah (s.a.v.); peygamberlik hayatı boyunca pek çok sıkıntı ve zorluğa katlanmış, baskı ve eziyetlere maruz kalmıştır. Bir keresinde İslam’ı anlatmak için Taif’e gitmiş fakat Taifliler onu dinlememişler, taşıyarak şehirlerinden kovmuşlardır. Atılan taşlar Peygamber Efendimizin (s.a.v.) vücudunun birçok yerini yaralamış, Allah (c.c.) Resülü’nün (s.a.v.) elbiseleri kan içinde kalmıştır. Buna rağmen Hz. Muhammed (s.a.v.) onlara beddua etmemiş, aksine Taiflilerin Müslüman olması için Allah’a (c.c.) dua etmiştir. Aynı şekilde o, kendisini ve diğer Müslümanları, doğup büyüdükları şehir olan Mekke’yi terk etmek zorunda bırakan kişilere de hiçbir zaman beddua etmemiştir. Sadece onların hidayete erip doğru yolu bulmaları için Allah’a dua etmiştir. Bütün bunlar, Hz. Muhammed’in (s.a.v.) rahmet ve merhamet peygamberi olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Yüce Allah (c.c.) da “Nitekim size kendi aranızdan, ayetlerimizi okuyan, sizi kötülüklerden arındıran, size kitap ve hikmeti öğreten, ayrıca bilmediklerinizi de öğreten bir peygamber gönderdik.”⁷⁵⁷ buyurarak bu gerçeğe işaret etmektedir.”⁷⁵⁸ Metinde Peygamber efendimizin rahmet ve merhametli oluşunun tezahürlerine yer verilerek bu husus ayetle desteklenmiştir. Bu sebeple merhamet değeri anlatılmaktadır.

“İslam dininin ilkelerine gönülden inanmanın, ahlaklı olmanın birey ve toplum hayatı açısından büyük bir önemi vardır. Dinî ve ahlaki değerler konusunda duyarlı olan insan; sevgiye, saygıya, barışa, başkalarıyla iyi geçinmeye önem verir. Şefkatli, merhametli ve yardımsever bir insan olmayı ilke edinir. Fakirlere, kimsesizlere, yetimlere, öksüzlere, yaşlılara yardım eder. Sahip olduğu maddi imkânların fazlasından zekât ve sadaka vererek, infak ederek Allah

---

⁷⁵⁷ el-Bakara 2/151.

⁷⁵⁸ Çamyar - Yıldız, Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7 Ders Kitabı, 87.

(c.c.) yolunda harcar.”⁷⁵⁹ Metinde İslam dinine inanmanın kişiye kazandırdığı özelliklere yer verilirken şefkatli olmasına da vurgu yapılır. Dolayısıyla metinde şefkat değerine işaret edilmiştir.

Görsel 3.33: Ortaokul 7. Sınıf DKAB Ders Kitabında Merhamet/Şefkat Değeri ile İlgili Görsel

Kaynak: Çamyar - Yıldız, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7 Ders Kitabı*, 59.

Görsel 3.33'te bir kuşa yiyecek vermek fotoğraflanmıştır. Bir canlıya yiyecek vermek merhamet ve şefkatin göstergesidir. Bu nedenle görselde merhamet ve şefkat değeri hissettirilmiştir.

Merhamet değerinin ortaokul 8.sınıf DKAB ders kitabında yer alması ile ilgili örnekler şöyledir:

*“Sevgili Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.) şefkatli ve merhametli bir insandı. O, başta insanlar olmak üzere tüm canlılara sevgi ve merhametle yaklaşırdı. Peygamber Efendimizin (s.a.v.) merhametli bir insan olduğunu belirten bir ayette şöyle buyrulur: “Andolsun size kendinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki sizin sıkıntıya uğramanız ona çok ağır gelir. O size çok düşkün, müminlere karşı çok şefkatlidir, merhametlidir.”*⁷⁶⁰ Paragrafta peygamberimizin merhametli olduğuna değinilerek, bu özelliği ile ilgili Kur'an-ı Kerimden bir ayet örnek verilmiştir. Metinde merhamet değeri üzerinde durulmuştur.

⁷⁵⁹ Çamyar - Yıldız, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7 Ders Kitabı*, 64.

⁷⁶⁰ et-Tevbe 9/128; Özdemir, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8 Ders Kitabı*, 70.

Görsel 3.34: Ortaokul 8. Sınıf DKAB Ders Kitabında Merhamet Değeri ile İlgili Görsel

Kaynak: Özdemir, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8 Ders Kitabı*, 40.

Görsel 3.34’te ihtiyaç sahibine yapılan yardımın fotoğrafı yer almaktadır. Görselde yardımlaşma değerinin merhamet duygusundan kaynaklandığı hissettirilerek merhamet değerine dolaylı olarak yer verilmiştir.

Ortaokul 8. sınıf DKAB ders kitabında şefkat değeri ile ilgili metin ve görsel örnekleri şu şekildedir:

“Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.) çocuklara karşı son derece şefkatli ve merhametliydi. O, çocukları çok sever, onlarla selamlaşır ve şakalaşır. Bir hata yaptıklarında çocukları azarlamaz, güzel bir dille onlara, yaptıklarının yanlış olduğunu söylerdi. Özellikle yetim ve öksüz çocuklarla ilgilenir, onların ihtiyaçlarının karşılanması için çaba gösterirdi.”⁷⁶¹ Metinde Hz. Peygamberin çocuklara olan şefkatinden bahsedilerek şefkat değerine doğrudan yer verilmiştir.

⁷⁶¹ Özdemir, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8 Ders Kitabı*, 71.

Görsel 3.35: Ortaokul 8. Sınıf DKAB Ders Kitabında Şefkat Değeri ile İlgili Görsel

Kaynak: Özdemir, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8 Ders Kitabı*, 36.

Görsel 3.35'te yardımlaşmanın şefkat duygusuna dayandığı hissettirilerek görselde şefkat değerine dolaylı olarak yer verilmiştir.

3.6.11.Aile Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumu

Aile değerinin ders kitaplarındaki metinlerde ve görsellerde yer alma durumuna ilişkin frekanslar ve yüzdelik oranlar Tablo 3.25'de gösterilmiştir.

Tablo 3.25: Aile Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumuna İlişkin Frekanslar ve Yüzdelik Oranlar

Aile	Metin	Görsel	Toplam	
	(f)	(f)	(f)	%
5. Sınıf	77	13	90	50,56
6. Sınıf	23	3	26	14,61
7. Sınıf	35	1	36	20,22
8. Sınıf	25	1	26	14,61
Toplam	160	18	178	100,00

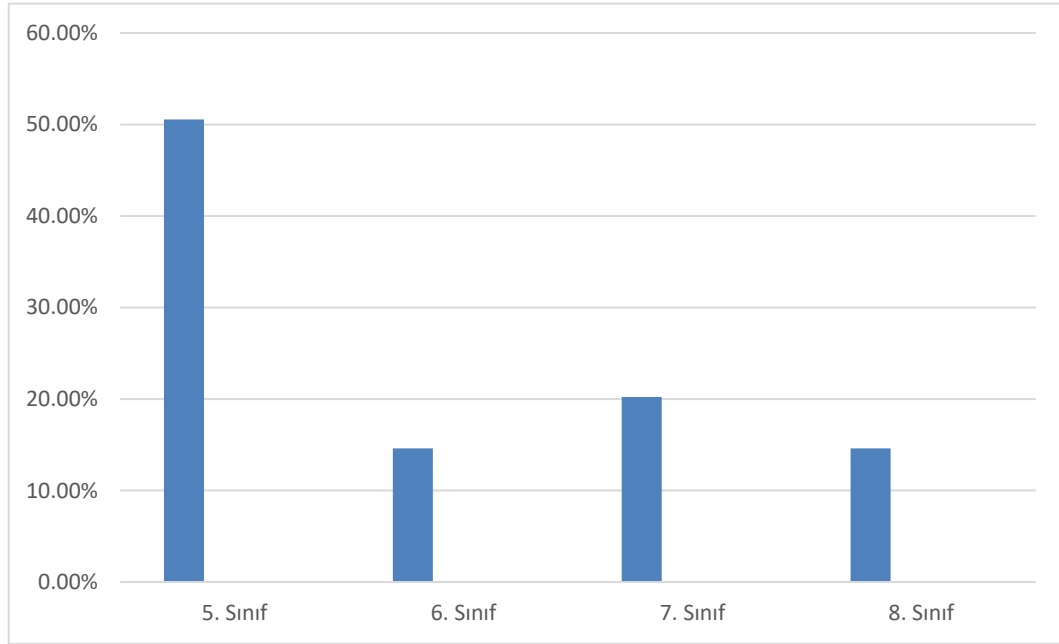
Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 3.25'i incelediğimizde aile değerinin en çok 5. sınıf DKAB ders kitabında en az 6. ve 8. sınıf DKAB ders kitaplarında yer aldığı görülmektedir. 5. sınıf DKAB ders kitabında 90 defa ve %50,56 oranında yer alırken 6. ve 8.sınıf DKAB ders kitaplarında %14,61 oranında yer almaktadır. Aile değeri tüm

kitaplarda en çok metinlerde yer alırken görsellerde sadece 18 defa yer almaktadır.

Aile değerinin ortaokul 5,6,7 ve 8.sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında yer almasına dair yüzdelik oranlar Grafik 3.11’de gösterilmiştir.

Grafik 3.11: Aile Değerinin Ders Kitaplarında Yer Almasına İlişkin Yüzdelik Oranlar

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Aile değerinin 5. sınıf DKAB ders kitabında yer alması ile ilgili örnekler şu şekildedir:

*“Peygamberimiz, hayatı boyunca ailenin önemine dikkat çekmiş, evliliği teşvik etmiş, kadın ve erkeğin birbiri üzerinde hakları ve sorumlulukları bulunduğunu belirtmiştir. Kendisi de eşi ve çocuklarıyla birlikte mutlu bir ailenin nasıl olması gerektiğini göstermiştir.”*⁷⁶² Metinde Hz. Peygamberin aile kurumuna verdiği önem ile evliliğe teşviği belirtilerek eşlerin birbirleri üzerindeki hak ve sorumluluklarının olduğuna değinilmiştir. Ayrıca peygamberin ailesiyle mutlu bir ailenin nasıl olması gerektiğine dair örnek teşkil ettiği de bildirilmiştir. Metinde aile değerinin üzerinde durulmuştur.

⁷⁶² Erdoğan vd., *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5 Ders Kitabı*, 85.

Görsel 3.36: Ortaokul 5. Sınıf DKAB Ders Kitabında Aile Değeri ile İlgili Görsel

Kaynak: Erdoğan vd., *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5 Ders Kitabı*, 95.

Görsel 3.36’da çocuğu ile ilgilenen anne ve baba fotoğrafı görülmektedir. Anne ve babanın çocuğu ile vakti geçirerek ilgilenmesi aile değerine örnektir. Görselin hemen altında ise “İnsana değer verilen ilk yer ailedir.” ifadesine yer verilmiştir. Dolayısıyla görselde de görselin altındaki ifadede de aile değeri vurgulanmıştır.

Ortaokul 6. sınıf DKAB ders kitabında aile değerine yer verilme örnekleri şu şekildedir:

*“Kumarın kişiye, aileye ve topluma karşı çeşitli zararları vardır. Birçok insan kazandığı parasını, malını ve mülkünü kumarda kaybetmektedir. Bu sebeple kişi varlıklıyken muhtaç duruma düşmekte, aile fertlerinin ihtiyaçlarını karşılayamaz hâle gelmektedir. Ayrıca kumar, içki ve benzeri zararlı alışkanlıklarla parasını, malını ve mülkünü harcayanlar, aile fertlerinin hakkını da yemektirler. Bu da kul hakkına girer. Bu sebeple kumar yüzünden ailede tartışmalar, huzursuzluklar ve geçimsizlikler ortaya çıkmakta; yuvalar parçalanmaktadır.”*⁷⁶³ Metinde yer alan paragrafta kötü alışkanlıkların aileye verdiği zarar konu edilerek aile değerine yer verilmiştir.

⁷⁶³ Macit, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı* 6, 60.

Görsel 3.37: Ortaokul 6. Sınıf DKAB Ders Kitabında Aile Değeri ile İlgili Görsel

Kaynak: Macit, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı* 6, 36.

Görsel 3.37’de namaz kılan bir baba ve çocuklarının fotoğrafına yer verilerek aile değeri hissettirilmiştir.

Ortaokul 7. sınıf DKAB ders kitabında yer alan aile değerinin örneği şu şekildedir:

“Sevgili Peygamberimiz (s.a.v.) de birçok hadisinde bizlere güzel ahlaklı olmayı öğütlemiştir. Örneğin o bir hadisinde, “Müminlerin iman bakımından en mükemmeli, ahlakı güzel olan ve ailesine karşı iyi davranandır.”⁷⁶⁴ buyurmuştur.”⁷⁶⁵ Metinde Peygamberimizin güzel ahlaklı olma öğüdüne değinildikten sonra iman bakımından mükemmel olmanın güzel ahlaklı olmaktan ve aileye karşı iyi davranmaktan geçtiğine dair hadisine yer verilerek aile değerine vurgu yapılmıştır.

Aile değerinin ortaokul 8. sınıf DKAB ders kitabında yer alma durumu ile ilgili örnekler:

“Din, aile hayatı konusunda da insanlara yol gösterir. Örneğin din, evlenip yuva kurmayı teşvik eder. Rabb’imiz (c.c.) bir ayette şöyle buyurur: “Aranızdaki bekârları...evlendirin. Eğer bunlar fakir iseler Allah kendi lütfu ile onları zenginleştirir. Allah, (lütfu) geniş olan ve (her şeyi) bilendir...”⁷⁶⁶ Peygamberimiz (s.a.v.) de “Ey gençler! Aranızdan evlenmeye gücü yetenler evlensin...”⁷⁶⁷

⁷⁶⁴ Ebu Davud, “Sünnet”, 15.

⁷⁶⁵ Çamyar - Yıldız, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7 Ders Kitabı*, 60.

⁷⁶⁶ Nûr 24/32.

⁷⁶⁷ Buhârî, “Nikâh”, 3.

buyurur. Din, aile içinde bireylerin birbiriyle olan ilişkilerini düzenleyen ilkeler ortaya koyar. Anne baba başta olmak üzere büyüklere saygılı olmayı emreder. Eşlerin birbirinin haklarına riayet etmesini ve birbiriyle iyi geçinmesini buyurur. Örneğin Peygamberimiz (s.a.v.) bir hadisinde, “Sizin, kadınlarınız üzerinde haklarınız olduğu gibi onların da sizin üzerinizde hakları vardır.”⁷⁶⁸ demiş, başka bir hadisinde de “...Sizin en hayırlınız hanımlarına karşı en iyi davrananınızdır.”⁷⁶⁹ buyurmuştur.”⁷⁷⁰ Metinde dinimizin aileye verdiği önem çeşitli örneklerle işlenerek aile değerine yer verilmiştir.

Görsel 3.38: Ortaokul 8. Sınıf DKAB Ders Kitabında Aile Değeri ile İlgili Görsel

Kaynak: Özdemir, Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8 Ders Kitabı, 56.

Görsel 3.38’de çocuklarını seven anne ve baba fotoğrafı görülmektedir. Görselin altında ise “İslamiyet, ailenin ve neslin korunmasına önem verir.” ifadesi yer almaktadır. Dolayısıyla hem görselde hem de görselin altındaki ifade de aile değerine doğrudan yer verilmiştir.

3.6.12. Güzel Ahlak Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumu

Güzel Ahlak değerinin ders kitaplarındaki metinlerde ve görsellerde yer alma durumuna ilişkin frekanslar ve yüzdelik oranlar Tablo 3.26’da gösterilmiştir.

⁷⁶⁸ Tirmizî, “Radâ”, 11.

⁷⁶⁹ İbn-i Mâce, “Nikâh”, 50.

⁷⁷⁰ Özdemir, Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8 Ders Kitabı, 53.

Tablo 3.26: Güzel Ahlak Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumuna İlişkin Frekanslar ve Yüzdelik Oranlar

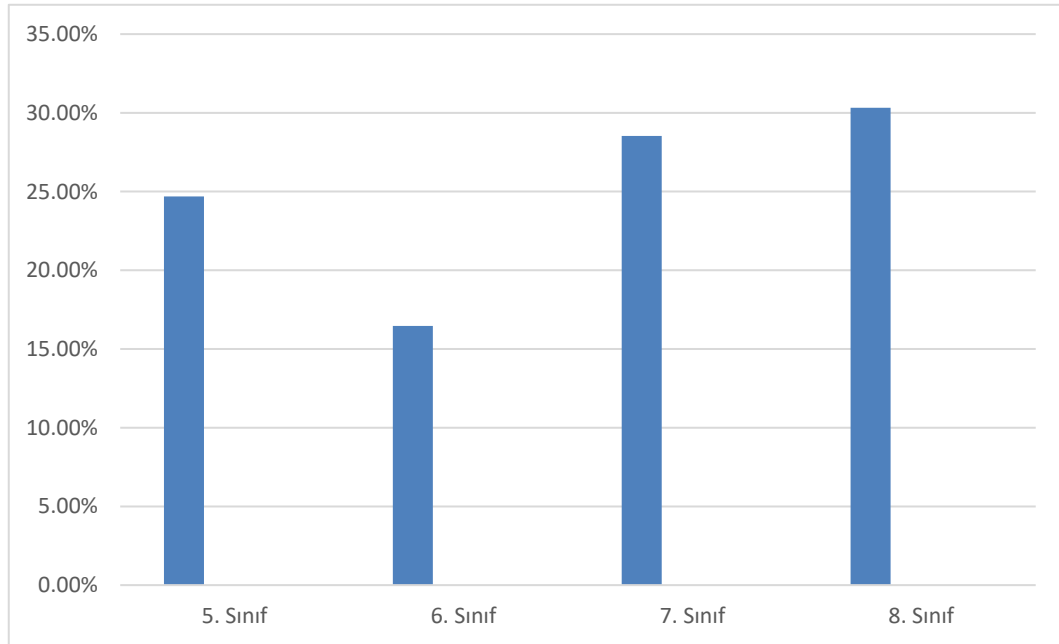
Güzel Ahlak	Metin	Görsel	Toplam	
	(f)	(f)	(f)	%
5. Sınıf	160	20	180	24,69
6. Sınıf	109	11	120	16,46
7. Sınıf	195	13	208	28,53
8. Sınıf	186	25	221	30,32
Toplam	650	69	729	100,00

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 3.26’da güzel ahlak değeri en çok 8. sınıf DKAB ders kitabında en az 6. sınıf DKAB ders kitabında yer almaktadır. 8. sınıf DKAB ders kitabında güzel ahlak değerine 221 defa ve %30,32 oranında yer verilirken 6. sınıf DKAB ders kitabında 120 defa ve %16,46 oranında yer verilmiştir. Genel olarak değer metinler aracılığı ile ders kitabında yer almaktadır.

Güzel ahlak değerinin ortaokul 5,6,7 ve 8.sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında yer almasına dair yüzdelik oranlar Grafik 3.12’de gösterilmiştir.

Grafik 3.12: Güzel Ahlak Değerinin Ders Kitaplarında Yer Almasına İlişkin Yüzdelik Oranlar

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Ortaokul 5. Sınıf DKAB ders kitabında güzel ahlak değerinin metin ve görsellerle örnekleri şu şekildedir:

*“Ramazan ayı ve oruç ibadetinin dinimizde olduğu gibi kültürümüzde de önemli bir yeri vardır. Milletimiz, ramazan ayının faziletlerinden yola çıkarak bir “Ramazan Medeniyeti” meydana getirmiştir. Bu medeniyetin temeli temizlik, güzel ahlak, günah ve zararlı şeylerden kaçınmak, yerinde eğlenebilmek, dinlenebilmek, cömertlik ve başkalarını düşünmek gibi esaslardan oluşmaktadır.”*⁷⁷¹ Metinde Ramazan medeniyetinin kazanımlarından birinin de güzel ahlak olduğu belirtilmiştir. Bu sebeple metinde güzel ahlak değerine doğrudan yer verilmiştir.

Görsel 3.39: Ortaokul 5.Sınıf DKAB Ders Kitabında Güzel Ahlak Değeri ile İlgili Görsel

Kaynak: Erdoğan vd., Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5 Ders Kitabı, 39.

Görsel 3.39’da yardımlaşma tutumuna yer verilmiştir. Yardımlaşma kavramı güzel ahlakın bir tezahürüdür. Bu nedenle görselde güzel ahlak değerine dolaylı olarak yer verilmiştir.

Ortaokul 6. sınıf DKAB ders kitabında güzel ahlak değerine yer verilmesi ile ilgili örnekler şöyledir:

“Peygamberler güzel özellikleri olan insanlardı. Onlar yaşadıkları toplumlarda sözleri, erdemli davranışları ve ahlaki güzellikleriyle öne çıkmış kimselerdi. Çocukluklarında, gençliklerinde ve peygamber olduktan sonraki hayatlarında davranışları, uygulamaları ve kişilik özellikleriyle insanların sevgi,

⁷⁷¹ Erdoğan vd., Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5 Ders Kitabı, 47.

*saygı ve beğenisini kazandılar.*⁷⁷² Metinde geçen bu ifadelerde peygamberlerin güzel ahlaklı olduğundan bahsedilerek güzel ahlak değerine doğrudan yer verilmiştir.

Görsel 3.40: Ortaokul 6.Sınıf DKAB Ders Kitabında Güzel Ahlak Değeri ile İlgili Görsel

Kaynak: Macit, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı* 6, 63.

Görsel 3.40'ta kitap okuyan bir çocuğa yer verilmiştir. Çalışkanlık güzel ahlakın bir yansımasıdır. Bu sebeple görselde güzel ahlak değeri hissettirilmiştir.

Ortaokul 7. Sınıf DKAB ders kitabında yer alan güzel ahlak değeri ile ilgili metin ve görsel örnekleri şöyledir:

“İslam dininde güzel ahlaka büyük bir önem verilir. Yüce Allah (c.c.), birçok ayette bizlere; büyüklerimize saygılı, dürüst, güvenilir ve adaletli kişiler olmamızı öğütler.”⁷⁷³ Sevgili Peygamberimiz (s.a.v.) de bu konuda bizler için en güzel örnektir. Rabb’imiz bir ayette, “And olsun ki Resulullah, sizin için, Allah’a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah’ı çok zikredenler için güzel bir örnektir.”⁷⁷⁴ buyurarak bu gerçeği ifade etmiştir.”⁷⁷⁵ Metinde İslam dininde güzel ahlakın önemine, Yüce Allah’ın güzel ahlaklı olmaya dair tavsiyesine yer verilerek, Hz. Peygamberin bu konuda bize en güzel örnek olduğu ifade edilmiştir. Dolayısıyla metinde güzel ahlak değerine doğrudan yer verilmiştir.

⁷⁷² Macit, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı* 6, 15.

⁷⁷³ el-Mâide 5/8. ; el-En’âm 6/152.

⁷⁷⁴ el-Ahzâb 33/21.

⁷⁷⁵ Çamyar - Yıldız, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7 Ders Kitabı*, 92.

Görsel 3.41: Ortaokul 7.Sınıf DKAB Ders Kitabında Güzel Ahlak Değeri ile İlgili Görsel

Kaynak: Çamyar - Yıldız, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7 Ders Kitabı*, 60.

Görsel 3.41’de yardıma ihtiyaç duyan bir kişiye yardım eden birinin fotoğrafı görülmektedir. Yardıma ihtiyacı olan insanlara yardım etmek güzel ahlakın bir tezahürüdür. Bu nedenle görselde güzel ahlak değeri dolaylı olarak hissettirilmiştir.

Güzel Ahlak değerinin ortaokul 8. sınıf DKAB ders kitabında yer alması ile ilgili örnekler şöyledir:

*“İslam dininde ahlaka çok önem verilir. Buna bağlı olarak yüce kitabımız Kur’an-ı Kerim’de ahlak ilkeleri önemli bir yer tutar. Kur’an-ı Kerim’de, uyulması gereken ahlak ilkeleri hakkında bilgiler verilir. Böylece insanlar güzel ahlaklı olmaya, güzel davranışlarda bulunmaya yönlendirilir.”*⁷⁷⁶ Metinde yer alan cümlelerde İslam dininin güzel ahlaka verdiği önemden bahsedilerek, Kur’an-ı Kerim’de verilen güzel ahlaklı ilkeleriyle insanların güzel ahlaklı olmaya yönlendirildiği ifade edilir. Bu nedenle metinde güzel ahlak değerine doğrudan yer verilmiştir.

⁷⁷⁶ Özdemir, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8 Ders Kitabı*, 92.

Görsel 3.42: Ortaokul 8.Sınıf DKAB Ders Kitabında Güzel Ahlak Değeri ile İlgili Görsel

Kaynak: Özdemir, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8 Ders Kitabı*, 37.

Görsel 3.42'ye baktığımızda yardıma ihtiyaç duyan bir kişiye yardım eden kişilerin fotoğrafını görüyoruz. Yardıma ihtiyacı olan insanlara yardım etmek güzel ahlakın bir yansımasıdır. Dolayısıyla görselde güzel ahlak değeri dolaylı olarak hissettirilmiştir.

3.6.13.İyiliği Emretmek Kötülükten Alıkoymak Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumu

İyiliği emretmek kötülükten alıkoymak değerinin ortaokul 5,6,7 ve 8.sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında metinlerde ve görsellerde yer alma durumuna ilişkin sayısal veriler Tablo 3.27'de gösterilmiştir.

Tablo 3.27: İyiliği Emretmek Kötülükten Alıkoymak Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumuna İlişkin Frekanslar ve Yüzdelik Oranlar

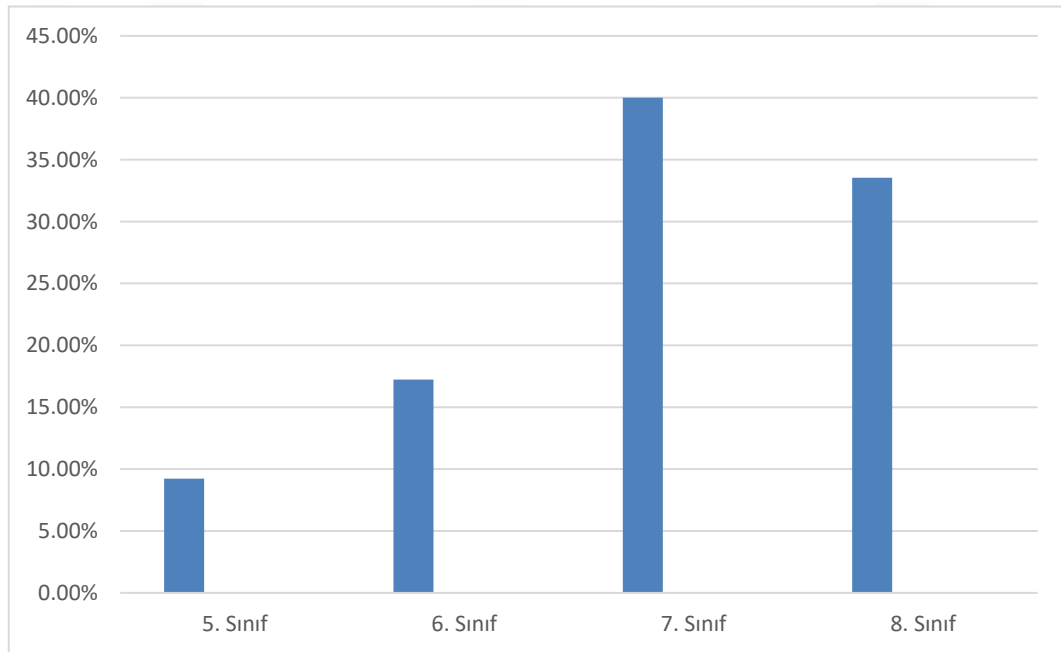
İyiliği Emretmek Kötülükten Alıkoymak	Metin	Görsel	Toplam	
	(f)	(f)	(f)	%
5. Sınıf	29	1	30	9,23
6. Sınıf	47	9	56	17,23
7. Sınıf	128	2	130	40,00
8. Sınıf	104	5	109	33,54
Toplam	308	17	325	100,00

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 3.27’yi incelediğimizde iyiliği emretmek kötülükten alıkoymak değerine 5. sınıf DKAB ders kitabında 30 defa, 6.sınıf ders kitabında 56 kere, 7.sınıf ders kitabında 130 ve 8.sınıf DKAB ders kitabında 109 kere yer verildiğini görüyoruz. İyiliği emretmek kötülükten alıkoymak değerine ders kitaplarındaki metinlerde daha fazla yer verildiği görülmektedir.

İyiliği emretmek kötülükten alıkoymak değerinin ortaokul 5,6,7 ve 8.sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında bilgiler yer almasına dair yüzdelik oranlar Grafik 3.13’te gösterilmiştir.

Grafik 3.13: İyiliği Emretmek Kötülükten Alıkoymak Değerinin Ders Kitaplarında Yer Almasına İlişkin Yüzdelik Oranlar

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Ortaokul 5. sınıf DKAB ders kitabındaki metinlerde ve görsellerde iyiliği emretmek kötülükten alıkoymak değerine yer verilme örnekleri:

“Sevgili oğlum! Allah (c.c.) yolunda giden insanlara uy. Allah (c.c.), yapmış olduğun her şeyin hesabını mutlaka soracaktır. Bunun az veya çok olması önemli değildir. Hiçbir şey Allah (c.c.) katında gizli kalmayacaktır. Namazını kıl, iyiliği emret, insanları kötülükten vazgeçirmeye çalış ve başına gelenlere sabret. Gurura kapılarak insanlara tepeden bakma. Ortalıkta çalım satarak yürüme; unutma ki Allah (c.c.) gurura kapılıp kendini beğenenleri sevmez. Yürüyüşünde

ölçülü ol ve konuşurken sesini yükseltme.⁷⁷⁷ Hz. Lokman'ın (a.s.) bu öğütleri sadece oğlu için değil, tüm insanlar için rehber olacak tavsiyelerdir. Bu tavsiyelere uymak bizim için hem dinî hem de ahlaki bir görevdir.”⁷⁷⁸ Metinde Hz. Lokman'ın oğluna verdiği nasihatte insanlara iyiliği emret ve kötülükten vazgeçirmeye çalış şeklindeki ifadesine yer verilerek iyiliği emretmek kötülükten alıkoymak değerine doğrudan dikkat çekilmiştir.

Görsel 3.43: Ortaokul 5.Sınıf DKAB Ders Kitabında İyiliği Emretmek Kötülükten Alıkoymak Değeri ile İlgili Görsel

Kaynak: Erdoğan vd., *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5 Ders Kitabı*, 89.

Görsel 3.43'te kız çocuklarına yer verildiği görülmektedir. Görselin altında ise şu ifadeye yer verilmiştir: “Peygamberimiz, kız çocuklarına özel bir değer vererek cahiliye âdetlerine karşı çıkmıştır.” Görsel ve altında yazan ifade de belirtildiği gibi cahiliye dönemi adetlerinden olan kız çocuklarını hor görme gibi âdetlere karşı çıkılarak kız çocuklarına özel bir önem vermeye teşvik vardır. Bu nedenle iyiliği emretmek kötülükten alıkoymak değeri dolaylı olarak hissettirilmiştir.

Ortaokul 6. sınıf DKAB ders kitabında iyiliği emretmek kötülükten alıkoymak değerinin yer alması ile ilgili örnekler:

“Çocukları ve gençleri millî ve manevî değerlerine bağlı kişiler olarak yetiştirmek de onları kötü davranış ve zararlı alışkanlıklardan korur. Yüce dinimiz İslam'ın ilkelerini benimseyen; Allah'ın (c.c.) emir, yasak ve öğütlerine uygun davranan insanlar, zararlı alışkanlıklardan kaçınmaya çalışırlar. Yüce Allah'ın

⁷⁷⁷ Lokmân 31/12-19.

⁷⁷⁸ Erdoğan vd., *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5 Ders Kitabı*, 76.

(c.c.) içki, kumar gibi zararlı alışkanlıkları Kur'an-ı Kerim'de yasakladığını bilirler ve yaşamlarında bu bilinçle davranırlar. Ayrıca zararlı alışkanlıklar milletimiz ve toplumumuz tarafından da hoş görülmez. Bu sebeple çocuklara küçük yaştan itibaren toplumumuzun önem verdiği değerler öğretilmeli, güzel alışkanlıklar ve davranışlar kazandırılmalıdır. Dinine, örf ve âdetlerine bağlı gençler yetiştirmeye önem verilmelidir. Bu şekilde yetiştirilen çocuklar ve gençler, pek çok güzel özelliğe sahip olurlar. Güzel ahlakları, erdemli davranışları, millî ve manevî değerlerine bağlılıklarıyla insanların sevgi ve beğenisini kazanırlar. Bu da onların daima iyi ve güzel davranışlara yönelmelerine, kötülüklerden, zararlı alışkanlıklardan kaçınmalarına katkı sağlar.”⁷⁷⁹ Metinde milli ve manevî değerlere, Allah'ın emir ve yasaklarına uygun yaşayan insanların kötü davranışlardan ve zararlı alışkanlıklardan kaçınarak iyi ve güzel işlere yönelecekleri bildirilir. Bu sebeple metinde iyiliği emretmek kötülükten alıkoymak değerine işaret edilmiştir.

Görsel 3.44: Ortaokul 6.Sınıf DKAB Ders Kitabında İyiliği Emretmek Kötülükten Alıkoymak Değeri ile İlgili Görsel

Kaynak: Macit, Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı 6, 50.

Görsel 3.44'te Mescidi Aksadaki camiye yer verilerek görselin altındaki “Hz. Zekeriya (a.s.) Mescid-i Aksâ'da İsrailoğullarına öğütler vermiş, onları Allah'a (c.c.) inanıp ibadet etmeye çağırmıştır.” ifadesi ile Hz. Zekeriyya'nın burada İsrailoğullarına verdiği nasihatler ve onları Allah'a inanıp ibadet etmeye daveti bildirilmiştir. Bu nedenle görselde iyiliği emretmek kötülükten alıkoymak değeri dolaylı olarak hissettirilmiştir.

⁷⁷⁹ Macit, Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı 6, 63-64.

Ortaokul 7. sınıf DKAB ders kitabında iyiliği emretmek kötülükten alıkoymak değerinin yer alması ile ilgili örnekler şu şekildedir:

“İslam dini, insanlardan güzel davranışlarda bulunmalarını, kötülüklerden kaçınmalarını ister. Başkalarının hakkına saygılı olmayı, anne babaya iyi davranmayı; yoksul, yetim, yaşlı ve kimsesizleri koruyup gözetmeyi öğütler. Kur’an-ı Kerim, dinimizin öğütlerine uyan, Allah’ın (c.c.) emirlerini yerine getiren kimselerin ahirette ödüllendirileceğini belirtir. Bu konuyla ilgili bir ayette, “Allah, iman eden ve iyi işler yapanlara söz vermiştir; onlara bağışlama ve büyük mükâfat vardır.”⁷⁸⁰ buyrulur.”⁷⁸¹ Metinde İslam dininin insanlara yönelik güzel davranışlarda bulunma kötülükten kaçınma emrine yer verilerek iyiliği emretme kötülükten alıkoyma değerine yer verilmiştir.

Görsel 3.45: Ortaokul 7.Sınıf DKAB Ders Kitabında İyiliği Emretmek Kötülükten Alıkoymak Değeri ile İlgili Görsel

Kaynak: Çamyar - Yıldız, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7 Ders Kitabı*, 87.

Görsel 3.45’te namaz ibadetini yerine getirdikten sonra dua eden bir kız fotoğrafı görülmektedir. Namaz ibadeti kişinin güzel davranışlara yönlenmesine kötülükten uzak durmasına katkı sağlar. Görselin altında ise şu ifadeye yer verilmiştir: “Hz. Muhammed (s.a.v.), insanları yalnızca Allah’a (c.c.) inanıp ibadet etmeye yönlendirmiştir.” Bu ifade de Peygamberimizin iyiliğe teşviği kötülükten alıkoymaya çalışmasına vurgu vardır. Dolayısıyla görselde ve görselin altındaki ifadede iyiliği emretmek kötülükten alıkoymak değerine işaret edilmiştir.

⁷⁸⁰ el-Mâide 5/9.

⁷⁸¹ Çamyar - Yıldız, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7 Ders Kitabı*, 16-17.

Ortaokul 8. sınıf DKAB ders kitabında metin ve görsellerde iyiliği emretmek kötülükten alıkoymak değerine yer verilme örnekleri şöyledir:

“Yüce Allah (c.c.), insanın mutlu ve huzurlu bir hayat sürmesini amaçlar. Bunun için de Rabb’imiz (c.c.), iyi ve güzel davranışları kutsal kitabımızda açıklamıştır. İnsanları bu davranışlara yönlendirmiştir. Kur’an, iyi ve güzel olanın yanında, çirkin ve kötü davranışları da açıklar. Bunların, birey ve toplum için zararlı olduğunu belirtir. Kötülüklerden uzak durulmasını ister. İyi bir insan olmanın temel şartının, güzel davranışlarda bulunmak olduğunu söyler. Kutsal kitabımız, niyetimizden konuşmalarımıza ve yapacağımız işlere kadar her şeyin güzel ve iyi olması gerektiğini bildirir.”⁷⁸² Metinde Kur’an-ı Kerim’in iyilik yapılması ve kötülükten uzak durulması tavsiyesine yer verilerek iyiliği emretmek kötülükten alıkoymak tavsiyesine işaret edilmiştir.

Görsel 3.46: Ortaokul 8.Sınıf DKAB Ders Kitabında İyiliği Emretmek Kötülükten Alıkoymak Değeri ile İlgili Görsel

Kaynak: Özdemir, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8 Ders Kitabı*, 41.

Görsel 3.46’ya baktığımızda namaz esnasında secdeye kapanan bir kişinin fotoğrafını görmekteyiz. Namaz ibadeti bireyin iyi söz ve davranışlarda bulunmasına kötülükten uzak durmasına katkı sağlar. Bu nedenle görselde iyiliği emretmek kötülükten alıkoymak değeri dolaylı olarak hissettirilmiştir.

3.6.14. Çalışkanlık Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumu

Ortaokul 5,6,7 ve 8.sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında çalışkanlık değerinin metinlerde ve görsellerde yer alması ile ilgili frekanslar ve yüzdelik oranlar Tablo 3.28’de gösterilmiştir.

⁷⁸² Özdemir, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8 Ders Kitabı*, 96.

Tablo 3.28: Çalışkanlık Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumuna İlişkin Frekanslar ve Yüzdelik Oranlar

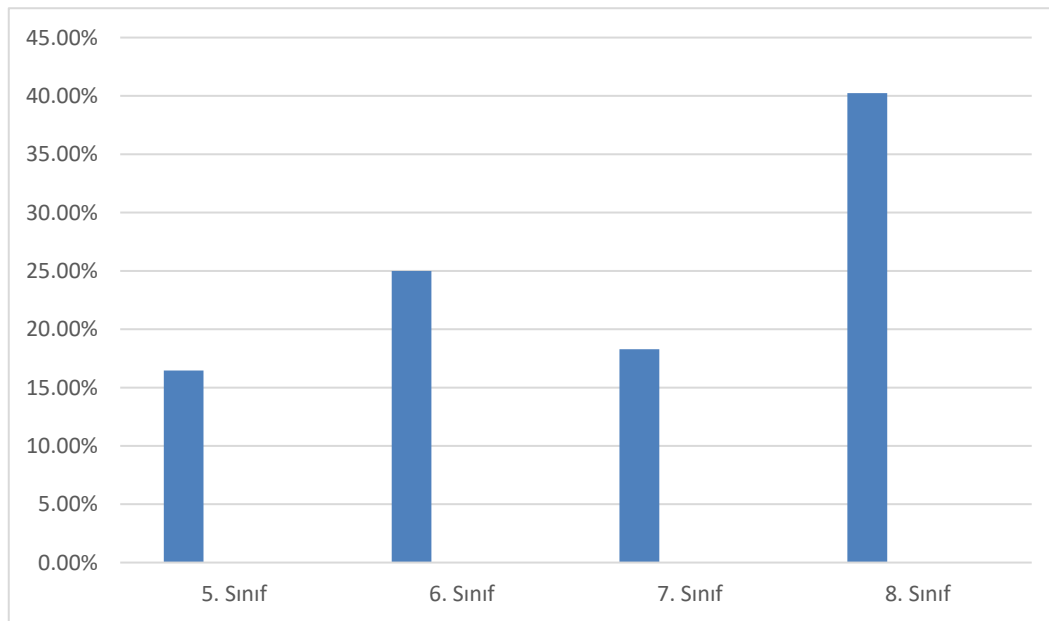
Çalışkanlık	Metin	Görsel	Toplam	
	(f)	(f)	(f)	%
5. Sınıf	20	7	27	16,46
6. Sınıf	35	6	41	25,00
7. Sınıf	28	2	30	18,29
8. Sınıf	52	14	66	40,24
Toplam	135	29	164	100,00

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 3.28'i incelediğimizde çalışkanlık değerine en çok ortaokul 8. sınıf DKAB ders kitabında 66 defa ve %40,24 oranında yer verilirken en az ortaokul 5. sınıf DKAB ders kitabında 27 defa ve %16,46 oranında yer verilmiştir. Çalışkanlık değerine en çok metinlerde (135) en az görsellerde (29) yer verilmiştir.

Çalışkanlık değerinin ortaokul 5,6,7 ve 8.sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında yer almasına dair yüzdelik oranlar Grafik 3.14'te gösterilmiştir.

Grafik 3.14: Çalışkanlık Değerinin Ders Kitaplarında Yer Almasına İlişkin Yüzdelik Oranlar

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Ortaokul 5.sınıf DKAB ders kitabında çalışkanlık değerin vurgulanması ile ilgili örnekler şunlardır:

*“Her konuda olduğu gibi işlerimizin yolunda gitmesi için de dua etmeliyiz. Ancak işlerimizin yolunda gitmesi için önce elimizden gelen tüm gayreti göstermeli ve sonrasında dua etmeliyiz. Örneğin, derslerimize yeteri kadar çalıştıktan sonra dua edip sınava girmeliyiz. Çalışmadan sınavlardan başarılı bir sonuç almak için yaptığımız dua gerçek anlamda bir dua değildir.”*⁷⁸³ Metinde yer alan paragrafta işlerimizin yolunda gitmesi için dua etmenin yanında çalışmamız gerektiği de ifade edilerek örnek verilmiştir. Metinde çalışkanlık değeri yer almıştır.

Görsel 3.47: Ortaokul 5.Sınıf DKAB Ders Kitabında Çalışkanlık Değeri ile İlgili Görsel

Kaynak: Erdoğan vd., *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5 Ders Kitabı*, 121.

Görsel 3.47’ye baktığımızda bir yetişkin ve bir çocuğun yani her kuşağın çalışması durumu görselleştirilmiştir. Kitap çalışmayı temsil etmektedir. Bu nedenle görselde çalışkanlık değeri yer almıştır.

Ortaokul 6. sınıf DKAB ders kitabında metin ve görsellerde çalışkanlık değerin yer alması ile ilgili örnekler şu şekildedir:

“Peygamberler çalışmayı sever, geçimlerini kendi ellerinin emeğiyle sağlardı. Örneğin; Hz. Muhammed (s.a.v.) ticaretle uğraşır; Hz. Musa (a.s.)

⁷⁸³ Erdoğan vd., *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5 Ders Kitabı*, 24.

çobanlık, Hz. Zekeriya (a.s.) da marangozluk yapardı. Hz. Davud (a.s.) demiri eritip zırh yaparak hem geçimini sağlar hem de ordusunu güçlendirirdi. Hz. Peygamber (s.a.v.) bir hadisinde, “Zekeriya marangozdu.”⁷⁸⁴ buyurmuştur. Peygamberimiz (s.a.v.) başka bir hadisinde de “...Davud (a.s.) kendi elinin emeğinden başkasını yemezdi.”⁷⁸⁵ buyurarak Hz. Davud’un (a.s.) çalışmaya verdiği önemi vurgulamıştır.”⁷⁸⁶ Metinde peygamberlerin çalışmayı sevdiği ve geçimlerini çalışarak sağladıkları belirtilerek bu husus çeşitli örneklerle örneklendirilip çalışma kavramı güçlendirilmiştir. Bu sebeple çalışkanlık değeri doğrudan ifade edilmiştir.

Görsel 3.48: Ortaokul 6.Sınıf DKAB Ders Kitabında Çalışkanlık Değeri ile İlgili Görsel

Kaynak: Macit, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı* 6, 21.

Görsel 3.48’e baktığımızda bir çocuğa Kur’an-ı Kerim okumayı öğreten bir kişinin fotoğrafını görüyoruz. Görselde yer alan dini eğitim çalışkanlık değeri olarak kabul edilebilir. Görselin altında ise şu ifadeye yer verilmiştir: “*Küçük çocuklara, Allah’ın (c.c.) sözlerinden oluşan Kur’an-ı Kerim’i öğretmeye önem vermeliyiz.*” Buradan hareketle hem görselde hem de görselin altındaki ifadede çalışkanlık değeri hissettirilmiştir.

Ortaokul 7. sınıf DKAB ders kitabında çalışkanlık değerine yer verilmesi ile ilgili örnekler şu şekildedir:

⁷⁸⁴ Müslim, “Fedâil”, 169.

⁷⁸⁵ Buhârî, “Enbiya”, 37.

⁷⁸⁶ Macit, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı* 6, 15-16.

*“Vatanımızı, milletimizi yüceltmek de vatanseverliğin gereklerindendir ve hepimizin görevidir. Bunun için bizler çok çalışmalıyız. Vatanımıza ve milletimize layık bir insan olmak için çaba harcamalıyız. Derslerimize çok çalışmalı, ödevlerimizi tam ve zamanında yapmalıyız. Çok okumalı, kendimizi geliştirmeliyiz. Vatanın, ancak çalışkan insanlar sayesinde yükseleceğini unutmamalıyız.”*⁷⁸⁷ Paragrafta vatan için elimizden gelen gayreti göstererek çok çalışmamız gerektiği ifade edilmiştir. Bu sebeple çalışkanlık değerine doğrudan yer verilmiştir.

Görsel 3.49: Ortaokul 7.Sınıf DKAB Ders Kitabında Çalışkanlık Değeri ile İlgili Görsel

Kaynak: Çamyar - Yıldız, Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7 Ders Kitabı, 23.

Görsel 3.49’a bakıldığında ağaç diken öğrencilerin fotoğrafı görülmektedir. Ağaç dikmek bir çaba ve gayret gerektirdiği için çalışkanlık değerine örnek gösterilebilir.

Çalışkanlık değerinin Ortaokul 8. sınıf DKAB ders kitabında yer alması ile ilgili örnekler şu şekildedir:

“Cenab-ı Allah (c.c.), her şey gibi rızık elde etmeyi de bazı sebeplere bağlamıştır. Buna göre insan, Allah’ın (c.c.) yarattığı nimetlerden faydalanabilmek için çalışıp emek harcamalıdır. Çalışan insan hem onurlu bir hayat süreceğini hem de başkalarına yardım edip sevap kazanacağını bilmelidir. Kur’an’da, çalışıp helal yoldan rızık kazanmayı emreden pek çok ayet yer alır.

⁷⁸⁷ Çamyar - Yıldız, Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7 Ders Kitabı, 71.

Örneğin bir ayette, cuma namazı kılınması emredildikten sonra insanların çalışıp rızıklarını aramaları gerektiği şöyle belirtilir: “Namaz kılınca artık yeryüzüne dağılın ve Allah’ın lütfundan isteyin...”⁷⁸⁸ Metinde yer alan bu cümlelerde çalışmanın öneminden bahsedilerek metinde çalışkanlık değerine doğrudan yer verilmiştir.

Görsel 3.50: Ortaokul 8.Sınıf DKAB Ders Kitabında Çalışkanlık Değeri ile İlgili Görsel

Kaynak: Özdemir, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8 Ders Kitabı*, 57.

Görsel 3.50’ye baktığımızda çalışan bir insana yer verildiği görülmektedir. Görselin altında ise şu ifadeye yer verilmiştir: “İslamiyet, çalışarak elde edilen kazancı kutsal sayar.” Dolayısıyla görselde ve görselin altındaki ifade de çalışkanlık değeri üzerinde durulmuştur.

3.6.15. Affedicilik/Bağışlayıcılık Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumu

Ortaokul 5,6,7 ve 8.sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında metinlerde ve görsellerde affedicilik/bağışlayıcılık değerinin yer alması ile ilgili frekanslar ve yüzdelik oranlar Tablo 3.29’da gösterilmiştir.

⁷⁸⁸ el-Cuma 62/10; Özdemir, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8 Ders Kitabı*, 19.

Tablo 3.29: Affedicilik/Bağışlayıcılık Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumuna İlişkin Frekanslar ve Yüzdelik Oranlar

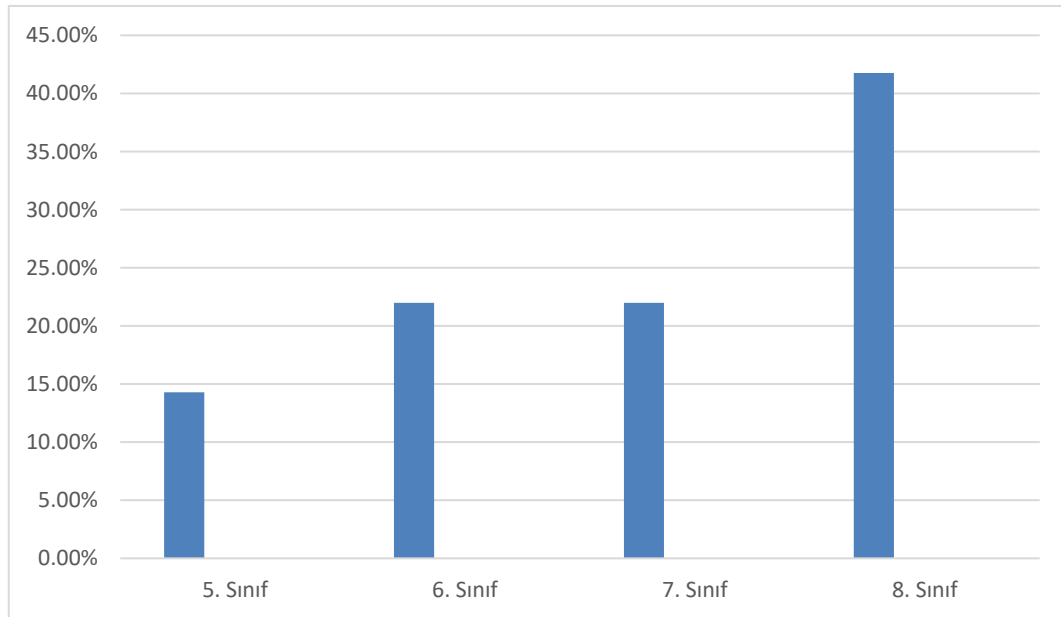
Affedicilik/Bağışlayıcılık	Metin	Görsel	Toplam	
	(f)	(f)	(f)	%
5. Sınıf	13	0	13	14,29
6. Sınıf	20	0	20	21,98
7. Sınıf	20	0	20	21,98
8. Sınıf	38	0	38	41,76
Toplam	91	0	91	100,00

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 3.29’u incelediğimizde ortaokul 5,6,7 ve 8.sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında affedicilik/bağışlayıcılık değerine en çok 8. sınıfta 38 defa %41,76 oranında, en az 5. sınıfta 13 defa %14,29 oranında yer verilmiştir. Tüm kitaplarda metinlerde toplamda 91 defa yer verilirken görsellerde hiç yer verilmemiştir.

Affedicilik/Bağışlayıcılık değerinin ortaokul 5,6,7 ve 8.sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında yer almasına dair yüzdelik oranlar Grafik 3.15’te gösterilmiştir.

Grafik 3.15: Affedicilik/Bağışlayıcılık Değerinin Ders Kitaplarında Yer Almasına İlişkin Yüzdelik Oranlar

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Ortaokul 5. sınıf DKAB ders kitabında metinlerde affedicilik/bağışlayıcılık değerinin vurgulanması ile ilgili örnekler:

*“Ya Rabb’i! Sen affedicisin, affetmeyi seversin, beni de affet.”*⁷⁸⁹ Metinde yer alan bu ifade de ile Allah’ın affediciliği üzerinde durulmuştur. Bu sebeple affedicilik değerine atıf yapılmıştır.

*“Kur’an-ı Kerim’de geçmiş milletlere ve peygamberlere ait çok sayıda dua örneği yer almaktadır. Bu dualarda kendimiz, annemiz, babamız ve tüm Müslümanların bağışlanmasını isteyen ifadeler bulunmaktadır. Yüce Allah (c.c.) bu dua örneklerini bildirmek suretiyle bizlere hangi durumlarda ve nasıl dua etmemiz gerektiğini öğretmektedir.”*⁷⁹⁰ Metinde yer alan paragrafta Kur’an-ı Kerim’de kendimiz, ebeveynimiz ve tüm Müslümanların bağışlanması için dua örneklerinin bulunduğu bildirilerek bağışlayıcılık değerine işaret edilmiştir.

Ortaokul 6. sınıf DKAB ders kitabında affedicilik/bağışlayıcılık değerinin yer alması ile ilgili örnekler şöyledir:

*“Hz. Peygamber (s.a.v.), Ebu Süfyan’ın ardından ordusuyla birlikte Mekke’ye doğru hareket etti. İslam ordusu önemli bir çatışmayla karşılaşmaksızın dört bir koldan akın akın şehre girdi ve Kâbe’de toplandı. Kutsal Kâbe’yi putlardan temizledi. Bilal-i Habeşi, Kâbe’nin üzerine çıkıp güzel ve gür sesiyle ezan okudu. Hz. Peygamber (s.a.v.), Mescid-i Haram’da olan Mekkelilere bir konuşma yaptı ve onları affettiğini söyledi. Bu durum Mekkeliler üzerinde büyük etki yaptı ve çok sayıda insan Resulullah’ın (s.a.v.) yanına gelip Müslüman olduğunu bildirdi.”*⁷⁹¹ Metinde peygamberimizin Mekke’yi fethettiğinde orada bulunan Mekkelileri affettiği bildirilerek affedicilik değeri ortaya koyulmuştur.

“Nasr suresi adını, ilk ayette geçen “nasr” kelimesinden almıştır. Nasr: Yardım etme anlamına gelir. Yüce Allah (c.c.) bu surede, Peygamberimize (s.a.v.) ve Müslümanlara Mekke’nin fethinin yakın olduğunu müjdelemiştir. Surede, Mekke’nin fethiyle birlikte insanların bölük bölük İslam’a girdikleri vurgulanır.

⁷⁸⁹ İbn Mâce, “Dua”, 5; Erdoğan vd., Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5 Ders Kitabı, 25.

⁷⁹⁰ Erdoğan vd., Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5 Ders Kitabı, 25.

⁷⁹¹ Macit, Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı 6, 93.

*Bu durumu gördüğünde Peygamberimizden (s.a.v.) ve Müslümanlardan Allah'a (c.c.) şükretmesi istenir. Ayrıca Yüce Allah (c.c.) Nasr suresinde, tövbeleri kabul edeceğini belirtir.*⁷⁹² Metinde Yüce Allah'ın tövbeleri kabul edeceği bildirilerek bağışlayıcı olmasına dikkat çekilir. Bu nedenle bağışlayıcılık değerine işaret edilir.

Ortaokul 7. sınıf DKAB ders kitabında affedicilik/bağışlayıcılık değerinin yer alması ile ilgili örnekler şöyledir:

*“Yüce Allah (c.c.) hem adil hem de merhametli ve affedicidir. O, yapılan iyiliklere kat kat fazla mükâfat vereceğini, kötülüklerle ise ancak onun karşılığı kadar ceza vereceğini belirtir.*⁷⁹³ *Rabb'imiz (c.c.), merhametinin gereği olarak hata yapan, günah işleyen kimseleri de hemen cezalandırmaz. Yapılan hatalardan dönülmesi için insanlara zaman tanır, fırsat verir. İşlenen günah veya kötülüklerden dolayı tövbe edilmesini ister. İnancımıza göre işlenen günah her ne olursa olsun kişi, Allah'ın (c.c.) rahmetinden asla ümidini kesmemelidir. Bu konuyla ilgili olarak bir ayette, “De ki: Ey kendilerinin aleyhine aşırı giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü Allah bütün günahları bağışlar. Şüphesiz ki o çok bağışlayan, çok esirgeyendir.”*⁷⁹⁴ *buyrulur. Başka bir ayette ise “Rabb'inizden bağışlanma dileyin; sonra ona tövbe edin. Muhakkak ki Rabb'im çok merhametlidir, (müminleri) çok sever.”*⁷⁹⁵ *buyrulur. Böylece Yüce Allah'ın (c.c.) kullarına karşı ne kadar merhametli olduğu, içtenlikle tövbe ettiklerinde onları affedeceği açıkça ifade edilir.*⁷⁹⁶ Metinde Allah'ın affedici oluşuna işaret edilerek Kur'an-ı Kerim'den bu husus ile ilgili örnek ayetler verilmiştir. Bu sebeple affedicilik değeri yer almaktadır.

*“Peygamber Efendimiz (s.a.v.) bir hadisinde, “Kim Allah için hacceder de hac esnasında kötü sözlerden ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsa annesinin onu doğurduğu günkü gibi (günahlarından arınmış olarak hacdan) döner.”*⁷⁹⁷

⁷⁹² Macit, Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı 6, 96.

⁷⁹³ en-Nisâ 4/40.

⁷⁹⁴ ez-Zümer 39/53.

⁷⁹⁵ Hûd 11/90.

⁷⁹⁶ Çamyar - Yıldız, Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7 Ders Kitabı, 22.

⁷⁹⁷ Buhârî, “Hac”, 4.

buyurur. Hacca giden insan; Kâbe’de, Arafat’ta, kutsal mekânlarda yaptığı duaların kabul edileceğine; işlediği günahların bağışlanacağına inanır. Bu durum kişiye büyük bir huzur verir ve inancının güçlenmesine katkı sağlar.”⁷⁹⁸ Paragrafta Hac ibadetini gerektiği gibi yapan kişilerin Allah tarafından günahlarının bağışlanacağı bildirilmiştir. Bu sebeple bağışlayıcılık değerine atıf yapılmıştır.

Ortaokul 8. sınıf DKAB ders kitabında affedicilik/bağışlayıcılık değeri ile ilgili örnekler şu şekildedir:

“Peygamber Efendimiz (s.a.v.) kendisine yapılan kötülükleri, kabalıkları genellikle affederdi. O, hayatında her zaman, “(Resulüm!) Sen af yolunu tut, iyiliği emret ve cahillerden yüz çevir.”⁷⁹⁹ ayetine uygun davranırdı. Peygamberimiz (s.a.v.), çok sevdiği amcası Hz. Hamza’yı (r.a.) Uhud Savaşı’nda şehit eden “Vahşi” adlı kişiyi affetmiştir. Taif’e İslam daveti için gittiğinde buranın halkı kendisine çok kötü davranmıştı. Peygamberimiz (s.a.v.) kendisine hakaret eden, kendisine taş atıp yaralayan Taiflilere beddua etmemiştir. Onları doğru yola iletmesi için Allah’a (c.c.) dua etmiştir.”⁸⁰⁰ Metinde yer alan cümlelerde Hz. Peygamberin affediciliği örnek olaylarla ortaya koyularak affedicilik değerine yer verilmiştir.

“Hz. Peygamber (s.a.v.) yalnızca kendisine inananlara değil, inanmayanlara karşı da merhametliydi. Peygamber olduğu dönemde Mekkeliler kendisine çok kötü davranmış, baskı ve işkence yapmışlardı. Sevgili Peygamberimiz (s.a.v.) Mekke’yi fethettiğinde onlardan intikam almayı düşünmedi. Mekkelilere merhametli davrandı ve onların hepsini bağışladığını bildirdi.”⁸⁰¹ Metinde Hz. Peygamberin Mekke’yi fethettiğinde kendine kötülük, baskı ve işkence yapan Mekkelileri bağışladığı bildirilerek bağışlayıcılık değerine yer verilmiştir.

⁷⁹⁸ Çamyar - Yıldız, Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7 Ders Kitabı, 38.

⁷⁹⁹ Â’râf suresi, 199/7.

⁸⁰⁰ Özdemir, Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8 Ders Kitabı, 72.

⁸⁰¹ Özdemir, Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8 Ders Kitabı, 71.

3.6.16. Alçakgönüllülük/Tevazu Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumu

Alçakgönüllülük/Tevazu değerinin ortaokul 5,6,7 ve 8.sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında yer alma durumu ile ilgili frekanslar ve yüzdelik oranlar Tablo 3.30’da gösterilmiştir.

Tablo 3.30: Alçakgönüllülük/Tevazu Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumuna İlişkin Frekanslar ve Yüzdelik Oranlar

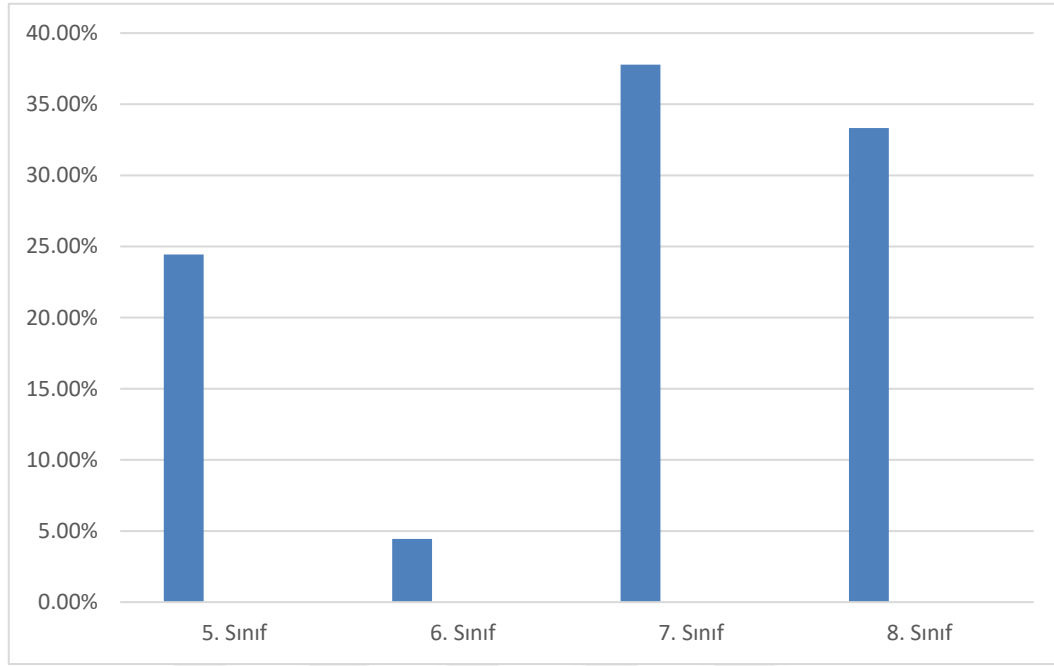
Alçakgönüllülük/Tevazu	Metin	Görsel	Toplam	
	(f)	(f)	(f)	%
5. Sınıf	9	2	11	24,44
6. Sınıf	2	0	2	4,44
7. Sınıf	17	0	17	37,78
8. Sınıf	13	2	15	33,33
Toplam	41	4	45	100,00

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 3.30’u incelediğimizde alçakgönüllülük/tevazu değerine en çok ortaokul 7.sınıf DKAB ders kitabında yer verildiğini görüyoruz. Ortaokul 7.sınıf DKAB ders kitabında alçakgönüllülük/tevazu değerine 17 defa ve %37,78 oranında yer verilmiştir. En az ise ortaokul 6.sınıf DKAB ders kitabında yer verildiği görülmektedir. Ortaokul 6.sınıf DKAB ders kitabında alçakgönüllülük/tevazu değerine 2 defa ve %4,44 oranında yer verilmiştir. Alçakgönüllülük/Tevazu değerine ders kitaplarında en çok metinlerde yer verilirken en az görsellerde yer verilmiştir.

Alçakgönüllülük/Tevazu değerinin ortaokul din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında yer almasına dair yüzdelik oranlar Grafik 3.16’da gösterilmiştir.

Grafik 3.16: Alçakgönüllülük/Tevazu Değerinin Ders Kitaplarında Yer Almasına İlişkin Yüzdelik Oranlar

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Alçakgönüllülük/Tevazu değerinin ortaokul 5.sınıf DKAB ders kitabında yer alması ile ilgili örnek metin ve görsel şöyledir:

“Hz. Hasan (r.a.) adil, cömert, sabırlı, yumuşak huylu, yardımsever ve alçakgönüllü bir insandı. Babası Hz. Ali’nin (r.a.) şehit edilmesinden sonra halife ilan edildi. Altı ay kadar halifelik yaptıktan sonra, Müslümanlar arasında bir huzursuzluk olmaması için halifeliği bırakarak ailesiyle birlikte Medine’ye gitti. Hayatının geri kalan kısmını orada siyasetten uzak bir şekilde geçirdi ve 669 tarihinde vefat etti.”⁸⁰² Paragrafta Hz. Hasan’ın kişisel özelliklerinden bahsedilirken alçakgönüllü olduğu da ifade edilmiştir. Metinde alçakgönüllülük değeri doğrudan yer almıştır.

“Hz. Muhammed (s.a.v.) ve ailesi gayet sade bir hayat sürerek israf ve gösteriştan uzak durmuşlardır. İsfraf, her şeyin gereksiz yere harcanması olduğu için Allah tarafından yasaklanmıştır. Yüce Allah (c.c.), “Yiyiniz, içiniz, fakat israf etmeyiniz, çünkü Allah israf edenleri sevmez.”⁸⁰³ diye buyurarak her şeyde ölçülü

⁸⁰² Erdoğan vd., Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5 Ders Kitabı, 102.

⁸⁰³ el-A’raf 7/31.

olmamızı istemektedir. Bundan dolayı Peygamberimiz ve ailesi, mütevazı bir hayat yaşamak suretiyle bizlere örnek olmuşlardır. Örneğin Hz. Muhammed (s.a.v.), Hz. Hatice (r.a.) ile evlendikten sonra ticaret yaparak varlıklı bir hâle gelmiş olmasına rağmen, evde ihtiyaç duymadıkları eşyaları satın almazdı. Yeme ve içme konusunda da israftan sakınır ve gereğinden fazla yemek yenilmemesine gayret gösterirdi. Aynı şekilde Peygamberimiz, kızı Hz. Fatma'nın (r.a.) düğününü sade bir şekilde yaparak lüks ve israftan kaçınmıştır.”⁸⁰⁴ Metinde Hz. Peygamber ve ailesinin gösteriştan uzak durduğu, her şeyde ölçülü oldukları ve mütevazı bir hayat sürerek bizlere örnek teşkil ettiklerinden bahsedilmiştir. Bu nedenle metinde tevazu değerine doğrudan yer verilmiştir.

Görsel 3.51: Ortaokul 5.Sınıf DKAB Ders Kitabında Alçakgönüllülük/Tevazu Değeri ile İlgili Görsel

Kaynak: Erdoğan vd., *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5 Ders Kitabı*, 100.

Görsel 3.51’e baktığımızda bir çocuğun daha küçük yaşlardan itibaren büyüklerine karşı alçakgönüllülük ve tevazu göstererek saygı geleneğinden gelen el öpme davranışı gösterilmiştir. Bu nedenle görselde alçakgönüllülük/tevazu değeri dolaylı olarak hissettirilmiştir.

Ortaokul 6. Sınıf DKAB ders kitabında alçakgönüllülük/Tevazu değeri ile ilgili örnekler şöyledir:

“Hz. Yahya (a.s.) her zaman Allah’ı (c.c.) zikretmeye önem verirdi. Özellikle geceleri bolca dua ve ibadet ederdi. Allah’a (c.c.) olan sevgi ve

⁸⁰⁴ Erdoğan vd., *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5 Ders Kitabı*, 97.

bağlılığından, cehennem korkusundan dolayı gözlerinden yaşlar boşanırdı. O, dünya malına önem vermez, takvaya dayanan bir hayat sürerdi. Hz. Yahya (a.s.) gösteriştten kaçınır, az yemek yer, sade bir şekilde giyinirdi. Para, mal ve mülk biriktirmezdi. O, son derece sade bir yaşam sürerdi...”⁸⁰⁵ Paragrafta Hz. Yahya’nın gösteriştten kaçındığı, az yemek yiyerek sade bir yaşam sürdüğü, para, mal ve mülke değer vermediği bildirilmiştir. Tüm bu özellikler alçakgönüllülük değerini yansıtır. Dolayısıyla metinde alçakgönüllülük değeri hissettirilmiştir.

“Namaz ibadeti insanı iyi ve güzel davranışlara yönlendirir, kötülüklerden de sakındırır. Kişinin ahlakını güzelleştirir, onun erdemli bir insan olmasına katkıda bulunur. Çünkü namazda Allah’ın (c.c.) huzurunda olduğunu bilen kişi, günlük hayatta da Yüce Rabb’imizin daima kendisini görüp gözettiğini unutmaz. Bu bilinçle Allah’ın (c.c.) rızasına uygun iş ve davranışlarda bulunur. Verdiği sözleri yerine getirir ve doğruluktan ayrılmaz. İnsanlara ve tüm canlılara sevgi, şefkat ve merhametle davranır. Büyüklerine karşı saygılı olur. Fakirlere ve muhtaçlara yardım eder. Mütevazı bir insan olmaya önem verir...”⁸⁰⁶ Metinde namaz ibadetinin güzel ahlaka olan katkısından bahsedilirken mütevaziliğe de değinilir. Bu sebeple tevazu değerine işaret edilmiştir.

Alçakgönüllülük/Tevazu değerinin ortaokul 7. sınıf DKAB ders kitabında yer alması şu şekilde örneklendirilebilir:

“Abdulkadir Geylani’nin tasavvuf düşüncesinin temeli Kur’an ve sünnete dayanır. Kur’an’ın ilkelerine ve Hz. Peygamber’in (s.a.v.) sünnetine uygun yaşamak Kadirilikte en fazla önem verilen husustur. Abdülkadir Geylani’nin tasavvuf anlayışında; cömert olmak, sabırlı olmak, hakkına razı olmak, mütevazı ve sade bir şekilde giyinmek, alçak gönüllü olmak önemli yer tutar.”⁸⁰⁷ Metinde Abdulkadir Geylani’nin tasavvuf öğretisinde yer alan ilkelere değinilirken alçakgönüllülük değerine de yer verilmiştir.

“Hacı Bektaş Veli, insanlara İslam’ın ilkelerini ve güzel ahlak prensiplerini kavratmayı amaç edinmiştir. O, sevgi ve saygıyı ilke edinmiş, sade bir dille

⁸⁰⁵ Macit, Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı 6, 67.

⁸⁰⁶ Macit, Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı 6, 32.

⁸⁰⁷ Çamyar - Yıldız, Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7 Ders Kitabı, 111.

verdiği nasihatlerle insanların kalbinde yer edinmiştir. Sohbetlerinde; tevazu, cömertlik, fedakârlık, sevgi, saygı, anlayış vb. değerler üzerinde önemle durmuştur. İnsanlara kin ve nefretten uzak durmayı, zorda kalanlara yardım etmeyi, cömert olmayı ve kimsesizleri gözetmeyi öğütlemiştir.”⁸⁰⁸ Paragrafta Hacı Bektaş Veli’nin sohbetlerinde üzerine önemle durduğu değerler sıralanırken tevazu değerine de vurgu yapılmıştır.

Ortaokul 8. sınıf DKAB ders kitabında alçakgönüllülük/tevazu değeri ile ilgili örnek metin ve görseller şu şekildedir:

“Din, insanları güzel ahlaklı olmaya yönelten ilkeler içerir. Onları güzel ahlaklı olmaya yönlendirir. İnsanlara, işlerinde ve davranışlarında dürüst ve adaletli olmalarını emreder. Örneğin bir ayette, “Öyle ise emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Beraberindeki tövbe edenler de dosdoğru olsunlar. Hak ve adalet ölçülerini aşmayın. Şüphesiz o, yaptıklarınızı hakkıyla görür.”⁸⁰⁹ buyrulur. Din; anne ve babaya saygılı olmayı, akraba ve komşulara iyilik etmeyi, arkadaşlarla iyi geçinmeyi, yetimlere iyi davranmayı, başkalarına karşı alçak gönüllü olmayı emreder. Bu konuyla ilgili bir ayette, “Allah’a ibadet edin ve ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaşla, yolcuya, elinizin altındakilere iyilik edin. Şüphesiz, Allah kibirlenen ve övünen kimseleri sevmez.”⁸¹⁰ Metinde dinimizin güzel ahlaklı olmaya yönelik emirleri belirtilirken insanların başkalarına karşı alçakgönüllü olmaları gerektiğine de yer verilmiştir. Ayrıca verilen ayette “Şüphesiz Allah, kibirlenen ve övünen kimseleri sevmez.” ifadesiyle alçakgönüllülük değerine işaret edilmiştir. Dolayısıyla alçakgönüllülük değeri doğrudan yer almıştır.

“Hz. Muhammed (s.a.v.) insanları hiçbir zaman küçümsemezdi. Bir topluluğun arasına katıldığı zaman kendisine aşırı saygı gösterilmesinden hoşlanmazdı. Ayrıcalık beklemez, bulunduğu ortamda boş bulduğu yere

---

⁸⁰⁸ Çamyar - Yıldız, Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7 Ders Kitabı, 115.

⁸⁰⁹ Hûd 11/112.

⁸¹⁰ en-Nisâ 4/36; Özdemir, Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8 Ders Kitabı, 52.

otururdu.”⁸¹¹ Metinde geçen bu cümlelerde peygamberimizin insanları küçümsememesi, kendisinin yüceltilmesinden hoşlanmaması ve kendisine ayrıcalık tanınmasına müsaade etmemesi durumları tevazu değerinin tezahürleridir. Bu sebeple tevazu değerine yer verilmiştir.

Görsel 3.52: Ortaokul 8.Sınıf DKAB Ders Kitabında Alçakgönüllülük/Tevazu Değeri ile İlgili Görsel

Kaynak: Özdemir, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8 Ders Kitabı*, 37.

Görsel 3.52’ye baktığımızda yetişkinin birinin saygı ile bir yaşlının elini öptüğü görülür. Büyüklerin elini saygı ile öpmek alçakgönüllülük/tevazu değerini hissettirir. Bu nedenle görselde alçakgönüllülük/tevazu değeri dolaylı olarak yer almıştır.

3.6.17. Şükür/Hamd Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumu

Ortaokul 5,6,7 ve 8.sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında şükür/hamd değerinin yer alması ile ilgili frekanslar ve yüzdelik oranlar Tablo 3.31’de gösterilmiştir.

⁸¹¹ Özdemir, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8 Ders Kitabı*, 81.

Tablo 3.31: Şükür/Hamd Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumuna İlişkin Frekanslar ve Yüzdelik Oranlar

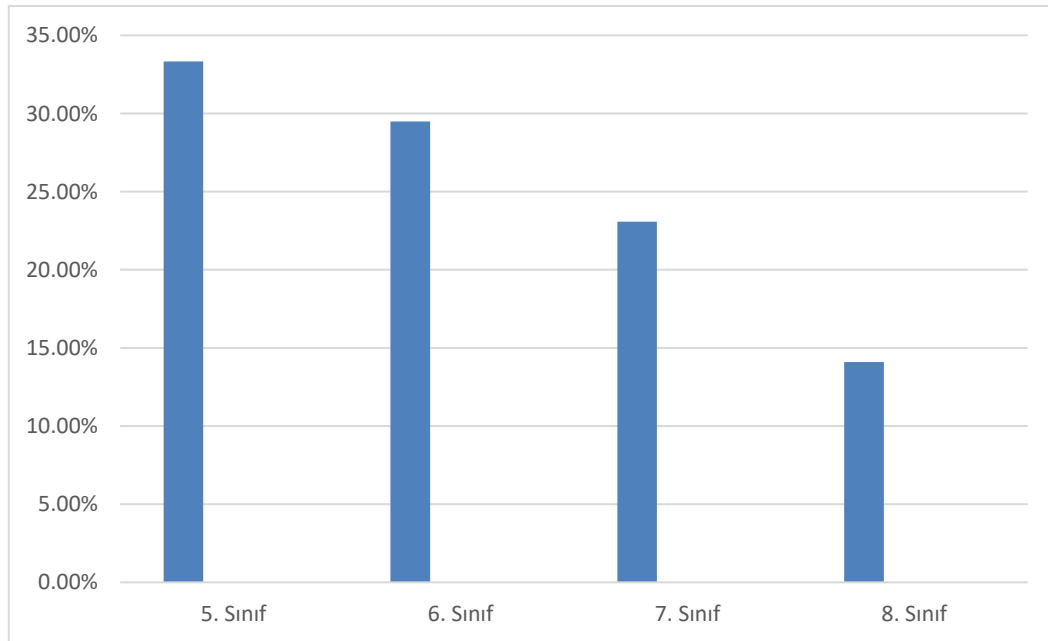
Şükür/Hamd	Metin	Görsel	Toplam	
	(f)	(f)	(f)	%
5. Sınıf	24	2	26	33,33
6. Sınıf	23	0	23	29,49
7. Sınıf	18	0	18	23,08
8. Sınıf	9	2	11	14,10
Toplam	74	4	78	100,00

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şükür/Hamd değerinin ortaokul 5,6,7 ve 8.sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitabında yer alması ile ilgili Tablo 3.31'i incelediğimizde şükür/hamd değerine en çok 5.sınıf DKAB ders kitabında 26 defa ve %33,33 oranında yer verilmiştir. Ortaokul 8. sınıf DKAB ders kitabında ise şükür/hamd değerine 11 defa ve %14,10 oranında yer verilmiştir. Ders kitaplarında şükür/hamd değerine metinlerde 74 defa görsellerde 4 defa yer verilmiştir.

Şükür/Hamd değerinin ortaokul 5,6,7 ve 8.sınıf din kültürü ve ahlak ders kitaplarında yer almasına dair yüzdelik oranlar Grafik 3.17'de gösterilmiştir.

Grafik 3.17: Şükür/Hamd Değerinin Ders Kitaplarında Yer Almasına İlişkin Yüzdelik Oranlar

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şükür/Hamd değerinin ortaokul 5. sınıf DKAB ders kitabında yer alması ile ilgili örnekler şu şekildedir:

“Kültürümüzde ‘‘Lokman Hekim’’ olarak bilinen Hz. Lokman (a.s.), Kur’an-ı Kerim’de adı geçen ve kendisine hikmet verildiği bildirilen bir şahsiyettir. Bir ayette Yüce Allah (c.c.); ‘‘Andolsun ki vaktiyle Lokman’a şu hikmeti vermiştik: Allah’a şükret, O’na şükreden kendi iyiliği için şükretmiş olur; nankörlük eden de bilmelidir ki Allah’ın hiçbir şeye ihtiyacı yoktur. O her türlü övgüye layıktır.’’⁸¹² diye buyurarak bizlere yol göstermiştir.’’⁸¹³ Metinde Lokman Suresi 12.ayet örnek verilerek Yüce Allah’ın şükür emrine yer verilmiş olup şükrün insanın iyiliğine olduğu ifade edilmiştir.

“Topluca dua ettiğimiz yerlerden biri de ramazan ayının iftar sofralarıdır. Elbirliğiyle büyük sofralar kurup; çocuğu, genci, yaşlısı, zengini ve fakiri ile hep birlikte oruç açmadan önce dua ederiz. Yemeklerden sonra da dua ederiz. Bu dualardan biri şöyledir: ‘‘Bizleri yedirip doyuran, bizim susuzluğumuzu gideren ve bizi Müslümanlardan eyleyen Allah’a hamdolsun.’’⁸¹⁴ Metinde Ramazan ayında yapılan dua öreğine yer verilirken duanın içerisinde hamd ifadesi de kullanılarak hamd değerine işaret edilmiştir.

Görsel 3.53: Ortaokul 5.Sınıf DKAB Ders Kitabında Şükür/Hamd Değeri ile İlgili Görsel

Kaynak: Erdoğan vd., *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5 Ders Kitabı*, 73.

⁸¹² Lokmân 31/12.

⁸¹³ Erdoğan vd., *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5 Ders Kitabı*, 75.

⁸¹⁴ Erdoğan vd., *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5 Ders Kitabı*, 27.

Görsel 3.53 incelendiğinde yemek masası etrafındaki kişilerin nimetler için şükretmek ve hamd etmek amacıyla dua ettikleri görülmektedir. Ayrıca görselin altında “Sofraya “Bismillah.” diyerek otururuz ve “Elhamdülillah.” diyerek kalkarız.” şeklindeki ifadeye de yer verilmiştir. Dolayısıyla görselde ve görselin altındaki ifade de şükür/hamd değeri yer almıştır.

Ortaokul 6. sınıf DKAB ders kitabında şükür/hamd değeri ile ilgili örnek metin ve görseller şu şekildedir:

“Yüce Allah (c.c.); el ayak, göz kulak gibi organlarımızla bizleri en güzel şekilde yaratmıştır. Akıl, düşünme yeteneği ve irade gibi özelliklerle bizi diğer varlıklardan üstün bir konumda var etmiştir. Hava, su, güneş, çeşit çeşit yiyecek ve içecekler gibi birçok nimeti bizim faydamıza sunmuştur. Bunlara karşılık bizler de Yüce Rabb’imize şükretmeli; ona olan sevgi, saygı ve bağlılığımızı ifade etmek için namaz kılmalı, ibadet etmeliyiz.”⁸¹⁵ Metinde Allah’ın insanlara verdiği nimetlerden bir kısmı zikredilerek bu nimetler karşısında O’na şükretmek ve ibadet etmek gerektiği ifade edilmiştir.

“Hamd Allah’a mahsusur. Ona hamdeder, ondan yardım isteriz. Şahitlik ederim ki Allah’tan başka ilah yoktur. O tektir. Onun eşi ve benzeri yoktur. Yine şahitlik ederim ki Muhammed onun kulu ve resulüdür.”⁸¹⁶ Metinde Veda Hutbesinde yer alan bu ifade de Hz. Peygamber Allah’a hamd ederek sözlerine başlamıştır. Dolayısıyla metinde hamd değerine doğrudan yer verilmiştir.

Şükür/Hamd değerinin ortaokul 7. sınıf DKAB ders kitabında yer alması ile ilgili örnekler şu şekildedir:

“Hac, Yüce Allah’ın (c.c.) rızasını kazanmak için yapılır. Müslümanlar, hacca giderek Allah’ın (c.c.) emrini yerine getirirler. Rabb’imiz (c.c.) de emrine uyup bu ibadeti yapanları sever, onlardan razı olur. Hac, Yüce Allah’a (c.c.) şükretmek amacını da içerir. Müslümanlar, Allah’ın (c.c.) kendilerine vermiş olduğu sağlığın ve zenginliğin şükürünü, Rabb’imizin (c.c.) emrettiği ibadetleri yaparak ortaya koyarlar. Dolayısıyla müminler, Allah’ın (c.c.) verdiği nimetlere

⁸¹⁵ Macit, Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı 6, 33.

⁸¹⁶ Macit, Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı 6, 94.

*şükretmek amacıyla bu ibadeti yerine getirirler.*⁸¹⁷ Paragrafta hac ibadetinin Yüce Allah’a verdiği nimetlerden dolayı şükretmek amacıyla yapıldığı belirtilir. Metinde şükür değeri üzerinde durulmuştur.

*“Hac sırasında sık sık telbiye duası okunur. Telbiye duası şöyle okunur: “Lebbeyk, Allâhümme lebbeyk. Lebbeyke lâ şerîke leke lebbeyk. İnnel hamde venni’mete leke vel mülke lâ şerîke lek.” Telbiyenin anlamı şöyledir: “Buyur Allah’ım! Her zaman emrindeyim Allah’ım! Buyur Allah’ım! Senin asla hiçbir ortağın yoktur. Emrindeyim her zaman Allah’ım! Bütün hamdler ve şükürler sanadır Allah’ım! Bütün nimetler sendendir, tüm var olanların sahibi sensin. Senin asla hiçbir ortağın yoktur.”*⁸¹⁸ Metinde hac ibadeti esnasında söylenen telbiye duasına yer verilmiştir. Telbiye duasında bütün hamdlerin Yüce Allah’a olduğundan bahsedilerek hamd değerine doğrudan yer verilmiştir.

Ortaokul 8. sınıf kitaplarında şükür/hamd değerine yer verilmesi ile ilgili örnekler şöyledir:

*“Yüce Allah (c.c.), insanlara yararlanmaları için birçok nimet vermiştir. İnsanlar da Allah’ın (c.c.) verdiği bu nimetlerin bir kısmını yoksullarla paylaşmalı, onların sıkıntılarını gidermelidirler. Böyle yaptıkları takdirde Allahü Teâlâ’nın (c.c.) kendilerine verdiği nimetlerin şükrünü eda etmiş ve Cenab-ı Hakk’ın (c.c.) sevgisini, rızasını kazanmış olurlar.”*⁸¹⁹ Metinde geçen bu ifadelerde Allah’ın insanlara çeşitli nimetler verdiğinden bahsedilerek bunların ihtiyaç sahipleri ile paylaşılması sonucu Yüce Allah’a şükür yapılmış olacağı ifade edilerek şükür değerine yer verilmiştir.

---

⁸¹⁷ Çamyar - Yıldız, Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7 Ders Kitabı, 37.

⁸¹⁸ Çamyar - Yıldız, Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7 Ders Kitabı, 45.

⁸¹⁹ Özdemir, Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8 Ders Kitabı, 33.

Görsel 3.54: Ortaokul 8.Sınıf DKAB Ders Kitabında Şükür/Hamd Değeri ile İlgili Görsel

Kaynak: Özdemir, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8 Ders Kitabı*, 33.

Görsel 3.54’ü incelediğimizde Yüce Allah’ın bahşettiği nimetlere yer verildiği görülmektedir. Bu nimetler Allah’a şükür/hamd gerektirir. Görselin altında ise “İnsan, kendisine verdiği nimetler için Yüce Allah’a şükretmelidir” ifadesine yer verilmiştir. Görselde şükür/hamd değerine vurgu yapılmıştır.

3.6.18.Hoşgörü Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumu

Ortaokul 5,6,7 ve 8.sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarındaki metinlerde ve görsellerde hoşgörü değerine yer verilmesi ile ilgili frekanslar ve yüzdelik oranlar Tablo 3.32’de verilmiştir.

Tablo 3.12: Hoşgörü Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumuna İlişkin Frekanslar ve Yüzdelik Oranlar

Hoşgörü	Metin	Görsel	Toplam	
	(f)	(f)	(f)	%
5. Sınıf	3	0	3	37,50
6. Sınıf	0	0	0	0,00
7. Sınıf	3	0	3	37,50
8. Sınıf	2	0	2	25,00
Toplam	8	0	8	100,00

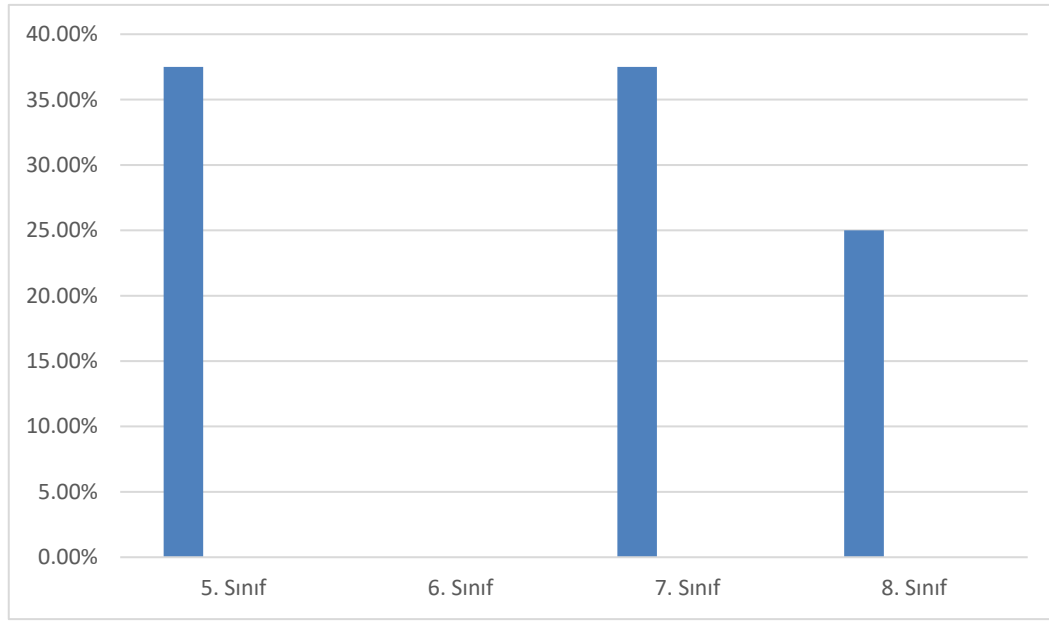
Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 3.32’yi incelediğimizde hoşgörü değerinin ortaokul 5,6,7 ve 8.sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında en çok 5 ve 7. sınıf ders kitaplarında yer aldığını, 6. sınıf DKAB ders kitabında ise hiç yer almadığını görüyoruz. 5 ve

7.sınıf DKAB ders kitaplarında 3'er defa ve % 37,50 oranında yer almaktadır. Ders kitaplarında en çok metinlerde 8 defa yer almaktadır. Görsellerde ise hiç yer almamaktadır.

Hoşgörü değerinin ortaokul 5,6,7 ve 8.sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında yer almasına dair yüzdelik oranlar Grafik 3.18'de gösterilmiştir.

Grafik 3.18: Hoşgörü Değerinin Ders Kitaplarında Yer Almasına İlişkin Yüzdelik Oranlar

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Hoşgörü değerinin Ortaokul 5. sınıf DKAB ders kitabında yer alması ile ilgili örnek şudur:

*“Nezaketli kişiler birbirlerini dinler ve biri konuşurken diğerleri onun sözünü kesmezler. Birbirlerine karşı müsamahalı ve iyimser yaklaşırlar. Başkalarını rahatsız edici söz ve davranışlardan kaçınırlar.”*⁸²⁰ Metinde yer alan cümlelerde nezaketli kişilerin özellikleri sıralanırken müsamaha özelliğine de yer verilmiştir. Dolayısıyla hoşgörü değeri yansıtılmıştır.

Hoşgörü değerinin ortaokul 7. sınıf DKAB ders kitabında yer alması ile ilgili örnek metin şöyledir:

⁸²⁰ Erdoğan vd., Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5 Ders Kitabı, 62.

“Mevlevilikte, ibadetler üzerinde önemle durulur. İbadetlerin düzenli ve samimi bir şekilde yapılması gerektiği belirtilir. Yüce Allah’a (c.c.) olan sevgi ve bağlılığın ibadetlerle de gösterilmesi istenir. Mevlevilikte, İslam’ın sevgi ve anlayışlı olmayı ön plana çıkaran yorumuna önem verilir. Hayatın anlamı ve insanın evrendeki üstün konumu üzerinde de sıkça durulur. Başkalarının ayıplarının yüzlerine vurulmaması, hatalarından dolayı insanların incitilmemesi gerektiği belirtilir. Milliyet, din, dil, ırk, zengin, fakir vb. hiçbir ayırım yapılmaksızın bütün insanların sevilmesi öğütlenir.”⁸²¹ Metinde Mevleviliğin benimsediği anlayışlı olmak, başkalarının ayıplarını yüzüne vurmamak, hatlarından dolayı incitmemek, insanlar arasında ayırım yapmamak ilkelerinden bahsedilerek hoşgörü değerine yer verilmiştir.

Hoşgörü değeri ortaokul 8. sınıf DKAB ders kitabında metinde yer alması ile ilgili örnek şöyledir:

“Kur’an-ı Kerim, ahlak ilkelerinin neler olduğunu açıklar ve bizleri bunlara uymaya yönlendirir. Örneğin Kur’an bizleri sözlerimizde, iş ve davranışlarımızda doğru olmaya yöneltir. Bizden; anne ve babamıza saygılı olmamızı, akrabalarımızla iyi geçinmemizi, komşularımızın haklarını gözetmemizi ister. Yüce kitabımız; sabırlı, alçak gönüllü, affedici ve anlayışlı olmamızı buyurur...”⁸²² Metinde yer alan paragrafta Kur’an-ı Kerim’de uymamız gereken ilkelerin bazısı sıralanırken anlayışlı olmak ilkesine de yer verilmiştir. Bu sebeple hoşgörü değerine işaret edilmiştir.

3.6.19. Barış Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumu

Barış değerinin ortaokul 5,6,7 ve 8.sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında metinler ve görseller yoluyla yer alma durumu ile ilgili frekanslar ve yüzdelik oranlar Tablo 3.33’te gösterilmiştir.

⁸²¹ Çamyar - Yıldız, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7 Ders Kitabı*, 113.

⁸²² Özdemir, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8 Ders Kitabı*, 92.

Tablo 3.33: Barış Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumuna İlişkin Frekanslar ve Yüzdelik Oranlar

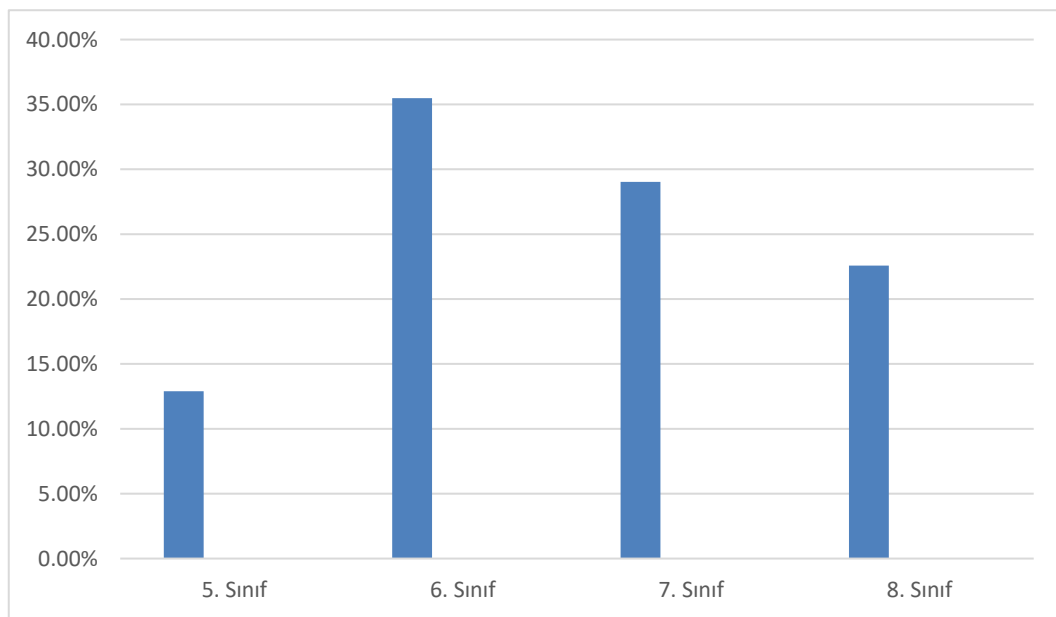
Barış	Metin	Görsel	Toplam	
	(f)	(f)	(f)	%
5. Sınıf	4	0	4	12,90
6. Sınıf	11	0	11	35,48
7. Sınıf	9	0	9	29,03
8. Sınıf	7	0	7	22,58
Toplam	31	0	31	100,00

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 3.33'ü incelediğimizde barış değerine en çok ortaokul 6.sınıf DKAB ders kitabında 11 defa ve %35,48 oranında, en az ortaokul 5.sınıf DKAB ders kitabında 4 defa ve %12,90 oranında yer verildiğini görüyoruz. Barış değeri en çok metinler (31) aracılığıyla kitaplarda yer alırken görsellerde hiç yer almamaktadır.

Barış değerinin ortaokul 5,6,7 ve 8.sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında yer almasına dair yüzdelik oranlar Grafik 3.19'da gösterilmiştir.

Grafik 3.19: Barış Değerinin Ders Kitaplarında Yer Almasına İlişkin Yüzdelik Oranlar

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Ortaokul 5, 6, 7, 8. sınıf DKAB ders kitaplarında barış değerine yer verilmesi ile ilgili örnekler şöyledir:

Ortaokul 5. sınıf DKAB ders kitabında geçen “Hz. Hasan (r.a.) ve Hz. Hüseyin (r.a.) cömert, çalışkan, barış yanlısı, saygılı ve terbiyeli birer Müslümanlardı. Ayrıca onlar Peygamberimizin neslini günümüze kadar devam ettirmişlerdir.”⁸²³ bu ifadelerde Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’in birtakım güzel ahlaki özellikleri sıralanırken barış yanlısı oldukları belirtilerek barış değerine doğrudan yer verilmiştir.

“Peygamberimiz (s.a.v.), Medine’deki Yahudilerle “Medine Sözleşmesi” adıyla bir barış anlaşması imzalamıştı. Bir süre sonra Yahudi kabileleri bu anlaşmaya aykırı davranmaya başladılar. Müslüman bir kadın, Kaynuka Yahudilerinin çarşısında alışveriş yaparken bir Yahudi, bu kadının başörtüsüne el uzattı ve onun başörtüsünün açılmasına neden oldu. Kaynuka Yahudileri bu durumu eğlence konusu yaptı. Orada bulunan bir Müslüman, bu çirkin davranışı yapan Yahudi’yi öldürdü. Yahudiler de o Müslüman’ı şehit etti.”⁸²⁴ Ortaokul 6.sınıf DKAB ders kitabındaki metinde geçen bu paragrafta Hz. Peygamberin yahudilerle imzaladığı barış antlaşmasından yola çıkılarak barış değerine yer verilmiştir.

“Hacı Bektaş Veli, insanlar arasında ırk, renk, dil vb. ayrımlar yapılmamasını öğütlemiştir. Allah’ın (c.c.) yarattığı üstün varlık olması sebebiyle her insanın sevilmesi gerektiğini belirtmiştir. O, İslam’ın yayılması ve yaşanması için yıllarca çalışmıştır. Ortaya koyduğu ilkelerle Anadolu’da Türk kültürünün yaşatılmasında, toplumda birlik, barış ve huzurun gerçekleşmesinde büyük rol oynamıştır.”⁸²⁵ Ortaokul 7. sınıf DKAB ders kitabındaki bir metinde geçen bu paragrafta Hacı Bektaş Veli’nin ortaya koyduğu ilkelerin Anadolu’da barışın tesisinde etkili olduğu ifade edilerek barış değerine doğrudan yer verilmiştir.

---

⁸²³ Erdoğan vd., Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5 Ders Kitabı, 102.

⁸²⁴ Macit, Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı 6, 90.

⁸²⁵ Çamyar - Yıldız, Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7 Ders Kitabı, 116.

“Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed (s.a.v.) hayatı boyunca Kur'an'ın emirlerine uymaya önem vermiştir. İnsanlar arasında adaletle hükmetmiş, herkesin hakkını gözetmiştir. Eşitliği, adaleti ve temel hakların korunmasını toplumsal barışın ön şartı kabul etmiştir.”⁸²⁶ Ortaokul 8. sınıf DKAB ders kitabındaki bir metinde geçen bu ifadelerde Hz. Peygamberin eşitlik, adalet ve temel hakların muhafazasını barışın ön şartı olarak kabul ettiğinden bahsedilerek barış değerine vurgu yapılmıştır.

3.6.20. Cesaret Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumu

Cesaret değerinin ortaokul 5,6,7 ve 8.sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarındaki metinlerde ve görsellerde yer alma durumuna ilişkin frekanslar ve yüzdelik oranlar Tablo 3.34’te gösterilmiştir.

Tablo 3.34: Cesaret Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumuna İlişkin Frekanslar ve Yüzdelik Oranlar

Cesaret	Metin	Görsel	Toplam	
	(f)	(f)	(f)	%
5. Sınıf	0	0	0	0,00
6. Sınıf	6	0	6	50,00
7. Sınıf	0	0	0	0,00
8. Sınıf	6	0	6	50,00
Toplam	12	0	12	100,00

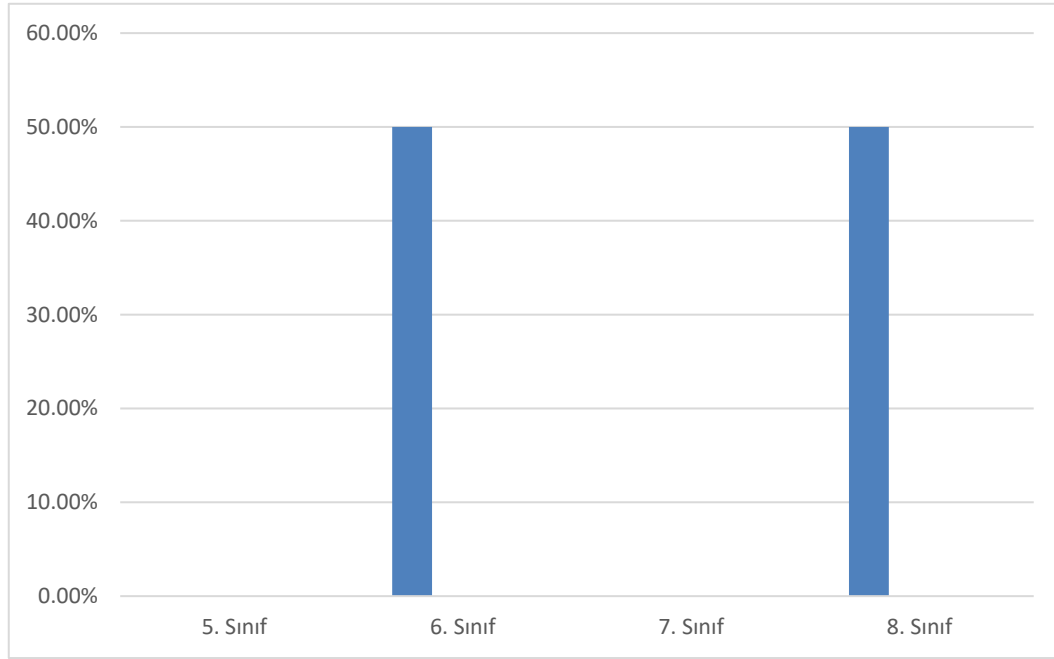
Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 3.34’ü incelediğimizde cesaret değerinin en çok 6.ve 8.sınıf DKAB ders kitaplarında yer aldığı görülmektedir. 5.ve 7.sınıf DKAB ders kitaplarında ise hiç yer almamaktadır.6.ve 8. sınıf DKAB ders kitaplarında 6’şar defa ve %50,00 oranında yer almaktadır. Cesaret değeri tüm kitaplarda en çok metinlerde yer alırken görsellerde hiç yer almamaktadır.

Cesaret değerinin ortaokul 5, 6, 7 ve 8. sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında yer almasına dair yüzdelik oranlar Grafik 3.20’de gösterilmiştir.

⁸²⁶ Özdemir, Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8 Ders Kitabı, 78.

Grafik 3.20: Cesaret Değerinin Ders Kitaplarında Yer Almasına İlişkin Yüzdelik Oranlar

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Ortaokul 6.sınıf DKAB ders kitabında cesaret değerinin yer alması ile ilgili örnek şu şekildedir:

“Güçlü ve cesur bir kimse olan Hz. Hamza’nın Müslüman olması, müşrikleri telaşlandırdı. Bunun üzerine Mekkelilerin ileri gelenleri Daru’n-Nedve’de toplandılar ve artık İslam’ın yayılmasını önlemek için Hz. Muhammed’i (s.a.v.) öldürmekten başka çarenin kalmadığına karar verdiler. Toplantıda Hz. Ömer (r.a.) da vardı ve o henüz Müslüman olmamıştı. Hz. Ömer (r.a.), bu işi ben yaparım, diyerek Hz. Peygamber’i (s.a.v.) öldürmek üzere yola çıktı. Nuaym bin Abdullah adlı kişi yolda öfkeli bir şekilde giden Hz. Ömer’i (r.a.) gördü ve ona nereye gittiğini sordu. Hz. Ömer (r.a.) da Hz. Muhammed’i (s.a.v.) öldürmeye gittiğini söyledi. Bunun üzerine Nuaym, Hz. Ömer’e (r.a.) çok zor bir işe kalkıştığını, kendi kız kardeşiyle eniştesinin de Müslüman olduğunu söyledi. Bunu duyan Hz. Ömer’in (r.a.) kızgınlığı ve öfkesi daha da arttı. Bu sefer o, yolunu değiştirip kız kardeşinin evine doğru yöneldi. Hz. Ömer (r.a.), kız kardeşinin evine vardığında eniştesi ve kız kardeşi içeride Kur’an okuyordu. Onlar, Hz. Ömer’in (r.a.) geldiğini görünce Kur’an ayetlerinin yer aldığı sayfaları saklamaya çalıştılar. Hz. Ömer (r.a.) bunu fark etti ve “Nedir o okuduğunuz şey?” diye

bağırmaya başladı ve içeri girer girmez eniştesinin üzerine yürüdü. Bu sırada kız kardeşi araya girmeye çalıştı. Hz. Ömer (r.a.), eniştesine vururken onun eli kız kardeşinin yüzüne geldi. Bu sebeple kız kardeşinin yüzü kanlar içinde kaldı. Canı fena hâlde yanan kız kardeşi, Hz. Ömer'e (r.a.) cesur bir şekilde kendisinin ve eşinin Müslüman olduğunu, ne yaparsa yapsın asla dinlerinden dönmeyeceklerini söyledi..."⁸²⁷ Metinde yer alan paragrafta Hz. Hamza'nın cesur bir kişiliğe sahip olmasından ve Hz. Ömer'in kız kardeşinin cesaretinden bahsedilerek cesaret değerine doğrudan yer verilmiştir.

Ortaokul 8. sınıf DKAB ders kitabında cesaret değerine yer verilme örneği şu şekildedir:

*"Allah Resulü'nü (s.a.v.) davasından vazgeçiremeyen Mekkeli müşrikler, sonunda Peygamberimizi (s.a.v.) öldürmeye karar verdiler. Bunun için plan yaptılar ve bu planlarını gerçekleştirmek için girişimde bulundular. Ancak yaşadığı bütün bu zorluklar, Peygamberimizi (s.a.v.) davasından vazgeçiremedi. Allah Resulü (s.a.v.), onların tehditlerine aldırmadan cesaret ve kararlılıkla görevini yapmayı sürdürdü. Sonunda da Allah'ın (c.c.) yardımıyla İslam'ın yayılmasını ve Arap Yarımadası'nda hâkim olmasını sağladı."*⁸²⁸ Paragrafta Hz. Muhammed'in tüm zorluklara rağmen cesaretli olup görevine devam etmesinden bahsedilerek metinde cesaret değerine doğrudan yer verilmiştir.

3.6.21. Selamlaşmak Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumu

Ortaokul 5, 6, 7 ve 8. din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında selamlaşmak değerinin metinlerde ve görsellerde yer alması ile ilgili frekanslar ve yüzdelik oranlar Tablo 3.35'de gösterilmiştir.

⁸²⁷ Macit, Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı 6, 80.

⁸²⁸ Özdemir, Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8 Ders Kitabı, 77.

Tablo 3.35: Selamlaşmak Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumuna İlişkin Frekanslar ve Yüzdelik Oranlar

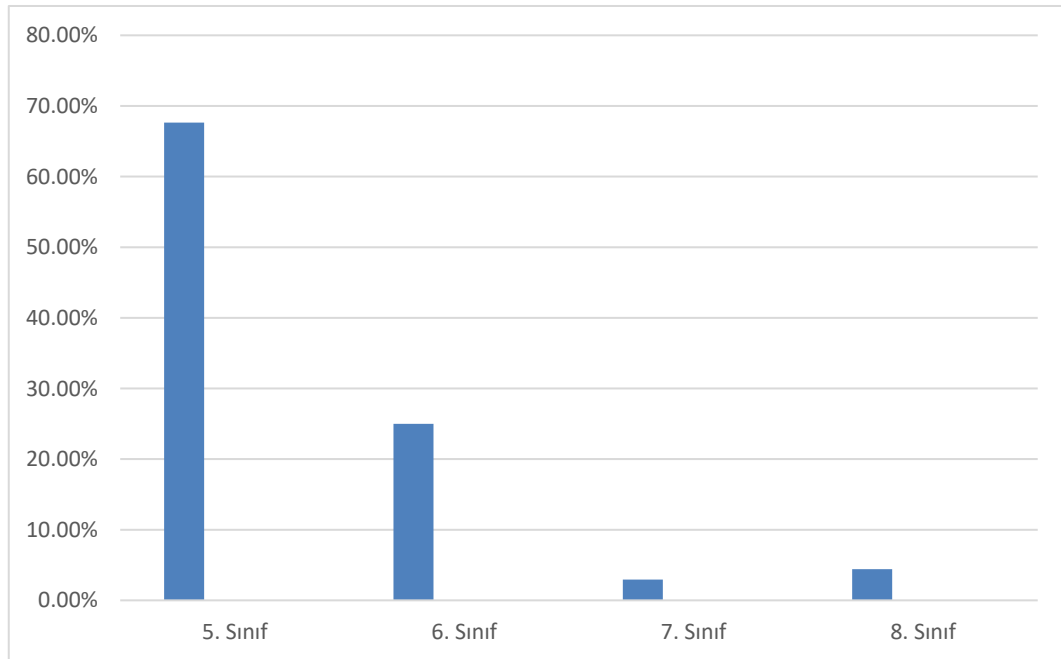
Selamlaşmak	Metin	Görsel	Toplam	
	(f)	(f)	(f)	%
5. Sınıf	46	0	46	67,65
6. Sınıf	17	0	17	25,00
7. Sınıf	2	0	2	2,94
8. Sınıf	3	0	3	4,41
Toplam	68	0	68	100,00

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 3.35'i incelediğimizde selamlaşmak değerine en çok ortaokul 5. sınıf DKAB ders kitabında 46 defa ve %67,65 oranında yer verildiği görülürken en az ortaokul 7. Sınıf DKAB ders kitabında 2 defa ve %2,94 oranında yer verildiği görülmektedir. Selamlaşmak değerine en çok metinlerde (68) yer verilirken, görsellerde hiç yer verilmemiştir.

Selamlaşmak değerinin ortaokul 5, 6, 7 ve 8. sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında yer almasına dair yüzdelik oranlar Grafik 3.21'de gösterilmiştir.

Grafik 3.21: Selamlaşmak Değerinin Ders Kitaplarında Yer Almasına İlişkin Yüzdelik Oranlar

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Ortaokul 5, 6, 7, 8. sınıf DKAB ders kitaplarında selamlaşmak değerinin yer alması ile ilgili örnek metinler şu şekildedir:

*“İslam dinine göre selamlaşmak, insanlar arasında iyi ilişkiler kurmak veya var olan ilişkiyi güçlendirmek için önemli bir adımdır. Bundan dolayı selam, diğer insanlara karşı ilgi, sevgi, saygı ve nezaketimizi göstermenin en iyi yoludur. Eğer selam verdiğimiz kişi tanıdık birisi ise onunla tokalaşmak da geleneklerimizden birisidir.”*⁸²⁹ Ortaokul 5. sınıf DKAB ders kitabındaki metinde geçen bu cümlelerde İslam dinini selamlaşmaya verdiği önem ve selamlaşmanın kültürümüzdeki yeri üzerinde durularak selamlaşma değerine doğrudan yer verilmiştir.

*“Bayrağımız ve İstiklâl Marşımız, bağımsızlığımızın ve özgürlüğümüzün sembolüdür. Bayrağımız rengini şehitlerimizin kanından alır ve bizim için kutsaldır. Bu sebeple bizler bayrağımıza saygı gösteririz. Onu canımız pahasına da olsa koruruz, yırtılmasına ve yerlere düşmesine izin vermeyiz. Törenlerde bayrağımızı saygıyla selamlarız. Millî bayramlarda, bağımsızlığımızı kutladığımız günlerde binaları, yolları, caddeleri, bayraklarla süsleriz. Resmî törenlerde bayrağımızı gururla ve şerefle taşıyoruz.”*⁸³⁰ Ortaokul 6.sınıf DKAB ders kitabındaki bir metinde geçen bu ifadelerde bayrağımıza olan saygımız sebebiyle onu selamlamamız konu edinilerek selamlaşma değeri yansıtılmıştır.

*“İman etmedikçe cennete giremezsiniz, birbirinizi sevmedikçe de (gerçekten) iman etmiş olmazsınız. Size, yaptığınız takdirde birbirinizi seveceğiniz bir iş göstereyim mi? Aranızda selamı yayın.”*⁸³¹ Ortaokul 7. sınıf DKAB ders kitabındaki bir metinde geçen bu ifadelerde Hz. Peygamber’in selamı yayma emrine yer verilerek selamlaşma değerine doğrudan yer verilmiştir.

“Peygamber Efendimiz (s.a.v.), yoksul ve kimsesizlerle daha yakından ilgilenirdi. Yaşlıları, hastaları, kimsesizleri sık sık ziyaret ederdi. Onlara güler yüzle hâl ve hatır sorar, onların sorunlarıyla ilgilenirdi. Peygamberimiz (s.a.v.)

⁸²⁹ Erdoğan vd., Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5 Ders Kitabı, 66.

⁸³⁰ Macit, Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı 6, 106.

⁸³¹ Müslim, “İman”, 93; Çamyar - Yıldız, Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7 Ders Kitabı, 68.

çocuklara da değer verirdi. Onlara selam verir, kendisinden bir istekleri olup olmadığını sorardı. Çocukların mescide gelip namaz kılmasını teşvik ederdi. Hz. Peygamber (s.a.v.) torunlarıyla oyun oynar, namazda omzuna çıkan torunlarını azarlamazdı. Secdeye giderken onları indirir, secde bitince tekrar omzuna alırdı.”

⁸³²Ortaokul 8. sınıf DKAB ders kitabındaki bir metinde Hz. Peygamber’in çocuklara selam verdiğinden bahsedilerek selamlaşma değerine işaret edilmiştir.

3.6.22. İstişare Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumu

Ortaokul 5, 6, 7 ve 8. sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında metinlerde ve görsellerde istişare değerinin yer alması ile ilgili frekanslar ve yüzdelik oranlar Tablo 3.36’da gösterilmiştir.

Tablo 3.36: İstişare Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumuna İlişkin Frekanslar ve Yüzdelik Oranlar

İstişare	Metin	Görsel	Toplam	
	(f)	(f)	(f)	%
5. Sınıf	1	0	1	5,56
6. Sınıf	4	0	4	22,22
7. Sınıf	1	0	1	5,56
8. Sınıf	12	0	12	66,67
Toplam	18	0	18	100,00

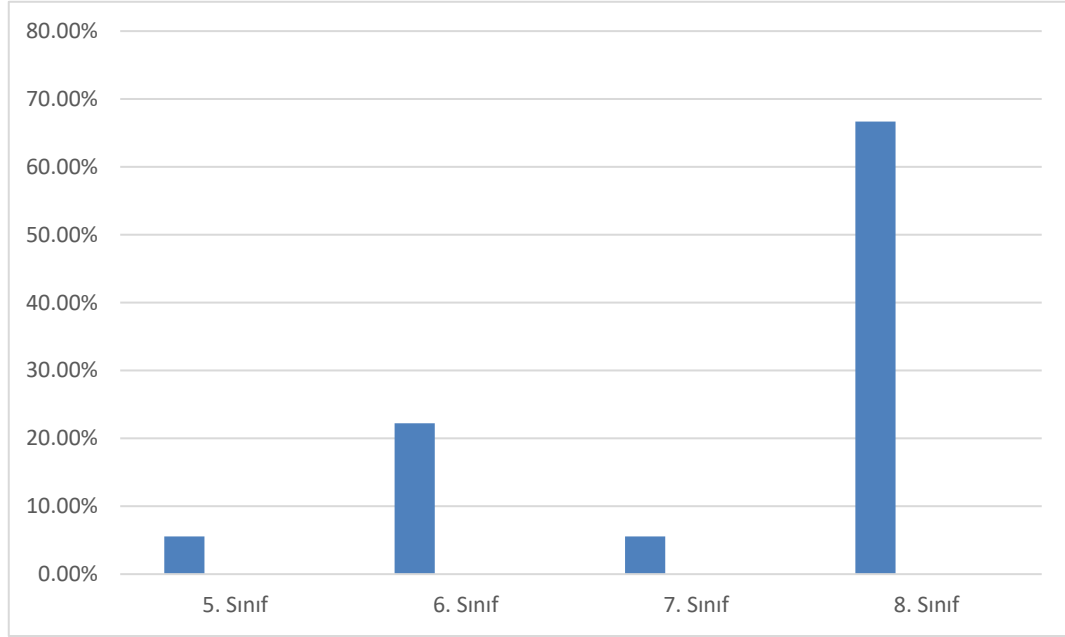
Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 3.36’yı incelediğimizde ortaokul 5, 6, 7 ve 8. sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında istişare değerine en çok 8. sınıfta 12 defa %66,67 oranında, en az 5.ve 7.sınıf DKAB ders kitaplarında 1’er defa %5,56 oranında yer verildiğini görüyoruz. Tüm kitaplarda metinlerde toplamda 18 defa yer verilirken görsellerde istişare değerine hiç yer verilmemiştir.

İstişare değerinin ortaokul 5, 6, 7 ve 8. sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında yer almasına dair yüzdelik oranlar Grafik 3.22’de gösterilmiştir.

⁸³² Özdemir, Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8 Ders Kitabı, 81.

Grafik 3.22: İstişare Değerinin Ders Kitaplarında Yer Almasına İlişkin Yüzdelik Oranlar

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Ortaokul 5, 6, 7, 8. sınıf DKAB ders kitaplarında istişare değerinin yer alması ile ilgili örnekler şu şekildedir:

“Hz. Muhammed (s.a.v.), aile içi dayanışmaya verdiği önem bakımından örnek alacağımız bir modeldi. Çünkü onun aile bireyleri birbiriyle iyi geçinir, işlerini istişare ile yapar ve her zaman birbirleriyle dayanışma içinde olurdu. Örneğin, Hira Mağarası’nda kendisine vahiy geldiği zaman endişelenerek evine gelmişti. Başından geçenleri eşi Hz. Hatice’yle (r.a.) paylaşmıştı. Hz. Hatice (r.a.) de kendisine destek olmuş ve onu sakinleştirmişti.”⁸³³ Ortaokul 5. sınıf DKAB ders kitabındaki metinde geçen bu paragrafta Hz. Peygamber’in aile içi istişareye verdiği önem üzerinde durulmuştur. Metinde istişare değerine doğrudan yer verilmiştir.

“Bedir Savaşı’ndan bir yıl sonra Mekkeli müşrikler, Bedir’in intikamını almak için üç bin kişiden oluşan büyük bir ordu hazırladılar ve Medine’ye doğru yola çıktılar. Bunu haber alan Peygamberimiz (s.a.v.), Müslümanları topladı ve savaşta nasıl bir strateji izleyeceklerini onlarla istişare etti. İstişare sonunda

⁸³³ Erdoğan vd., Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5 Ders Kitabı, 96.

müşriklerin ordusunun Uhud'da karşılanması kararlaştırıldı. Hz. Peygamber (s.a.v.), 700 kişilik ordusuyla müşriklerden önce Uhud'a vardı. Uhud Dağı'nın geçit noktasını kontrol altına almak için Abdullah bin Cübeyr komutasında elli kişilik bir okçu birliğini, Ayneyn Tepesi'ne yerleştirdi. Onlara yerlerinden ayrılmamalarını sıkı sıkı tembih etti."⁸³⁴ Ortaokul 6.sınıf DKAB ders kitabındaki bir metinde geçen bu paragrafta Hz. Peygamber'in savaş için nasıl bir yol izlenmesi gerektiğine dair Müslümanlarla istişarede bulunduğu ifade edilerek istişare değerine doğrudan yer verilmiştir.

"Allah Resulü (s.a.v.) sade ve temiz giyinir, dişlerini düzenli olarak fırçalardı. Düzenli olarak banyo yapar, saç, sakal ve tırnak bakımına özen gösterirdi. Çevresindeki kişilerin görüşlerine değer verir, arkadaşlarıyla istişareler yapardı. Hz. Peygamber (s.a.v.) hayatı boyunca pek çok sıkıntı ve güçlüklerle karşılaşmış ancak hiçbir zaman yılgınlık göstermemiştir. Peygamberimiz (s.a.v.); inançlı, kararlı ve sabırlı bir şekilde güçlüklerin üstesinden gelmiştir. Bütün bunlar, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) güçlü bir karaktere ve üstün ahlaki özelliklere sahip olduğunu ortaya koymaktadır."⁸³⁵ Ortaokul 7. sınıf DKAB ders kitabındaki bir metinde geçen bu ifadelerde Hz. Peygamber'in çevresindekilerle istişarede bulunduğu belirtilerek istişare değerine doğrudan vurgu yapılmıştır.

"Hz. Muhammed (s.a.v.) akıllı, zeki, ileri görüşlü bir insandı. Buna rağmen yapacağı işlerde başkalarına danışmaya önem verirdi. Sahabilerin düşüncelerinden yararlanır, onlardan uygun gördüklerini de uygulardı. O, özellikle yapacağı işle ilgili uzman ve deneyimli kişilere danışırdı. Hiçbir zaman, "Her şeyi en iyi ben bilirim." anlayışıyla hareket etmezdi. Böylece hem çevresindekilere değer verdiğini ortaya koyar hem de danışarak iş yapmanın gerekliliğini müminlere gösterirdi."⁸³⁶ Ortaokul 8. sınıf DKAB ders kitabındaki bir metinde Hz. Muhammed'in istişare yapmaya verdiği önemden bahsedilerek istişare değerinin üzerinde durulmuştur.

---

⁸³⁴ Macit, Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı 6, 88.

⁸³⁵ Çamyar - Yıldız, Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7 Ders Kitabı, 93.

⁸³⁶ Özdemir, Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8 Ders Kitabı, 73.

3.6.23. Tevekkül Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumu

Tevekkül değerinin ders kitaplarındaki metinlerde ve görsellerde yer alma durumuna ilişkin frekanslar ve yüzdelik oranlar Tablo 3.37’de gösterilmiştir.

Tablo 3.37: Tevekkül Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumuna İlişkin Frekanslar ve Yüzdelik Oranlar

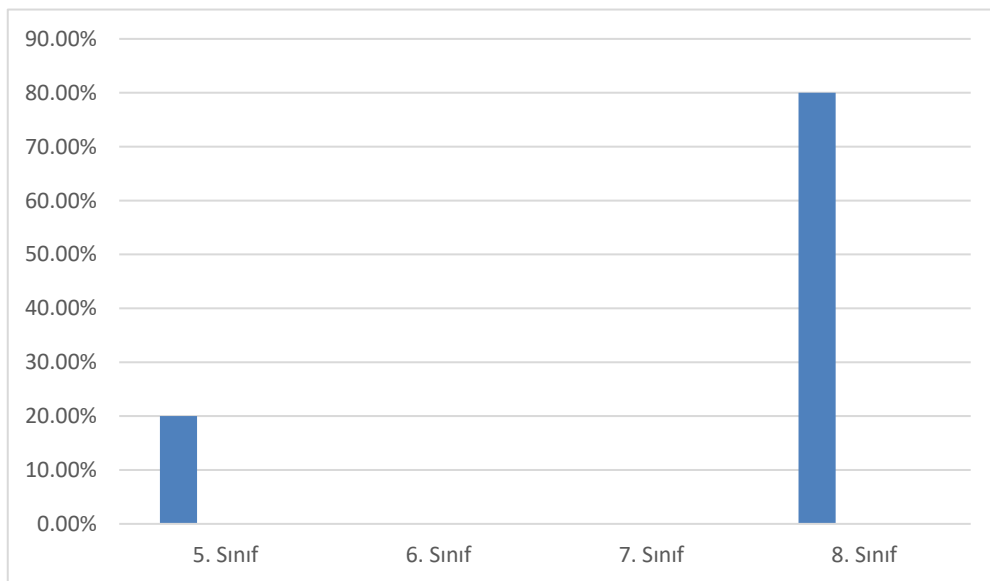
Tevekkül	Metin	Görsel	Toplam	
	(f)	(f)	(f)	%
5. Sınıf	3	0	3	20,00
6. Sınıf	0	0	0	0,00
7. Sınıf	0	0	0	0,00
8. Sınıf	10	2	12	80,00
Toplam	13	2	15	100,00

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 3.37’de tevekkül değeri en çok 8. sınıf DKAB ders kitabında yer alırken, 6. ve 7.sınıf DKAB ders kitaplarında hiç yer almaktadır. 8. sınıf DKAB ders kitabında tevekkül değerine 12 defa ve %80,00 oranında yer verilmektedir. Tevekkül değerine metinlerde ve görsellerde en çok 8. sınıf DKAB ders kitabında yer verilmiştir.

Tevekkül değerinin ortaokul 5,6,7 ve 8.sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında yer almasına dair yüzdelik oranlar Grafik 3.23’te gösterilmiştir.

Grafik 3.23: Tevekkül Değerinin Ders Kitaplarında Yer Almasına İlişkin Yüzdelik Oranlar

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Ortaokul 5. sınıf DKAB ders kitabında tevekkül değerine yer verilme örneği şu şekildedir:

*“Dinî inançlarımızın izlerini Türk sanat müziği ve Türk halk müziğinde de görmekteyiz. Türkü ve şarkılarımızda dinimizin temel özelliklerinden olan doğruluk, adalet, mütevazılık, sabır ve tevekkül gibi ahlak ilkelerine yer verilmiştir.”*⁸³⁷ Metinde geçen cümlelerde Türk sanat müziği ve Türk halk müziğinde yer verilen ahlaki ilkeler sıralanırken tevekkül kavramına da değinilmiştir. Metinde tevekkül değerine doğrudan yer verilmiştir.

Ortaokul 8. sınıf DKAB ders kitabında yer alan tevekkül değerinin metin ve görsel örnekleri şu şekildedir:

*“Tevekkül eden insan, öncelikle kendi üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmelidir. Hasta olmamak için temizliğe dikkat etmeli, mikroplardan korunmaya özen göstermelidir. Düzenli ve sağlıklı beslenmelidir. Hastalandığında da tedavi olmak için doktora gitmelidir. İyileşmek için gerekli önlemleri almalıdır. Ayrıca Allah’a (c.c.) dua etmeli, ondan şifa dilemeli ve ona güvenmelidir. Yolculuğa çıkmadan önce aracına bakım yaptırmalı, fazla hız yapmaktan kaçınmalıdır. Yolculuk esnasında trafik kurallarına uymalıdır. Herkes, üzerine düşen sorumlulukları yerine getirdikten sonra Allah’a (c.c.) tevekkül etmeli ve ona teslim olmalıdır.”*⁸³⁸ Metinde geçen bu paragrafta kişinin sorumluluklarını yerine getirdikten sonra Allah’a tevekkül etmesi gerektiği bildirilerek tevekkül değerine doğrudan vurgu yapılmıştır.

---

⁸³⁷ Erdoğan vd., Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5 Ders Kitabı, 117.

⁸³⁸ Özdemir, Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8 Ders Kitabı, 19.

Görsel 3.55: Ortaokul 8.Sınıf DKAB Ders Kitabında Tevekkül Değeri ile İlgili Görsel

Kaynak: Özdemir, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8 Ders Kitabı*, 20.

Görsel 3.55'e bakıldığında çalışarak sorumluluklarını yerine getiren kişilerin fotoğrafına yer verildiği görülmektedir. Kişinin tevekkül edebilmesi için önce çalışması, üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmesi sonra Allah'a tevekkül etmesi gerekir. Görsel bu açıdan tevekkül değerine örnek gösterilebilir. Görselin altında ise şu ifadeye yer verilmiştir: *“İnsan, önce üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmeli, sonra Allah'a (c.c.) tevekkül etmelidir.”* Dolayısıyla görselde tevekkül değeri yer almıştır.

3.6.24. İffet Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumu

İffet değerinin ortaokul 5,6,7 ve 8.sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında metinler ve görsellerde yer alması ile ilgili frekanslar ve yüzdelik oranlar tablo 3.38'de gösterilmektedir.

Tablo 3.38: İffet Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumuna İlişkin Frekanslar ve Yüzdelik Oranlar

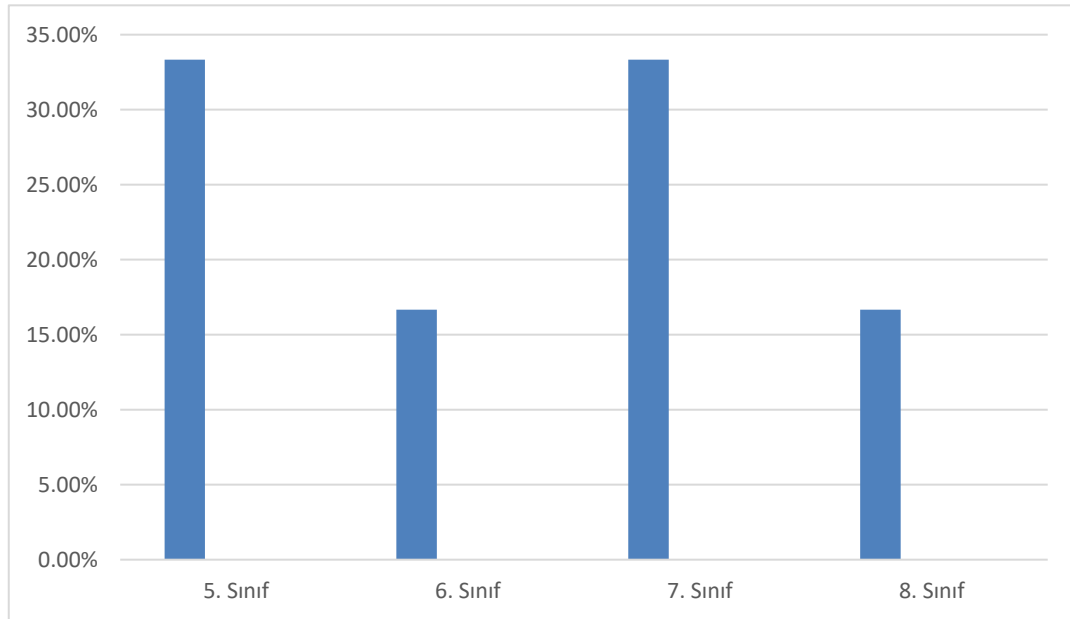
İffet	Metin	Görsel	Toplam	
	(f)	(f)	(f)	%
5. Sınıf	6	0	6	33,33
6. Sınıf	3	0	3	16,67
7. Sınıf	6	0	6	33,33
8. Sınıf	3	0	3	16,67
Toplam	18	0	18	100,00

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 3.38’i incelediğimizde iffet değerine en çok ortaokul 5 ve 7. sınıf DKAB ders kitabında 6’şar defa ve %33,33 oranında, en az ortaokul 6 ve 8. sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitabında 3’er defa ve %16,67 oranında yer verildiğini görüyoruz. İffet değeri en çok metinler (18) aracılığıyla kitaplarda yer alırken görsellerde yer almamaktadır.

İffet değerinin ortaokul 5,6,7 ve 8.sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında yer almasına dair yüzdelik oranlar Grafik 3.24’te gösterilmiştir.

Grafik 3.24: İffet Değerinin Ders Kitaplarında Yer Almasına İlişkin Yüzdelik Oranlar

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Ortaokul 6, 7, 8. sınıf DKAB ders kitaplarında iffet değerinin yer alması ile ilgili metin örnekleri şu şekildedir:

“Hz. Hatice (r.a.): Mekke’nin ticaretle uğraşan insanlarından biriydi. O, güzel ahlakı, iffetli oluşu ve çalışkanlığı ile tanınıyordu. Hz. Muhammed (s.a.v.) gençliğinde onun ticaret kervanlarının idaresini yürüttü. Peygamberimiz (s.a.v.), Hz. Hatice (r.a.) ile bu süreçte tanıştı ve yirmi beş yaşındayken onunla evlendi...”

⁸³⁹Ortaokul 6. Sınıf DKAB ders kitabında geçen bu ifadelerde Hz. Hatice (r.a.)

⁸³⁹ Macit, Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı 6, 76.

'nın iffetli oluşundan yola çıkılarak metinde iffet değerine doğrudan yer verilmiştir.

*“Ey insanlar! Kadınların haklarına riayet etmenizi ve bu hususta Allah’tan korkmanızı tavsiye ederim. Siz kadınları Allah’ın emaneti olarak aldınız. Onların namus ve iffetini Allah adına söz vererek helal edindiniz. Dikkat edin! Sizin kadınlar üzerinde hakkınız olduğu gibi onların da sizin üzerinizde hakları vardır. Sizin onlar üzerindeki hakkınız iffet ve namuslarını korumalarıdır. Kadınların sizin üzerinizdeki hakları geleneklere uygun biçimde yiyecek ve giyeceklerini sağlamanızdır. Kadınlar hususunda Allah’tan korkun ve onlara en iyi şekilde davranın.”*⁸⁴⁰ Ortaokul 7. sınıf DKAB ders kitabında yer alan bir metinde Hz. Peygamberin yaptığı veda hutbesine yer verilerek kadınların iffetlerini korumaları gerektiği ifade edilmiştir. Dolayısıyla metinde iffet değerine doğrudan vurgu yapılmıştır.

*“İslam dini, neslin korunması için insanlara namus ve ırzlarını korumayı emreder. İnsanları, iffet ve hayâ sahibi kişiler olmaya yönlendirir. Dinimiz, başkalarının ırzına, namusuna göz dikmeyi yasaklar. Evlilik dışı ilişkilerden uzak durulmasını emreder. Örneğin Allah (c.c.), insanlara Kur’an-ı Kerim’de şu uyarıları yapar: “Mümin erkeklere söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar ve iffetlerini korusunlar. Bu onlar için daha arındırıcıdır. Allah, onların bütün yaptıklarından haberdardır. Mümin kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar ve iffetlerini korusunlar...”*⁸⁴¹ Ortaokul 8. sınıf DKAB ders kitabında bir metinde geçen bu ifadelerde İslam dininin bireyi iffetli olmaya sevk ettiğinden bahsedilerek bu husus ile ayet ile desteklenmiştir. Metinde iffet değerine doğrudan yer verilmiştir.

3.6.25. Cömertlik Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumu

Ortaokul 5,6,7 ve 8.sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarındaki metinlerde ve görsellerde cömertlik değerine yer verilmesi ile ilgili frekanslar ve yüzdelik oranlar Tablo 3.39’da verilmiştir.

⁸⁴⁰ Çamyar - Yıldız, Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7 Ders Kitabı, 96.

⁸⁴¹ Nûr 24/30-31; Özdemir, Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8 Ders Kitabı, 56.

Tablo 3.39: Cömertlik Değerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Durumuna İlişkin Frekanslar ve Yüzdelik Oranlar

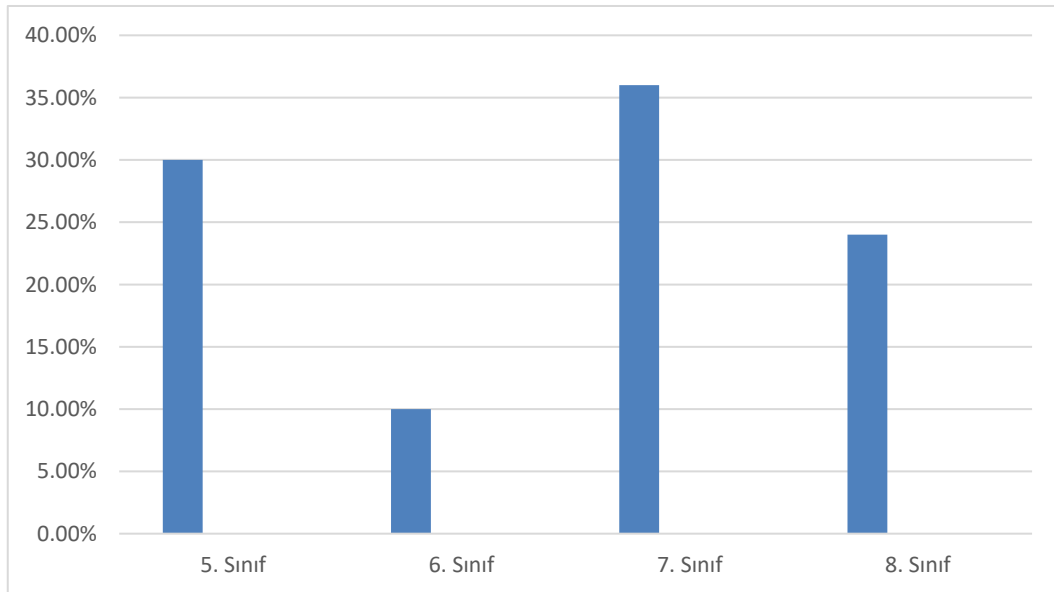
Cömertlik	Metin	Görsel	Toplam	
	(f)	(f)	(f)	%
5. Sınıf	6	9	15	30,00
6. Sınıf	2	3	5	10,00
7. Sınıf	11	7	18	36,00
8. Sınıf	3	9	12	24,00
Toplam	22	28	50	100,00

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 3.39’u incelediğimizde cömertlik değerinin ortaokul 5,6,7 ve 8.sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında en çok 7.sınıf ders kitabında, en az ise 6. sınıf DKAB ders kitabında yer aldığını görüyoruz. 7.sınıf DKAB ders kitabında 18 defa ve % 36,00 oranında yer almaktadır. 6.sınıf ders kitabında ise 5 kere ve %10,00 oranında yer verilmiştir. Ders kitaplarında cömertlik değeri metinlerde 22 defa görsellerde 28 defa yer almaktadır.

Cömertlik değerinin ortaokul 5,6,7 ve 8.sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında yer almasına dair yüzdelik oranlar Grafik 3.25’te gösterilmiştir.

Grafik 3.25: Cömertlik Değerinin Ders Kitaplarında Yer Almasına İlişkin Yüzdelik Oranlar

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Cömertlik değerinin ortaokul 5. sınıf DKAB ders kitabında yer alması ile ilgili örnekler şöyledir:

“Hz. İbrahim (a.s.) son derece cömert bir insandı. Sofrasında misafir eksik olmaz ve her zaman yemek bulunurdu. Bu yüzden misafir eksik olmayan sofralar için “Halil İbrahim Sofrası” tabiri kullanılır.”⁸⁴² Metinde yer alan ifadelerde Hz. İbrahim’in cömertliğinden bahsedilerek cömertlik değerine vurgu yapılmıştır.

Görsel 3.56: Ortaokul 5.Sınıf DKAB Ders Kitabında Cömertlik Değeri ile İlgili Görsel

Kaynak: Erdoğan, İsmail vd. Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5 Ders Kitabı, (Lisans Yayınları, 2022), 52.

Görsel 3.56’ya baktığımızda aşure ayında yapıp komşulara, akrabalara dağıtılan aşure yemeğine yer verildiği görülmektedir. Karşılık beklemeden Allah rızasını kazanmak için yapılarak dağıtılan bu yemek cömertlik değerinin tezahürlerindendir. Bu nedenle görselde cömertlik değeri hissettirilmiştir.

Ortaokul 6. sınıf DKAB ders kitabında cömertlik değeri ile ilgili örnekler şöyledir:

“Peygamberimize (s.a.v.) inen ilk ayetlerin “Oku!” emriyle başlaması ve bu ayetlerde kaleme vurgu yapılması İslam’ın ilme önem verdiğinin bir göstergesidir. Ayrıca Hz. Peygamber’e (s.a.v.) indirilen ilk ayetlerde insan yaratılışına dikkat çekilmekte ve Allah’ın (c.c.), kullarına karşı çok cömert olduğu ifade edilmektedir. Böylece Allah’ın (c.c.) yüceliği ve gücü vurgulanmaktadır.”⁸⁴³ Metinde yer alan

⁸⁴² Erdoğan vd., Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5 Ders Kitabı, 31.

⁸⁴³ Macit, Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı 6, 75.

paragrafta Allah'ın kullarına olan cömertliğinden bahsedilerek cömertlik değerine işaret edilmiştir.

Görsel 3.57: Ortaokul 6.Sınıf DKAB Ders Kitabında Cömertlik Değeri ile İlgili Görsel

Kaynak: Macit, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı* 6, 109.

Görsel 3.57'ye baktığımızda Kurbanlık hayvanların fotoğrafı görülmektedir. Kurban ibadeti üzerinden paylaşmak teması işlenerek cömertlik değerine dolaylı olarak atıf yapılmıştır.

Cömertlik değerinin Ortaokul 7.sınıf DKAB ders kitabında yer alması şu şekilde örneklendirilebilir:

“Yesevilikte önem verilen çeşitli ilkeler vardır. Samimi bir şekilde Kur'an ve sünnete bağlanmak, dinî emir ve yasaklara uyma konusunda titiz davranmak, dünya malına fazla önem vermemek bunlardan bazılarıdır. Dürüst olmak, doğruluktan ayrılmamak, kibirden uzak durmak, kendini kimseden üstün görmemek, sırları açığa vurmamak, cömert olmak da Yesevilikte önem verilen ilkelere dendir...”⁸⁴⁴ Paragrafta Yesevilikte önem verilen ilkeler sıralanırken cömertlik değerine de vurgu yapılmıştır. Dolayısıyla cömertlik değerine doğrudan yer verilmiştir.

⁸⁴⁴Çamyar - Yıldız, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7 Ders Kitabı*, 110.

Görsel 3.58: Ortaokul 7.Sınıf DKAB Ders Kitabında Cömertlik Değeri ile İlgili Görsel

Kaynak: Çamyar - Yıldız, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7 Ders Kitabı*, 16.

Görsel 3.58'e bakıldığında paylaşma temasının işlendiği görülmektedir. Paylaşmak kişinin cömert olmasını gerektirir. Görselin altında ise *"Ahirete inanan insan, muhtaçlara yardım etmeye, paylaşma ve yardımlaşmaya önem verir."* ifadesine yer verilmiştir. Dolayısıyla görselde ve görselin altında yazan ifade de cömertlik değeri dolaylı olarak hissettirilmiştir.

Ortaokul 8. sınıf DKAB ders kitabında cömertlik değeri ile ilgili örnek metin ve görseller şu şekildedir:

*"Zekât, sadaka gibi yollarla infakta bulunmak; varlıklı insanları cimrilik, açgözlülük, bencillik ve kıskançlık gibi kötü duygulardan uzaklaştırır. Sahip olduklarını başkalarıyla paylaşan insan cömert, kanaatkâr ve alçak gönüllü olur. İnsanlara yardımda bulunmanın, onlarla bir şeyleri paylaşmanın mutluluk ve huzurunu yaşar. Zekât veren kişi, Allah'ın (c.c.) emrini yerine getirdiği ve yoksullara yardım ettiği için iç huzuru duyar. Vicdanen rahatlar. Bütün bunlar da kişiyi mutlu eder."*⁸⁴⁵ Metinde zekât ve sadaka ibadetinin bireye olan faydasından söz edilirken cömertlik değerine de vurgu yapılmıştır. Bu nedenle metinde cömertlik değerine doğrudan yer verilmiştir.

⁸⁴⁵ Özdemir, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8 Ders Kitabı*, 39.

Görsel 3.59: Ortaokul 8.Sınıf DKAB Ders Kitabında Cömertlik Değeri ile İlgili Görsel

Kaynak: Özdemir, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8 Ders Kitabı*, 32.

Görsel 3.59’da birbirleriyle yiyeceklerini paylaşan kişilerin fotoğrafına yer verilmiştir. Paylaşmak cömert olmayı gerektirir. Bu nedenle görselde cömertlik değeri hissettirilmiştir.

SONUÇ

Bu bölümde ulaşılan bulgular doğrultusunda elde edilen sonuçlara ve bu sonuçlara yönelik olarak önerilere yer verilmiştir.

Ortaokul 5, 6, 7 ve 8. sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında ilgili değerlerin incelenmesi sonucunda bütün ders kitapları içerisinde en çok yer verilen değer güzel ahlak değeri olduğu neticesine ulaşılmıştır. Güzel ahlak değerine bütün ders kitapları içerisinde doğrudan ve dolaylı olarak toplam 729 defa yer verilmiştir. Güzel ahlak değerinden sonra en çok yer verilen değer ise iyiliği emretmek kötülükten alıkoymak değeridir. İyiliği emretmek kötülükten alıkoymak değerine bütün ders kitapları içerisinde 352 defa yer verilmiştir. Güzel ahlak ve iyiliği emretmek kötülükten alıkoymak değerlerinden sonra sırasıyla merhamet/şefkat, eşit sayıda doğruluk/dürüstlük ve sevgi, yardımlaşma, aile, dostluk/kardeşlik, çalışkanlık, sorumluluk, saygı, adalet, affedicilik/bağışlayıcılık, vatanseverlik, şükür/hamd, selamlaşmak, cömertlik, alçakgönüllülük/tevâzu, sabır, barış, aynı sayıda istişare ve iffet, tevekkül, cesaret, hoşgörü değerine yer verilmiştir.

Değerler; sosyal bilgiler ders kitaplarının değerler eğitimi açısından incelenmesi⁸⁴⁶, ilköğretim hayat bilgisi ve sosyal bilgiler ders kitaplarında değerler eğitimi,⁸⁴⁷ ortaokul 6.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı metninin kültürel mirasa duyarlılık değeri açısından incelenmesi,⁸⁴⁸ Türk dili ve edebiyatı öğretim programlarına göre hazırlanan ders kitaplarındaki metinlerin değerler eğitimi açısından incelenmesi,⁸⁴⁹ coğrafya ders kitaplarının değerler eğitimi yaklaşımları açısından incelenmesi ve coğrafya öğretmenlerinin değerler eğitimine ilişkin görüşleri,⁸⁵⁰ ilköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi programında merhamet

---

⁸⁴⁶ Güçlü, *Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Değerler Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*

⁸⁴⁷ Hatay Uçar, *İlkokul Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Değerler Eğitimi*

⁸⁴⁸ Mehmet Taşdemir, *Ortaokul 6.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Metninin Kültürel Mirasa Duyarlılık Değeri Açısından İncelenmesi* (Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018)

⁸⁴⁹ Aytekin Cura, *Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Programlarına Göre Hazırlanan Ders Kitaplarındaki Metinlerin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi* (Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019)

⁸⁵⁰ Aydın, *Coğrafya Ders Kitaplarının Değerler Eğitimi Yaklaşımları Açısından İncelenmesi ve Coğrafya Öğretmenlerinin Değerler Eğitimine İlişkin Görüşleri*

değeri,⁸⁵¹ ortaöğretim din kültürü ve ahlak bilgisi ders müfredatında ahlak ve değerler eğitimi,⁸⁵² ilköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında özdenetim değeri,⁸⁵³ 2010 ve 2018 ortaöğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programlarında yer alan değerler eğitimi anlayışlarının karşılaştırılması,⁸⁵⁴ din kültürü ve ahlak bilgisi dersinde yer alan saygı değerinin hikâye temelli etkinliklerle öğretiminin öğrencilerin saygı eğitimlerine etkisi,⁸⁵⁵ din kültürü ve ahlak bilgisi derslerine Allah'a iman penceresinden değerler eğitimi,⁸⁵⁶ din kültürü ve ahlak bilgisi derslerinde karakter eğitimi yaklaşımları ile değerlerin eğitimi,⁸⁵⁷ ilköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi dersinde sorumluluk değeri ile ilgili kazanımların gerçekleşme düzeyi⁸⁵⁸ şeklinde çeşitli biçimlerde araştırılmıştır. Yapılan bu çalışmalar din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında değerleri farklı yönleriyle ele almaları veya farklı derslere ait ders kitaplarında değerlere nasıl yer verildiğinin incelenmeleri yönleriyle ortaya koyduğumuz bu çalışma ile çeşitli açılardan benzerlik göstermektedir. Bu alanda yapılan çalışmalar incelendiğinde yaptığımız araştırma kapsamında bir örneğinin olmadığı ve bu nedenle sonuçların karşılaştırabileceği bir kıstasın bulunmadığı görülmüştür.

Din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında özenle ve diğer değerlerden oldukça baskın bir şekilde üzerinde durulan değer olan güzel ahlak geçmişten günümüze bütün toplumların ve gelecek kuşakların ihtiyaç duyduğu önemli bir değerdir. Bu yönüyle diğer tüm değerleri kapsayıcıdır. Güzel ahlak sahibi bireyler özünde kendisi ile barışık, çevresine faydalı, yardımsever, merhametli, güvenilir, düzgün yetişmiş bireylerdir. Bu değerın bireye kazandırılmasına küçük yaşlardan

---

⁸⁵¹ Fatih Gör, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programında Merhamet Değeri* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013)

⁸⁵² Esma Arslan Parlak, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Müfredatında Ahlak ve Değerler Eğitimi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011)

⁸⁵³ Keyifli, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarında Özdenetim Değeri*

⁸⁵⁴ Aslan, *2010 ve 2018 Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programlarında Yer Alan Değerler Eğitimi Anlayışlarının Karşılaştırılması*

⁸⁵⁵ Dalyan, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinde Yer Alan Saygı Değerinin Hikâye Temelli Etkinliklerle Öğretiminin Öğrencilerin Saygı Eğilimlerine Etkisi*

⁸⁵⁶ Ertürk, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde Allah'a İman Penceresinden Değerler Eğitimi*

⁸⁵⁷ Ayşegül Bozan, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde Karakter Eğitimi ile Değerlerin Eğitimi* (Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020)

⁸⁵⁸ Öztekin Ağır, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinde Sorumluluk Değeri ile İlgili Kazanımların Gerçekleşme Düzeyi*

itibaren başlanması ve ders kitaplarında çokça yer verilmesi bireyin güzel ahlaklı olmasına katkı sağlar.

Araştırma neticesinde en az karşılaşılan değer olan hoşgörü değerinin bütün ders kitaplarında sadece 8 defa yer aldığı görülmektedir. Hoşgörü değerinin bütün ders kitapları içerisinde diğer değerlere göre yer verilme oranı ise %0,25'dir. Değerlere ders kitapları içerisinde sıkça yer verilmesi öğrencilerin o değeri kazanmasına katkı sağlar. Bu sebeple elde edilen bu oranın hoşgörü değerinin öğrenciye kazandırılması hedefine ulaşmada yetersiz kaldığı söylenebilir.

Araştırma sonucunda ortaokul 5,6,7 ve 8.sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında ilgili değerlere metinlerde 2644, görsellerde 345 defa yer verilmiştir. Bu nedenle ilgili değerlerin ders kitapları içerisinde en çok metinler aracılığı ile yer aldığı görülmektedir. Ortaokul düzeyindeki öğrenciler açısından değerlerin görseller ile verilmesi öğrencilerin değerleri kazanmalarını daha olumlu yönde etkileyebilir.

Araştırma bulgularından temin edilen bir diğer sonuç, ilgili değerlerin süreklilik arz etmeme hususudur. İlgili değerlerin ortaokul 5, 6, 7 ve 8.sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitapları içerisinde ünitelere dağılımına bakıldığında belli ünitelerde yoğunluk verilerek bazı ünitelerde hiç yer verilmediği bu nedenle birkaç değer haricinde genellikle değerlerin eğitim öğretim sürecine yayılmadığı neticesine ulaşılmıştır. Değerlerin ders kitaplarında ünitelerin tümüne dağılmaması öğrencilerin değerleri kazanmasını olumsuz yönde etkileyebilir. Araştırma neticesinde ders kitaplarının bu yönde bir eksiklik arz ettiği ifade edilebilir.

Araştırmada ulaşılan bir diğer sonuç ise ilgili değerlerin ortaokul 5, 6, 7 ve 8. sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitapları içerisinde doğrudan veya dolaylı olarak yer alması hususudur. Araştırmada ilgili değerlerin bütün ders kitaplarında 1408 defa doğrudan ve 1581 defa dolaylı yer aldığı sonucu elde edilmiştir. Ortaokul öğrencilerinin yaş ve gelişim durumları dikkate alındığında değerlerin ders kitabı içerisinde doğrudan yer alması öğrencilerin değerleri kazanmalarını pozitif yönde etkileyebilir. Ders kitapları içerisinde ilgili değerlerin ekseriyetle

dolaylı olarak yer aldığı görülür. Bu nedenle ders kitaplarının bu yönde eksiklik ortaya koyduğu söylenebilir.

Araştırma sonucunda ortaokul 5, 6, 7 ve 8.sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında hoşgörü değerine 8 defa, cesaret değerine 12 defa, tevekkül değerine 15 kere, istişare ve iffet değerlerine aynı sayıda 18 defa, barış değerine 31 defa, sabır değerine 41 kere, alçakgönüllülük/tevazu değerine 45 defa, cömertlik değerine 50 kere, selamlaşmak değerine 68 defa, şükür/hamd değerine 78 defa, vatanseverlik değerine 87 defa, affedicilik/bağışlayıcılık değerine 91 kere, adalet değerine 97 defa, saygı değerine 100 defa, sorumluluk değerine ise 116 defa yer verilmiştir. Araştırmamızda ele alıp incelediğimiz değerlerin sayısının 25 olması nedeniyle ders kitaplarında değerlerin ünitelere dengeli dağılımının gerçekleşmesi için yer alması beklenen oran %4'tür. Hoşgörü (%0,25), cesaret (%0,37), tevekkül (%0,46), istişare (0,55), iffet (%0,55), barış (%0,95), sabır (%1,26), alçakgönüllülük/tevazu (%1,39), cömertlik (%1,54), selamlaşmak (%2,09), şükür/hamd (%2,40), vatanseverlik (%2,68), affedicilik/bağışlayıcılık (%2,80), adalet (%2,99), saygı (%3,08), sorumluluk (%3,57) değerlerinin ders kitaplarında yer alma oranları diğer ilgili değerlere göre düşüktür.

Yapılan araştırma doğrultusunda öneriler:

Ders kitaplarının içeriği hazırlanırken ilgili değerlerden hoşgörü, cesaret, tevekkül, istişare, iffet, barış, sabır, alçakgönüllülük/tevazu, cömertlik, selamlaşmak, şükür/hamd, vatanseverlik, affedicilik/bağışlayıcılık, adalet, saygı, sorumluluk değerlerine daha fazla yer verilmesi mevcut ders kitapları içerisindeki eksikliğin giderilmesine yardımcı olabilir.

Ders kitapları hazırlanırken ilgili değerlerin her sınıf düzeyinde bütün ünitelere dağılım arz etmesi, öğrencilerin ilgili değerlerle eğitim-öğretim yılı süresince karşılaşacağından daha etkili olabilir.

Ders kitapları hazırlanırken ilgili değerlerin ders kitaplarında çoğunlukla doğrudan yer alması ortaokul seviyesindeki öğrencilerin değerleri kazanmaları hususunda daha tesirli olabilir.

Ders kitapları hazırlanırken ilgili değerlerin ders kitapları içerisinde görseller vasıtasıyla daha çok yer alması ortaokul düzeyindeki öğrencilerin değerleri kazanmalarına pozitif yönde etki edebilir.

Eğitim öğretim yılı başında öğretmenlerin ders kitaplarını inceleyerek ilgili değerler hakkında eksiklikler ile alakalı tedbir alması öğrencilerin değerleri eksiksiz olarak kazanmalarına destek olabilir.

İlgili değerlerin diğer ders kitapları içerisinde yer alma hususu ile alakalı benzer araştırmalar yapılarak varsa eksikliklerin tespit edilmesi alana katkıda bulunabilir.

KAYNAKÇA

- “Adâlet”. *Şamil İslam Ansiklopedisi*. ed. Duran Kömürçü. 1/ 67-70. İstanbul: Şamil Yayınları, 2000.
- “Aile”. *Şamil İslam Ansiklopedisi*. ed. Duran Kömürçü. 1/ 121-124. İstanbul: Şamil Yayınları, 2000.
- “Merhamet”. *Şamil İslam Ansiklopedisi*. ed. Duran Kömürçü. 5/ 186-187. İstanbul: Şamil Yayınları, 2000.
- “Sabır”. *Şamil İslam Ansiklopedisi*. ed. Duran Kömürçü. 7/ 87-88. İstanbul: Şamil Yayınları, 2000.
- “Sevgi”. *Şamil İslam Ansiklopedisi*. ed. Duran Kömürçü. 7/ 182-183. İstanbul: Şamil Yayınları, 2000.
- “Yardımlaşma”. *Şamil İslam Ansiklopedisi*. ed. Duran Kömürçü. 8/ 261-266. İstanbul: Şamil Yayınları, 2000.
- Adak, Nurşen. "Toplumun Temel Yapı Taşı: Aile". *Kurumlara Sosyolojik Bakış*. ed. Sevinç Güçlü. 27-60. İstanbul: Kitabevi, 2015.
- Ağırakça, Ahmed. “Ahlâk”. *Şamil İslam Ansiklopedisi*. ed. Duran Kömürçü. 1/ 111-113. İstanbul: Şamil Yayınları, 2000.
- Akalın, Şükrü Halûk vd. *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 11. Basım, 2011.
- Akbaş, Oktay. “Değerler Eğitimi Akımlarına Genel Bir Bakış”. *Değerler Eğitimi Dergisi* 6/16 (Aralık 2008), 9-27. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ded/issue/29184/312499>
- Akbaş, Oktay. *Türk Milli Eğitim Sisteminin Duyuşsal Amaçlarının İlköğretim II. Kademedeki Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004.
- Akçin, Bilgin. *Ortaokullarda Verilen Karakter Eğitimi ve Uygulamalarının Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi*. Bartın: Bartın Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016. <https://acikerisim.bartın.edu.tr/handle/11772/214>
- Aktepe, Vedat. *İlköğretim 4.Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde “Yardımseverlik” Değerinin Etkinlik Temelli Öğretimi ve Öğrencilerin Tutumlarına Etkisi*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010. <https://avesis.gazi.edu.tr/yonetilen-tez/2d00f2de-7e45-4640-a432-bbace08cc34a/ilkogretim-4-sinif-sosyal-bililer-dersinde-yardimseverlik-degerinin-etkinlik-temelli-ogretimi-ve-ogrencilerin-tutumlarına-etkisi>
- Akyol, Aygün. "Ahlâk-ı Nâsırî’de Ahlâk ve Siyaset İlişkisi: Sevgi Erdemi Merkezli Bir Okuma". *Değerler Eğitimi Dergisi* 10/24 (2012), 7-29.

- Akyürek, Süleyman. *Din Öğretiminde Kavram Öğretimi: Doğruluk Kavramı Örneği*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2003.
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=W59Rn6UOtn4yeiyk2OZhOA&no=MyehRZW1o0GaAp0ZZ1Xf3w>
- Akyüz, Emine. *Ulusal ve Uluslararası Hukukta Çocuğun Haklarının ve Güvenliğinin Korunması*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2000.
- Akyüz, Vecdi. *Kur'an'da Siyasî Kavramlar*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1. Basım, 1998.
- Apuhan, Recep Şükrü. *Çocuklarda ve Gençlerde Ahlak ve Karakter Eğitimi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 1. Basım, 2003.
- Arslan Parlak, Esmâ. *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Müfredatında Ahlak ve Değerler Eğitimi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=9Loov0MdrkKuxl-Dsa20Tg&no=SlvMq91cBVCWTmH7d5xddw>
- Arslan, Ömer. *Kur'ân ve Hoşgörü*. Ankara: Avrasya Yayınları, 2005.
- Arslan, Z. Şeyma - Yaşar, Fatma T. "Yükselen Değer Kavramı Üzerine Eleştirel Bir Yaklaşım". *Değerler Eğitimi Merkezi Dergisi* 1/1 (Nisan- Mayıs- Haziran 2007), 8-11.
- Aslan, Ferda. *2010 ve 2018 Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programlarında Yer Alan Değerler Eğitimi Anlayışlarının Karşılaştırılması*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Aslan, Ömer. "Hoşgörü ve Tolerans Kavramlarına Etimolojik Açısından Analitik Bir Yaklaşım". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/2 (Aralık 2001), 357-380.
- Aslan, Recep. "İstişârenin Önemi ve Hz. Peygamber'in Uygulamalarından Örnekler". *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2/1 (Haziran 2014), 223-241.
- Atay, Hüseyin vd. *Arapça-Türkçe Büyük Lügat*. 3 Cilt. Ankara: Bayrak Matbaası, 1981.
- Ateş, Süleyman. *Kur'ân Ansiklopedisi*. 30 Cilt. İstanbul: Kur'an Bilimleri Araştırma Vakfı, 1. Basım, 1997.
- Ateş, Süleyman. *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*. 12 Cilt. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 3. Basım, 2014.

- Avcı, Hatice. *Kur'an'dan İffet Örnekleri: Hz. Meryem ve Hz. Yusuf*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=w30XQNfpUjVeWdSIk3m_IA&no=l_87FEgrkDM9oIfhx4Paw
- Aydın, Hatice. *Coğrafya Ders Kitaplarının Değerler Eğitimi Yaklaşımları Açısından İncelenmesi ve Coğrafya Öğretmenlerinin Değerler Eğitimine İlişkin Görüşleri*. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=lrVk8rZgbe6aVYz69gyzsQ&no=uvD2nyo-hRuDwTbL2gxI3w>
- Aydın, Hayati. "Kur'an'da İrade-Azm ve Tevekkül. Tasavvuf". *İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 22 (2008), 59-79.
- Aydın, Mehmet Akif. "Aile". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/ 196-200. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Aydın, Mehmet Zeki – Akyol Gürler, Şebnem. *Ailede Çocuğun Ahlâk Eğitimi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 5. Basım, 2007.
- Aydın, Mehmet Zeki – Akyol Gürler, Şebnem. *Okulda Değerler Eğitimi Yöntemler Etkinlikler Kaynaklar*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 5. Basım, 2018.
- Aydın, Mehmet Zeki. "Ailede Âhlâk Eğitimi". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/12 (Aralık 2013), 125-158.
- Aydın, Mehmet Zeki. "Müslüman Ailede Çocuk ve Çocuk Eğitiminde Sorumluluklar". *Çocuk ve Medeniyet Dergisi* 6/12 (2021), 47-78.
- Aydın, Mustafa. "İslâm Bağlamında Ahlâk". *Teorik ve Pratik Yönleriyle Ahlâk*. ed. Recep Kaymakcan - Mevlüt Uyanık. 71-79. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2007.
- Aydın, Mustafa. "Gençliğin Değer Algısı: Konya Örneği". *Değerler Eğitimi Dergisi* 1/3 (Temmuz 2003), 121-144.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ded/issue/29198/312593>
- Aydın, Mustafa. "Uluslararası İlişkilerin "Gerçekçi" Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği". *Uluslararası İlişkiler* 1/1 (Bahar 2004), 33-60.
- Ayhan, Halis. "Ailede Din Eğitimi". *Diyanet İlmi Dergi* 114/115 (1971), 409-413.
- Ayhan, Halis. *Eğitim Bilimine Giriş*. İstanbul: Şule Yayınları, 1995.
- Ayverdi, İlhan. *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2. Basım, 2006.
- Babilli, Mahmud. *İslâm'da Şûrâ*. İstanbul: Fikir Yayınları, 1985.

- Bacanlı, Hasan. *Değer Bilinçlendirme Yaklaşımı*. Konya: Çizgi Kitabevi, 1.Basım, 2017.
- Bağcı, Erva. *Çocuk edebiyatı ürünleriyle çocuklar için yazılmış eserlerin değerler eğitimi bağlamında karşılaştırılması*. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans Tezi, 2013.
- Bakanlığı, Milli Eğitim. " İlkokul 4 ve Ortaokul 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar". *DKAB Öğretim Programı*. Ankara: MEB Yayınları, 2018.
- Bakanlığı, Milli Eğitim. *DKAB Öğretim Programı İlkokul 4 ve Ortaokul 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar*. Ankara: MEB Yayınları, 2018.
- Bakioğlu, Ayşen - Sılay, Nur. *Yükseköğretim ve Öğretmen Yetiştirmede Karakter Eğitimi*. Ankara: Nobel Yayınları, 2. Basım, 2013.
- Bardakoğlu, Ali vd. *Kur'an-ı Kerim Ansiklopedisi*. 2 Cilt. İstanbul: Tercüman Yayınları, 1988.
- Baş, Türker - Akturan, Ulun. *Nitel Araştırma Yöntemleri*.Ankara: Seçkin Yayıncılık, 3. Basım, 2013.
- Batmaca, M. K. *Sınıf Öğretmenlerinin 4. sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Yer Alan Değerlerin Öğretimine İlişkin Görüşleri*. Kars: Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Bayraklı, Bayraktar. "Fârâbî'nin Eğitim Felsefesinde "Adâlet" Kavramı". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/6 (1993), 557-567.
- Bayraklı, Bayraktar. *İslam'da Eğitim*. İstanbul: Bayraklı Yayınları, 7. Basım, 2002.
- Bayraklı, Bayraktar. *Yeni Bir Anlayış Işığında Kur'an Tefsiri*. 21 Cilt. İstanbul: İşaret Yayınları, 2001.
- Bayraktar, Faruk. "Ailenin Eğitim Görevi". *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 2 (1995), 117-142.
- Bayram, Beyza. *Değerler Eğitiminde Montessori Yöntemi*. İstanbul: Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Bebek, Adil. "Mağfiret". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/ 313-314. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Bilgin, Beyza. "Din Eğitiminin Genel Eğitimdeki Yeri". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24/1 (Haziran 1981), 469-483. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/auifd/issue/71553/1151492>
- Bilgin, Nuri. *Sosyal Psikolojide Yöntem ve Pratik Çalışmalar*. İstanbul: Sistem Yayıncılık, 1.Basım, 1995.

- Bozan, Ayşegül. *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde Karakter Eğitimi ile Değerlerin Eğitimi*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020. <http://hdl.handle.net/11616/18640>
- Büyük, Abdullah. *Mutlu Bir Yuva İçin Aile Mektebi*. Konya: Ribat Yayınları, 1. Basım, 2007.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 6.Basım, 2005.
- Cura, Aytekin. *Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Programlarına Göre Hazırlanan Ders Kitaplarındaki Metinlerin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Cüceloğlu, Doğan. *Anlamlı ve Coşkulu Bir Yaşam İçin Savaşçı*. İstanbul: Sistem Yayıncılık, 1.Basım, 1999.
- Çağrııcı, Mustafa. "Adalet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. ed. Mustafa Çağrııcı. 1/341-343. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Çağrııcı, Mustafa. "Af". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/ 395-396. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Çağrııcı, Mustafa. "Ahlâk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/ 10-14. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Çağrııcı, Mustafa. "Cömertlik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/ 72-73. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Çağrııcı, Mustafa. "Dostluk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/ 511-513. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Çağrııcı, Mustafa. "Edep". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/ 412-414. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Çağrııcı, Mustafa. "Emir bi'l- Ma'rûf Nehiy ani'l Münker". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/ 138-141. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Çağrııcı, Mustafa. "İffet". *İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*. ed. İbrahim Kâfi Dönmez. 2/352-354. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1997.
- Çağrııcı, Mustafa. "İffet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/ 506-507. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Çağrııcı, Mustafa. "Kardeşlik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/ 485-486. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Çağrııcı, Mustafa. "Merhamet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/ 184-185. İstanbul: TDV Yayınları, 2004.

- Çağrııcı, Mustafa. “Müşamaha”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/ 71-73. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Çağrııcı, Mustafa. “Sabır”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/ 337-339. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Çağrııcı, Mustafa. “Saygı”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/ 211-212. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Çağrııcı, Mustafa. “Sıdk”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/ 98-100. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Çağrııcı, Mustafa. “Şecâat”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/ 402-403. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Çağrııcı, Mustafa. “Şükür”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/ 259-261. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Çağrııcı, Mustafa. “Tevazu”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/ 583-585. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Çağrııcı, Mustafa. “Tevekkül”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/ 3-4. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Çağrııcı, Mustafa. “Vatan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/ 563-564. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Çağrııcı, Mustafa. “Yardımlaşma”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/ 332-334. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Çamdibi, Mahmut. *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazali*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 6.Basım, 2014.
- Çamyar, Selahattin-Yıldız, Hacer. *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7 Ders Kitabı*. Ankara: Gün Yayıncılık, 2022.
- Çanga, Mahmut. *Kur'an-ı Kerim Lügati, İlavelerle Mu'cemü'l Müfehres*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2004.
- Çavdarıcı, Mustafa. *Türkiye’de Sosyal Değerlerin Aşınması ve Kültür Sömürgeciliği*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002.
<https://core.ac.uk/download/pdf/35314153.pdf>
- Çeçen, Anıl. *Adalet Kavramı*. Ankara: Gündoğan Yayınları, 2.Basım, 1993.
- Çekin, Abdulkadir. “Değer Açısından İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Kazanımları: Bir İçerik Analizi”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 12/2 (Nisan 2012), 105-119.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/daad/issue/4489/61850>

- Çelik, Gökçe. *Dostluk ve Eğitimi*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=dGBJQwSG96Cq88GzoS6wZQ&no=FSVROJENK6uehxmjVMiO2Q>
- Çelikkaya, Hasan. *Fonksiyonel Eğitim Sosyolojisi*. İstanbul: Alfa Yayınları, 1. Basım, 1996.
- Çetin, Musa. "Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Hayatında Bir İlke Olarak “Şefkat” ". *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 8/1 (Mayıs 2016), 251-269.
- Çetin, Tarık. *Kutadgu Bilig’de Çocuk ve Çocuk Eğitimi*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018. https://acikbilim.yok.gov.tr/bitstream/handle/20.500.12812/599454/yokAcikBilim_10029309.pdf?sequence=-1
- Çınar, Fatih. “Din Öğretiminde Değerler Eğitimi”. *Değerler Eğitimi*. ed. Mevlüt Gündüz. 87-123. Ankara: Maya Akademi, 1. Basım, 2015.
- Çifçi, Taner. *Coğrafyada Değer Eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 1. Basım, 2016.
- Dalkılıç, Bayram. "Kardeşlik Kavramının Epistemolojik Boyutu". *Hz. Peygamber Kardeşlik Ahlakı ve Kardeşlik Hukuku Sempozyumu*. ed. Altan Çap – Ömer Çetinkaya. 23-30. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2013.
- Dalyan, Nazife. *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinde Yer Alan Saygı Değerinin Hikâye Temelli Etkinliklerle Öğretiminin Öğrencilerin Saygı Eğilimlerine Etkisi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020. <https://acikbilim.yok.gov.tr/handle/20.500.12812/56046>
- Dam, Hasan. “Din, Ahlak ve Değer”. *Teoriden Pratiğe Değerler Eğitimi*. ed. Mustafa Köylü. 53-101. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 1. Basım, 2016.
- Davarcı, Yasemin – Özdemir, Sait. *Son Kale Aile*. Adana: Ekrem Matbaası, 3. Basım, 2016.
- Demir, Fehmi. *Değer Öğretimi Yaklaşımlarına Göre Hayat Bilgisi Dersinde Değer Öğretimi*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Demirci, Muhsin. *"Lokman Sûresi ve Ahlâki Öğütler"*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 5. Basım, 2001.
- Demirci, Muhsin. *Kur’ân’ın Ana Konuları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 5. Basım, 2010.
- Deniz, Demet. "Matematik Öğretim Programında Yer Alan Değerler Eğitime Yönelik Öğretmen Görüşlerinin İncelenmesi". *OPUS– Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* 9/16 (2018), 678-705.

- Derin, İsmail. *Hız. Peygamber ve Kardeşlik Hukuku*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1. Basım, 2012.
- Dilmaç, Bülent – Bircan, Hasan Hüseyin (ed.). *Değerler ve Değerler Psikolojisi*. Ankara: Pegem Akademi, 3.Basım, 2019.
- Dilmaç, Bülent. *Bir Grup Fen Lisesi Öğrencisine Verilen İnsani Değerler Eğitiminin İnsani Değerler Ölçeği İle Sınanması*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.
- Doğan, D. Mehmet. *Büyük Türkçe Sözlük*. Ankara: Rehber Yayınları, 9.Basım, 1992.
- Doğan, Mebrure. "Dinlerde ve İslam Kültüründe Sabır". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/5 (Aralık 2014), 93-130.
- Doğan, Recai-Tosun, Cemal. *İlköğretim 4. ve 5. Sınıflar İçin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi*. Ankara: Pegem A Yayınları, 2. Basım, 2003.
- Doğanay, A. "Değerler Eğitimi". *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi Yapılandırmacı Bir Yaklaşım*. ed. Cemil Öztürk. 255-286. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2.Basım, 2006.
- Döndüren, Hamdi. "Vatan". *Şamil İslam Ansiklopedisi*. ed. Duran Kömürcü.8/ 200-203. İstanbul: Şamil Yayınları, 2000.
- Dumlu, Ömer- Aydın, Mehmet. *Ana Konularıyla Kur'an*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2006.
- Ebi'd-Dünya, Hâfız Ebî Bekr Bin. *Rızık Anahtarları ve Tevekkül*. çev. Mustafa Utku. İstanbul: Uludağ Yayınları, 1. Basım, 2010.
- Efendi, Mütercim Asım. *Kâmusu'l Muhîr Tercümesi*. 6 Cilt. İstanbul: Pasifik Ofset, 1. Basım, 2013.
- Efendioğlu, Mehmet. "Selâm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/ 343-344. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Ekiz, C. "Değerler ve İnsan". *İş ahlakı ve Değerler*. ed. Mustafa Çakmak. 195-219. Ankara: Pegem Yayıncılık, 1.Basım, 2007.
- Ekşi, Halil – Katılmış, Ahmed (ed.). *Karakter ve Değerler Eğitimi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 1.Basım, 2020.
- Ekşi, Halil - Katılmış, Ahmet. *Karakter Eğitimi El Kitabı*. Ankara: Nobel Yayınları, 1.Basım, 2011.
- Ekşi, Halil - Katılmış, Ahmet. *Uygulama Örnekleriyle Değerler Eğitimi*. Ankara: Nobel Akademik Yayınları, 1.Basım, 2016.

- Elban, Mehmet. " Tarih Eğitimi ve Vatanseverlik Üzerine Bazı Düşünceler". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür ve Eğitim Dergisi* 4/3 (Ekim 2015), 1302-1319.
- Elmalılı Hamdi Yazır Kur'ân-ı Kerim'in Yüce Meâli Metinsiz Türkçe Açıklaması, çev. Kasım Yayla. İstanbul: Merve Yayınları, 2002.
- En-Nevevî, Muhyiddin. *Riyâzü's- Sâlihîn*. çev. M. Emin Özafşar – Bünyamin Erul. 3 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3.Basım, 2021.
- Erden, Münire - Akman, Yasemin. *Gelişim Öğrenme- Öğretme*. Ankara: Arkadaş Yayınları, 20.Basım, 2000.
- Erden, Münire. *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*. İstanbul: Alkım Yayınları, 1.Basım, 2004.
- Erdoğan, İsmail vd. *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5 Ders Kitabı*. Lisans Yayınları, 2022.
- Ertuğrul, Halit. *Ailede ve Okulda Çocuk Eğitimi*. İstanbul: Nesil Yayınları, 26. Basım, 2005.
- Ertürk, İklima Betül. *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde Allah'a İman Penceresinden Değerler Eğitimi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Fichter, Joseph. *Sosyoloji Nedir?*. çev. Nilgün Çelebi. Ankara: Atilla Kitabevi, 3.Basım, 2004.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed. *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*. çev. Ahmet Serdaroglu. 4 cilt. İstanbul: Bedir Yayınları, 1.Basım, 2019.
- Gezgin, Ali Galip. "Kuranda ve Türk Devlet Geleneğinde Şûrâ". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 4 (1997), 183-207.
- Göksu, Mehmet Zeki. *Din Eğitimi Bağlamında İstişâre ve Önemi*. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2023.
- Gör, Fatih. *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programında Merhamet Değeri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=OfMIZBttG_qnuyWTS2Uhwg&no=eXu-ljbx4n1-v7_z-kcPTg
- Görmez, Mehmet vd. (ed.). *Hadislerle İslam Hadislerin Hadislerle Yorumu*. 7 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1. Basım, 2014.
- Gövsa, İbrahim Alaattin. *Çocukta Duygusal Gelişim*. İstanbul: Hayat Yayınları, 1. Basım, 1998.
- Güçlü, Hatice. *Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Değerler Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal

- Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
<https://acikbilim.yok.gov.tr/handle/20.500.12812/104402>
- Gülmüş, Refik. *İlkokul 4.Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Tarih Konularında Değer Öğretimine İlişkin Sınıf Öğretmeni Görüşleri*. Burdur: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Gümüşhanevi, Ahmed Ziyaüddin. *Ramuz'ül Ehadis*. çev. Arif Pamuk-Naim Erdoğan. 2 Cilt. İstanbul: Pamuk Yayınları, 2010.
- Gündoğdu, Fatma Betül. *Ortaöğretim Kurumlarında Karakter Eğitimi Sorunu*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=1QOyq_9atASb_mHhNdKTng&no=Q9A2Hd_oPU_kTEvyjMmPcA
- Gündüz, Turgay. *İslam, Gençlik ve Din Eğitimi*. İstanbul: Düşünce Kitabevi Yayınları, 1. Basım, 2002.
- Güner, Osman. "Bir Mü'min Şiarı İffet". *Yeni Ümit Dergisi* 23/90 (Ekim-Kasım-Aralık 2010), 9-13.
- Güngör, Erol. *Değerler Psikolojisi*. Amsterdam: Hollanda Türk Akademisyenler Birliği Vakfı Yayınları, 1.Basım, 1993.
- Harmanş, Tuğba. *4.Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Dürütlük Değerini Kazandırmada Edebi Ürünlerin Kullanımı*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=aet0Rvx0AETPUFajKgMSuA&no=AbQP2mGlWvEHmjtPBaZzwA>
- Hatay Uçar, Filiz. *İlkokul Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Değerler Eğitimi*. Hatay: Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=TnFwi_I7IPlhXxcgAiDUng&no=uiNL2SifaD_I6S1dv84REw
- Hızlı, Mefail - Köse, Saffet. "İstişare". *Şamil İslam Ansiklopedisi*. ed. Duran Kömürcü. 4/ 183-185. İstanbul: Şamil Yayınları, 2000.
- Hikmet, Adem. "İslamda Yönetim ve Adalet Anlayışı". *Yeni Fikir Dergisi* 8/17 (Kasım 2016), 72-92.
- Hökelekli, Hayati. "Tevazu (Alçakgönüllülük)". *Dem Dergi* 1/2 (2007), 114-119.
- Hökelekli, Hayati. *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2.Basım, 2011.
- Hökelekli, Hayati. *Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din*. İstanbul: Dem Yayınları: Dem Yayınları, 2. Basım, 2009.

- Hökelekli, Hayati. *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 1. Basım, 2013.
- Işılak Durmuş, Hatice vd. *Helik Karakter Okulu Anne Baba El Kitabı (Doğruluk)*. İstanbul: Edam Yayınları, 1. Basım, 2014.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *İslam, İnsan ve Toplum Felsefesi*. çev. Vecdi Akyüz. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2000.
- İbragimov, Farman. *Din Eğitimi Açısından Kur'an'a Göre "Şükür" Kavramı*. Konya: Necmeddin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- İnce, Mustafa. *Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Vatanseverlik Değeri ve Vatanseverlik Eğitimi Hakkındaki Görüşleri*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- İpek, Muammer. "Okulda Öğretmen-Öğrenci İlişkileri Üzerine Bazı Değerlendirmeler". *Toplum Bilimleri Dergisi* 6/12 (Temmuz 2012), 217-233.
- Kademoğlu, Mahmud Rifat. "Saygı". *Şamil İslam Ansiklopedisi*. ed. Duran Kömürçü. 7/136. İstanbul: Şamil Yayınları, 2000.
- Kalkan, Ahmed. *Kur'an Kavramları ve Güncel Yansımaları*. 10 Cilt. İstanbul: Davut Emre Yayınları, 1. Basım, 2011.
- Kalkan, Ahmet. *Ansiklopedik Kur'an Kavramları ve Güncel Yansımaları*. İstanbul: Davut Emre Yayınevi, 1. Basım, 2011.
- Kanger, Faruk. *Peygamber Ahlâkını Referans Alan Karakter Eğitimi*. İstanbul: Kampanya Yayınları, 1. Basım, 2012.
- Karaalioğlu, Ayten (ed.). *Aile ve Görgü Ansiklopedisi*. İstanbul: İnkilâp ve Aka Kitabevleri, 1984.
- Karacelil, Süleyman. "Ailede Adalet Eğitimi". *The Journal of Academic Social Science Studies* 6/8 (Ekim 2013), 253-278.
- Karaderili, Şaban. *Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Vatanseverlik Değerinin Kazanımına İlişkin Görüşleri*. Uşak: Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019. https://acikbilim.yok.gov.tr/bitstream/handle/20.500.12812/689948/yokAcikBilim_10266122.pdf?sequence=-1&isAllowed=y
- Karakaş, Ahmet Canan. "Belediye Çalışanlarında Sabır Tutumunun Yaşam Kalitesi Üzerine Etkisi". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi* 5/8 (Aralık 2016), 2742-2757.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. "İslâm'da Selâm ve Selâmlaşma Olgusu". *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 3/6 (Temmuz-Aralık 2010), 49-87.

- Kasapoğlu, Abdurrahman. "Kur'an'da Affetme Olgusu". *Diyanet İlmi Dergi* 43/4 (Aralık 2007), 7-30.
- Kaya, Mevlüt. "İlköğretim DKAB Öğretim Programlarındaki Ahlakî Konuların Ahlak Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23/23 (Haziran 2007), 23-50.
- Kayadibi, Fahri. "Sosyolojik Açısından İslam Dini ve Çalışma İlişkisi". *Istanbul Journal of Sociological Studies* 0/30 (Ağustos 2011), 31-51.
- Kaymakcan, Recep - Meydan, Hasan. "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programları ve Öğretmenlerine Göre Değerler Eğitimi". *Değerler Eğitimi Dergisi* 9/21 (Haziran 2011), 29-55.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ded/issue/29179/312454>
- Kaymakcan, Recep - Meydan, Hasan. *Ahlak, Değerler ve Eğitimi*. İstanbul: Dem Yayınları, 3.Basım, 2020.
- Kaymakcan, Recep vd. "Öğrencilerin Gözüyle İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi Bölümleri Üzerine Araştırma". *Değerler Eğitimi Dergisi*, 9/22 (Aralık 2011), 103-138.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ded/issue/29178/312448>
- Kaymakcan, Recep. "Hoşgörü Eğitimi". *Din Eğitiminde Çağdaş Konular*. ed. Mustafa Köylü. 247-259. İstanbul: Dem Yayınları, 2. Basım, 2014.
- Keskin, Yusuf. "Değer Eğitimi Yaklaşımları". *Teoriden Pratiğe Değerler Eğitimi*. ed. Mustafa Köylü. 73-105. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 1.Basım, 2016.
- Keskin, Yusuf. "Değer Sınıflaması Üzerine Aksiyonel Bir Deneme". *Turkish Studies* 11/3 (Nisan 2016), 1485-1510.
<http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9467>
- Keyifli, Şükrü. *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarında Özdenetim Değeri*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Kıral, Bilgen- Başdağ, Suat. "Sınıf Öğretmenlerinin Merhamet Eğitimine İlişkin Görüşleri". *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 8/1 (2018), 80-96.
- Kızılırmak, Sait. "Doğruluk". *Şamil İslam Ansiklopedisi*. ed. Duran Kömürcü.2/ 127-128. İstanbul: Şamil Yayınları, 2000.
- Kızılırmak, Sait. "Emr-i Bi'l-Ma'ruf Nehy-i Ani'l-Münker". *Şamil İslam Ansiklopedisi*. ed. Duran Kömürcü.2/ 256-258. İstanbul: Şamil Yayınları, 2000.
- Kiraz, Celil. *Kur'an'da Ahlâk İlkeleri*. Bursa: Emin Yayınları, 1. Basım, 2007.
- Kökten, Arif. "Şefkat". *Şamil İslam Ansiklopedisi*. ed. Duran Kömürcü.7/ 282. İstanbul: Şamil Yayınları, 2000.

- Köseoğlu, Bayram. *İslam'da Güzel Ahlak*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım, 2019.
- Kösme, Yılmaz. *Çocuğunuzun Kullanma Kılavuzu Var mı?* Ankara: Babil Yayınları, 1. Basım, 2005.
- Köten, Akif. “Şecâat”. *Şamil İslam Ansiklopedisi*. ed. Duran Kömürçü. 7/ 278-279. İstanbul: Şamil Yayınları, 2010.
- Köylü, Mustafa (ed.). *Teoriden Pratiğe Değerler Eğitimi*. Ankara: Nobel Yayınları, 2.Basım, 2020.
- Köylü, Mustafa. *Küresel Ahlak Eğitimi*. İstanbul: Dem Yayınları, 2.Basım, 2013.
- Kuçuradı, İoanna. *İnsan ve Değerleri*. Ankara: Yankı Yayınları, 5.Basım, 2013.
- Kur'an-ı Kerim Meâli*, çev. Hayrettin Karaman vd. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 7. Basım, 2019.
- Kur'an-ı Kerim Meali*. çev. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2017.
- Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*. çev. Hayrettin Karaman vd. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2017.
- Kur'an-ı Kerim ve İzahlı Meâli*. çev. Ahmed Davudoğlu. İstanbul: Çile Yayınları, 1988.
- Kuşdil, M. Ersin - Kağıtçıbaşı, Çiğdem. “Türk Öğretmenlerin Değer Yönelimleri ve Schwartz Değer Kuramı.” *Türk Psikoloji Dergisi* 15/45 (Haziran 2000), 59-76. <http://acikerisim.uludag.edu.tr/jspui/handle/11452/20898>
- Labbe, Brigitte-Puech, Michel. *Cesaret ve Korku*. çev. Azade Aslan. İstanbul: Günışığı Kitaplığı, 2017.
- Macit, Sadullah. *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı 6*. İstanbul: Fcm Yayıncılık, 2022.
- MEB. *İlköğretim (4, 5, 6, 7, 8. sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı*. Ankara: MEB Yayınları, 2006.
- MEB. *İlköğretim (4, 5, 6, 7, 8. sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı ve Kılavuzu*. Ankara: MEB Yayınları, 2010.
- Mehmedoğlu, A. U. “Din, Dindarlık ve Değerler”. *İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 1/2 (2013), 173-189.
- Mehmedoğlu, Yurdağül. *Ahlaki ve Dini Gelişim “Çocuğum Değerlerimizi Öğreniyor”*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları, 2.Basım, 2004.

- Mengüşoğlu, Takiyettin. “*Felsefî Anthropoloji, İnsanın Varlık Yapısı ve Nitelikleri*”, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1971.
- Meydan, Hasan. “Din, Ahlak ve Değerler Alanı Seçmeli Derslerinin Öğrenci Görüşleri Doğrultusunda Değerlendirilmesi”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 40 (Aralık 2013), 219-250. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atauniilah/issue/2757/36796>
- Meydan, Hasan. “Okulda Değerler Eğitiminin Yeri ve Değerler Eğitimi Yaklaşımları Üzerine Bir Değerlendirme”. *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (Eylül 2014), 93-108. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/beuifd/issue/3453/47056>
- Meydan, Hasan. *Akademide Değerler Eğitimi (Tezler ve Makaleler/1989-2017)*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2019.
- Meydan, Hasan. *İlköğretim Okullarında Değerler ve Karakter Eğitimi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012. <https://acikerisim.sakarya.edu.tr/handle/20.500.12619/77575>
- Mutçalı, Serdar. *Arapça Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1. Basım, 2012.
- Neuman, W. Lawrence. *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*. çev. Sedef Özge. 2 Cilt. Ankara: Yayın Odası, 2017.
- Okumuşlar, Muhiddin. *7-12 Yaş Çocuklarda Paylaşma ve Yardımlaşma Değerinin Hadisler Işığında Öğretimi*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010. <http://acikerisimarsiv.selcuk.edu.tr:8080/xmlui/handle/123456789/38>
- Okutan, Mehmet. "Disiplin Problemlerinin Sürekliliği". *Sınıf Yönetimi*. ed. Emin Karip. Ankara: Pegem Akademi, 7. Basım, 2008.
- Öcal, Mustafa. “Selâm”. *Şamil İslam Ansiklopedisi*. ed. Duran Kömürcü. 7/ 159-160. İstanbul: Şamil Yayınları, 2000.
- Öcal, Mustafa. “Sorumluluk”. *Şamil İslam Ansiklopedisi*. ed. Duran Kömürcü. 7/ 221-222. İstanbul: Şamil Yayınları, 2000.
- Önal, Recep. "Kur'an'da İmânî ve Ahlâkî Bir Tavrı Olarak Sabır". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/2 (Aralık 2008), 439-466.
- Önder, Mustafa – Bulut, Hüseyin. “Temel Dini Değerler ve Değerler Eğitimi”. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6/1 (Ağustos 2014), 15-32. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/erzisosbil/issue/6038/80877>
- Önder, Mustafa. “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretiminin Temelleri Üzerine”. *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (Haziran 2013), 24-40. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dergiabant/issue/1339/15781>

- Önlüer, Siraceddin. *Edep Ya Hu*. 2 Cilt. İstanbul: Semerkand Yayınları, 1.Basım, 2006.
- Özalp Kaplan, Nuh. *İlkokullarda Değer Eğitiminin Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi*. Hatay: Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=6lUdbd_CrCbmXwRwzJTl8w&no=R4nBt8jqziLA1plytuoPw
- Özbek, Abdullah. "Bir Eğitim Kurumu Olarak Ailenin Önemi". *İslâm'da Aile ve Çocuk Terbiyesi (II)*. ed. İbrahim Canan. 57-74. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2. Basım, 2005.
- Özdemir, Fikri. *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8 Ders Kitabı*. Ankara: Anka Yayınevi, 2022.
- Özdemir, Murat. "Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 11/1 (Mart 2010), 323-343.
- Özel, Cihan. *Kur'an-ı Kerim'de Cömertlik Kavramı*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
<https://atauni.edu.tr/yuklemeler/1af14868d884c513c232ee0526378d9b.pdf>
- Özensel, Ertan. "Sosyolojik Bir Olgu Olarak Değer". *Değerler Eğitimi Dergisi* 1/3 (Temmuz 2003), 217-240.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ded/issue/29198/312597>.
- Özmen, Fatma. "Etkili Eğitimin Gerçekleştirilmesinde Duyuşsal Alanın Önemi: Sevgi Eğitimi". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9/1 (1999), 193-198.
- Öztekin Ağır, Hatice Sibel. *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinde Sorumluluk Değeri ile İlgili Kazanımların Gerçekleşme Düzeyi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Öztürk, Ercan. *Kur'ân'da Kardeşlik Modelleri*. İstanbul: Sebahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
<https://openaccess.izu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12436/4735/778927.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Öztürk, Hamiyet. *Ahlak Eğitimi Çerçevesinde Ailede Doğruluk Eğitimi*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2003.
https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=PkiRkUj9AktIME0_YAHyNQ&no=DQmo8jp2xtXd65e2kzZV5Q
- Poyraz, Hakan. "Değerler Nasıl Oluşur?". *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi* 1/1 (2011), 61-71.
- Razi, Fahrüddin. *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihi'l-Gayb*. çev. Suat Yıldırım-Lütfullah Cebeci. 14 Cilt. Ankara: Yeniçağ Yayınları, 1. Basım, 1992.

- Sallâbî, Ali Muhammed. *İslâm'da Şûrâ*. çev. Harun Ünal – Bahattin Sağlam. İstanbul: Ravza Yayınları, 2010.
- Salzmann, Christian Gotthilf. *Çocuğunuzu Yanlış Eğitiyorsunuz*. çev. Ayşenur Başak. İstanbul: Kariyer Yayıncılık, 1. Basım, 2002.
- Sami, Şemseddin. *Kamus-u Türki*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 5. Basım, 1995.
- Sarı, Mevlût. *El- Mevarid Arapça-Türkçe Lûgat*. İstanbul: Bahar Yayınları, 1 Basım, 1980.
- Sarıaydın, Özlem. *Eğitimde Merhamet Odaklı Yönetim Yaklaşımı*. Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Sezikli, Ahmed. “Cömertlik”. *Şamil İslam Ansiklopedisi*. ed. Duran Kömürcü. 2/ 20-21. İstanbul: Şamil Yayınları, 2000.
- Sobi, Furkan. *Ortaokul Öğrencilerine Doğruluk Değeri Eğitiminin Öğrencilerin Doğruluk Tutum ve Davranışları Üzerindeki Etkisi*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Solmaz, Rabia. *Din Eğitimi Açısından Kur'an ve Sünnette Tevekkül Kavramı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Sönmez, Veysel. *Gelecekteki Olası Eğitim Sistemleri ve Bazı Araştırmalar*. Ankara: Anı Yayınları, 4. Basım, 2017.
- Sönmez, Veysel. *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık, 9. Basım, 2017.
- Subaşı, Münevver- Okumuş Kübra. "Bir Araştırma Yöntemi Olarak Durum Çalışması". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 21/2 (Haziran 2017), 419-426.
- Süveyd, Muhammed Nûr. *Peygamberimizin Sünnetinde Çocuk Eğitimi*. çev. Zekeriya Güler. Konya: Uysal Kitabevi, 1998.
- Şahin, Hasan. “Doğruluk”, *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*. ed. Mustafa Armağan vd. 1/393-394. İstanbul: Risale Yayınları, 1990.
- Şahin, Meryem. *Dini Bir Değer Olarak Tevekkül Yöneliminin Psikolojik Sebep ve Sonuçları Üzerine Araştırma*. Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=IOcOVDeVL7FV18mIjGg3uw&no=7XqU5cfYjqwvRk5iTEa_1g
- Şahin, Şeyma vd. “Sevgi Eğitimi Dersi Alan Öğrencilerin Sevgi ve Sevgi Eğitimi Dersine Dair Görüşleri”. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi – Journal of Qualitative Research in Education* 7/1 (2018), 176-197.

- Şener, Sami. “Dostluk”. *Şamil İslam Ansiklopedisi*. ed. Duran Kömürcü. 2/ 132-134. İstanbul: Şamil Yayınları, 2000.
- Tan, Mine. “Eğitim Sosyolojisinde Değişik Yaklaşımlar: İşlevselci Paradigma ve Çatışmacı Paradigma”. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 23/2 (Ağustos 1990), 557-571. https://doi.org/10.1501/Egifak_0000000777
- Taşdemir, Mehmet. *Ortaokul 6.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Metinlerinin Kültürel Mirasa Duyarlılık Değeri Açısından İncelenmesi*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018. <http://acikerisim.akdeniz.edu.tr/xmlui/handle/123456789/4310>
- Tetik, Hayati. “İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi 2010-2018 Öğretim Programı Ünite ve Kazanımları Üzerine Bir Değerlendirme”. *Universal Journal of Theology* 3/1 (Mart 2018), 64-86. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/460289>
- Tezcan, Mahmut. *Değerler Eğitimi Sosyolojik Yaklaşım*. Ankara: Anı Yayınları, 1.Basım, 2018.
- Tokpınar, Mirza. *Hangi Doğru? Tevekkül: Hadisler Işığında Yeni Bir Tanım*. İstanbul: Kitabı Yayınevi, 2. Basım, 2009.
- Tokur, Behlül. " Doğruluk ve Dindarlık Üzerine". *Doğruluk: Özü Sözü Bir Olmak*. 96-107. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım, 2022.
- Topbaş, Osman Nuri. *Faziletler Medeniyeti*. İstanbul: Altınoluk Yayınları, 2006.
- Toptaş, Mahmut. *Kur'an-ı Kerim Şifa Tefsiri*. İstanbul: Cantaş Yayınları, 1. Basım,
- Tozlu, Necmettin. *Eğitim Problemlerimiz Üzerine Düşünceler*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınları, 1.Basım, 1992.
- Tuğlacı, Pars. *Okyanus Ansiklopedik Sözlük*. 10. Cilt, İstanbul: Cem Yayınevi, 8.Basım, 1985.
- Türçan, Talip. “Şûrâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/ 230-235. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Türkyılmaz, Nuray vd. *Güçlüklerden Korkmuyorum*. İstanbul: Timaş Yayınları, 12. Basım, 2021.
- Uğurlu, Zeynep. *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı 7.Sınıf “Din ve Güzel Ahlak” Ünitesindeki Ahlaki Değerlerle İlgili Drama Yöntemi Uygulamaları*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimler Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2.Basım, 2016.

- Ulusoy, Kadir – Dilmaç, Bülent. *Değerler Eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 1.Basım, 2012.
- Ulusoy, Kadir - Tay, Bayram. "Sosyal Bilgilerde Değer Eğitimi". *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar II*. ed. Refik Turan vd. 60-72. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2. Basım, 2011.
- Ulusoy, Kadir. "Sosyal Bilgilerde Ders Kitapları". *Özel Öğretim Yöntemleriyle Sosyal Bilgiler Öğretimi*. ed. Bayram Tay – Adem Öcal. 193-222. Ankara: Pegem Akademi Yayınevi, 4.Basım, 2015.
- Uysal, Enver. "Dindarlığın Ahlaki Temeli Üzerine Bazı Düşünceler". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/1 (Ocak 2005), 41-59. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/uluifd/issue/13490/162995>
- Ülken, Hilmi Ziya. *Bilgi ve Değer*. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 4. Basım, 2022.
- Üstel, Füsün. *Makbul Vatandaş'ın Peşinde: II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Basım, 2004.
- Üstünyer, F. *Karakter Eğitimi ile İlgili Eğitimcilerin Görüşleri Üzerine Nitel Bir Araştırma*. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Yaran, Rahmi. "Kardeş". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/ 484-485. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Yaşaroğlu, Kamil. "Kin ve Nefreti Sevgiye Dönüştüren Erdem: Affetmek". *Hız Peygamber Kardeşlik Ahlakı ve Kardeşlik Hukuku Sempozyumu*. ed. Altan Çap – Ömer Çetinkaya. 231-247. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012.
- Yavuz, Kudret Eren. *Ergenlik Döneminde Yaşam Becerileri Eğitimi Program ve Uygulamaları*. Ankara: Ceceli Yayınları, 2. Basım, 2004.
- Yavuzer, Haluk. *Ana-Baba ve Çocuk*. İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları, 2017.
- Yavuzer, Haluk. *Çocuk Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları, 29. Basım, 2006.
- Yazgan, Yankı. "Çocuğu cesaretlendirmek için neler yapılabilirim? ". Erişim 18 Eylül 2023. <https://hthayat.haberturk.com/anne-ve-cocuk/cocuk/haber/649638-cocugu-cesaretlendirmek-icin-neler-yapilabilir>
- Yazıcı, Kubilay. "Değerler Eğitime Genel Bir Bakış." *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi* 19 (Şubat 2006), 499-522. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tubar/issue/16960/177116>
- Yel, Selma - Aladağ, Soner. "Sosyal Bilgilerde Değerlerin Öğretimi". *Sosyal Bilgiler Öğretimi*. ed. Mustafa Safran. 119-150. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 1.Basım, 2009.

- Yeniyol, Abdulaziz. *Ortaöğretimde Manevi Değerler ve Eğitimi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=XR8lt_S6hbK_sj9uZgz1mA&no=C-IEdk6Y2312PtdQuRvfPQ
- Yeşil, Rüştü – Aydın, Davud. “Demokratik Değerlerin Eğitiminde Yöntem ve Zamanlama”. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* 11/2 (Ağustos 2007), 65-84.
- Yeşil, Serdar vd. “Öğretmen ve Öğretmen Adaylarının Sosyal Bilgiler Dersinde Adalet Değerine İlişkin Tutumu”. *Temel Eğitim Dergisi* 16 (Kasım 2022), 16-27.
- Yetkin, Düşlem - Daşcan Özer. *Son Değişikliklerle İlköğretim Programı*. Ankara: Anı Yayınları, 3. Basım, 2010.
- Yıldırım, Ali - Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 12. Basım, 2021.
- Yılmaz, Hüseyin. "Hz. Peygamber'in Eğitiminde Bir İlke Olarak Hoşgörü". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (Haziran 2004), 109-132.
- Yılmaz, Hüseyin. "Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi ve Barış Eğitimi". *Ekev Akademi Dergisi* 9/22 (2005), 35-48.
- Yılmaz, Hüseyin. "Örgün ve Yaygın Eğitim kurumlarında Barış Eğitimi". *Din Eğitiminde Çağdaş Konular*. ed. Mustafa Köylü. 225-237. İstanbul: DEM Yayınları, 2. Basım, 2014.
- Yılmaz, Semiha. *Ahlak Eğitimi Açısından “İyiliği Özendirme ve Kötülükten Sakındırma” İlkesi*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Yörükoğlu, Atalay. *Çocuk Ruh Sağlığı*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 6.Basım, 1983.

ÖZ GEÇMİŞ

Adı ve Soyadı : Rumeysa Nur YILMAZ
Bildiği Yabancı Diller : Başlangıç düzeyi İngilizce, Arapça
Aldığı Sertifikalar : Eğitim alanında çeşitli sertifikalar

Uzmanlık Alanı :

Derece	Bölüm/Program	Üniversite	Yıl
Lisans	İlahiyat Fakültesi	Sakarya Üniversitesi	2015
Y. Lisans	Disiplinlerarası Değerler Eğitimi	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi	

Görevler :

Görev Unvanı	Görev Yeri	Yıl
Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni	Zonguldak Mimar Sinan Ortaokulu	2018-2024

Eserler:

A. Uluslararası hakemli dergilerde yayımlanan makaleler:

A1. ....

B. Uluslararası bilimsel toplantılarda sunulan ve bildiri kitaplarında (proceedings) basılan bildiriler:

B1. 2. Bilisel Uluslararası Ahlat Bilimsel Araştırmalar Kongresinde “Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi” isimli sunum yapılmış ve makalesi basılmıştır.

C. Yazılan ulusal/uluslararası kitaplar veya kitaplardaki bölümler:

C1. Yazılan ulusal/uluslararası kitaplar:

C1.1. ....

C2. Yazılan ulusal/uluslararası kitaplardaki bölümler:

C2.1. ....

D. Ulusal hakemli dergilerde yayımlanan makaleler:

D1. ....

E. Ulusal bilimsel toplantılarda sunulan ve bildiri kitaplarında basılan bildiriler:

E1. ....

F. Sanat ve tasarım etkinlikleri:

F1. ....

G. Diğer yayınlar: (Yukarıdaki maddelerde yer alan başlıklardaki kategorilere girmeyen ve belirtilmek istenen tüm eserler bu maddenin altında belirtilecektir.)

G1. ....